

**MİMARLIK, PLANLAMA
VE TASARIM ALANINDA
TEORİ VE
ARAŞTIRMALAR II**

CILT 1

EDİTOR: DOÇ. DR. SİBEL DEMİRARSLAN

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı
Editör / Editor • Doç. Dr. Sibel Demirarslan
Birinci Basım / First Edition • © Aralık 2020
ISBN • 978-625-7702-95-9

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı.
Citation can not be shown without the source, reproduced in any way
without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing
Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak
Ümit Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR
Telefon / Phone: +90 312 384 80 40
web: www.gecekitapligi.com
e-mail: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Teori ve Araştırmalar II

Editör

DOÇ. DR. SİBEL DEMİRARSLAN

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

KİMLİK ARAYIŞININ KENTSEL PEYZAJ BİYOGRAFİSİNDEKİ İZLERİ: SANDIKLI ÖRNEĞİ

Osman Zeybek 1

BÖLÜM 2

ANTROPOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME: İZMİR LEVANTEN TOPLULUĞU

Emre ERGÜL & Beste DEMİRCAN 19

BÖLÜM 3

SALGIN HASTALIKLARIN MEKAN TASARIMINA ETKİLERİ

Zübeyde BÜLBÜL & Sedanur ŞEKER & Emine Seda ERDİNLER..... 37

BÖLÜM 4

MEKÂN, YER VE KİMLİK: KENTSEL DONATI BAĞLAMINDA

Elif Merve ALPAK & Tuğba DÜZENLİ 51

BÖLÜM 5

TOPLU KONUTLARDA AÇIK ALANLARIN KALİTESİ, MAHALLE MEMNUNİYETİ VE YER BAĞLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİ: DÜZCE KALICI KONUTLAR ÖRNEĞİ

Elif KUTAY KARAÇOR & Betül BAYRAM & Revşen IŞIK 69

BÖLÜM 6

KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ TEKNİK BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU PEYZAJ TASARIMI

Murat YÜCEKAYA & Ahmet Salih GÜNAYDIN & Saliha TAŞÇIOĞLU 85

BÖLÜM 7

GELECEĞİN KENT TASARIMININ OLUŞMASINDA PANDEMİNİN ETKİLERİ

Sema KARAGÜLER & Bengi KORGAVUŞ.....101

BÖLÜM 8

GÖSTERGEBİLİMSEL CEPHE ÇÖZÜMLEMESİ; KARS İLİ YILMAZ KAZAK EVİ ÖRNEĞİ

Göktürk PEKER & Esra YALDIZ 131

BÖLÜM 9

TARİHİ YAPIDA TAŞIYICI SİSTEM SORUNLARININ ALETSEL ÖLÇÜMLERLE BELİRLENMESİ: DİYARBAKIR DEVA HAMAMI ÖRNEĞİ

Nursen IŞIK & Fatma Meral HALİFEOĞLU 155

BÖLÜM 10

TÜRKİYE'DE BAĞCILIK KÜLTÜRÜ VE BAĞ EVLERİ

Seda KALKAN & Özlem SAĞIROĞLU & Emine ERCAN 183

BÖLÜM 11

KÜLTÜRPAK'IN GÖRÜLMEMEYE DEĞER AĞAÇLARI BAĞLAMINDA KENT HALKI İÇİN GEZİ – GÖZLEM ROTASI ÖNERİSİ

Hatice SÖNMEZ TÜREL & Merve ÖZEREN ALKAN 205

BÖLÜM 12

PEYZAJ TASARIMINDA SU

Aysun ÇELİK ÇANGA 225

BÖLÜM 13

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI VE PLANLI ALANLAR İMAR YÖNETMELİĞİ'NDE YER ALAN YÖNLENDİRİCİ KRİTERLER

Sibel DEMIRARSLAN 241

BÖLÜM 14

YOZGAT KENTİNİN TARİHİ KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERİ VE GÖRSEL PEYZAJ ALGISININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Selin TEMİZEL & Kübra YAZICI 267

BÖLÜM 15

ENDÜSTRİ MİRASI YAPIDA DÖNÜŞÜM: CİBALİ TÜTÜN VE SİGARA FABRİKASI'NDA GÖZLEMSEL ÇALIŞMA

Elif KILIÇ & Pınar DİNÇ KALAYCI 297

BÖLÜM 16

DİSİPLİNLERARASI TEMEL TASARIM ÇALIŞMASI: DOLULUK/BOŞLUK KAVRAMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Gözde ZENGİN & Deniz SHEIBANIAGDAM &

Pınar ATLI DANAPINAR & Anıl ERTOK ATMACA.....323

BÖLÜM 17

PEYZAJ TASARIMINA YÖNELİK ANALİZ VE DEĞERLENDİRMELER: AYDIN İLİ KOÇARLI İLÇESİ ÖRNEĞİ

Çiğdem KILIÇASLAN & Bülent DENİZ & Derya GÜLÇİN &

Özgür KAMER AKSOY.....341

BÖLÜM 18

ÜRETİM ODAKLI BİR KENTSEL YEŞİL ALAN: İMRAHOR BOSTANI ÖRNEĞİ

Süeda BALLI & Sedef ÖZÇELİK.....365

Bölüm 1

KİMLİK ARAYIŞININ KENTSEL PEYZAJ BİYOGRAFİSİNDEKİ İZLERİ: SANDIKLI ÖRNEĞİ¹

Osman ZEYBEK

---

¹ Araş. Gör. Osman ZEYBEK. Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Bursa, Türkiye. osmanzeybek@uludag.edu.tr

Giriş

İnsan yaşantısının önemli bir bileşeni olan peyzajlar, insanların hayatları, işleri, çalışma düzenleri, gündelik yaşantıları ve düşüncelerine dair izler barındırırlar. Yerleşim yerlerindeki peyzajlar insanlar tarafından şekillendirilir ve bireylerin yaşam döngüsünü aşarak nesilleri etkilemeye devam ederler. Bu nedenle, peyzajların ve insanların “birlikte yazılması” edebiyatta, otobiyografilerde, akademik araştırmalarda, kişisel anılarımızda, yansımalarımızda ve konuşmamızda belirgin bir şekilde yer alması şaşırtıcı değildir. Son yıllarda peyzajların yaşam öyküleri ve insanlar arasındaki ilişkiler coğrafyacıların, arkeologların, antropologların, tarihçilerin ve tasarımcıların ilgisini çekmektedir. Bu durum peyzaj tarihine yeni bir yaklaşımın geliştirilmesi ile sonuçlanarak peyzaj biyografisi teriminin doğmasına sebep olmuştur.

Bir kavramın, terimin, deneyimin ilerleme kaydedebilmesi için geniş bir topluluk tarafından tartışılması gerekir. Peyzaj biyografisi, 1957’de başlayan ve peyzaj araştırmalarında yeni gelişmelere açık olan, iki yılda bir düzenlenen PECSRL - Permanent European Conference for the Study of the Rural Landscape (Kırsal Peyzaj Araştırmaları Daimi Avrupa Konferansı), kapsamında, 2010 yılında tartışılmıştır. Letonya’da 2010’da “peyzajda yaşam” teması kapsamında düzenlenen PECSRL konferansında, alan editörlerince hem deneyim hem de araştırma alışverişini kolaylaştırmak adına peyzajın biyografik yaklaşımları üzerine ayrı bir oturum düzenlenmiştir. Bu yaklaşımın daha da geliştirilmesine yardımcı olabilecek yeni fikirler tartışılmıştır (Kolen 2015: 26).

20. yüzyıla kadar peyzaj araştırmaları genellikle morfolojik yaklaşımlardan ibaretti. İnsan algısı ve mekânsal yapılar arasındaki dinamik etkileşim ile ilgili araştırmalar fazla dikkat çekmemekteydi (Stoye 2015: 154). 1970lerden itibaren, peyzaj biyografisi coğrafya, arkeoloji ve tarihçiler tarafından sıkça kullanılmaya başlanmıştır (Kolen 2005: 28). Coğrafyacı bilim insanı Marwyn Samuels (1979: 213), bireylerin kent peyzajındaki rolünü özellikle vurgulamıştır. Bireylerin sürekli olarak kent peyzajının belleğinde yer aldığını, dolayısıyla kentsel peyzajların biyografisinin ana karakteri olduğunu savunmaktadır. Kentlerdeki mekânsal değişimlerin çoğunun büyük toplumsal, politik ya da sosyo-ekonomik gelişmelere bağlı olarak gerçekleştiği görülse de bireylerin eylem, düşünce ve yaratıcı girişimleriyle de kentlerde ciddi değişimlerin meydana geldiği bilinmektedir (Helmfrid 2004: 32; Koren 2015: 90).

On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren gelişmekte olan Avrupa ulus devletleri, kimliklerini oluşturan sanat eserlerini, tarihi binalarını ve peyzajlarını korumak ve gelecek nesillere aktarmak için yasalar hazırlamış ve bunların takibini yapacak resmî kurumlar oluşturmuşlardır. Tarih, doğa ve kültürün bu anıtsal nitelikteki bileşenlerine gösterilen özen, modern-

leşme ve sanayileşme karşısında kimliklerini kaybetmemeleri için hayati öneme sahip girişimler olarak görülmekteydi. Çoğu Avrupa ülkesinde doğal ve kültürel mirasla ilgili çalışmalar sistematik bir hale getirilmiştir. Alanlarında iyi eğitim almış uzmanlar tarafından, gelecek nesiller için neyin korunması gerektiği konusunda kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Bütün bu araştırmalar, sanayi devrimi akabinde küreselleşen yeni dünya düzeninde, mekânlara ilişkin toplumsal belleğin, dolayısıyla yerleşim yerlerinin kimliğinin korunması için son derece elzemdi. Bu girişimlerin en büyük motivasyonu kültürün temel değerlerini oluşturan kent kimliği, gelenekler, tarihi yapılar, doğal ve kültürel peyzajları kaybetme kaygısıydı. Sonuç olarak, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kırsal alanlardaki yerleşimlerin hızla büyümesi ve kent merkezlerinin modernizasyonu nedeniyle koruma girişimleri sürekli bir mücadeleye dönüşmüş durumdadır (Kolen 2015: 31).

Son yıllarda bu durum değişmeye başlamıştır. Kentsel ve kırsal alanlardaki miraslar kültürel turizm ve rekreasyon, yaratıcı endüstri ve kentsel bölgelerin şekillenmesi gibi sosyoekonomik ve mekânsal gelişmeler için bir itici güç haline bürünmüştür. Günümüzde bu durum daha çok “kâr kültürü” ile karakterize edilmektedir. Dolayısıyla on dokuzuncu yüzyılda toplumları telaşa sürükleyen kültürel yok oluş kaygısı geride bırakılmış, miraslar bir tüketim aracı haline gelmiştir (Kolen 2015: 34).

Sosyal bilimlerde mekân, genellikle “insan deneyimleri aracılığıyla algılanan kamusal alan” olarak ele alınmaktadır. İnsanlarda mekânın bilişsel ve duygusal algısı bu konseptin merkezinde yer almaktadır. Kanadalı coğrafyacı Edward Relph (1976: 56), Place and Placelessness isimli eserinde mekânların kimliğini oluşturan üç bileşenden bahsetmektedir: fiziksel görünüm, aktiviteler/işlevler ve anlamlar/semboller. Bu bileşenler ile sayısız kombinasyonların oluşturulabileceğini ve böylelikle mekân çeşitliliğinin sonsuz olabileceğini savunmaktadır (Papmehl-Dufay 2015: 64). Brezilyalı mimar Lineu Castello (2010: 271) ise mekanların sosyal yapısının oluşmasında etkili üç faktörü şöyle tanımlamaktadır:

- İlk kategori mekânsal boyuta atıf yapmaktadır ve mekânın objektif morfolojisi ile ilgilidir. Castello bu maddeyi “mekânın aurası” olarak isimlendirmektedir.
- İkinci olarak geçici boyut ele alınmaktadır. İnsanların kolektif hafızasında mekân – tarih ilişkisine odaklanmaktadır.
- Üçüncü kategoride ise insanlar arasındaki etkileşim tartışılmaktadır. Castello bu maddeyi “çoğulluğun mekanları” şeklinde anmaktadır.

Bu üç kategori kolektif imajinasyon öğeleri tarafından canlandırılmaktadır (mekânsal, geçici ve sosyal). Kolektif deneyim ise mekânları hissi olan bir yere dönüştüren ana etmen olmaktadır (Castello 2010: 275). Relph

ve Castello'nun eserlerinde savunduğu üzere, fiziksel görünüm, aktiviteler ve hafıza, mekânları anlamlı birer yere dönüştüren temel unsurlardır.

Zaman içinde kentlerin özgün kimlikleri oluşur ve orada yaşayan insanları, ziyaretçileri etkiler. Büyük kentler sahip oldukları çok boyutlu mekânsal çeşitlilikler nedeniyle nadiren tamamen algılanır. Hatta İstanbul, İzmir, Ankara gibi metropollerde, kentliler bile şehrin tamamına vakıf olan kimliği ve bölgesel değişimlerini idrak edemeyebilirler. Kentlerin karmaşık yapısı, bu zor durumu kavramak için analogiler ve basitleştirmeler yaratmayı, aynı zamanda çok sayıda izlenimi sınıflandırarak açıklamayı gerektirir. Kentler dinamik bir yapı oldukları için kimlikleri de istikrarlı olmayabilir. Yine de, kimlikleri yok olmaktan koruyan bazı bileşenler mevcuttur. Örneğin mekâna özgün, tarihi bir olayı simgeleyen nirengi noktaları, ikonografik bir öneme bürünerek anıtsal birer yapıya dönüşebilirler. Bir şehrin itibarı genellikle çeşitli miras türlerinden türetilmiş olsa da bu itibarı kendisi de miras olarak kabul edilebilir. Nihayetinde, hatırlama ve unutmaya süreçleri zihinsel bir kavramdır. Işıklar şehri (Paris, romantizm), ebedi şehir (Roma, tefekkür), hiç uyumayan şehir (New York, dinamizm) insanların zihninde sayısız görüntüyü barındıran, basitleştirilmiş üne birkaç örnektir. Yine de Berlin örneğinde olduğu gibi (bölünmüş şehir), özellikle kentin bağlı olduğu miras kaybolursa, itibarlar veya görüntüler hızla değişebilir. Berlin duvarının yıkılmasının ardından kent son derece kozmopolit bir yerleşime dönüşmüş, kentin bir dönem yaşadığı yoğun stresten eser kalmamıştır. Aynı zamanda, sadece turistik-ekonomik açıdan bile olsa, böyle bir görüntüyü korumaya çalışan karşı hareketler vardır. Örneğin Gdansk kentinde, Old Town olarak isimlendirilen kent merkezinin kuzey ucunda İkinci Dünya Savaşı'nda yoğun bombardımana maruz bırakılan birkaç bina çevresindeki boş mermi kovanlarıyla, yapıdaki yoğun hasarlarla birlikte halen muhafaza edilmektedir. Hakeza, Auschwitz'te müze haline getirilen Nazi kampları, halen kentin olumsuz atmosferini muhafaza etmektedir. Polonyalı bir Yahudi'nin kentteki bir zindanın duvarına tırnaklarıyla kazıyarak yazdığı Lehçe "eğer bir tanrı varsa onu affetmem için ayaklarıma kapanmalı" cümlesi, soykırım müzesinin ziyaretçileri en çok dehşete düşüren kısmı haline gelmiştir. Kentin bir şekilde halen bu korkunç dönemle anılıyor olması da toplumsal olayların, bireyler özelinde bile kenti yaftalayabildiğine önemli bir örnektir. Bir bireyin yaşadığı korkunç deneyimler bir cümle ile kentin etiketi haline gelmiştir.

Kentsel peyzaj biyografisinin en önemli girdilerinden biri de anıtsal yapılar olmaktadır. Kentin en şaşalı dönemi üzerinden binlerce yıl geçmiş veya kenti oluşturan toplum tarihten silinmiş olsa bile, günümüze ulaşabilmiş anıtsal yapılar yardımıyla kentin önemine ve kimliğine dair değerlendirilmeler yapılabilmektedir. Angée'ye göre (2005: 85), anıtsal yapılar bir bina, sütun, heykel ya da daha modern yaklaşımlarla tasarlanmış bir alan olabilir; genellikle bir kişiyi ya da olayı hatırlamak ve hatırasını korumak

üzere inşa edilirler. Ancak bazı yapılar da zamanla kimliğe dönüşürler. Örneğin Eiffel kulesi, 1889'da teknolojik gelişmelerin sergilendiği bir fuar açılışında sergilenmek üzere inşa edilmiş ve fuar sonrasında kaldırılması planlanmıştı. Günümüzde ise Paris'in ve hatta tüm Fransa'nın sembolü haline gelmiştir.

Yirminci yüzyılın başında modernizm etkisi altındaki tasarım akımları, anıtsal yapıların da değişime uğramasına neden olmuştur. Anıtlar artık önemli kişilerin heykelleri ya da olayların betimlendiği bir heykel yığını olmaktan çıkmış, yaşanan olayların soyut temsilleri haline bürünmeye başlamıştır. Bu duruma en güzel örnek Berlin'deki Katledilen Avrupalı Yahudiler Anıtı'dır. ABD'li mimar Peter Eisenman ve İngiltere kökenli bir mühendislik firması olan Buro Happold tarafından tasarlanmış olan bu anıt, 19.000 m²'lik bir alana yayılmış 2.711 adet beton bloklardan oluşmaktadır. Bu betonarme bloklara dik, enine yükselen yekpare kütleler olmaları nedeniyle stel de denmektedir. Eisenman'a göre bu tasarımın amacı oldukça rahatsız edici ve kafa karıştırıcı bir ortam yaratmaktadır. Böylelikle bu tasarımlar sözde düzenli olan bir sistemin insanlıkla bağının kopmasını simgelemektedir (Angée 2005: 23; Dekel 2014: 11).

Cumhuriyet sonrası Türkiye'de anıt olgusu ve kentlerde anıtları kullanma alışkanlıkları yukarıda sayılan örneklerden biraz farklı bir gelişim göstermiştir. Önemli olayları ya da kişileri anmak üzere tasarlanan bu objeler neredeyse tamamen heykellerden oluşmaktadır ve soyut anlatımlardan uzaktır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde heykel dikme geleneği Atatürk ile başlamıştır. İlk heykel ise 23 Ağustos 1926 tarihinde Sarayburnu'na dikilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün İstanbul'dan Samsun'a hareket ettiği yere koyulan bronz heykel, mermer bir kaide üzerine oturtulmuştur. Yine 1926'da Konya'ya, 1927'de Ankara Ulus meydanına, 1928'de taksim meydanına heykel ve anıtsal objeler dikilmiştir. Dikilen bu heykeller arasında, Afyonkarahisar'da 1936'da dikilen Zafer (Utku) Anıtı, heykeldeki hareketli yapı ve hikayeleştirilmiş anlatım ile dönemdaşları arasında dikkat çekmektedir. 27 Ağustos 1922 tarihinde Afyonkarahisar'ın düşman işgalinden kurtuluşu akabinde, Afyonluların milli ordu ve Mustafa Kemal Atatürk'e şükran hatırası olarak dikilmiştir. Heykel, Almanya'da yaptırılıp Afyonkarahisar'a getirilmiştir.

Cumhuriyet sonrasında Türkiye kentlerine çeşitli mühim kişilerin heykelleri dikilse de Türkiye'de heykel sanatının geçmişi çok eskiye dayanmamaktadır. İslamiyet'te putlaştırmanın yasaklanması nedeniyle hiçbir dini yapıda ve hatta İslamiyet'in hüküm sürdüğü toprakların hiçbir köşesinde heykel ve resim kullanımına müsaade edilmemiştir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinin ardından da heykel, gelişemeyen bir sanat dalı olmuştur. Güney'e göre (2012), Türk tarihindeki ilk heykel Abdülaziz'e aittir. On dokuzuncu yüzyılda Viyana'da gördüğü heykellerden çok etki-

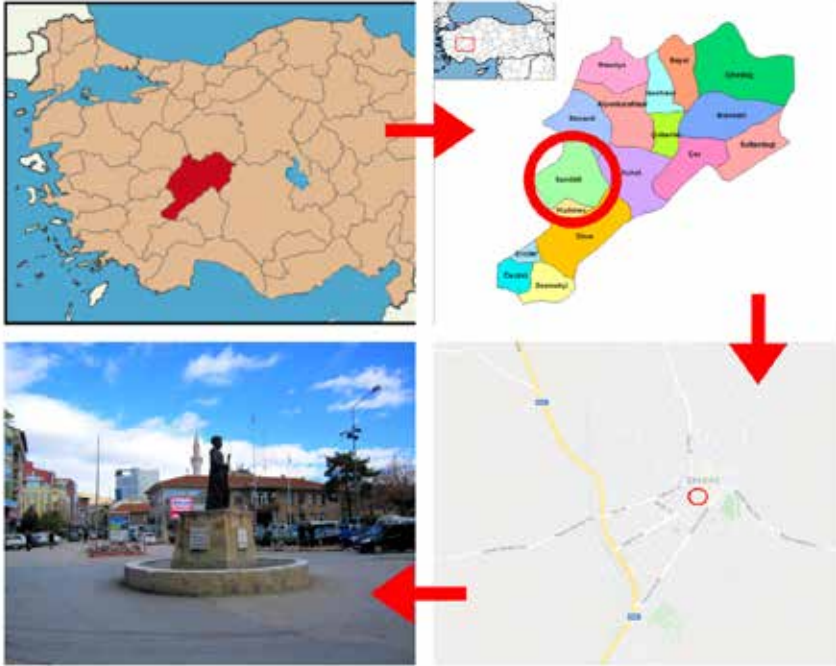
lenen Abdülaziz, 1871 yılında Beylerbeyi Sarayı bahçesinde sergilenen, at üzerinde bir heykelini yaptırmıştır. Bu hadise o dönemde oldukça tepki çekse de Abdülaziz heykeli dikilen ilk ve son Osmanlı padişahı olmuştur.

Dikilen bu heykeller zamanla kolektif bellekte önemli bir yer edinecek kentin kimliğinin bir parçası haline gelmektedir. Lakin günümüzde, özellikle il ve ilçe belediyeleri tarafından, o yöre ile özdeşleşen, çoğu sert plastik ve sacdan yapılmış yöresel ürün heykelleri, tüketim çağının bir gereksinimiymişçesine kentlerin en önemli yerlerinde zuhur etmektedir. Başlangıcı 2000’li yıllara dayanan bu yöresel ürün heykeli dikme adetinin temel nedeni yerleşim yerlerinin turizm potansiyelini arttırmaktır. Yerleşim yerlerini adeta bir pazara çeviren bu mantık, kentin dokusunun, tarihinin önüne geçebilmektedir. Kentlerin kimliği ve dokusuyla hiç örtüşmeyen, kalitesiz malzemelerle yapılmış bu heykellerin, kent peyzajında varlığını ne kadar sürdüreceği, ya da sürdürmesi gerektiği tartışmaya açık bir konudur.

Kentsel mekânlarda meydana gelen değişiklikler zamanla toplumsal bellekteki imajların unutulmasına neden olur. Kimi zaman bu değişiklikler, mekânın önceki kullanımına dair ipuçları verecek detayların tamamen silinmesine neden olabilmektedir. Mekânsal değişiklikler toplumun alışkanlıklarını da değiştirmekte, birkaç nesil içinde kentin mekânla ilişkili kültürel yaşantısı çok farklı noktalara gelebilmektedir. Çünkü her bir kentlinin, kentin bazı kısımlarıyla uzun ve öznel bir münasebeti olmuştur. Dolayısıyla kentliler için kentin her bir köşesi ayrı bir imgesel niteliğe sahiptir, hatıra ve anlam yüklüdür. Burada kent peyzajının sosyal rolü ön plana çıkmaktadır. Herkesin aşına olduğu, ismi konulmuş bir çevre, insanları bir araya getiren, birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlayan ortak anılar ve semboller üretir. Peyzaj, kentlinin anılarını ve ideallerini muhafaza ederek yerleşim yerinin toplum belleğindeki imajını güçlendiren geniş bir sistem görevi görmektedir.

Bu çalışmada, Afyonkarahisar’ın Sandıklı ilçesinin merkezi olarak nitelenen Belediye Meydanı’nda yapılan değişiklikler ve restorasyon çalışmaları üzerinden kentin markalaşma ve kimlik arayışı yolundaki mücadelesi irdelenmiştir. Sandıklı ile ilgili farklı meslek disiplinlerince hazırlanmış tezler, makaleler, araştırmalar taranmıştır. Sandıklı Belediyesi ve Sandıklı halkının aile arşivlerinden yerleşimin tarihine dair mevcut fotoğraflara ulaşılmıştır. Sandıklı’nın yerlisi olan insanlarla görüşülerek Sandıklı kent peyzajının geçirdiği değişimler ve tarih boyunca kullanım alışkanlıkları ile ilgili bilgiler alınmıştır. Görüşme yapmak üzere orta yaş ve üzeri, ömrünün yarısını veya daha fazlasını Sandıklı’da geçirmiş, Sandıklı’nın yakın dönem tarihine aşına 12 kişi seçilmiştir. Seçilen kişilere Sandıklı’nın kültürel varlıkları ve Belediye Meydanı’na dikilen heykellerin ilişkisi, Dereboyu caddesinin geçirdiği değişimler sorulmuştur. Alınan

yanıtlar bulgular kısmında harmanlanmıştır. Bu araştırma, görüşme tekniğinin uygulandığı betimsel bir çalışmadır. Belediye meydanında bulunan göbeğe dikilen heykellerin, markalaşma yolunda kimliğini arayan Sandıklı'yı ne derece temsil ettiği, bir mekandaki heykel değişiklikleri ile kent kimliğini netleştirme çabası ve Dereboyu Caddesinin geçirdiği evrimin kent peyzajındaki etkisi irdelenmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Sandıklı Belediye Meydanı'nın konumu ve 2012 tarihinden bir fotoğrafı.

Sandıklı İlçesi İle İlgili Genel Bilgiler

Sandıklı Afyonkarahisar il merkezinin güney batısında, Ege Bölgesi İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer almaktadır. Yüz ölçümü 1223 km²'dir. Afyonkarahisar il merkezine 60 km uzaklıktadır. Yerleşim merkezi E-24 olarak adlandırılan karayolunun kıyısındadır ve İstanbul – Antalya, Ankara – Antalya, Ankara – İzmir gibi önemli kara ve demir yolu bağlantıları üzerinde bulunmaktadır. Rakımı 1158 metredir ve bulunduğu ovanın dört tarafı dağlarla çevrilidir. Doğusunda 2250 m yüksekliğindeki Kumalar dağı, güneyinde Tabiat Parkı ilan edilen 2449 m yüksekliğinde Akdağ, batısında ise 1980 m yüksekliğindeki Ahır dağları ile çevrilmiştir (Zeybek 1994: 32; Özav ve Yasak 2005: 54).

Sandıklı Ovası'nın verimli toprakları, önemli termal kaynakları ve optimum iklim özellikleri nedeniyle binlerce yıldır insanların yerleşim yeri olarak kullandığı bir bölgedir. Milattan önce 3000 yılına dek uzanan iskân faaliyetleri olduğu, İlkçağ uygarlıklarından sırasıyla Arzava, Hitit, Frig,

Lidya, Pers, Helen uygarlıkları tarafından bölgenin yerleşim yeri olarak kullanıldığı bilinmektedir. Kavimler göçüne kadar uzunca bir süre Roma ve Bizans imparatorlukları hakimiyeti altında kalmıştır. Akabinde de Türkler tarafından günümüze kadar yerleşim yeri olarak kullanılmıştır (Yasak 2006: 11; Karakuş 2009: 43; Aydın 2012: 78).

Sandıklı havzası iklimatik olarak geçiş bölgesi özelliğine sahiptir. Baskın olarak karasal iklimin etkileri görülmektedir. Kış ayları soğuk ve yağışlı geçerken yaz ayları sıcak ve kurak geçmektedir. İç Batı Anadolu Bölümü'nün Akdeniz Bölgesine yakın bir yerinde bulunmaktadır (Aksever vd. 2016: 238). Yaz aylarında görülen kuraklık tarımı ve tarıma bağlı ekonomik etkinlikleri de etkilemektedir. İlkbaharda görülen konveksiyonel yağışlar tarım ürünleri için faydalıken, hemen akabinden gelen kuraklık kimi zaman önemli ölçüde zayıf verilmesine neden olabilmektedir. Bölgede görülen doğal bitki örtüsü genellikle orman karakterine sahiptir. Genellikle ilçenin bulunduğu ovayı çevreleyen dağlarda görülen orman örtüsünde yaygın olarak görülen açık tohumlu türler *Pinus nigra* (karaçam), *Pinus brutia* (kızılcım), *Pinus sylvestris* (sarıçam), *Juniperus foetidissima* (kokulu ardıç), *Juniperus sabina* (bodur ardıç), *Juniperus phoenicea* (Finike ardıcı), *Juniperus oxycedrus* (katran ardıcı) iken, kapalı tohumlu türler ise *Quercus sp.* (meşe türleri) *Alnus glutinosa* (kızılağaç), *Ulmus minor* (karaağaç), *Acer campestre* (ova akçağacı), *Fraxinus excelsior* (dişbudak), *Liquidambar orientalis* (sığla ağacı), *Populus alba* (ak kavak) ve *Salix alba* (ak söğüt) olduğu belirlenmiştir (Çöl 2010: 54; Aydın 2012: 29). En önemli tarım ürünleri arasında haşhaş, patates, yeşil mercimek, domates, biber, patlıcan, kiraz ve vişne sayılabilir.

Cumhuriyet öncesi döneme ait, Sandıklı'nın nüfusuyla ilgili en eski kayıtlara bakıldığında 1572 yılında yerleşimin nüfusunun 4.000 – 4.500 kişi olduğu yorumlanmaktadır (Özav ve Yasak 2005: 33). Osmanlı Devleti döneminde resmi olarak kayda geçirilen ilk nüfus sayımına göre 1831 yılında Sandıklı nüfusunun 16.000 – 17.000 olduğu tahmin edilmektedir (Karpaz 2003: 65). Kesin sayılara ulaşamamasının nedeni ise, yalnızca erkeklerin sayılmasıdır. Günümüzde Afyonkarahisar ilinin en büyük ilçesi olan Sandıklı'nın 2019 nüfusu 55.331'dir. İlçe merkezinde 33.018 kişi, belde ve köylerde ise 22.313 kişi yaşamaktadır. Yıllık nüfus artış hızı ise % -1,53 ile azalma eğilimindedir (TÜİK 2020).

Sandıklı, çok çeşitli tarım ürünlerinin üretilmesine elverişli iklimi ve termal kaynaklarının yanı sıra, somut olmayan kültürel miras varlığı açısından da önemli bir yere sahiptir. 2010 yılında Sandıklı'daki yarenlik kültürü UNESCO tarafından koruma ve kayıt altına alınmıştır. Yarenlik kültürü, farklı sanat ve zanaat erbabı yaklaşık 20 – 30 kişinin, uzun kış gecelerinde, uygun zaman ve mekanlarda, kendilerine has adap ve muşeretleri olan sohbet ve eğlence kültürünü yaşattıkları meclisler sayesinde

oluşmuştur. Sözlü kültürün teatral bir biçimde genç nesillere aktarılması hedeflenmektedir (Akar 2013: 37).

Çamaşırhane ve fırın gibi sosyal yapılar, geleneksel Türk evi niteliklerini taşıyan sivil mimari yapıları, cami, türbe, çeşme gibi anıtsal elemanlarıyla Sandıklı, uzun süre özgün kent dokusunu korumuş yerleşimlendendir. Anadolu geleneksel konut mimarisinde Türk evi olarak nitelenen yapıların bir temsilcisi olan Sandıklı konutları, malzeme kullanımı ve cephe tasarımı açısından Afyonkarahisar, Uşak, Kütahya, Tokat ve Sivas gibi, genellikle soğuk iklim kentlerinde bulunan konutlarla benzer özellikler taşımaktadır (Uçar 2012: 8). Fakat küreselleşme ve neo-liberal politikaların kentlerde daha görünür hale gelmesi ile birlikte Sandıklı'da müteahhitlik uygulamalarının arttığı gözlenmektedir. Genellikle Sandıklı ile bağı kopmuş, önceki nesillerden kendilerine tarihi konutlar kalmış mirasçılar ve eski evlerde yaşamaktan bunalmış, evi restore edecek parası olmayan yerliler müteahhitlere başvurarak konutlarını yıktırıp, yerine yapılan yeni apartmandan arsa değeri kadar daireyi bedava almaktadır. Bu yöntemle, bir zamanlar özgün konut örneklerinin olduğu sokaklar, günümüzde birbirleriyle alakası olmayan, farklı müteahhitler tarafından inşa edilmiş farklı üsluplardaki apartmanlar ile dolmaktadır. Hatta bu durum, Sandıklı gibi küçük ölçekli, bir ucundan diğer ucuna yaklaşık bir saatte yürünebilen bir yerleşimde, çevresinden izole edilmiş sitelerin inşa edilmesine kadar ulaşmıştır.

Sandıklı'nın kent morfolojisine bakıldığında yerleşimin İstasyon Caddesi, Afyon Caddesi ve Yunus Emre Bulvarı (eski adıyla Dinar Caddesi) olmak üzere üç ana cadde etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu üç caddenin, tam anlamıyla kesişmese de birbirlerine en çok yaklaştıkları bölgede 15 Temmuz Demokrasi Meydanı (eski adıyla Belediye Meydanı) bulunmaktadır. Meydana hâkim konumdaki belediyenin taş binası 1953 yılında inşa edilmiştir ve tescilli kültür varlığıdır. Yapının hemen yanında, yaşlı ağaçların bulunduğu bir çay bahçesi bulunmaktaydı. 2018 yılında tamamlanan restorasyon çalışmasıyla ağaçlar kesilerek çay bahçesi kaldırılmış, yerine iki katlı, restoran ve kafeteryaların olduğu bir yapı inşa edilmiştir. İnşa edilen bu yapı tarihi belediye binasıyla bitişiktir ve üslup açısından hiçbir alakaları bulunmamaktadır.

Sandıklı'nın Markalaşma Süreci

Kent yönetiminin ve kent sakinlerinin turizmden elde edecekleri gelir beklentisi arttıkça, kente bir marka oluşturma sıkıntısı doğmuştur. Bu durum Sandıklı Belediyesi logosuna da yansımıştır. Belediye logosunda haşhaş, kaplıca, Akdağ Tabiat Parkı ve burada bulunan geyiklerle yıllık atları betimlemeleri kullanılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Sandıklı Belediyesi'nin logosu (www.sandikli.bel.tr).

Sandıklı'nın doğal ve kültürel değerlerine dönerek kimliğinden bir marka oluşturma çabası en net belediye meydanındaki göbeğe dikilen heykellerden okunabilmektedir. Göbek 1980'li yıllarda alana ilk uygulandığında, çevresindeki refüjlerle beraber yeşil alan olarak değerlendirilmiştir. Akabinde yeşil alan kaldırılarak yerine, küresel bir fiskiyesi olan süs havuzu yapılmıştır. 1999 tarihinde süs havuzu kaldırılarak, Sandıklı'nın önemli bir tarım ürünü olan haşhaşın heykeli dikilmiştir.

Yunus Emre'nin Bursa'da, Manisa'nın Kula ilçesine bağlı Emre köyünde, Afyonkarahisar'ın Sandıklı ilçesinde, Isparta'nın Keçiborlu ilçesinde, Karaman'da, Sivas'ın Hafik ilçesinde, Erzurum'un Dutçu köyünde, Aksaray'ın Ortaköy ilçesinde, Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Sarıköy'de olmak üzere 7 farklı yerde mezarı olduğu rivayet edilmektedir (Çetin 2019: 24). Bu rivayetlerin arasında en yüksek ihtimalle Yunus Emre'nin mezarının Sarıköy'de olduğu ilgili araştırmacılarca savunulmaktadır (Gölpınarlı 2006: 165). Sandıklı bu konuda çok iddialı bir yer olmasa da Yunus Emre'yi kentin markası haline getirmek konusundaki kararlılığını 2006'da Dinar Caddesinin adını Yunus Emre Bulvarı olarak değiştirerek ve Belediye Meydanı'na da Yunus Emre'nin heykelini dikerek göstermiştir. Aynı zamanda Afyon Kocatepe Üniversitesi'ne bağlı Sandıklı Uygulamalı Bi-

limler Yüksekokulu'nun bulunduğu yerleşkenin adı da Yunus Emre Yerleşkesi olarak güncellenmiştir.

15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişiminden sonra Türkiye'de pek çok meydanın olduğu gibi Sandıklı Belediye Meydanı'nın da adı, 2018'de tamamlanan restorasyon sonrasında 15 Temmuz Demokrasi Meydanı olarak değiştirilmiş, Yunus Emre heykeli kaldırılarak yerine Türk Bayrağını betimleyen, modern, ışıklı bir heykel dikilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Sandıklı 15 Temmuz Demokrasi Meydanı'ndaki göbeğe dikilen son heykel.

Sandıklı, 15 Temmuz Demokrasi Meydanı'ndaki heykeller üzerinden mevcut kimliğine bir marka yüzü ararken, daha da geçmişe bakıldığında kent peyzajında çok büyük ölçekli değişimler olduğu görülmektedir. Günümüzde yoğun trafik baskısı ile boğuşan, birbirinin uzantısı olan Dereboyu ve İstasyon Caddeleri, konutlarla çevrili bir akarsu koridoruydu. Setlerle kontrol altına alınmış bu akarsu “çay” olarak anılmaktaydı. Dereboyu Caddesi'nin çevresi Çay Mahallesi olarak isimlendirilmiştir. Üzerinde çok sayıda ahşap ve taş köprü bulunan çay, zamanla debisinin düşmesi ve civardaki insanların çöplerini çayın içine atması gibi nedenlerle dönemin yerel yöneticileri tarafından üzeri kapatılarak caddeye dönüştürülmesi uygun görülmüştür. 1960ların sonlarına doğru proje tamamlanmış, günümüze kadar uzanan süreçte de yolu çevreleyen konutlar yıkılarak apartmanlar inşa edilmiştir (Şekil 4 ve 5).

Görüşme yapılan kişilerin aktardığına göre, özellikle bölgede yaşanan sağanak yağışlarda, bu caddenin eski bir dere yatağı olması nedeniyle yağış suyu birikerek çok yoğun bir şekilde cadde üzerinden hızla akmaktadır;

Dereboyu Caddesinde park halindeki araçların bile sürüklendiği ifade edilmiştir. Sandıklı'da pazartesi pazarı, Dereboyu Caddesi üzerine kurulmaktadır. Kimi sağanak yağışlarda pazarcıların ürünlerini toplamasına bile vakit kalmadan tüm ürünler yüzey akış suyunu kapılarak dağılabilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bir yerleşim yerinin biyografisi, kent peyzajında uzun süreli ve toplum hafızasında yer edecek nitelikteki değişimler ile zenginleşir. Sandıklı örneğinde bu durum çok hızlı gerçekleştiği için kolektif bellek tarafından unutulacak örnekler içermektedir. Dolayısıyla kentin biyografisinde hiç bahsi geçmeyecek arayışlara boşuna para harcanabilmektedir.

Şekil 4. 1960'larda Dereboyu Caddesi (aile arşivi).

Şekil 5. 2010'larda Dereboyu Caddesi (Orijinal, 2018).

Sadece Sandıklı örneğinde değil, doğal ve kültürel varlıklarını meta-laştırarak yerleşimleri birer pazara çevirme gayesi güden anlayışın izlerini tüm Türkiye’de yöresel ürün heykelleri ile görmek mümkündür. Bilinirliği arttırmak adına kent peyzajında yapılan bu değişimler tamamen hatalıdır. İnegöl köftesi, heykeli dikilmeden önce de bilinen bir yemektir; hakeza Van kedisi de heykeli dikilmeden önce tüm Türkiye tarafından bilinen bir canlıydı. Çorum’un leblebisi, Gaziantep’in fıstığı, Isparta’nın gülü derken köy ölçeğinde bile çeşitli tarım ürünlerinin heykelleri dikilmeye başlanmıştır. Paranın hâkim olduğu kapital düzen nedeniyle yerleşime gelir getirecek her şey reklam, marka ve kimlik ürünü olarak tüketilmeye başlanmıştır.

Sandıklı’nın doğal ve kültürel varlıklarını kullanarak marka oluşturma anlamında geçirdiği süreçler, bu meydana dikilen heykellerden okunabilmektedir. Öte yandan Sandıklı, alınan yanlış kararlar neticesinde 1960lardaki muhteşem kent dokusunu 2000li yıllara taşıyamamıştır. Çayın ıslah edilerek bir yönetim planının geliştirilmesi, çayı kirletenler hakkında cezai işlem uygulanması ve mevcut konutların korunması sağlansaydı çok daha özgün bir yerleşim olarak varlığını sürdürebilirdi. Bugün, ne yazık ki kent kimliğini ve dokusunu kaybetmiş çok sayıda Anadolu ilçesi bulunmaktadır. Kapitalist düzene boyun eğerek, çoğunlukla maddi gelir odaklı bir yaşama adapte olan toplum, tıpkı müteahhit mantığında olduğu gibi, özgün değerlerini paraya değişebilmektedir. Tabii ki bu durumun ekonomik boyutu ayrı bir tartışma konusudur. Doğal ve kültürel değerlerin önemi hakkında yeteri kadar bilinç sahibi olmayan toplumlar, birkaç on yılda yerleşimlerin kimliklerinin yok olmasına neden olabilirler. Dolayısıyla iki Anadolu ilçesini, kent peyzajına, özgün mimarisine ve kültürel değerlerine bakarak ayırt etmek imkânsız hale gelebilir.

Kent peyzajında yapılacak küçük ya da büyük ölçekli her değişim, kentin kimliğini etkileyen bir faktöre dönüşebilmektedir. Küçük bir meydana dikilen heykellerin sürekli değiştirilmesi gibi küçük ölçekli girişimlerden, kent boyunca uzanan bir akarsuyu kapatıp yola dönüştürerek yerleşimin kullanım alışkanlıklarını tamamen değiştirmek gibi büyük ölçekli değişikliklere kadar tüm aşamalar, sadece yerel yönetimin kararlarına bırakılmamalı, konunun uzmanlarınca planlanmalıdır. Özellikle kentin peyzaj biyografisinde büyük değişikliklere neden olacak projelerin gerekliliği, uygulanma süreci ve sonrasındaki yönetimi üzerine titizlikle çalışılmalıdır. Yerel yönetimlerin yerleşim yerlerine verdiği hizmet politikleşmemeli, yönetimin tek amacı kent kimliğini koruyarak yaşam standartlarını geliştirmek olmalıdır.

Sözlü görüşme yapılan kişiler, yaşları ve meslekleri: Yusuf Ziya Zeybek, 61, emekli öğretmen, Münire Zeybek, 53, ev hanımı, Merih Korkut, 57, emekli gıda mühendisi, Metin Söğütlü, 83, esnaf, ateşli silah tamircisi ve av malzemeleri satıcısı, eski Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifi Başkanı, Gültekin Söğütlü, 78, ev hanımı, İbrahim Zeybek, 53, esnaf, saat tamircisi ve satıcısı, Seviye Zeybek, 75, ev hanımı, Şenel Zeybek, 78, ev hanımı, Cengiz Söğütlü, 65, Sandıklı Belediyesi'nden emekli otobüs şoförü, Ali Bozdemir, 66, esnaf, beyaz eşya ve mobilya satıcısı, Mustafa Kayapınar, 55, emekli tekniker, Müslahattin Söğütlü, 65, esnaf, ayakkabıcı.

Kaynaklar

- Akar, B. (2013). Afyonkarahisar ili Sandıklı ilçesi Yaren geleneği. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Aksever, F., Ayşen, D., Karagüzel, R. (2016). Sandıklı (Afyonkarahisar) Havzasında Yeraltı Suyu Seviye Değişimini Etkileyen Faktörler. Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 22 (3), 226 – 232.
- Angée, J. O. (2005). How Monuments Shape Urban Identity. Florida International University, Electronic Theses and Dissertations, 1153. Department of Architecture, master thesis. DOI: 10.25148/etd.FI14050701.
- Aydın, M. O. (2012). Milli Mücadele’de Sandıklı ve Çevresi (1919 – 1922). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Castello, L. (2010). Rethinking the Meaning of Place: Conceiving Place in Architecture – Urbanism. ISBN: 9780754678144. Ashgate Publishing Ltd.
- Çetin, F. N. (2019). Yunus Emre’de “Dirlik” Düşüncesi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Felsefesi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Çöl, M. (2010). Sandıklı İlçesinde Eğitim Coğrafya İlişkisi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Dekel, I. (2014). Jews and Other Others at the Holocaust Memorial in Berlin. Anthropological Journal of European Cultures 23 (2): 71 – 84. DOI: 10.3167/ajec.2014.230206.
- Gölpınarlı, A. (2006). Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul. ISBN: 9789754588057.
- Güney, Ö. (2012). Heykeli dikilesice yöresel ürünler. Yeni Alanya Gazetesi, 17.12.2012. Web sitesi: <https://www.yenialanya.com/heykeli-dikilesice-yoresel-urunler-makale,4085.html>. Erişim Tarihi: 22.01.2020.
- Helmfrid, S. (2004). The Permanent Conference and the Study of the Rural Landscape. European Rural Landscapes: Persistence and Change in a Globalising Environment. Editors: Palang, H. Sooväli, M. Antrop & G. Setten. Springer Netherlands Publishing. ISBN 978-0-306-48512-1. Holland. p. 467-482.
- Karakuş, A. O. (2008). Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Tarihte Sandıklı. Sandıklı İlçesi Merkez ve Köylerini Güzelleştirme Derneği Yay. 226s.

- Karpat, K. H. (2003). Osmanlı Nüfusu (1830 – 1914) Demografik ve Sosyal Özellikler. (Çev. Bahar Tırnakçı). Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 133.
- Kolen, J. (2015). Landscape Biographies: Key Issues. Landscape Biographies: Geographical, Historical, and Archaeological Perspectives on the Production and Transmission of Landscapes. Editors: Kolen, J., Renes, J. and Hermans, R. Amsterdam University Press. ISBN: 978 90 8964 472 5. Amsterdam, Holland. p21-23.
- Kolen, J. (2005). De biografie van det landschap. Drie essays over landschap, geschiedenis en erfgoed. (published doctoral dissertation). Vrije Universiteit Amsterdam, The Netherlands.
- Koren, D. (2015). Shanghai: The Biography of a City. Landscape Biographies: Geographical, Historical, and Archaeological Perspectives on the Production and Transmission of Landscapes. Editors: Kolen, J., Renes, J. and Hermans, R. Amsterdam University Press. ISBN: 978 90 8964 472 5. Amsterdam, Holland. p253 – 282.
- Özav, L. ve Yasak, Ü. (2005). Sandıklı İlçesinde Nüfusun Gelişimi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 7 (2): 110 – 128.
- Papmehl-Dufay, L. (2015). Places That Matter; Megalithic Monuments from a Biographical Perspective. Landscape Biographies: Geographical, Historical, and Archaeological Perspectives on the Production and Transmission of Landscapes. Editors: Kolen, J., Renes, J. and Hermans, R. Amsterdam University Press. ISBN: 978 90 8964 472 5. Amsterdam, Holland. p143.
- Relph, E. (1976). Place and Placenessless. ISBN: 9780850860559. Pion Limited, London. p61.
- Samuel, M. S. (1979). The Biography of Landscape, Cause and Culpability. In D. W. Meining (Ed.) The Interpretation of Ordinary Landscapes: Geographical Essays. Oxford University Press.
- Stoye, J. (2015). Piet Mondrian's Victory Boogie Woogie, 1942 – 44. The Painting as Illustration of the Biography of Landscape. Landscape Biographies: Geographical, Historical, and Archaeological Perspectives on the Production and Transmission of Landscapes. Editors: Kolen, J., Renes, J. and Hermans, R. Amsterdam University Press. ISBN: 978 90 8964 472 5. Amsterdam, Holland. p238 – 239.
- TÜİK, (2020). İl ve İlçelere göre il/ilçe merkezi, belde/köy nüfusu ve yıllık nüfus artış hızı. Web Sitesi: http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059. Erişim Tarihi: 20.02.2020.
- Uçar, A. (2012). Sandıklı'da konut mimarisi. Sandıklı Araştırmaları Sempozyumu. 19 – 22 Ekim 2012, İzmir. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları – 177. ISBN: 978-975-483-966-1. s247 – 257.

Yasak, Ü. (2006). Sandıklı'da Nüfus ve Şehirsel Gelişim Eğilimleri. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Zeybek, Y. Z. (1994). Sandıklı ve Çivril Ovalarını Birbirine Bağlayan Kufi Boğazının Coğrafya Etüdü. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Bölüm 2

ANTROPOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME: İZMİR LEVANTEN TOPLULUĞU

Emre ERGÜL¹
Beste DEMİRCAN²

---

1 Öğretim Üyesi Dr., İzmir Ekonomi Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı, İzmir.

2 Öğrenci, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı, İzmir.

1. GİRİŞ

Levanten topluluğu, evleri, konakları ve yaşam biçimleri üzerine bugüne dek birçok araştırmacı çalışmıştır. Evlerin fiziksel özelliklerinin, topluluğun kültürel değerlerinin ve kentin ileri gelen ailelerinin incelendiği çalışmalar mevcuttur. Ancak, İzmir'deki Levanten topluluğun mekânlarını antropolojik açıdan değerlendiren oldukça az kaynak bulunmaktadır. Bu çalışma, söz konusu eksikliğin giderilmesine katkı koymayı amaçlamaktadır.

19. yüzyılın ortasından başlayarak İzmir, deniz ticaretinde önemli bir merkez haline gelmiş ve bununla ilişkili olarak nüfus da artmıştır. Ticaret çoğunlukla gayrimüslim gruplar eliyle yapılmaktadır ve Levantenlerin batı ile güçlü bağlantıları vardır. Topluluğun kentsel yaşamda belirgin bir biçimde öne çıkması da bu döneme rastlar. Bu nedenle, 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk çeyreğini içeren 75 yıllık dönem bu çalışmanın zaman aralığı olarak belirlenmiştir.

Değerlendirme yöntemi, mekân ve yere antropolojik temelli bir yaklaşım öneren Low'un (2013) yöntemidir. Low'un (2013) üç kollu yöntemi; antropolojik ve sosyolojik teori ve yöntem, psikolojik teori ve yöntem ve siyaset bilimi teorisi ve analizinden oluşmaktadır. Bu çalışmada antropolojik ve sosyolojik teori ve yöntem izlenmiştir. Bu da etnografik analiz ve topluluk kavramı olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Değerlendirme, her iki bölümde de kamusal alanları ve özel mekânları içeren bir anlamlandırma denemesidir.

Veri toplama yöntemi, vaka çalışmalarına dayanan önceki çalışmaların analizidir. Bunlar, Kaner'in (2008) çalışmasında olduğu gibi İzmir'deki Levanten kadınlar ile yapılmış birebir röportajlara, Akkurt (2004) ve Erpi'nin (1991) alan çalışmalarına ve Simer (2014) gibi şehrin ileri gelen ailelerinin araştırılmasına dayanmaktadır.

Low'un (2013) yöntemi güvenliklı sitelerde yaşayan topluluklara göre olduğu için, ayrılmış bir topluluk olarak yaşayan Levanten topluluğuna uygulanabilir görünmektedir. Dahası, gayrimüslimlerin 1868'de Osmanlı İmparatorluğu'nda mülk satın almalarına izin veren yasa ile birlikte bazı varlıklı aileler Buca ve Bornova gibi İzmir'in eteklerine taşınırlar. Kent merkezinden uzaklaşan bu aileler aynı topluluk içinde yalıtık bir alt topluluk olmayı tercih etmişlerdir. Bunun, yöntemin uygunluğunu desteklediği düşünölmüştür.

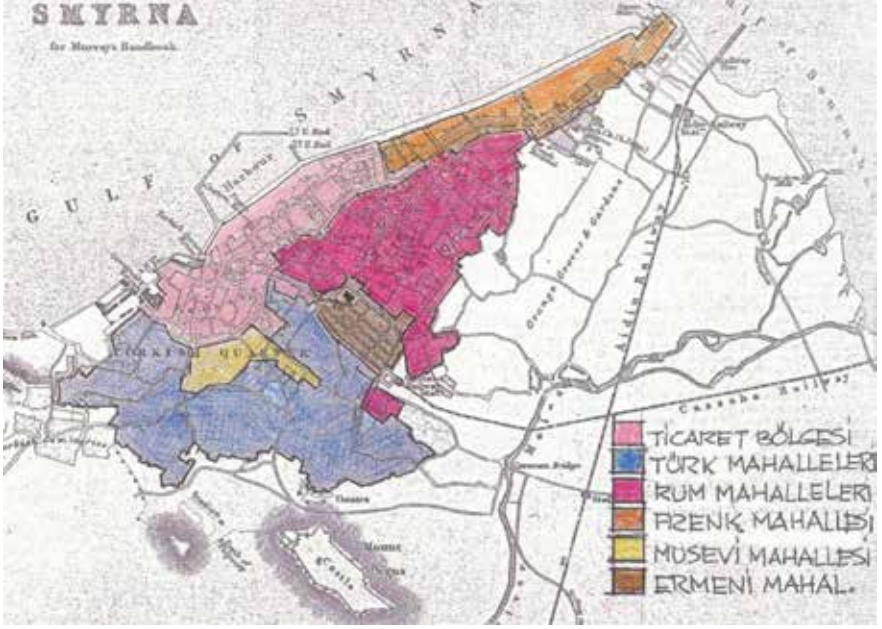
2. LEVANTEN TOPLULUĞUNUN TARİHSEL ARKA PLANI

“Levanten” kelimesinin kökeni Fransızcadır ve “doğan, yükselen, gündeğümü” anlamına gelen Levant kelimesinden türemiştir. (Akkurt, 2004, s.40) Genel bir tanımlama ile, Levanten, Avrupalı bir aileden gelecek, bir Doğu Akdeniz ülkesi olan Türkiye’de belirli şehirlere yerleşenleri ifade etmektedir. Bu iki önemli şehir, İstanbul ve İzmir’dir. Oban (2007, s.338), Levantenlerin, hem içinde yaşadığı imparatorluğun etnik grubu içinde diğer azınlıklardan, hem de Avrupalılardan farklı bir kültüre sahip olduğunu belirtmiştir. Bu toplumu meydana getirenler çoğunlukla İngiliz, İtalyan, Fransız, Macar ve Slav kökenlidir. Kısaca Levantenler, ticaret yapan ve Fransa, İtalya ve İngiltere başta olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinden Osmanlı topraklarına gelen bir topluluktur.

Osmanlı topraklarına yerleşen Levantenler varlıklarını nesiller boyunca sürdürmüşlerdir. Bu grup diğer pek çok farklı etnik grup ile birlikte imparatorluğun çok uluslu yapısını meydana getirmiştir. Çelik’in (2016, s.9) de belirttiği gibi ait oldukları ülkenin sosyal ve kültürel alışkanlıklarını korumuş ve hem Osmanlı toplumunun hem de kendi toplumları içindeki sosyal ve kültürel değerleri bir araya getirerek kendilerine has yeni bir değerler bütünü oluşturmuşlardır.

16. yüzyılın sonlarında, İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasında ticaretin sağlanması amacıyla Levant Company kurulmuştur. Levant Company’nin kurulması sonucunda önce İngilizler ardından Fransız, İtalyan, Alman, Avusturyalı ve Hollandalıların büyük kısmını oluşturduğu Avrupalı tüccar grup Osmanlı topraklarına yerleşmiştir. (Erpi, 1975, s.15) Zaman içinde, Levantenler deniz ticareti yapabilecekleri İstanbul, İzmir, Antalya, Beyrut, Kahire ve Mersin gibi şehirlerdeki varlıklarını arttırmışlardır. 1868 yılında yayınlanan Islahat Fermanı’nın ardından kazandıkları mülk edinme hakkı ile de Osmanlı toprakları üzerinde kalıcılıklarını sağlamışlardır.

İzmir, 19. yüzyıla ulaşıldığında Levantenlerin, Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi gibi topluluklarla birlikte yaşadığı kozmopolit bir şehir haline gelmiştir. Tarihsel süreç içinde önemli bir liman ve ticaret kenti olarak gelişimini sürdüren İzmir, etnik köken temelli mahalle ayırımının kent formunda en belirgin şekilde görüldüğü yerleşimlerden biridir. Türk, Rum, Ermeni, Yahudi ve özellikle Tanzimat sonrası Müslüman olmayan azınlıklardan oluşan ve ticaret ile uğraşan Levantenler, farklı bölgelere yerleşerek İzmir’in 5 ana mahallesini oluşturmuştur. (Çetintahra, Ünverdi, 2018, s.42) Yapılan pek çok araştırmada da belirtildiği gibi, farklı topluluklar birbirleriyle etkileşimleri olmakla beraber ayrılmış topluluklar halinde yaşamaktaydı. (Şekil 1)

Şekil 1: 19. yüzyılın ortalarında İzmir'deki etnik mahallelerin dağılımı
(Kaynak: Beyru, 2000, s.90)

Levantenler, özellikle deniz ticareti ve sanayi faaliyetleri ile uğraştıkları için kentin yüksek gelir grubunda yer alıyorlardı. Deniz ticaretinde aktif olduklarından ötürü yerleşmeye başladıkları dönemde mahallelerini limana yakın bir yer olan Alsancak'ta oluşturmuşlardır. Atay'a (2012, s.254) göre ticari amaçlarının yanı sıra pek çok Levanten, bir saygınlık ögesi olarak rıhtıma demirli duran teknelere sahipti. Tekne sahibi olmak, geniş ve görkemli girişli, ayrı yemek odalı ve balo salonlu ve ayrı kütüphane bölümlü evler gibi önemli bir husustu. Limana yakın olmak ailenin varlıklı olduğunun da göstergesi idi.

İzmir'deki Levantenlerin çoğu, özellikle erken dönemlerde şehrin merkezinde bulunan Frank Caddesi'nde ya da yakınında oturuyordu. Bu tür bir toplumsal yaşam, topluluk bütünlüğünün uzun yıllar boyunca korunmasını sağlamıştır. (Şekil 2)

Şekil 2: 1922 öncesi Frank Caddesi'nden bir Kartpostal Manzarası
(Kaynak: <http://www.levantineheritage.com/i/frank4.jpg>)

Daha sonraki dönemde, ulaşım sistemlerinin ve özellikle demiryolunun gelişmesiyle beraber varlıklı Levanten ailelerin çoğu Bornova, Buca, Hacılar, Işıklar, Karşıyaka, Kokluca, Mersinli, Narlıköy, Pınarbaşı ve Seydiköy (Gaziemir)'e taşınmaya başlamıştır. Demiryolu hatları ve özel at arabaları ile ulaşılacak konaklar inşa ettirmişlerdir. Yabancıların mülk satın almalarına izin veren yasa, Levantenlerin bu bölgelere geçişini başlatan adım olmuştur. İnal da (2006, s.41) ticaretin artmasıyla birlikte İzmir'in, Levantenlerin en önemli şehirlerinden biri haline geldiğini ve ulaşımın, özellikle de 1860'lardaki demiryollarının geliştirilmesinin, 1868'de mülk edinme haklarının yeniden düzenlenmesinin ve İzmir ile Avrupa arasındaki artan ticari ilişkilerin, batı tüccarlarının şehir içindeki yerleşimini kolaylaştırdığını belirtmektedir. Bu süreç aynı zamanda Levanten topluluğun içindeki yüksek gelirli bir grubu oluşturan kimi varlıklı ailelerin yalıtık topluluklar halinde yaşamaya başladığı yeni bir evreye işaret etmektedir. (Şekil 3)

Şekil 3: Uğur Mumcu Caddesinden bir Görünüm (Soldaki Geçmişteki Farkoh Evi)

(Kaynak: <http://www.levantineheritage.com/i/buca231.jpg>)

Levantenler, kendilerine İngiltere veya Fransa'daki evlerini hatırlatan ve Avrupai zevklerine göre inşa ettikleri büyük konaklarını banliyö bölgelerindeki inziva alanlarına dönüştürdüler. (İnal, 2006, s.41) Böylece, oldukça pahalı ve büyük bahçeler içindeki köşklere oluşan yalıtık yerleşim alanları ortaya çıkmıştır.

3. LEVANTEN TOPLULUĞUNUN ETNOGRAFİK ANALİZİ

Levantenlerin yaşam tarzı üzerine birkaç etnografik çalışma yapılmıştır. Simer, (2014, s.57) topluluğun Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinde olsalar bile benzer hayatları yaşama eğiliminde olmalarının dikkat çekici olduğunu ve bu benzerliğin varlıklarına paralel olan yaşam standartlarının yanı sıra ekonomik hedefleriyle de ilişkilendirilebileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda Levantenlerin, Avrupalılık ve Hristiyanlık temeline bir bütünlük gösterdiği söylenebilir.

Levantenler, pek çok dili konuşabilen, genellikle Katolik mezhebine bağlı Hristiyanlardan oluşmaktadır. (Epik, 2006, s.55) Ortak bir topluluğa ait olmalarına karşın kökenleri farklıdır. Yine de konuşulan dil, diğer topluluklarla Rumca iken, resmi toplantılarda ya da topluluk içinde Fransızcadır. (Beyru, 2000, s.13) Dolayısıyla, Fransızcanın, Fransa'nın ve Fransız kültürünün Levanten topluluk içinde baskın unsur olduğu düşünülebilir.

Levantenler, çoğunlukla topluluk içinde ve bazen de Rumlarla sosyal ilişkilerini sürdüren kapalı bir yapı oluşturmuştur. Müslüman Türk halkı ile sosyal bir ilişki gözlemlenmemiş olmakla birlikte, dönemin Osmanlı eliti ile davetlerde ve etkinliklerde devam eden siyasi ve ticari temelli ilişkileri olmuştur. Akkurt da (2004, s.45)1940'lara kadar Levanten kadınlarının, Türk topraklarında doğup büyümelerine rağmen Türkçe konuşmadıklarını belirtmiştir. Levantenler, pek çok sosyal kulüp faaliyeti içinde düzenlenen aktiviteler ve etkinliklerde bir topluluk bilinci geliştirmişlerdir. Bu amaçla kentte spor kulüpleri ve sinema salonları kurulmasına öncülük etmiş, tiyatro gösterilerinde ve konser salonlarında ön sıralarda yer almışlardır.

Topluluk içinde gruplaşmalara da yol açan bu kulüpler, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında belirginleşmiştir. Levanten topluluk, sosyal hayatın birçok alanında olduğu gibi, spor alanında da etkin durumdadır. Özellikle; golf, futbol, at yarışları, atletizm gibi spor dalları Levantenlerin desteğiyle gelişmiştir. (Çelik, 2016, s.15) Çelik'in (2016) açıkladığı gibi, Avrupa'da sürmekte olan yüksek gelir grubuna özgü bir yaşam tarzını İzmir'de de sürdürmüşlerdir.

Levantenlerin sıklıkla gittiği Sporting Club, topluluğun sosyal hayatında önemli bir yere sahipti. Bu bina sportif faaliyetler ve yarışların yanı sıra tiyatro gösterileri ve küçük çaplı konserlerin yapılabildiği bir salona da sahipti. 1922 yangınında yıkılmış olan bu yapı bugünkü İzmir Ticaret Odası'nın bulunduğu parselde yer almaktaydı. Atay'ın (2012, s.157) belirttiği gibi, o dönemde İzmir'in en elit mekânı olarak nitelendirilebilecek Sporting Club, sadece üyelerinin girebildiği bir işletme idi ve aralarına alacakları kişileri özenle seçmekte idiler. Ayrıca bu bina bir tiyatro salonuna sahipti ve farklı uluslardan insanların bir araya geldikleri bir alandı. (Şekil 4)

Şekil 4: Levanten Topluluğunda En Etkili Sosyal Kulüp Olan “Sporting Club”
(Kaynak: <http://www.levantineheritage.com/i/sport.jpg>)

Levanten topluluğun canlı sosyal hayatı kulüpler, balolar, tiyatro ve sinema gösterileriyle doludur. Ayrıca evlerinde sık sık kokteyller düzenlemişlerdir. Dönemin gazetelerinde yayınlanan davet haberlerinden, topluluk ileri gelenlerinin oldukça zengin ve hareketli bir sosyal yaşamı olduğu anlaşılmaktadır. Bu yaşam tarzına, büyük süslemelerle dolu muhteşem iç mekanlar eşlik etmiştir. (Karagünlü, 2015, s.37) İç mekanlarda dönemin Fransa referanslı bir tasarım ve dekorasyon anlayışı barizdir. Dönemin Paris merkezli, eklektik ve neo-klasik, neo-rönesans ve neo-barok gibi üslupların bir arada harmanlandığı Güzel Sanatlar Stili tüm iç mekanlara hakimdir.

Görkemli iç mekanlara Levantenler öncülüğünde kurulmuş olan tiyatro binaları örnek gösterilebilir. Theatre de Smyrne, İzmirli Levanten ticaret adamı Charles Missir tarafından Kordon’da açılmıştır. Atay’ın (2012, s.97) belirttiği gibi, Theatre de Smyrne Fransız konsolosluk binasının bitişiğinde Mimar İgnatius Vafeiadis tarafından tasarlanarak 1911 yılında inşa edilmişti. Dönemin modern tiyatro binası, geniş hacimli, lüks bir salona ve localara sahip olmakla beraber, Paris Operası’nın küçük ölçekli bir kopyası olarak inşa edilmiştir. Varlığını gösterdiği süre boyunca Avrupa’dan gelen birçok gösteri grubuna ev sahipliği yapmıştır. Ancak 1922 yılında gerçekleşen yangında kurtarılamamıştır. (Şekil 5)

Şekil 5: 1917'de Ünlü Smyrna Tiyatrosu (Theatre de Smyrne) Sergilenen Eser Verdi'nin Rigoletto Operası

(Kaynak: <http://www.levantineheritage.com/i/opera.jpg>)

Levanten konutlarının iç mekanlarında en önemli öğelerden biri alçı süslemelerdir. Bunların yanı sıra, tavanın etrafını düz bir silme olarak dolaşan şeritler, akantus yaprakları, deniz kabuğu motifleriyle oluşturulmuş kompozisyonlar ve bitkisel bezemeli tavan göbekleri, dönemin tasarım zevkini yansıtmaktadır. (Ersoy, 2013, s.170) Şömineler de bu köşkler içerisinde çoğunlukla rastlanılan bir eleman olmuştur. (Şekil 6)

Şekil 6: Buca'da Yer Alan Rees Koshk'nun Tavan Susemeleri

(Kaynak: <http://www.levantineheritage.com/i/house5e.jpg>)

Levanten aileleri, bu yaşam tarzına uygun lüks urunler ithal etmişlerdir. Bunlar, son moda kıyafetler, saatler, iç mekân tekstilleri, kutular, mobilyalar ve farklı koleksiyon urunleridir. (Simer, 2014, s.88) Bu elit grubun yaşam tarzı, topluluk içindeki mtevazi aileleri ve diğer toplulukları da etkilemiş olmalıdır. Nitekim Akkurt da (2004, s.4) İzmir Levantenleri, dōnemin hâkim anlayışı olan batılılaşma sōyleminin bilinçli ya da bilinçsiz temsilcileri olarak gerek giyim, eğence, spor, eğitim alanındaki tavırları ile toplumsal olgularda, gerekse mimari yapılanmaları ile fiziksel çevrede model olmuşlardır, diye belirtmektedir.

18. ve 19. yūzyıl Osmanlı toplumunun yařadığı deđiřimin, bōrokratik burjuvazi ile ticaret burjuvazisinin dođuřu olduđu sōylenbilir. Gūcūnū Batı tarzı eđitim kurumlarında ođretilen bilgi ve deneyimden alan bōrokratik burjuvazi, zaman içinde alternatif bir gū odađı haline gelmiřtir. Őte yandan, Batı ile ticari iliřkileri olan azınlık tūccarları da giderek zenginleřen bir ticaret burjuvazisini oluřturmuřtur. (Gōek, 1999, s.104) Bu noktada, Levanten ailelerin ekonomik gelirlerinin topluluk içinde eřit olmadığını belirtmek gerekir. Zengin ve kentin ekonomik ve kōltūr hayatı üzerinde bōyūk etkileri olan aileler olmakla birlikte, orta gelir dūzeyinde mtevazi yařayan pek çok aile de bulunmaktaydı. Buca ve Bornova'da kendilerine ait bōyūk konakları bulunanların aksine, Alsancak bōlgesinde ailelerin yan yana evlerde yařadığı yerler de mevcuttu. Dolayısıyla, Avrupalılık ve Hristiyanlık temelinde bir kōltōrel bōtūnlūk sōz konusudur. Ancak, homojen bir topluluk olarak da gōrūlmemelidirler.

4. TOPLULUK KAVRAMI

Low'a (2013, s.190) göre; 1950'lerde ve 1960'larda, toplum çalışmalarının genişlemesinden bu yana geliştirilen iki toplum teorisi vardır: ilki belirli bir yerin tarihine ve kültürüne dayanır ve bitişik, sınırlı bir bölge tarafından tanımlanır ve ikincisi mekânsal olarak zorunlu tutulmayan ortak çıkarlar ve politik kaygılar ağından oluşur.

İlk teori açısından incelendiğinde, Levantenlerin kentte kapladıkları yaşam alanlarının, topluluk kavramını yaratmak için bir temel sağladığı söylenebilir. Kentte kaplanan bu alanın içindeki topluluk içi ilişkiler, bu alanın dışındaki insanlarla olan ilişkilerinden çok daha yoğundur. Bu yoğunluk pek çok sosyal aktivitenin gerçekleştiği sinema, tiyatro, konser salonu ve spor kulüpleri gibi mekanlarda doruk noktasına ulaşmış ve topluluk kavramı bağını güçlendirmiş olmalıdır.

Ayrıca, Levanten köşklarinin iç mekanları incelendiğinde, birçoğunda misafir ağırlamak için ayrılmış özel alanlar olduğu görülmüştür. Gösterişli giriş holleri, bu giriş holünü takip eden yüksek tavanlı yemek salonları ve büyük bir kütüphanenin bulunduğu özel çalışma alanları bu alanlara örnektir. (Şekil 7)

Şekil 7: Bornova'daki Charnaud Evinin İçi: Yemek Salonundan Kütüphaneye, Çizim Odasına ve "Afternoon" Olarak Adlandırılan Odaya Bakmaktadır.

(Kaynak: <http://www.levantineheritage.com/i/charnaud46.jpg>)

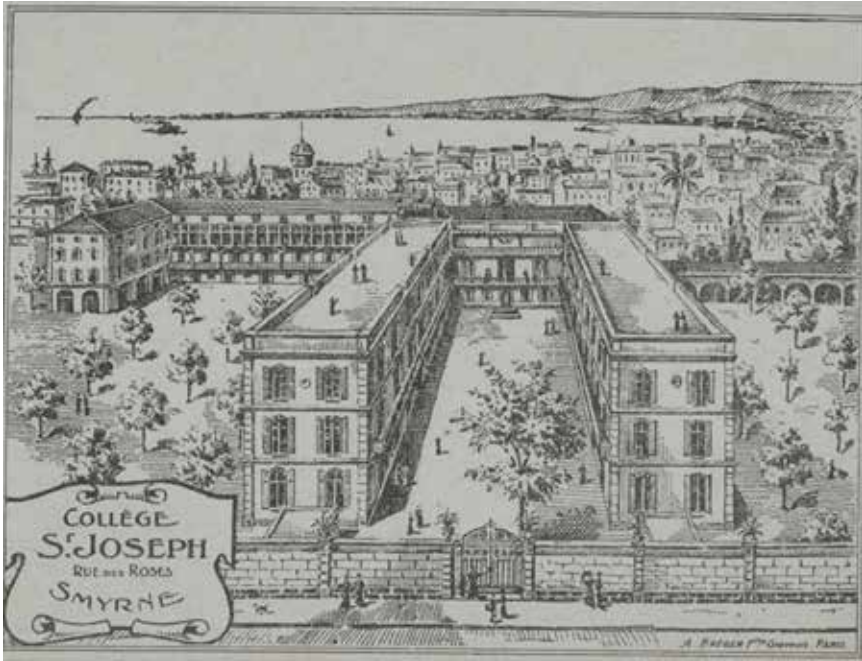
Levantenler, misafirleri için evde bulunan ve ikramlarda kullanılan çay ve yemek takımlarının özenli olmasına dikkat ederlerdi. Aristokrat ailelerde servisi ayaklı servis arabasıyla uşaklar yaparken, diğelerinde bu servis işini evin hanımı üstlenirdi. Yemek kültürleri Türk toplumunki ile kaynaşsa da özel günlerde ve dini törenlerinde kendi kültürlerine has yemekler hazırlamaya özen gösterirlerdi. (Epik, 2006, s.56)

Her ne kadar orta gelir grubundaki Levantenler bu çalışma kapsamında ayrılmış topluluk ve yüksek gelirli gruptakiler yalıtık topluluk olarak tanımlanmışsa da bu topluluğun her iki grubunda da içinde yaşadığı diğ topluluklarla değer alışverişleri olmuştur. Bu alışverişe en iyi örnek yukarıda Epik'in (2006) bahsettiği gibi mutfak kültürü üzerinden gerçekleşmiş olmalıdır.

İkinci toplum teorisi açısından, Levantenleri topluluk olarak tanımlayan diğ özellikler, benzer günlük yaşam alışkanlıkları, kurallar, değerler

ve inançlardır. Topluluk, Avrupa kökenli yaşam ve giyim tarzını ve eğlence alışkanlıklarını İzmir’de de sürdürmüştür. Frank Caddesi’ndeki giyim mağazaları, çeşitli kulüplerde ve konaklarda düzenlenen balolar ve konserler, tenis, kriket, golf ve at yarışı gibi spor müsabakaları için oluşturulan alanlar bunlara örnek olarak gösterilebilir.

İzmir Levantenleri sosyal kültürel yaşamın yanı sıra eğitimde de önemli bir role sahipti. Şehirdeki Ermeniler ve Rumlar gibi farklı topluluklar tarafından tercih edilen eğitim kurumları oluşturmuşlardır. Bu eğitim kurumları dini inançların ve değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamıştır. Levantenler, Osmanlı İmparatorluğu’nun kozmopolit yapısının bir parçasıydı. Yabancı topraklarda var olabilmek, diğer bir deyişle kök salmak ve dolayısıyla inançlarını ve değerlerini sonraki nesillere aktarabilmek için eğitim kurumlarını yatırım yapmaya değer görmüşlerdir. Fransızların Dame De Sion, Saint Joseph, İngilizlerin Bornova İngiliz Koleji ve İngiliz Ticaret Okulu, Almanların İzmir Alman Kız ve Erkek Okulu, İtalyanların İtalyan Okulu bu amaca örnek olarak gösterilebilir. (Şekil 8)

Şekil 8: 19. Yüzyılda İzmir Saint Joseph Koleji'nin Bir Görünüşü
(Kaynak: <http://www.levantineheritage.com/i/sjoseph1.jpg>)

Birden fazla ulusal köken içeren Levanten topluluğun kimlik yapısında değerler ve kurallar da az çok farklılaşma göstermiş olmalıdır. Bununla birlikte, yabancı topraklarda birlikte yaşamak söz konusu olduğunda ortak bir topluluk kimliği yaratmak gerekmiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, İzmir Levantenleri yukarıda açıklanan yöntemin iki aracı ile incelenmiştir. İlk araç etnografik analiz, ikincisi topluluk kavramıdır. Etnografik analiz açısından, Levantenlerin, 19. yüzyılın sonlarında İzmir'in kültürel atmosferine ve mimari çevresine yön veren en etkili topluluk olduğu söylenebilir. Osmanlı elitinin arzuladığı batılı yaşam tarzını temsil eden Levantenler, şehrin sosyal hayatında rol model olmuşlardır. Giyim tarzları, eğlence aktiviteleri, spor etkinlikleri ve mimari stilleri yaşamın her alanında ilgiyle takip edilmişti. İzmir Levantenleri, sosyal ve kültürel hayatta olduğu kadar eğitimde de önemli bir rol üstlenmiştir ve diğer toplulukların da tercih ettiği eğitim kurumları oluşturmuşlardır. Bu kurumlar, dini inanç ve değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamıştır. Levantenler, ülkelerinden uzakta, hayatta kalmak ve var olmak için eğitimin yatırıma değer olduğunu, başka bir deyişle eğitimin, kökleşmenin araçlarından biri olduğunu düşünüyorlardı. Levanten topluluğunun kimliği, çeşitli kökenlere sahip olduğu için karmaşık bir yapıdadır. Dolayısıyla, topluluk içindeki değerler ve kurallar farklılık göstermiştir. Öte yandan yabancı topraklarda yaşamak, Levantenleri, Avrupalı ve Hıristiyan kökenli ortak bir topluluk kimliği oluşturmaya yönlendirmiştir. Bu bağlamda Fransızca, aralarındaki iletişimde ortak dildir. Bu nedenle de topluluk içinde hâkim olan ülkenin Fransa olduğu söylenebilir.

Topluluk kavramı açısından, kentte kapladıkları yaşam alanlarının topluluk bilincini yaratmak için bir zemin oluşturduğu varsayılabilir. Kaplanan alanın içindeki yerlerde topluluk içi ilişkiler, dışındakilerle olan ilişkilerinden daha yoğundur. Bu yoğunluk birçok sosyal aktivitenin gerçekleştiği sinema, tiyatro ve spor kulüpleri gibi mekânlarda doruk noktasına ulaşarak topluluk bilincini güçlendirmiş olmalıdır. 19. yüzyıl, kapitalizmin Osmanlı üretim sistemini değiştirmeye başladığı, özel mülkiyete kapı açan yeni yasaların düzenlendiği, Göçek'in (1999) deyimi ile bir ticaret burjuvazisinin doğuşuna tanıklık eden bir dönem olmuştur. Bu bağlamda, Levanten ailelerin de ekonomik gelir açısından eşit olmadığını, çoğunluğu orta gelire sahip olmakla beraber varlıklı ailelerin de bulunduğunu belirtmek gerekir. 1868 yılında gayrimüslimlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda mülk satın almasına izin veren yasadın sonra, bazı varlıklı aileler Buca ve Bornova gibi İzmir'in dış kesimlerine taşınarak banliyölerde yaşamayı tercih etmişlerdir. *Bunun sonucu olarak, bu aileler, ayrılmış topluluk içinde izole bir alt topluluğun üyeleri haline gelmişlerdir.* Mülk edinmenin yol açtığı bu yeni süreç ile hem kalıcılıklarını sağlamış hem de daha güçlü bir güven duygusu edinmiş olmalıdırlar. Bunun Levanten topluluğunun mimarisine de yansıdığı açıktır.

KAYNAKÇA

- Atay, Çınar (2012). *İzmir Rıhtımında Ticaret: Kordon Boyunda Yaşam 1610-1940*. İzmir: İzmir Ticaret Odası Kültür, Sanat ve Tarih Yayınları 13.
- Beyru, Rauf (2000). *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Beyru, Rauf (2000). *19. Yüzyılda İzmir Kenti*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Birol Akkurt, Hümeıra (2004). 19. Yüzyıl Batılılaşma Kesitinde Bornova ve Buca Levanten Köşkleri Mekânsal Kimliğinin İrdelenmesi, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Birol Akkurt, Hümeıra (2004). Batılı Kültürün 19. Yüzyıl İzmir'inde Mekânsal Temsili: Bornova ve Buca Levanten Konutları. *Ege Mimarlık*, 3(51), s.4-9.
- Çelik, Mert (2016). Buca Levanten Konutlarında Kültürel Değerlerin Sürekliliği, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Ekşioğlu Çetintahra, Gözde, Karataş Ünverdi, Neslihan (2018). Osmanlı'dan Günümüze İzmir Mahallelerinin Sosyo-Ekonomik Yapısının Mekâna Yansımaları. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), s.39-55.
- Epik, Rita Maria (2006). *Avrupalı mı Levanten mi?*. İstanbul: Bağlam Yayınları 11(22), s.55-56.
- Erpi, Feyyaz (1975). İzmir'de Levanten Mimarisi. *Mimarlık Dergisi* 13(1), s.15-18.
- Erpi, Feyyaz (1991). Toplum Kültürü ve Vernaküler Mimariye Yansıması- Üç Örnek Çalışma: Anadolu'da Türk, Yunan ve Levanten Konutları. *Arch. & Comport. 1, Arch. Behav.* 7(3), s.205-222.
- Ersoy Kuyulu, İnci (2013). İzmir, Bornova'da Levantenlerin İki Mirası: Davy Evi ve De Cramer Evi. *Sanat Tarihi Dergisi* 22(1), s.165-188.
- Göçek, Fatma Müge (1999). *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü*. Isparta: Ayraç Yayınları, s.82-260.
- İnal, Onur (2006). İzmir'de Levanten Mirası, Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi, İstanbul.
- Kaner, Selin Ayşe (2008). İzmir'in Uğuldayan Mekânı: Levantenlerin İç İç Geçmiş Evleri, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Karagünlü, Nurdan (2015). Pera Levanten Konut Mirası ve Yeniden İşlevlendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Low, Setha (2013). A Multi-Disciplinary Framework for The Study of Private Housing Schemes: Integrating Anthropological, Psychological and Political Levels of Theory and Analysis. *GeoJournal*, 77 (1), s.185-201

- Oban, Raziye (2007). Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 137. s.337-356.
- Simer, Zeynep Naz (2014). Levanten Burjuva Ailesi Olan “Whittall”ların, 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.

Bölüm 3

SALGIN HASTALIKLARIN MEKAN TASARIMINA ETKİLERİ

Zübeyde BÜLBÜL¹
Sedanur ŞEKER²
Emine Seda ERDİNLER³

---

1 İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Ormancılık Meslek Yüksekokulu Öğr. Gör. Dr., zubejde.bulbul@istanbul.edu.tr

2 İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Orman Fakültesi Orman Endüstri Mühendisliği Bölümü Orman Endüstri Makinaları ve İşletme Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi., sedanur.seker@istanbul.edu.tr

3 İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Orman Fakültesi Orman Endüstri Mühendisliği Bölümü Orman Endüstri Makinaları ve İşletme Anabilim Dalı Doktor Öğretim Üyesi., seda@istanbul.edu.tr

1. GİRİŞ

Beklenmedik bir şekilde tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19,-sağlık ile birlikte ekonomik ve sosyal olarak birçok alanda toplumları etkilemiş ve her sektöre yeni düzenlemeler getirilmesine neden olmuştur. Ülkelerin COVID-19 salgınına karşı hazır olmaması, alınacak tedbirlerde bazı gecikme ve karmaşaların yaşanması, buna ilaveten hastalığın bulaşma hızının yüksek olması sebebiyle epidemik yayılımın pandemiye dönüştüğü görülmüştür (Vander Weele TJ vd., 2020; Morens DM vd., 2009).

Pandemi sebebiyle dünya genelinde 3 Mart 2020 itibarıyla Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından tahmini ölüm oranının % 3,4 olduğu, bu ölüm olgularının analizine bakıldığında ise; demografik profilin ağırlıklı olarak 2/3 oranında erkeklerde, 1/3 oranında kadınlarda görüldüğü, %80'den fazlasının 60 yaş üstü olduğu, %75'ten fazlasının ise kardiyovasküler hastalıklar, diyabet ve kanser gibi kronik hastalıklara sahip olduğu saptanmıştır. Makalenin yazıldığı sırada, dünya genelinde COVID-19 hastalığı sebebiyle, 2.004.819 olgunun enfekte olduğu, 126.830 kişinin ise hastalık sebebiyle hayatını kaybettiği raporlanmıştır (Anonim 1,2,3). Salgın sadece tıbbi değil, sosyal, mesleki, politik, ekonomik, etik ve ahlâki bazı sonuçlara sebebiyet vermiştir. Bloom vd., hisse senedi piyasası oynaklığı, ekonomik belirsizlik ve işgücü piyasaları temelinde COVID-19'un ABD ekonomisindeki makroekonomik etkilerini değerlendirmiştir. ABD'nin 2020 son çeyreği itibarıyla yaklaşık %11-20 aralığında bir daralma ile karşı karşıya kalabileceği ve ortaya çıkan daralmanın yarısının COVID-19'a dayalı belirsizliklerden kaynaklandığı vurgulanmıştır (Bloom vd., 2020).

Baker, Farrokhnia vd. (2020), ABD'de hane halkı finansal verilerini kullanarak hane halkı tüketimi ve salgın arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Vaka sayısı arttıkça harcama davranışlarının yapısal bir değişikliğe uğradığı, virüsün ilk ortaya çıktığı dönemlerde perakende, kredi kartı harcamaları ve gıda harcamalarında keskin bir artışın olduğu vurgulanmıştır. Ancak genel harcama düzeyinin takip eden süreçlerde düşüş gösterdiği belirtilmiştir. Genel harcama eğilimindeki daralmanın temel nedeni olarak ise sosyal izolasyon ve hizmet sektöründeki kısıtlama gösterilmiştir (Baker, Farrokhnia vd. (2020). Barua (2020), iktisadi faaliyet düzeyleri, arz ve talep, tedarik zincirleri, ticaret düzeyleri, yatırım düzeyleri, fiyatlar genel düzeyi, döviz kurları, finansal istikrar ve risk unsurları üzerinde meydana gelen değişimleri incelemiştir (Barua, 2020).

De España (2020) COVID-19'un bireysel meslekler ve endüstriler düzeyindeki etkilerini arz ve talep şoklarını temel alarak incelemiştir. Arz şokunun temelinde endüstrilerin sınıflandırılması ve evden çalışma yeteneğini ölçen İşgücü Endeksi yer almıştır. Tahmin sonuçları, çalışma bölgesinin gayrisafı yurtiçi hasılanın %22'sinin, işgücünün %24'ünün tehdit altında olduğuna ve toplam ücret gelirinin %17 oranında daralacağına işa-

ret etmektedir. Özellikle sanayi, ulaştırma sektörlerinin üretim şoklarının taleple, imalat, madencilik ve hizmet sektörlerinin ise arz şokları ile karşı karşıya olduğu öne çıkarılmıştır. İşgücü açısından ise düşük ücretli mesleklerin salgına karşı daha savunmasız olduğuna dikkat çekilmiştir (De España 2020).

Durdak, (2020) hizmet sektörü olarak isimlendirilen; turizm, ulaşım ve yiyecek-içecek sektörü bu krizden en çok etkilenen sektörlerdir. Bu alanda faaliyet gösteren firmaların faaliyetlerini durdurmaları özellikle bu alanda faaliyet gösteren tedarik zinciri üyelerinin talep ve arz dengelerini iyi şekilde yönetememelerine neden olmuştur (Durdak, 2020). Gıda dışı tüketici ürünleri sektöründe özellikle mobilya ve dekorasyon, kırtasiye, giyim ve aksesuar harcamalarında önemli bir düşüş görülmüştür (TEPAV, 2020). AVM'lerin önemli bir bölümü, faaliyetlerini durdurma kararı almıştır (Baş, 2020). Birçok firma mağazalarını kapatmıştır. Özellikle tekstil sektöründe firmalar, maske üretimine başlamıştır (Şahbaz, 2020).

Fetzer vd. (2020), COVID-19'un küresel yayılımının bireylerin davranış ve duygularını nasıl etkilediğini incelemiştir. Söz konusu davranışlar beş temelde incelenmiştir. İlk olarak koronavirüsün web tabanlı araştırma oranları incelenmiştir. İkinci olarak, COVID-19'un ABD'de görülmesinden sonra ekonomik kayıplardaki artış değerlendirilmiştir. Üçüncü olarak bireylerin salgın hakkındaki bilgi ve endişe düzeyleri incelenmiş, dördüncü olarak bireylerin virüsün mortalitesi ve bulaşıcılığı konusundaki algı düzeylerinin homojenliği incelenmiştir. Son olarak ise bireylerin ekonomik ve sosyal endişeleri incelenmiştir. Alınan önlemlerin ekonomik zorluk ve kaygıyı azaltmaya katkıda bulunduğu vurgulanmıştır (Fetzer, vd., 2020).

Virüsün şu an izlenen yayılımı kişiden kişiye şeklindedir. Virüsü taşıyan veya hastalıklı bir kişiyle 1-1.5 metre mesafe içerisinde temas etmeden belirli bir zaman bulunmak virüsün bulaşma riski oluşturmaktadır. Bu sürenin altındaki temassız ve sosyal mesafe korunarak iletişim kurmak, virüsün bulaşma riski oluşturmamaktadır. Tüm korona virüslerde bulunan yüzeye tutunma/yapışma/canlı kalma özelliği, virüsün bulaşmasında önemli ve öncelikli nokta değildir. Bulaşmada en önemli olan husus hastalandıran düzeyde virüs geçişidir.

Genelde insan korona virüsleri için genel olarak spesifik bir tedavisi yoktur. Bireysel olarak, el hijyenine dikkat etmek, bu amaçla elleri yeteri kadar sabun ve suyla yıkamak, sabun ve suyun olmadığı durumlarda alkol bazlı el dezenfektanları kullanmak hekimler tarafından önerilmektedir. Öksürme ve hapsirme sırasında ağız ve burnu örtmek, yüksek ateş belirtileri gösterenler başta olmak üzere insanlar ve hayvanlarla yakın temastan kaçınmak, kalabalık ve sosyal ortamlardan uzak durmak, iletişimleri 1-2 metrelik sosyal mesafe korunarak 1-2 dakikayı geçmeyecek şekilde yapmak; kaygı, stres, panik gibi duygu durumlarından uzak durmak, dinlen-

mek bağıışıklık sistemini güçlü tutmak için önerilen yöntemlerdir. Bulaşma ihtimali nedeniyle AVM, sosyal aktivite alanları, sağlık merkezlerine zorunluluk olmadıkça gitmemek, gidilmesi gerektiğinde teması en aza indirecek mesafe, en kısa sürede ayrılma, maske, eldiven kullanmak gibi tedbirler önem arz etmektedir.

Pandemi sürecinde ve sonrasında ortaya çıkacak “yeni hayat”ın, “yeni normal”in, “yeni ekonomi”nin, “yeni çalışma”nın temel dinamiklerini anlamak ve buna göre hazırlanmak son derece önemlidir. Aslında bu karakteristik değişkenler sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde de öne çıkan özelliklerdir. Birçok alanda etkisini gösteren Corona virüs literatür özetinde de olduğu gibi toplumu etkisi altına almıştır. Normalleşme aşamasında kapalı durumda olan kafeler, restoranlar, okullar ve işleyişte olan poliklinikler, tıp merkezleri, hastanelerde de temizlik, hijyen, maske takma, temas etme ve sosyal mesafe ile ilgili bir çok önlem alınmıştır.

1.1. Alınan Sosyal Mesafe Önlemleri

T.C. Sağlık Bakanlığının yayınladığı yönergeye göre;

Bankalar için; müşteri banka içerisinde bekleme alanında yakın mesafede oturtulmamalıdır. Bekleme alanında en fazla işlem bankosu kadar müşterinin bulunmalıdır. Müşteriler ile diğer müşteriler ve bankoda çalışan banka görevlisi arasında en az bir metre mesafe olmalıdır. Banka şubesi içerisinde müşteri sayısını azaltmak için acil olmayan bazı işlemler (promosyon ödemeleri vb.) ertelenebilir.

Kapalı İşyeri/Ofislerde; yemekhanede masalar ve sandalyeler arası mesafe en az 1 metrede olacak şekilde (tercihen 2 metre) düzenleme yapılmalıdır. Temaslı takibinin kolay yapılabilmesi için; yemek saatleri gruplara göre belirlenmeli ve mümkün ise aynı kişilerin aynı masada yemek yemeleri sağlanmalıdır. Çay içme molalarında da benzer kurallara dikkat edilmelidir (Anonim 4).

Dental işlemlerde uyulması gereken enfeksiyon kontrol önlemleri; sosyal izolasyon kurallarının hasta bekleme ve tedavi alanlarında uygulanması için gerekli tedbirler alınmalıdır (hastaların randevularına saatinde gelmesi sağlanarak bekleme alanlarında bekletilmemesi, beklemesi gerekli durumlarda hastaların en az 1 metre mesafe ile oturtulması, bekleme alanlarındaki dergi, gazete vb kaldırılması).

Huzurevleri ve yaşlı bakım merkezlerinde alınacak önlemler; huzurevleri ve yaşlı bakım merkezlerinde bireylerin odalarında ya da buldukları katlarda yemek yemeleri sağlanmalıdır. Binanın fiziki koşullarının buna uygun olmaması ve yemekhanenin kullanılması durumunda, temaslı takibinin kolay yapılabilmesi için; yemek saatleri gruplara göre belirlenmeli ve mümkün ise aynı kişilerin aynı masada, en az 1 metre mesafeli

oturmaları sağlanmalıdır(Anonim 5).

Anadolu Ajansın Sağlık Bakanlığı ve WHO kararlarının yayınladığı haberlerde;

Normalleşme sürecinde yeme içme tesislerinde uygulanacak Covid-19 önlemleri; Yemek servisi verilen masalar arası mesafe 1,5 metre, yan yana sandalyeler arası 60 santimetre olacak şekilde düzenlenmesi olarak belirtilmiştir.(Anonim 6).

Yemek salonları ve organizasyonlar için; yemek servisi verilen masalar arası mesafe her yönden 1,5 metre, yan yana sandalyeler arası 60 cm olacak şekilde düzenlenmelidir. Grup halinde gelen müşteriler için masa birleştirmeleri yapıldığı takdirde diğer masalarla aradaki 1,5 metre mesafe korunacak şekilde yapılmalıdır. Masalarda sadece karşılıklı oturma düzeni sağlanmalıdır. Masa yanlarına sandalye konulmaz ve masa yanlarına oturma düzeni oluşturulmaz. Karşılıklı oturmada masa eni 70 cm'den küçük masalarda çapraz oturma düzeni uygulanmalı veya karşılıklı oturma mesafesinin artırılması amacıyla iki masa birleştirilerek kullanılmalıdır. Bütün masa düzeni kuralları masa şekline bakılmaksızın (kare, dikdörtgen veya daire) her masa için uygulanmıştır.

Pandeminin yayılmasını etkileyen psikolojik faktörlere, buna bağlı olarak duygusal sıkıntılara ve sosyal bozulmaya oldukça az ilgi gösterilmektedir. Psikolojik faktörler, aşı ve hijyen programlarına uyumsuzlukta, insanların kayıplarla nasıl başa çıktıkları konusunda önemli bir rol oynar. Psikolojik faktörler, insanlar enfeksiyon tehdidi altındayken ortaya çıkan aşırı korkunun yayılması ve yabancı düşmanlığı gibi salgınlarla ilişkili toplumsal sorunları anlamak ve yönetmek için önemlidir (Taylor, 2019).

Salgın döneminde verilen duygusal tepkiler, bazı psikolojik rahatsızlıkların belirtilerine benzeyebilir. Bu süreçte kişiler özellikle duygudurum bozukluklarına yatkınlık gösterirler. Bireyler önceden bir psikiyatrik tanıya sahipse, salgın sürecinde belirtileri nüksedebilmektedir. Pandemi dolayısıyla sosyal etkileşimden uzak kalmak yalnızlık duygusunu tetikleyerek depresif bir duygudurumu oluşturabilir. Yaşam rutini değişen bireylerin özgürlüğünün kısıtlanması agresif tepkilerinin artmasına sebebiyet verebilir. Psikolojik sağlığı korumak için alınan önlemler bireyin hastalığa karşı daha dirençli olmasını sağlar. Bu süreçte bedensel sağlığı korumak için fiziksel aktivitelerde bulunmak önemlidir (Elli, 2020).

1.2. Ortak Kullanımdaki İç Mekanların Yeni Düzenle Uğrayacağı Olası Tasarım Değişiklikleri

Virüslerin yapısı gereği cansız malzeme yüzeylerinde, birkaç saat ile birkaç gün arasında aktif kalabildiği, sonrasında parçalanarak dağılarak aktivitelerini kaybettiği *New England Journal of Medicine* dergisinde ya-

ynlanan bir editör mektubu makalesinde açıkça ifade edilmiştir. Yapılan araştırmada yeni bulgulara ulaşılmıştır.

HCoV-19 (SARS-2)'un yüzeylerdeki canlı kalma süreleri araştırıldığına; bakırda 4 saate kadar, kartonda 24 saate kadar, plastik ve paslanmaz çelik yüzeylerde ise 2-3 güne kadar yaşayabildikleri belirtilmiştir. Bakır veya kartona kıyasla paslanmaz çelik ve polipropilen yüzeyde nispeten daha uzun süre yaşayabilmektedir (Anonim 7). Polipropilen tekstil, paketleme ve mobilya sektöründe çok geniş bir kullanım alanına sahip termoplastik bir polimer olduğu için kamu kuruluşlarında ve hastanelerde, özellikle kantin vb. yerlerdeki oturma alanlarında çok yaygın kullanılan bir malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır. Chin vd. (2020) SARS-CoV-2'nin ahşap ve kumaşa 2 gün, cam yüzeylerde 4 gün dayanabileceğini belirtmişlerdir (Chin vd. 2020).

Bu bilgiler ışığında kamu kuruluşlarında kullanılacak mobilyalarda plastik ve cam yüzeyler yerini virüsü daha az süre yüzeyinde barındıran maddelere (bakır vb.) bırakabilir. Buna alternatif olarak mobilyalarda kullanılacak kumaş seçimlerinde yüzeylerin daha kolay silinebilir ve dezenfekte edilebilir olanları tercih edilmelidir.

Kapalı ortamlarda damlacıkların havada asılı kalma sürelerinin uzun olması sebebiyle, klimalara kıyasla pencere ve kapılarla havalandırma yapmanın daha sağlıklı bir tercih olduğu düşünülmektedir. Bu durumda yeni inşa edilecek olan binaların (alışveriş merkezi, hastane, restoran, vb.), optimum düzeyde gün ışığı almaları ve doğal yolla havalandırılmalarına imkan sağlayacak yeni planların projelere eklenmesi kaçınılmaz olacaktır.

İş yerlerinde yapılabilecek havalandırma ve dezenfekte etme işlemlerinin yanı sıra, toplantı odalarında mesafe kuralları dikkate alınarak yeni masalarının tasarlanması alınabilecek önlemler arasındadır. Dezenfektasyon işleminin kolayca sağlanabilmesi için, odaların tasarımında karışıklık yaratabilecek planlardan uzak durulması bunlardan biridir. Estetik kaygılardan daha çok, çıkış ve girişlerin daha kolay sağlanabileceği, taze havayı optimum düzeyde kullanabilecek havalandırma sistemlerinin kullanılacağı yeni tasarımlara gidilmelidir.

Türkiye ve dünyadan salgın öncesi ve konulan kısıtlamalara göre çıkan düzenlemelerden bazı kurallar yer almaktadır.

İç mekanlar haricinde dış ve umuma açık mekanlarda da ciddi değişimler ve önlemler alındığı göze çarpmaktadır. Meclis, toplantı ve konferans salonları salgın öncesi Şekil 1.a ve Şekil 2.a da olduğu gibi kalabalık ve tam kapasitede iş görüyorken salgın sonrası Şekil 1.b ve Şekil 2.b deki gibi sosyal mesafeli oturma düzeni olacak şekilde işleyişine devam etmektedir. Bu gibi yerlerdeki koltuk vb mobilyaların sayısı ve dekorasyon özelliklerinin zaman içinde tekrardan şekilleneceği düşünülmektedir.

SALGIN ÖNCESİ

SALGIN SONRASI

Şekil 1.a. Önceden yapılan toplantılar (Anonim 8)

Şekil 1.b. Salgından sonra

alınan tedbirler (Anonim 9)

Şekil 2.a. Mecliste yapılan toplantı (Anonim 10)

Şekil 2.b. Salgın sonrası

meclis önlemleri (Anonim 11)

İnsanların sosyalleşmek, gün yorgunluğunu atmak, zaman geçirmek gibi aktivitelerde bulunduğu restoran kafe ve park/bahçelerde de salgın sonrası ciddi önlemler alındığı gözlemlenmiştir. Öncesi Şekil 3.a, Şekil 4.a da olduğu gibi tam kapasitede kullanılan bu alanlar salgın sonrası tamamen kullanıma kapatılarak, kapasite ve kullanım alanları düşürülerek Şekil 3.b, Şekil 4.b de olduğu gibi önlem alınarak işleyişe geçirilmiştir. Zaman içerisinde buralarda bulunan bankların, masaların, sandalye vb kullanım ürünlerinin azalacağı veya yeni tasarımlarla destekleneceği düşünülmektedir.

Şekil 3.a. Salgından önce kafeler (Anonim 12)

Şekil 3.b. Salgın sonrası

kafe önlemleri (Anonim 13)

Şekil 4.a. Salgından önce bank ve park (Anonim 14) **Şekil 4.b.** Salgın sonrası bank ve park önlemleri (Anonim 15)

Salgının etkilediği başka bir alan da insanların sosyalleşebildiği santsal, bilimsel, edebi etkinliklerin yapıldığı tiyatrolar, sinemalar, müzeler, gösteri merkezleri olmuştur. Bu alanlar tamamı ile kapatılmış veya sosyal mesafe önlemleri çerçevesinde topluma açılmıştır. Şekil 5.a da salgından önce insanların çokça gittiği bir müze bulunmaktadır, salgından sonraki durum ise Şekil 5.b. de olduğu gibidir.

New York'taki Ulusal Doğa Tarihi Müzesi'nde 2018 yılında açılan ve 2021 yılına kadar açık kalması planlanan "Outbreak: Epidemics in a Connected World" sergisi (National Foundation for Infectious Diseases, 2018), müzelerin toplumsal görev ve sorumluklarına iyi bir örnektir. Sergide, toplumsal farkındalığı artırmak amacıyla bulaşıcı hastalıkların nasıl başladığı ve yayıldığı hakkında ziyaretçilerle bilgi paylaşılmakta; küresel seyahat ve ticaret, kentleşme gibi insan faaliyetlerinin dünya çapında epidemik ve pandemik riskleri güçlendiren faktörler olduğu belirtilmektedir. Sergi kapsamında, toplum sağlığına yönelik risklerin yayılmasını azaltıcı faaliyetlerle ilgili bir iletişim platformu da oluşturulmuştur (Sholts, 2020). Toplum sağlığına yönelik farkındalık artıracak bir diğer örnek ise, Almanya'nın Cottbus kentindeki Brandenburg Devlet Modern Sanat Müzesi'nde açılması planlanan sergilerdir. Süreli sergilerde, pandemi döneminde kullanılan nesnelere yeni dönemin sosyal mesafe kuralları toplumla paylaşılacaktır (Hickley, 2020).

Şekil 5.a. Salgından önce müzeler (Anonim 16) **Şekil 5.b.** Salgın sonrası müze önlemleri (Anonim 17)

En çok kullanılan alanlardan biri olan havalimanları da salgından etkilenmiştir. Her ülke çapında çokça kullanılan bu alanlara salgın sonrasında Şekil 6.b de olduğu gibi önlemler getirilmiştir. Önlemlerin özellikle oturma, dinlenme ve bekleme salonlarındaki mobilya gruplarında olduğu da gözlenmiş, ilerleyen zamanlarda sosyal mesafeyi arttırıcı yeni mobilya ve gruplarının bu alanlarda da yerini bulacağı düşünülmektedir.

Şekil 6.a. Salgından önce havalimanları (Anonim 18) **Şekil 6.b.** Salgın sonrası havalimanı önlemleri (Anonim 19)

Yine devlet kurumları, kuruluş, hastane, tıp merkezleri vb yerlerde havalimanlarındaki gibi bekleme, dinlenme alanları bulunmaktadır. Şekil 7.a. da salgın öncesi, sosyal mesafe kuralları gündemde değilken görülen bir kare vardır. Salgın sonrası kurallar ve yönetmeliklerin koyduğu kurallar çerçevesinde Şekil 7.b. de olduğu gibi belli bir sosyal mesafe ile bu alanlar kullanılmaya başlanmıştır. Diğer iç ve dış mekanlarda da olduğu gibi özellikle oturlan, yemek yenen vb ihtiyaçları karşılayan mobilyalarda zaman içerisinde değişiklik olacağı düşünülmektedir.

Şekil 7.a. Salgından önce dinlenme alanları (Anonim 20) **Şekil 7.b.** Salgından sonra dinlenme alanları (Anonim 21)

2. SONUÇ VE TARTIŞMA

Dünyayı her sektörde köklü değişikliklere zorlayan bu salgın sona erse bile insan psikolojine etkisinin uzun yıllar devam edeceği öngörül-

mektedir. Kapı girişlerine konan dezenfektanlar pandemi bittikten sonra önlem amaçlı kalmaya devam edeceği takdirde toplum psikolojisini olumsuz yönde etkilememesi için gizli ve estetik tasarımlarda insanların kullanımına sunulmalıdır.

Normalleşme başlasa bile insanlar kamu kurumlarında, toplu taşıma araçlarında mesafelerini korumaya devam edeceklerdir. Bu sebeple gerek kamu kuruluşlarında gerekse insanların topluca bulunduğu kafe, restoran, toplu taşıma araçları gibi ortamlardaki mobilyalar şimdiki tasarımlarından farklı hale gelecektir. şimdi geçici olarak iptal edilen koltuklar yeni dönemle tasarımlarda farklılıklara sebebiyet verecektir. Bu durum sektörde hem hammadde temininde hem de üretimde proseslerin farklılaşmasına sebep olacaktır. Yeni düzenlemelerin ekonomik olarak üreticilere avantaj ve dezavantaj sağlayacağı düşünülmektedir. Yeni tasarımlar için yeni üretim hattı oluşturma bakımından dezavantaj, az sayıda mesafeli mobilyalar üretilmesi bakımından ise avantaj sağlayacağı düşünülmektedir.

Pandemi süresince gerek sosyal medyadan yayılan bilgi kirliliği gerekse sürekli olarak toplumun aynı konuyu konuşması sebebiyle insanlarda panik durumu oluşmuştur. Topluca bulunulan yerlerde, toplu taşıma araçlarında insanlar sosyal mesafe kuralları haricinde de birbirlerinden çekinerek daha uzak durmaya, takıntılı bir hal sergilemeye başlamışlardır. Psikolojik olarak toplumda tedirginliğin artmasıyla, oturma alanları açısından daha seyrek, mümkün olduğunca tek kişilik yeni tasarımlara gidilmesine sebep olacaktır. Bu süreç geçse bile insanlarda tedirginlik devam edeceği için üreticilerin ve tasarımcıların bu açıdan yeni bir yola girmesi kaçınılmaz olacaktır.

Yeni tasarımlarlasalgın hastalık bulaşma riskini azaltması yönünde olumlu beklentilerin yanı sıra insanların sosyalleşemeyeceği, konuşup temas kuramayacağı ortamlar oluşturulması ile de insan psikolojisine olumsuz yönde etki edeceği düşünülmektedir.

Yeni düzenlemeler ile eski mobilyalar yerlerini daha sade ve hijyene elverişli ürünlere bırakacak, mobilyada üretimden tasarıma birçok hat değişime uğrayacaktır.

Kaynaklar

- Baker, S. R., Bloom, N., Davis, S. J., & Terry, S. J. (2020). Covid-induced economic uncertainty (No. w26983). *National Bureau of Economic Research*.
- Baker, S. R., Farrokhnia, R. A., Meyer, S., Pagel, M., & Yannelis, C. (2020). How does household spending respond to an epidemic. Consumption during the 2020 COVID-19 pandemic (No. w26949). *National Bureau of Economic Research*.
- Barua, S., (2020). Understanding Coronanomics: The economic implications of the coronavirus (COVID-19) pandemic. Manuscript.
- Baş, H., (2020) Coronaya karşı 100 AVM kapandı. Erişim Tarihi: 13 Nisan 2020, <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/coronaya-karsi-100-avm-kapandi-6170596>.
- Chin, A., Chu, J., Perera, M., Hui, K., Yen, H., Chan, M., et al. Stability of SARS-CoV-2 in different environmental conditions. *The Lancet Microbe*. 2020; <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.03.09.20033217v1.full.pdf>
- De España, B., (2020). Reference macroeconomic scenarios for the Spanish economy after Covid19. *Economic bulletin/Banco de España [Artículos]*, n. 2, 2020.
- Durdak, A., (2020). Ford Otosan sağlık çalışanları için yüz maskesi üretecek. Erişim Tarihi: 29 Mart 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/otomotiv/ford-otosansaglik-calisanlari-icin-yuz-maskesi-uretecek/656448>.
- Elli, E. Ü., 2020 <http://acikerisim.gelisim.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11363/2202/Pandemi%20ve%20Psikolojik%20Etkileri.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Fetzer, T., Hensel, L., Hermle, J., & Roth, C., (2020). Coronavirus perceptions and economic anxiety. *arXiv preprint arXiv:2003.03848*.
- Hickley, C., (28 Mayıs 2020). Five European museum directors explain their reopening strategies. *The Art Newspaper*. https://www.theartnewspaper.com/news/the-long-road-to-normality?fbclid=IwAR1f0TyPb4xyK1TFces a7MYTKnfZa7bJMoifh_gQ1J84UMBEAMrE-OvRRM
- Kara, A., (2020) https://www.ntv.com.tr/video/turkiye/corona-virus-bilim-kurulu-uyesi-prof-dr-ates-kara-bu-bir-tatil-donemi-degil-koronma-donemi,6_NCDN6m40-BUU78AZiOTQ
- Morens, D.M., Folkers, G.K., Fauci, A.S., What Is a Pandemic. *JID* 2009;200 (1 October);1081-1021.

- Van Doremalen, N., *et al.* (2020). Aerosol And Surface Stability Of Sars-Cov-2 As Compared With Sars-Cov-1. *The New England Journal of Medicine*. | [Arşiv Bağlantısı](#)
- Sholts, S., (26 Şubat 2020). How museums can help the public make sense of pandemics. *Smithsonian Magazine*. <https://www.smithsonianmag.com/smithsonian-institution/howmuseums-can-help-public-make-sense-pandemics-180974281/>
- Şahbaz, Y., (2020) İşçiler için fabrikasını maske üretim merkezine çevirdi. Erişim Tarihi: 22 Nisan 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/iscileri-icin-fabrikasini-maske-uretimmerkezine-cevirdi/1812696>.
- Taylor, S., 2019. The Psychology of Pandemics: Preparing for the Next Global Outbreak of Infectious Disease, *Cambridge Scholars Publishing*, 178 sy, 01.12.2019.
- TEPAV (2020). COVID-19'un tüketici harcamalarına etkisi. Erişim Tarihi: 5 Nisan 2020, <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/10110>
- Vander Weele TJ., Chen Y., Long K., Kim ES., Trudel-Fitzgerald C., Kubzansky LD., Positive Epidemiology *Epidemiology*. 2020; (31),2;189-192.

İnternet Kaynakları:

- Anonim 1: 3.4% Mortality Rate estimate by the World Health Organization (WHO) as of March 3 2020. <https://www.worldometers.info/coronavirus/coronavirus-death-rate/#correct> (Erişim Tarihi: 05.04.2020)
- Anonim 2: Coronavirus: case fatality rates by age. <https://ourworldindata.org/uploads/2020/03/COVID-CFR-by-age-1536x1190.png> (Erişim Tarihi: 06.04.2020)
- Anonim 3: Covid-19 Corona virus Pandemic (15.04.2020). <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (Erişim Tarihi: 15.04.2020)
- Anonim 4: Koronavirüs Pandemisi (2020) Wikipedia. https://tr.wikipedia.org/wiki/201920_koronavir%C3%BCs_pandemisi
- Anonim 5: (<https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/alinan-karalar.html>). (01.09.2020)
- Anonim 6: <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/normallesme-surecinde-yeme-icme-tesislerinde-uygulanacak-kovid-19-onlemleri-belirlendi/1849205>. (01.09.2020)
- Anonim 7: (<https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.03.09.20033217v1.full.pdf>). (01.10.2020)
- Anonim 8: <https://www.tccb.gov.tr/assets/resim/vposter/2019A/2019-01-03-irak-bt.jpg>. (01.10.2020)
- Anonim 9: https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn%3AANd9GcRL-ByQ-gp5PRJOg2q_gaZ4G_s8ONnQi-oiwzQ&usqp=CAU. (01.10.2020)

Anonim 10: https://www.google.com/search?q=d%C3%BCnyada+sosyal+mesafe&tbm=isch&ved=2ahUKEwjltODJhbHsAhVRYxoKHS3DDbIQ2-cCegQIABAA&oq=d%C3%BCnyada+sosyal+mesafe&gs_lcp=CgNpbWcQAzoFCAAQsQM6AggAOggIABCxAxCDAToGCAAQBR AeOgYIABAIEB46BAGAEbHQ-eodWKKWHmDtlx5oAHAAeACA AXiIAYgSkgeEMi4xOZgBAKABAaoBC2d3cy13aXotaW1nwAEB&-sclient=img&ei=5laFX-WpBNHGaa2Gt5AL&bih=937&biw=1920#imgrc=JlqODCSq0Y1ccM. (01.10.2020)

Anonim 11: <https://s2.dmcnd.net/v/S74X91USZeIIU42JB/x1080.> (02.10.2020)

Anonim 12: <https://www.arel.edu.tr/files/icerik/galeri/238.jpg.> (02.10.2020)

Anonim 13: <https://i2.cnnturk.com/i/cnnturk/75/1200x0/5ecfbe14214ed-8198c2e11f6.jpg.> (02.10.2020)

Anonim 14: : <https://www.trthaber.com/resimler/842000/843205.jpg.> (02.10.2020)

Anonim 15: <https://i2.milimaj.com/i/milliyet/75/770x0/5e75d4f75542820c-cf405fc.> (02.10.2020)

Anonim 16: <https://onedio.com/haber/salgin-sonrasi-yeni-dunyanin-neye-ben-zeyecegini-gosteren-20-fotograf-905541.> (02.10.2020)

Anonim 17: <https://img-s2.onedio.com/id-5ebcde9ea34d80c1048f1cbf/rev-0/w-635/listing/f-jpg-webp/s-2bfecce18a84d4810441c4d176c-ce2347b6707bb2.webp.> (03.10.2020)

Anonim 18: <https://www.dinheirovivo.pt/wp-content/uploads/2016/12/gatewick.jpg.> (03.10.2020)

Anonim 19: <https://img-s2.onedio.com/id-5ebcdbc03004975303661ff1/rev-0/w-635/listing/f-jpg-webp/s-32b12d8db53f56654dde87301884a60fc5105a98.webp.> (03.10.2020)

Anonim 20: <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/istanbul/saglik-bakanlig-indan-grip-salgin-iddialariy-41082497.> (03.10.2020)

Anonim 21: <https://i2.cnnturk.com/i/cnnturk/75/1200x0/5ed487aad265a21f286e5865.jpg.> (03.10.2020)

Bölüm 4

MEKÂN, YER VE KİMLİK: KENTSEL DONATI BAĞLAMINDA

Elif Merve ALPAK¹
Tuğba DÜZENLİ²

---

¹ Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, elifmervealpak@gmail.com

² Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, tugbaduzenli@gmail.com

Kimlik bir mekânın, objenin ya da canlının diğerlerinden ayrılan, kendine özgü olma durumu, farklılığı ve özgünlüğüdür (Lynch (1960). Kimlik bir ülkeyi, bir şehri, bir mahalleyi ya da bir kişiyi diğerlerinden ayıran, farklı kılan, özgün elemanların bütünüdür. Bu doğrultuda; Kimlik kavramı çok geniş bir ölçeği kapsar; Ülke kimliği, Kent kimliği, Kentsel açık alanların kimliği, Kişisel kimlik gibi.

Ülke kimliği; Doğulu, Batılı, Arap, Asyalı, Çinli gibi etnik köken, Avrupa, Asya, Afrika, Amerika, Avustralya gibi Coğrafi konum, Ekvatorial, Tropikal, Muson, Çöl, Akdeniz gibi İklimsel tipleri, Ana Dil, Para birimi, Ekonomik güç, Din gibi özellikleri kapsarken, Kent kimliği, kentin imajını yansıtan, tarihsel bir birikimle yaşam tarzı, toplumsal kültür ve yaşam biçimi, kent mimarisi, insanların sosyo-kültürel düzeyleri, lehçe, yerel gelenekler, topografya, coğrafi konum gibi özellikleri kapsar. Kentler, sahip oldukları kimliklerini uzun zaman süreçleri boyunca içinde barındırdığı insanların yaşam biçimleri, değerleri, kültürleri ve bu öğelerin değişimleri ile oluşan yeni öğelerden kazanırlar ve bu nedenle her kentin kendine ait bir kimliği oluşur. Zaman içinde oluşan özgünleşme ve bireyselleşme kente de ‘tek olma’ niteliğini kazandırır (Tezcan, 1999). Ülke kimliği ve Kentsel kimlik makro ölçekte olan ve ülkenin ya da kentin markalaşmasını, imajını belirleyen ülkenin ve kentin tamamını kapsayan genel özellikleri içerir.

Mahalle, cadde, park, meydan gibi kentsel açık alanların kimliğinden bahsederken ise kentin genel özellikleri, kentlilerin sosyo-demografik özellikleri gibi daha genel özellikler yerine, belirli bir mekânın ona kimlik katan mikro ölçekli özelliklerinden bahsedilebilir. Kentsel açık alanlardaki kimliği, yerin ruhu (Norberg-Schulz, 1979) (genius loci) ve yer kimliği (Relph, 1976) olarak tanımlayan araştırmacılar vardır. Bir yerin ruhundan bahsedebilmek için sadece fonksiyonel yani işlevsel olması beklenilemez, bir yerin ruhundan bahsedebilmek, tanımlamak ve tasarımlara aktarmak için, o yerin belli bir karakter, kendine özgünlük, akılda kalıcılık, fark edirlilik hatta anılarda iz bırakması beklenir ve bunun için uzun ve zahmetli bir tasarım süreci gerekir. Norberg-Schulz’un “genius loci” (yerin ruhu) kavramı, mekânın yere dönüşmesi sürecinde bir bina ya da yerin, kendine ait ayırt edici atmosferini tarif etmek üzere günümüzde de kullanılmaktadır. Yer kimliği ise bir anlamda yerin sahip olduğu kimlikten dolayı bir ait olma duygusu olarak nitelendirilir (Ponti, 2007). Bir başka yaklaşımda ise, bir yerin gerçekten “yer” olabilmesi için özelleşmiş bir anlama sahip olması gereği üzerinde durulur. Yani “yer” boşluk ve anlamın bütünleşmesi ile ifade edilir (Affiliations, 2007). Bu da yerin “bir yer” olarak tarif edilebilmesi için kimlik kazanmış, bir karaktere sahip ve anlamı olan bir yer olması gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle kentsel açık mekanlar özelinde kimliği tartışmayı amaçlayan bu çalışma kapsamında, yer kimliği, mekân ve yer kavramları üzerinde durulmuştur.

MEKÂN- YER

Çeşitli çalışma alanlarında yeniden ortaya çıkan kentsel alan ve yer kavramı, rolü, tanımı ve değeri süregelen bir konudur ve disiplin sınırlarını kapsayan birçok araştırmacı tarafından teorileştirilmiştir (De Certeau 1988; Lefebvre 1991). Mevcut literatürde ifade edildiği gibi, “mekân” ve “yer” arasındaki ayrımın kurulması oldukça zordur

Canter (1977)’ in yer teorisine (Place Theory) göre bir mekânın insan ihtiyaçlarına cevap veren yerlere dönüşebilmesi için oranın fiziksel özellikleri, insan varlığı ve çeşitli etkinlikleri içeren sosyal özellikleri ve insanlar için taşıdığı anlamsal özelliklerin anlaşılması gerekmektedir. Dolayısıyla insanların bir mekânı kullanma ya da tercih etme eğilimleri, o mekânda ne yapabildiğimiz ve orada nasıl hissettiğimizle alakalıdır (Tuan, 1977; Repl, 1976).

Mimarlık literatüründe mekân insanı belirli ölçüde çevreden ayıran ve içinde eylemlerin sürdürülmesine elverişli olan boşluk olarak tanımlanmaktadır. Gür (1996) ise mekânı, insanın insanla, insanın çevreyle ve nesnenin nesne ile olan uzaklıklarının, aralıklarının ve kısaca bizi saran boşluğun üç boyutlu bir anlatımı olarak tanımlamıştır. Yani mekân, boşlukların sınırlandırdığı yer olarak tanımlanır. Her mekân bir yer değildir. Yer mekândan çok daha farklı anlamları taşır.

Mekânı düşündüğümüzde, dış alanları veya geometrik alanları ve hacimleri düşünme eğilimindeyiz”. Dahası, Lefebvre (1991) ve Massey (2005) ‘in öne sürdüğü gibi mekân, varoluşsal bir olgu olarak düşünülemez, daha çok sürekli inşa halinde olan sosyal bir üründür. Bu nedenle mekân, daha geniş bir tanımla ve yer, mekânın içinde anlam içeren kısımlar olarak düşünülebilir. Bir mekân bir birey için anlam kazanması nedeniyle bir yer haline gelir. (Al-Bishawi and Ghadban 2011; Tuan 2005). Relp (1976) yerin anlamını insanların yer üzerindeki deneyimlerini inceleyerek açıklamaktadır. İnsanların dünyada temel davranışları üzerine araştırma yaparak boşluk ve yer arasındaki ilişkiyi tanımlamaya çalışan Relph’e göre bir yerin kalitesi, büyük ölçüde insan düşünceleri, davranışları ve deneyimlerine bağlı olarak oluşur. Coğrafyacı Yi-Fu Tuan’ın, insanlar ve yerler arasındaki çok daha derin bir bağa işaret eden “Topophilia” (yer sevgisi) kavramı da aslında insanların bir yerin doğasını değiştirecek kadar derin bir bağa işaret eder.

Creswell (2004)’ e göre yer, insanların ilişki kurdukları, değdikleri, bağlandıkları mekanlar, anlamlı konumlardır. Mekânın yerden farkı anlamı olmayan bir alan olmasıdır. İnsanlar mekanla ilişki kurduklarında ve bir anlam yüklediklerinde mekân bir yer haline dönüşür. Yer, insanlar tarafından kullanılan, deneyimlenen, anlam ve değer yüklenmiş mekânın bir parçasıdır. Yani mekanlar, o mekandaki yaşanmışlığın katmanlaşması ile

yer e dönüşürler. Bir diğ er ifade ile yer, insanların birbirleriyle ve çevreleriyle iç iç e geçmesi ile oluş ur.

Yi-Fu-Tuan (1977) mekânı ‘hareket ve özgürlük’ olarak yeri ise ‘durma ve güvenlik’ olarak tanımlamıştır. Yani mekân harekete izin veren, yer ise durak ara vermek alarak tanımlanmıştır. Yani hareketin içindeki her durma noktası, o mekanla kurulan bağ lar, ilişkiler sonucu deneyimler oluşturarak, mekânın anlamlı bir yere dönüşmesine olanak sağ lar. Tuan mekân ve yer arasındaki farkı anlatırken, mekânı sınırları belirlenmiş bölge olarak tanımlamıştır. Bu alan içindeki birtakım ihtiyaçların karşılandığı özel konumları da yer (place) olarak tanımlamıştır. Bu, mekânın yerden daha az önemli görülmesine neden olur (Sack 1997; Saloojee 2012). Yer benzersiz olduğ undan ve başka bir ortamda kopyalanamayacağından, yer heterojen olarak tanımlanır (Strydom 2014). Yer, farklı bir kimliğ e izin vermek, soyut olmak ve değ er yüklü bir karaktere sahip olmaktan oluş ur. Yerin tersine, mekân, varlığı bakımından daha tekdüze olma eğ ilimindedir, dolayısıyla mekânı homojen olarak oluşturur (Strydom 2014). Bu nedenle mekân, değ er içermeyen tekil bir kimlikten oluş tuğ u için başka bir ortamda kopyalanabilir. Bununla birlikte, mekân ve yerin, biri diğ eri olarak tanımlanabilecek şekilde birbirine dahil edildiğ i ileri sürülmektedir (Harrison ve Dourish 1996; Madanipour 1996; Tuan 2005).

Yer, insanların ilişki kurdukları, değ dikleri, bağ landıkları mekanlar, anlamlı konumlardır (Cresswell,2004). Yer, fiziksellikten, konumdan, top-raktan başka bir şeye referans verir ve mekanla karşılaştırıldığında mekânın daha soyut bir kavram olduğ u, mekânın bir alana, hacme sahip olduğ u, yerlerin ise bunların arasındaki mekanlar olduğ u kabul edilir. İlk olarak Edward Relph (1976) “place and placelessness” ile “yer” i alandan ya da bölgeden ayırır. Yer, öznelliğ in ve deneyimin vurgulandığı bir anlayıştır. Relph’ e göre “yer” ler pratiğ e / eyleme dayalı bilgilerimizle kavranır. Öte yandan, bir yere anlam ve amaç verildiğ inde bir mekân içinde var olur. Lefebvre (1991) “hayatı değ iştirmek için önce mekânı değ iştirmeliyiz” demiştir. Buna göre, yer, mekan iç erisinde ancak hareket, etkileşim (insan ve doğ a ile), etkinlikler ve bağ lamsal bir anlam (Trancik 1986) açıkça olduğ unda elde edilir.

Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi yer sadece geometrik bir mekân değ il, insanların ona anlam ve değ er yükleyerek, iletişim ve etkileşim oluş turan sürekli değ iş en bir olgudur. Canter (1977) ‘ın yer teorisi, bir yerin fiziksel özelliklerinin, o yerle ilişkilendirilen davranış şekillerini ve kişilerin bu davranış larla ilgili fikirlerini bilene kadar tam olarak tanımlanmadığını ifade etmektedir. Bir yerin çevresel veya mimari bir nesne olarak değ erlendirilmesi konusunda yalnızca soyut bir kavram veya bağımsız bir bağ lam olarak değ il, aynı zamanda bir kullanım ve deneyim olarak da değ erlendirilmesi gerektiğ ini belirlemektedir. Canter bir yere ilişkin deneyimin hem

fiziksel hem de sosyal bileşenlerin kombinasyonu olduğu söylenebilir. Bu nedenle mekân içindeki faaliyetler, kişilerin bir ortam hakkındaki anlayışı, tanımı ve değerlendirilmesi sonucu yere dönüşür.

Relp de (1976) yerin anlamını insanların yer üzerindeki deneyimlerini inceleyerek açıklamaktadır. İnsanların dünyada temel davranışları üzerine araştırma yaparak boşluk ve yer arasındaki ilişkiyi tanımlamaya çalışan Relp'e göre bir yerin kalitesi, büyük ölçüde insan düşünceleri, davranışları ve deneyimlerine bağlı olarak oluşur. Bu yüzden bir yerin kimliğini, tek tek yerlerin farklılıkları ile değil, aynı zamanda farklı yerler arasındaki benzerliklerle de ifade etmektedir. Farklı coğrafyalarda kültürel özellikler benzer etkiler gösterebilmektedir. Coğrafyaların benzer özellikler gösterdiği yerlerde de farklı kültürel özellikler görülebilmektedir. Dolayısıyla bir yerin kimliği, bir yeri diğerlerinden farklı kılan devamlı benzerlikler ve birlikteliklerdir. Bu benzerlik ve birliktelikte oluşan kimlik ise, büyük ölçüde insanların o yerle kurduğu etkileşim ve deneyimlere bağlı olarak gelişir.

Kentsel açık mekanlar toplumu oluşturan tüm bireyleri kapsadığı, herkes tarafından kullanıldığı, birbirine yabancı kişileri bir araya getirdiği için kentte toplum olma duygusunun olduğu en önemli sosyal yerlerdir. Yani sosyal ilişkileri düzenleme işlevini üstlenirler. Bu nedenle kullanım düzeyi yüksek, insanlar tarafından tercih edilen kentsel açık mekanlar tasarlamak kentsel tasarımcıların en önemli amacı olmalıdır. Açık mekanlarda kimlik kavramı da bu noktada önem kazanan bir kavramdır. Çünkü insanlar, kendi kimliği ve ruhu olan birbirinden farklı ihtiyaçların aynı anda karşılanabildiği, mekanları tercih etmektedirler.

Bu kapsamda, kentte bulunan açık mekanlarda 'Yer Kimliğinin ve Ruhunun' oluşmasını sağlayan özellikler bilinmeli ve ona göre tasarımlar yapılmalıdır. Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı gibi bir yerin kimliğini belirlemek ya da bir yere kimlik katmak tek boyutlu bir düşünce ile sağlanamaz. Çok boyutlu tasarlama bilinci ile bir yere kimlik katabiliriz. Konfor, imaj, erişebilirlik, ulaşılabilirlik gibi fiziksel özelliklerin, kullanım, aktivite, insan varlığı ve çeşitli etkinlikleri içeren sosyal özelliklerin ve kullanıcıların mekân ile ilgili olan deneyimleri, tutumları, değerleri inançları, tercihlerinin yani insanlar için taşıdığı anlamsal özelliklerin anlaşılması gerekmektedir. Bir mekânın yere dönüşmesine, yer kimliğinin ve ruhunun oluşmasına katkı sağlayan özellikler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Yer Duygusunun Oluşmasına Katkı Sağlayan Çevresel Özellikler (Alpak et al.2019)

Environmental Components	Indicators	Researchers
Fiziksel Özellikler	Güvenlik (kamere, güvenlik görevlisinin varlığı vb.)	Alexander et al.,1977
	Görsel bütünlük	APA, 2007
	Erişebilirlik	Banerjee & Loukaitou-Sederis 1992
	Etkinlikleri destekleyen tasarım ve mekânsal Organizasyonların varlığı	Boarnet & Crane, 2001
	Yakınlık	Eren at al. 2018
	Yürünebilirlik	Farida, 2013
	Ticari oturma mekanlarının varlığı	Gehl, 1987, 2010
	Yeme-içme mekanlarının varlığı	Hass-Klau et al. 1999
	Sokak mobilyalarının varlığı	Jacobs (1961)
	Aydınlatma elemanları	Marcus & Francis, 1998
	Ağaç, gölge, su elemanları, çöp kutusu, heykel gibi elemanların varlığı	Mehta, 2007,2009, 2013 PPS, 2000,2013
	Fiziksel koşulların ve mekânın bakımı	Whyte , 1980
	Konfor	Zacharis et al., 2004
	Mevsimsel stratejiler	
Sosyal Özellikler	Kullanıcı çeşitliliği (kadın, erkek, çocuk, yaşlı)	Aldulkadir & Nasar, 2014 Farida, 2013
	Etkinlik çeşitliliği potansiyeli	Gehl, 2010,
	İşletme çeşitliliği	Johnston 2005
	Karma kullanım	Mehta, 2007, 2009, 2013
	Gruplar halindeki insan varlığı	Montgomery, 1998
	Aktif etkinliklere katılım	Oldenburg 1980
	Pasif etkinliklere katılım	PPS, 2000,2013
	Toplanma yerlerinin varlığı	Trip, 2007, Whyte, 1980
Anlamsal Özellikler	Sabit sürekli etkinlikleri varlığı	
	Okunaklılık	CABE, 2002
	Benzersiz karakter	Edney, 1976
	Algılanabilirlik	Lang, 1987
	Fark edilebilirlik	Lynch, 1960
	Tanımlanabilirlik	Mehta, 2013, 2014
	Hatırlanabilirlik	Montgomery, 1998
	Dikkat çekici	Porteous, 1976
	Duygusal deneyim	Relph,1976
	İmaj	Punter,1991
İnançlar	Ziyace, 2018	
Kurallar		

Kentsel açık mekanlarda, insanların çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasını (oturma, güvende olma, barınma, korunma, ulaşım, aydınlatma, oyun vb.) ve iletişim kurulmasını kolaylaştıran buralarda bulunan “Kent Donatılarıdır” (Başal vd., 1997; Bulut vd., 2008; Sağlık et al., 2014; Uludağ, 1990). Kent

donatıları, hem fonksiyonel-işlevsel boyutları ile mekânın kullanım ve etkinlik çeşitliliğini artıran canlandırıcı bir etkiye sahiptir (Gehl, 1987; Whyte, 1980; PPS, 2000) hem de buldukları mekâna kattıkları anlam ve algısal boyutlar ile kent kimliğinin güçlendirilmesinde büyük önem taşımaktadır (Siu ve Wong, 2015, Postell, 2012). Çünkü kent donatıları, buldukları çevreyi tanımlayan, belirleyen ve özelleştiren niteliklere sahiptirler. Buldukları çevre ile bütünleşerek kentin bir ögesi haline gelen donatı elemanları birbirleri ile kurdukları dil birlikteliği aracılığı ile bir kentin kimliğinin oluşmasına katkı sağlayan en önemli nesnelere başında gelmektedir (Bayraktar et al, 2008). Bu nedenle kent donatıları bağlamında yer kimliği irdelenmiştir.

Kentsel Donatı Bağlamında Yer Kimliği

Donatılar konfor, işlevsel, psikolojik, algısal, estetik boyutları ile çeşitli amaçlara hizmet ederken (Aksu, 2012; Öztürk, 1991) farklı kullanıcı gruplarının (kadınlar, erkekler, çocuklar, yaşlılar, engelliler, hayvan sahipleri, bebekli aileler vb.) kullanılabilmesine de olanak sağlamalıdır (Alpak et al., 2020; Mehta, 2014). Bu tasarımın çok boyutlu düşünülerek tasarlanması demektir. Bir kentsel donatının (örtü elemanı, oturma birimleri, bisiklet standı, yer döşemesi, aydınlatma, çöp kutusu vb.);

- Kendi özelliği dışında farklı fiziksel özelliklere sahip olması (oturma elemanı iken yağmurdan-güneşten koruyan örtü elemanı olması, örtü elemanı iken aydınlatma olması, yer döşemesi iken oturma olması, bisiklet standı iken hayvanlar için yemek yeri olması gibi) kentsel donatı bakımından tasarımın Fiziksel Boyutudur ve bu yönüyle kullanışlı ve konforlu tasarımlar üretilebilir,

- Farklı kullanıcıların değişen ihtiyaçlarına ve kullanımına adapte olabilmesi (çocuklar için oyun, yaşlılar için dinlenme, gençler için uzanma-sosyalleşme vb.) Aktivite-Kullanım Boyutudur ve bu yönüyle işlevsel tasarımlar üretilebilir,

- İnsanlarda hissettirdiği duygular, deneyimler ve görsel-estetik özellikleri ile bulunduğu yeri hatırlanabilir, akılda kalıcı, farklı kılması ise Anlamsal boyutudur ve bu yönüyle de yaratıcı tasarımlar üretilebilir (Alpak et al. 2020)

Bu özellikler düşünülerek tasarlanan kentsel donatılar yere kimlik kazandırmada önemli rol oynarlar. Bu doğrultuda farklı amaçlarla tasarlanan ve uygulanan çeşitli kentsel donatılar, yere kimlik katması açısından fotoğraflar üzerinden irdelenmiştir (Tablo 2, 3, 4)

Kentsel donatılar yer döşemesi, sınır elemanı ve örtü elemanı olarak seçilmiş ve fiziksel, aktivite-kullanım ve anlamsal olmak üzere üç farklı boyutta irdelenerek mekânın yere dönüşmesine ya da yer kimliğine katkısı incelenmiştir.

Bir yer döşemesinin öncelikli işlevi, kullanıcıları gitmek istediği yere ulaştırması için kaplama malzemesi olarak kullanılması, bakımlı olması, uygun malzemenin uygun ihtiyaca yönelik seçilmesidir. Bu tüm koşullarda tasarımcıdan beklenen ve uygulanması gereken süreçtir. Böyle uygulanan yer döşemeleri sıradandır, her yerle aynıdır ve bir yere kimlik katmak gibi bir özelliği içermezler. Örnekleri incelediğimizde yer döşemesinin farklılaşan kullanımları, mevcut fiziksel işlevinin dışında farklı amaçlara hizmet edebilmesinin alanın kullanım düzeyini ve canlılığını etkilediği gözlemlenmiştir.

Bir sınır elemanının birincil işlevi, yeşil-sert zemin, yeme-içme-yürüme gibi farklı işlevlerdeki mekanları birbirinden ayırmaktır ve bu genellikle bordür elemanları ile yapılmaktadır. Bu tür sınır elemanlarının hizmet ettiği amaç nedeniyle kullanım düzeylerinin de düşük olması beklenir. Ancak sınır elemanının bir oturma donatısına ya da örtü elemanına dönüşmesi oranın kullanım düzeyini, kullanım süresini, yoğunluğunu ve sıklığını artırarak insanların mekân ile ilişki kurmasına, anlam yüklemesine katkıda bulunarak mekanlar içinde yerlerin oluşmasına imkân sağlamıştır.

Örtü elemanlarının öncelikli hedefi çeşitli hava koşullarından (yağmur, güneş vb.) insanları korumak ve sığınmalarını sağlamaktır. Ancak örtü elemanlarının rengi, dokusu tüm bir kentin imajını etkileyecek ve akılda kalma düzeyini etkileyecek şekilde tasarlanmıştır. Bununla birlikte aydınlatma olma özelliği eklenerek farklı donatı kullanımının önüne geçilerek ekonomik fayda da elde edilmiştir.

Tablo 2. Yer Döşemeleri ile Mekânın Yere Dönüşmesi ve Yer Kimliği

Kentsel donatı olarak gerçek kullanımı ve işlevi: YER DÖŞEMESİ

URL 1

Fiziksel: Yer döşemesine yükseklik verilerek mekân sınırlandırılması yapılmış ve etkinlik alanları belirlenmiştir

Aktivite kullanım: Hem yüzey zemine verilen yükseklikler döşemenin oturma-seyretme-sohbet etmeye içme etkinlikleri için kullanılmasına, aynı zamanda çocukların tımanıp-inebileceği oyun oynama etkinliğine olanak sağlamaktadır.

Anlamsal: Hem döşemede ve oturma yerlerinde kullanılan farklı renkler hem de tek düze monotonluğu bozan yükseklikler ve etkinlik alanları, alanın okunabilirliğini artırarak mekâna anlamsal bir boyut katmıştır.

URL 2

Fiziksel: Yer döşemesine yükseklik verilerek döşemeler yeşil ve sert zemini ayıran bordür-sınır elemanı olarak kullanılmıştır böylelikle yürüme aksı da belirlenmiştir.

Aktivite kullanım: Zemine verilen yükseklikler bekleme-durma etkinliklerinin yapılmasına olanak sağlar, sokak sanatçıları ve satıcıların yerleşebileceği yerler olurlar böylelikle yaya akışının engellenmesinin de önüne geçilir. Bununla birlikte çocukların zıplama, sekme gibi oyunları oynamalarına olanak sağlar.

Anlamsal: Sokak sanatçıların sahne olanağı sağlaması ile, duygusal deneyimi destekler ve böylelikle anlamsal boyuta katkı sağlar.

URL 3

URL 4

Fiziksel: Yer döşemesine yükseklik verilerek döşemeler aydınlatma ve oturma elemanı olarak da kullanılmaktadır. Döşeme ve oturma donatısının birbirine takip etmesi görsel bütünlüğün kurulmasına katkı sağlamaktadır.

Aktivite kullanım: Hem yüzey zeminin izdüşümünde verilen yükseklikler, döşemenin oturma, uzanma, sohbet etme için kullanılmasına olanak sağlamaktadır.

Anlamsal: Yeşil doku ile birlikte kullanılan döşeme-oturma-donatı birlikteliği mekân organizasyonunun kurulmasına katkı sağlamaktadır. Sıradan oturma donatısı dışında mekanla bütünlük sağlayan yapısı sayesinde alana anlam katarak farklılığını ortaya koymasına yardımcı olur.

Tablo 3. Sınır Elemanları ile Mekânın Yere Dönüşmesi ve Yer Kimliği

Kentsel donatı olarak gerçek kullanımı ve işlevi: SINIR ELEMANI

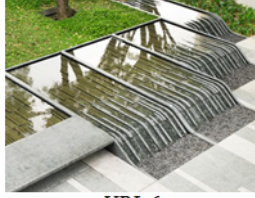

URL 5

Fiziksel: Yeşil ve sert zemini ayırmak için tasarlanan sınır elemanı, bazı yerlerde yerden daha az bazı yerlerde daha fazla yükselttirilerek hem oturma hem de gölge elemanı olarak kullanılmıştır.

Aktivite kullanım: Sınır elemanına verilen yükseklikler oturma-kitap okuma-sohbet etme etkinlikleri için kullanılmasına olanak sağlamaktadır.

Anlamsal: Yeşil doku içerisinde sınır elemanında kullanılan farklı renkler ve monotonluğu bozan yükseklikler ve etkinlik olanakları, alanın okunabilirliğini, fark edilirliğini ve akılda kalıcılığını artırarak mekâna anlamsal bir boyut katmıştır.

URL 6

URL 7

Fiziksel: Klasik bir bordür elemanı ile alanı sınırlandırmak ya da yeşil sert zemin ayırımı yapmak yerine su elemanı tasarıma eklenerek serinleme, ferahlama özellikleri de ortama katılmıştır.

Aktivite kullanım: Su yüzeyler alan sınırlandırılmasında etkili çözümler olmakla birlikte birçok kullanıcının farklı kullanımlarına da olanak sağlamaktadır. Oyun, oturma, ayakları suya sokma gibi birçok etkinliğe fırsat sunarak alanın kullanım düzeyine katkı sağlamıştır.

Anlamsal: İnsanların bir mekanla bağ kurması, duygusal deneyimde bulunması, oranın en sevilen yer olması ve tekrar kullanma isteğinin duyulması için su elemanı kullanılarak anlamsal boyuta katkı sağlanmıştır.

URL 8

URL 9

Fiziksel: Sınır elemanı, gölgelenme yani örtü elemanına dönüşmüş aynı zamanda etkinlik alanını tanımlanmak ve belirlemek için kullanılmıştır.

Aktivite kullanım: Sadece sınır elemanı olarak kullanılmayıp, net bir şekilde etkinlik alanı tanımlamak için kullanılmış ver örtü elemanı olarak kullanılan yerler, masa-sandalye donatılarının kullanılması ile yeme-içme, oturma, sohbet etme gibi etkinlik alanlarına dönüşmüştür.

Anlamsal: Farklı uygulama yapısı ve renklerde yapılan geçişler ile alanın tanımlanması ve algılanabilirliği sağlanmıştır. Kentin imajına ve akılda kalıcılığın katkı sağlayarak kullanıcıların yer ile ilgili duydukları anlamsal boyutu da desteklemektedir.

Tablo 4. Örtü Elemanı ile Mekânın Yere Dönüşmesi ve Yer Kimliği

Kentsel donatı olarak gerçek kullanımı ve işlevi: ÖRTÜ ELEMANI		
 <p>URL 10</p>	 <p>URL 11</p>	 <p>URL 13</p>
<p>Fiziksel: Gölge elemanı yanında geçiş alanı ve alanı sınırlamada da kullanılarak mekân tanımlamasında kullanılmıştır.</p> <p>Aktivite kullanımı: Oturma-dinlenme gibi etkinliklerin yapılabileceği net mekân tanımı yapılmıştır.</p> <p>Anlamsal: Tarihi doku içindeki hem renk hem de form olarak kontrast yapısı ile monotonluğu bozarak hareketli, dinamik bir alan yaratılmıştır. Hem fark edirliliği hem de dikkat çekiciliği ile akılda kalıcı anlamsal değeri yüksek bir mekân anlayışı yakalanmıştır.</p>	 <p>URL 12</p>	 <p>URL 14</p>
	<p>Fiziksel: Örtü elemanı binanın giriş kapısıyla bütün olarak yapılarak girişi vurgulamış ve bir giriş kapısı gibi kullanılmıştır.</p> <p>Aktivite kullanımı: Örtü elemanın kapladığı alan ve boyutları mekân içinde alt mekanların tanımlanmasını ve ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sadece güneşten ya da yağmurdan korumak için oturma yeri olarak değil aynı zamanda yeme içme alanına dönüşerek çok amaçlı kullanıma adapte olmuştur.</p> <p>Anlamsal: Fark edilir ve algılanabilir yapısı ile insanların dikkatini çekip, mekânın okunabilirliğine katkıda bulunur.</p>	<p>Fiziksel: Ağaçtan esinlenerek yapılan örtü elemanı gündüzleri güneşten ya da yağmurdan koruma işlevini görürken akşamları aydınlatma işlevini üstlenmektedir.</p> <p>Aktivite kullanımı: Ağacın köklerini anımsatan örtü elemanın yere bağlandığı noktalar, yere paralel olacak şekilde uzatılarak insanların oturup, dinlenebileceği, çocukların tımanıp kayabileceği oyun etkinliklerine olanak sağlamaktadır.</p> <p>Anlamsal: Ağacı hatırlatan yapısı, büyük heykeli ya da bir anıtı anımsatan tasarımı ile bulunduğu kentin Landmark noktası olmasına katkı sağlar. İnsanların hatırlarını kalabilecek, fark edilebilir yapısı ile hem kentin kimliğine hem de bulunduğu yerin kimliğine anlamsal yönde değer katmasına olanak sağlar.</p>

SONUÇLAR

“Yer kimliği”, “yer hissi” ve “yerin ruhu” mekân-yer arasındaki ilişkiyi ya da farklılığı açıklamak isteyen araştırmacılar tarafından kullanılan kavramlardır. Mekân ve yer kavramı aslında insan ve çevre ilişkisinin kökeninden kaynaklanmaktadır. İnsanın bulunduğu yere bağlanma ihtiyacından ortaya çıkmıştır (Schulz,1971). İnsan çevre iletişim sistemi, birbirini dengeleyen iki süreçten oluşur. Birinci süreç, çevrenin özelliklerinden etkilenen insanların davranışlarındaki değişiklikler, ikinci süreç ise insanın davranışlarıyla ortaya çıkan yeni gereksinimlere göre çevrenin özelliklerini değiştirmektir. Altman (1992) yaptığı çalışmasında, insan ve çevre

arasındaki ilişkinin etkileşimsel olduğunu söylemiştir (Moser vd., 2002). Bu da insan-çevre arasındaki ilişki yönünün çift taraflı olduğu bir model ortaya çıkarır. Böylelikle çevre ile insan, davranışı ortaya koyar, bu davranışın sonrasında yeni insan-çevre durumları ortaya çıkar ve bu da yeni davranışlara yol açar. Bu ilişkinin kurulamadığı çevrelerde ise herhangi bir etkileşim oluşmadığı için mekanlar sınırlandırılmış boşluk olmaya devam ederler ve yere dönüşemezler. Çünkü yer, insanların mekânı anlamlandırıldığı, ilişki kurduğu, deneyimlediği, insanların birbirleriyle ilişki kurduğu mekânın parçalarıdır.

Bunun için öncelikli olan, insanların mekân ile ilişki kurabileceği özelliklerin neler olduğunun ortaya konulması ve ona göre tasarım ve planlama kararlarının alınmasıdır. Çünkü mekân içinde oluşan yerler, insanların birbirleriyle olan etkileşimini destekleyerek sosyal etkileşime katkıda bulunmaktan, toplum olma duygusuna, ait olma duygusundan kent imajına, sosyal sürdürülebilirlikten çevre yanlısı davranışa kadar birçok duruma katkı sağlamaktadır. Çeşitli fiziksel, sosyal ve anlamsal çevresel özellikler mekânın yere dönüşmesinde ve yerin ruhunun oluşmasına önemli katkı sağlar.

Farklı kullanıcıların çeşitli istek ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda, kentsel açık mekanlar için tasarlanan donatıların birden fazla işlevi üstlenmeleri hem toplumun doyumunu hem de daha az üretimle daha fazla kullanılabilirlik sağlanmasına katkıda bulunur. Toplumsal doyum, birbirine uzaklaşan, yabancılaşan toplulukları bir araya getirmek için, sosyal bağların kuvvetlenmesi için önemlidir. Bu bakımdan kentsel donatıların kent ve kentli için ayrı bir önemi olmalı ve kentsel tasarımcıların bu konuyla daha yakından ve derinden ilgilenmesi gerekmektedir. Birbirleriyle iletişim kuran sağlıklı toplumlar oluşturma da bunun önemi büyüktür. Kimliği olan yerler kullanıcılar tarafından daha yüksek düzeyde ve daha sık kullanılma eğilimi göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulkarim D. & Nasar J. L. (2014). Do Seats, Food Vendors, and Sculptures Improve Plaza Visitability? *Environment and Behaviour*, 46, 805-825.
- Affiliations, 2007, Place, Sense of Place and Presence, <http://www.benogo.dk/publications/Place,SoP-and-Presence-1.pdf>
- Aksu, Ö. V. (2012) Kent Mobilyaları Tasarımında Özgün Yaklaşımlar. *Inonu University Journal of Art and Design* 2 (6) 373-386
- Alexander, C., Ishikawa, S., Silverstein, M., Jacobson, M., Fiksdahl-King, I. ve Angel, S., 1977. *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*, New York: Oxford University Press.
- Alpak E. M. Düzenli T. and Mumcu S. (2020). Raising awareness of seating furniture design in landscape
- Alpak E.M., Düzenli T. and Tarakçı E.E. (2019). Quality of Open Space and User Satisfaction: Ecological Approach. In C. Aslan, Ö. A. Ördem (Eds) *Social Science I*, Chapter 3, 31-48, Akademisyen Kitabevi,
- APA. American Planning Association-, Steiner, F. R., Butler, K. (2007). *Planning and Urban Design Standards*. Wiley Graphic Standards Series, Wiley, New Jersey.
- architecture education: physical, activity-use and meaning dimensions. *International Journal of Technology and Design Education* (2020) 30:587-611
- Banerjee, T. & A., Loukaitou-Sederis (1992). Private production of downtown public open spaces: Experiences of Los Angeles and San Francisco. Los Angeles. Univ. of Southern California, School of Urban and Regional Planning
- Başal, M, Memlük, Y., Yılmaz, O. & Kurum, E. (1997) *Peyzaj Konstrüksiyonu, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 1484*, Ders Kitabı: 445, 160s., Ankara.
- Boarnet, M. G. & R. Crane (2001). *Travel by design: The influence of urban form on travel*. New York: Oxford Univ. Press.
- Bulut, Y., Atabeyoğlu, Ö. & Yeşil, P. (2008) Erzurum Kent Merkezi Donatı Elemanlarının Ergonomik Özelliklerinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma, *Tarım Bilimleri Dergisi* 14(2) 131-138.
- CABE, (2002). *Paving the Way-How to Achieve Clean, Safe And Attractive Streets*. Thomas Telford Ltd for the Office of Deputy Prime Minister
- Canter D.V., 1977. *The Psychology of Place*. London: Architectural Press
- Cresswell, T. (2004). *Place: A short introduction*. Oxford: Blackwell

- Edney, J. (1976). Human Territories: Comment on Functional Properties. *Environment and Behavior*, 8, 31-47
- Farida N., 2013. Effects of outdoor shared spaces on social interaction in a housing estate in Algeria. *Frontiers of Architectural Research*, 2, 457–467
- Gehl, J., (1987). *Life between Buildings*, New York: Van Nostrand-Reinhold.
- Gehl, J., 2010. *Cities for People*, Island Press, Washington, Covelo, London
- Gür, Ş., 1996. *Mekân Örgütlenmesi*. Gür Matbaacılık.
- Hass-Klau, C., G. Crampton, C. Dowland, I. Nold. (199): *Streets as living space: Helping public spaces play their proper role*. London: ETP/Landor
- Jacobs, J., 1961. *The Death and Life of Great American Cities*. Random House, New York.
- Johnson, C. (2005). What Is Social Value? Teaching Heritage. Available. www.teachinhheritage.nsw.edu.au/downloads/docs/johnston.doc
- Lang J. (1987) *Creating Architectural Theory: The Role of the Behavioral Sciences in Environmental Design*. Van Nostrand Reinhold Company
- Lynch, K., 1960. *The Image of the City*, MIT Press, Cambridge
- Marcus, C., Francis, C. (1998). *People Places: Design Guide- lines for Urban Open Space*. John Willey & Sons, New York.
- Mehta, V. (2007). Lively Streets: Determining Environmental Characteristics to Support Social Behaviour. *Journal of Planning Education and Research* 27, 165-187.
- Mehta, V. (2009) Look Closely and You Will See, Listen Carefully and You Will Hear: Urban Design and Social Interaction on Streets. *Journal of Urban Design* 14, 1, 29–64,
- Mehta, V. (2013). *The Street. A Quintessential Social Public Space*. Florence Production Ltd, Stoodleigh, Devon, UK.
- Mehta, V. (2014). Evaluating Public Space. *Journal of Urban Design*, 19, 1, 53-88
- Montgomery, J. (1998). Making city: Urbanity, vitality and urban design. *Journal of Urban Design* 3, (1), 93-116.
- Norberg-Schulz, C. (1979), *Genius Loci: Towards a Phenomology of Architecture*, Rizzoli-International Publications, Inc, New York, A.B.D
- Oldenburg, R. (1989). *The Great Good Place: Cafes, Coffee Shops. Bookstores, Bars, Hair Salons, and Other*.
- Öztürk, K. (1991) Kent Mobilyaları Tasarımında Bilgi-İletişim Estetiği. *Kamu Mekânları Tasarımı ve Kent Mobilyaları Sempozyumu*, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul, 69-73.
- Ponti M. (2007), “Methodological Issues About The Empirical Study Of PlaceIdentity”, <http://www.idc.ul.ie/place/pdfs/Ponti.pdf>

Porteous, J. D., 1976. Home. The Territorial Core. *Geographical Review*, 66, 382-390.

Postell, J. (2012) *Furniture Design*. John Wiley & Sons, Canada

PPS. (2013). Street as Places: Using Streets to Rebuilding Communities. Project for Public Spaces Publication, New York, https://www.pps.org/pdf/bookstore/Using_Streets_to_Rebuild_Communities.pdf, 28 Nisan, 2013.

Project for Public Spaces. 2000. How to turn a place around: A handbook for creating successful public spaces. New York: Project for Public Spaces.

Punter, J. (1991). Participation in the Design of Urban Space. *Landscape Design* 200, 24-27.

Relp, E. (1976), Place and Palacelessness, Pion Limited, London, s: 79–80

Sağlık, A., Sağlık E. & KELKİT A. (2014) Kentsel Donatı Elemanlarının Peyzaj Mimarlığı Açısından İrdelenmesi: Çanakkale Kent Merkezi Örneği, *1. Uluslararası Kentsel Planlama-Mimarlık-Tasarım Kongresi*, Kocaeli, Türkiye, 8-11 Mayıs 2014, ss.1023-1035

Siu, K.W.M., Wong, K.S.L. (2015). Flexible Design Principles: Street Furniture Design For Transforming Environments, Diverse Users, Changing Needs And Dynamic Interactions. *Facilities* 33(9/10) 588-62.

Tarakçı E. E., Düzenli T. and Alpak E. M. (2018). Correlation Between Landscape Properties Of Museum Gardens And Visitor Satisfaction, *Fresenius Environmental Bulletin*, 27, 12b, 9868-9879.

Tezcan, E. Özlem. (1999), *Özgün Çevrelerde Tarihi ve Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği ve Yeni Binaların, Kent Kimliği ve Kentsel Süreklilik Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Trip, J. J. (2007) What Makes a City? Planning for ‘Quality of Place. The Case of High-Speed Train Station Area Redevelopment. The Series Sustainable Urban Areas is published by IOS Press under the imprint Delft University Press.

Tuan, Y. F., 1977. Space and Place: The Perspective of Experience, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Uludağ, K. (1990) *Kent Mobilyalarında Seramiğin Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

URL1. https://tr.pinterest.com/pin/566046246913490863/?nic_v2=1a6Fteaz9

URL2 https://tr.pinterest.com/pin/566046246913490883/?nic_v2=1a6Fteaz9

URL 3 https://tr.pinterest.com/pin/557320522611327402/?nic_v2=1a6Fteaz9

URL 4 https://tr.pinterest.com/pin/569564684096302176/?nic_v2=1a6Fteaz9

URL 5 https://www.pinterest.ru/pin/261349584615778066/?nic_v2=1a6Fteaz9

URL 6 https://tr.pinterest.com/pin/566046246913490797/?nic_v2=1a6Fteaz9

URL 7 https://tr.pinterest.com/pin/450430400213341297/?nic_v2=1a6Fteaz9

URL 8 https://www.pinterest.at/pin/508695720410787255/?nic_v2=1a6Fteaz9

URL 9 https://www.pinterest.at/pin/340444053063461002/?nic_v2=1a6Fteaz9

URL 10 https://tr.pinterest.com/pin/9359111698376477/?nic_v2=1a6Fteaz9

URL 11 https://tr.pinterest.com/pin/428264245811982350/?nic_v2=1a6Fteaz9

URL 12 https://tr.pinterest.com/pin/684124999615033001/?nic_v2=1a6Fteaz9

URL 13 https://tr.pinterest.com/pin/566046246910239737/?nic_v2=1a6Fteaz9

URL 14 https://tr.pinterest.com/pin/363806476119083155/?nic_v2=1a6Fteaz9

Whyte, W. H. (1980). *The Social Life of Small Urban Spaces*. Washington DC: The Conservation Foundation.

Zacharias, J., Stathopoulos, T. ve Hanqing, W., 2004. Spatial Behaviour in San Francisco's Plazas: The Effects of Microclimate, Other People, and Environmental Design. *Environment and Behavior*, 36, 638–658.

Ziyae, M. (2018). Assessment of urban identity through a matrix of cultural landscapes, *Cities*, 74, 21-31

Bölüm 5

**TOPLU KONUTLARDA AÇIK ALANLARIN
KALİTESİ, MAHALLE MEMNUNİYETİ
VE YER BAĞLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİ:
DÜZCE KALICI KONUTLAR ÖRNEĞİ**

Elif KUTAY KARAÇOR¹

Betül BAYRAM²

Revsen IŞIK³

---

1 Doç.Dr., Düzce Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı elifkaracor@yahoo.com

2 YL Öğr., Düzce Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı betuus_20@hotmail.com

3 YL Öğr., Düzce Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı revsen1@gmail.com

1.GİRİŞ

Artan nüfusa bağlı olarak konut talebinin de artması ve ülkemizde inşaat sektörünün ekonominin önemli bir çarkı olarak görülmesi özellikle son 20 yıldır hem özel sektör ve hem de kamu desteği ile toplu konut projelerinin hız kazanmasına neden olmuştur. Az katlı ve düşük yoğunluklu geleneksel mahallelerin azalması beraberinde yerel üreticiler ile küçük işletmecilerin yok olmasına ve sokak kültürünün kaybolmasına neden olmuştur. İlk başta konut sahipleri için cazip görülen, güvenli ve yüksek yapı kalitesine sahip olduğu öne sürülen toplu konutlar, zaman içerisinde çeşitli nedenlere bağlı olarak cazibesini yitirmeye başlamıştır. Bu durum literatürde toplu konutlarda yer bağlılığı konusunun tartışılmasına neden olmuştur (Brown ve diğ., 2004; Kamalipour ve diğ., 2012).

Yer bağlılığı konusu, kentsel planlama ve tasarımda özellikle son yıllarda yerel mekanların değer kazanması ve mekanın anlamının fiziksel değerinin önüne geçmesi gibi nedenlere bağlı olarak önem kazanmaktadır. Bu nedenle, genel olarak geleneksel mahallelere duyulan bağlılığın şehrin birçok yerinde inşa edilen ve yüksek güvenli modern yaşamı vaat eden toplu konutlara göre daha güçlü olduğu öne sürülmektedir. Bu çalışmada, yer bağlılığının, yaşanan mahalleden duyulan memnuniyet ve o mahallede yer alan açık ve yeşil alanların kalite algısı ile olan ilişkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Aynı zamanda bu değişkenlerin sosyo-demografik yapı ile ilişkisi ortaya konularak çalışma alanı içerisinde sosyal grupların çevresel algıları değerlendirilmiştir.

1.1.Yer Bağlılığı

Yer bağlılığı, insanlar ve yerleri arasında geliştirdikleri duygusal bir bağ olarak tanımlanmaktadır (Hidalgo ve Hernandez, 2001; Kutay Karaçor ve Parlar 2017; Lewicka, 2010). Yer bağlılığının genel olarak birey, süreç ve yer adı verilen 3 boyutu bulunmaktadır. Birey boyutu, birey veya grup düzeyini kapsamaktadır. Bireysel düzeyde geliştirilen bellek, anlam ve deneyimlerin olduğu yerler ile ilgilidir. Grup düzeyinde ise üyeler arasında paylaşılan sembolik anlamların birlikteliğinden oluşmaktadır. Grup düzeyinde yer bağlılığı, farklı kültürler, cinsiyetler ve dinlerde araştırılmıştır. Örneğin, grupların uygulamalarını yapıp, kültür ve değerlerini koruyabildikleri alanlara duydukları bağlılık toplumsal çerçevede ele alınmaktadır. Süreç boyutu, birey ya da grubun yer ile arasında geliştirdiği psikolojik süreçlere odaklanmaktadır. Yer boyutu ise, farklı coğrafi ölçeklerde çalışılmaktadır (sokak, mahalle, kent, bölge vb.) ve genel olarak sosyal ve fiziksel yer bağlılığı şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Fiziksel ve sosyal bağlılık tüm yer bağlılığı üzerinde etkilidir. Çoğu araştırmacı yer bağlılığının sosyal boyutuna odaklanmış ve insanların sosyal ilişkilerini kolaylaştıran ve grup kimliğini geliştiren yerlere bağlandığını belirtmişlerdir. Çöküntü alanı denilebilecek mahallelerde dahi kişiler arası ilişkiler nedeniyle yüksek

yer bağlılığı bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bu ilişkilerin gelişmesinde ise yoğunluk, yakınlık, çeşitli kentsel olanaklar ve diğer sosyal alanların varlığı gibi fiziksel özellikler etkilidir (Scannell ve Gifford, 2010).

Hidalgo ve Hernandez (2001), yer bağlılığının bilişsel boyutuna dikkat çekerken; McCunn ve Gifford (2014), algının da ötesinde yer bağlılığının insanlar ve yerler arasındaki ilişkiye olan etkisine odaklanmışlardır. Yer bağlılığı, daha önceki çalışmalarda mahalle ölçeğinde (Brown ve diğ., 2003; Comstock ve diğ., 2010; Lewicka, 2010), kent ölçeğinde (Casakin ve diğ., 2015; Lewicka, 2008; Lewicka, 2010) ve bölge/ülke ölçeğinde (Shamai ve Ilatov, 2005) çalışılmıştır. Daha önce yapılan çalışmalarda yer bağlılığı, çoğunlukla mahalle ölçeğinde çalışılmış ve mahalle bağlılığı, yer bağlılığının bir alt bileşeni olarak görülmüştür. Mahalle ölçeğindeki çalışmalar, geleneksel mahallelerin yok olması, fiziksel değişimlere bağlı olarak sosyal bağların zayıflaması gibi nedenlerle giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Yüksek düzeyde bağlılık geliştiren bireylerin, savaş bölgesinde olmaları durumunda bile yüksek düzeyde güvenlik algısı geliştirdikleri; daha küçük ölçekte ise mahalleye duyulan bağlılığın uyuşturucu satışı, sokak ve trafik suçları gibi sorunlarla daha az ilişkili olduğu ortaya konulmuştur.

1.2.Açık Alanların Kalitesi

Açık alanlar, üzerinde herhangi bir yapı veya yapısal elemanların bulunmadığı ve tüm kamunun erişebildiği açık arazi parçasıdır (EPA, 2020). Açık alanlar, kullanıcılar için rekreasyon alanları sağlar ve mahallelerin güzelliğini ve çevre kalitesini artırmaya yardımcı olurlar. Yüksek kaliteli açık alanlar, insanların daha geniş bir faaliyet yelpazesıyla daha uzun süre dış ortamda zaman geçirmesini sağlayabilir. Bu kalite, insanların ihtiyaç ve algılarına bağlı bazı kullanılabilirlik kriterleri ile ilişkilidir. Bu kalitenin sağlanamaması durumunda açık alanlar kullanışsız olup, başarısız olarak algılanırlar. Açık alanların kalitesi, işlev ve fiziksel özellikler olarak iki açıdan ele alınmaktadır. İşlev, insanların açık alanlardaki aktiviteleri ve geçmiş deneyimleri ile ilişkilidir. Açık alanlar, tüm insanlar için erişilebilir, geniş tabanlı katılım sağlayan ve yerel kültür ile geleneği yansıtacak özellikte olmalıdır. Yüksek kaliteli açık alanların fiziksel kriterlerinin bazıları yaya odaklı hareketlilik ve yaya yollarının toplu taşıma ile bütünleşmesi ile ilgilidir (Nasution ve Zahrah, 2014).

Açık alanlar, kullanıcıları için hem sosyalleşme ortamı sunmaları ve hem de kent içinde doğal yaşamın izlerini sunduğu için her zaman cazip görülmüş ve kentleşme yoğunluğu arttıkça cazibesini de artırmıştır. Birçok çalışmada bir mahalle ve çevresinde yer alan açık ve yeşil alanlardan duyulan memnuniyet veya bu alanların kalite algısı, çeşitli perspektifler üzerinden araştırılmıştır. Çoğu zaman açık ve yeşil alanların kalitesi ile açık ve yeşil alanlardan duyulan memnuniyet birbirinin yerine kullanılmıştır.

Açık ve yeşil alanlar sosyal bağların gelişmesine (Chiesura, 2014), topluma duyulan güven ve sosyal sermayenin artışına (Mason, 2010; Holtan ve diğ., 2014), ve yaşam kalitesinin de artmasına katkı sağlamaktadır (Sugiyama ve diğ., 2009, Kutay Karacor ve Parlar, 2017).

1.3.Mahalleden Duyulan Memnuniyet

Yaşayanlarının mahalle çevresine ilişkin genel değerlendirmesine atıfta bulunan mahalle memnuniyeti, uzun süredir sosyoloji, planlama ve ilgili disiplinlerde önemli bir araştırma konusu olmuştur (Hur ve diğ., 2010). Mahalleden duyulan memnuniyet, insanların ihtiyaç ve hedeflerine ulaşması konusunda buldukları mahalle çevresinin algılanma derecesi olarak tanımlanmaktadır (Kutay Karacor ve Senik, 2016; Yang, 2008). Bazı çalışmalarda, mahalle ve konut çevresinde duyulan memnuniyet birbirinin yerine kullanılırken (Chapman ve Lombard, 2006; Hur ve Morrow-Jones, 2008); bazı çalışmalar ise memnuniyetin sadece tek başına konut veya mahalle boyutuna odaklanmışlardır (Bonaiuto ve diğ., 1999; Lovejoy ve diğ., 2010). Aynı zamanda, konut ve mahalle koşullarının algılanması, mahalleden duyulan memnuniyet ile oldukça bağlantılıdır. Mahalleden duyulan memnuniyetin açıklanmasında mahallenin karakterini ortaya koyan objektif özelliklerinden çok, sübjektif algılanmasının daha fazla önem taşıdığı görüşü kabul görmektedir (Parkes ve diğ., 2002).

Bir yerle ilgili memnuniyet veya tatminsizlik düzeyinin, yerleşim ortamının hem sosyal hem de fiziksel özellikleri dahil olmak üzere çok çeşitli faktörlerden etkilendiği düşünülmektedir. Daha önce yaşanılan yerdeki deneyimler, bireyin bulunduğu toplumla bütünleşme düzeyi, bireyin ait olduğu sosyal grup, kişinin genel olarak topluma karşı sosyopsikolojik tutumu, insanların gelenekleri ve bireyin istekli olması gibi kişisel ve deneyimsel faktörler aynı zamanda konut memnuniyetini de etkilemektedir (Oktay ve diğ., 2009).

2.ÇALIŞMA ALANI

Düzce İli Merkez İlçesi 'nde yer alan Kalıcı Konutlar, 12 Kasım 1999 tarihinde gerçekleşen 7.2 büyüklüğündeki deprem sonrasında ortaya çıkan konut sorununu çözmek amacıyla 2000 yılında inşa edilmeye başlanmış ve bu bölge çeşitli jeolojik ve jeofiziksel analizlerden sonra toplu konut alanı olarak kademeli bir şekilde Düzce halkının kullanımına tahsis edilmiştir (Şekil 1). Deprem öncesinde sosyo-ekonomik durumlarına göre Düzce 'nin farklı mahallelerinde yaşayan insanlar evlerinin ve mahallelerinin ağır hasar görmesi ile birlikte gelir veya sosyal statü fark etmeksizin bir arada yaşamaya başlamışlardır. Toplamda 80 ha büyüklüğe sahip olan Kalıcı Konutlar toplu konut alanında toplam yeşil alan miktarı ise 46 ha civarındadır. 7000 ailenin yaşamakta olduğu bölgede yapılar 2-5 katlı olup, hanelerin tamamı 100m² civarında ortalama büyüklüğe sahiptir (Karacor, 2019).

Şekil 1. *Kalıcı Konutlar Toplu Konut Bölgesi.*

Deprem sonrasında çalışma alanının yer aldığı bölgenin Düzce Kenti için yeni yerleşim alanı olması kararı alınmış olsa da il geneline hizmet veren Düzce Valiliği, Düzce Belediye Başkanlığı, Düzce İl Emniyet Müdürlüğü gibi kamu hizmet binaları ile diğer kentsel hizmet sektörleri eski kent merkezinden Kalıcı Konutlar Bölgesine taşınmamıştır. Böylece, beklenen kentleşme düzeyi gerçekleşmemiş ve Kalıcı Konutlar Toplu Konut Bölgesi insanların gün içerisinde eski kent merkezine iş ve eğitim faaliyetleri için gitmesinden dolayı, kentsel hareketliliğe ve canlılığa ulaşamamıştır. Bu durum, her ne kadar jeolojik açıdan yerleşime uygun olmasa da eski kent merkezinde yer alan hasarlı binaların bir kısmının onarılması bir kısmının ise yerine yenilerinin inşa edilmesiyle kentleşme düzeyinin yeniden artmasına neden olmuştur (Şekil 2).

Şekil 2. Kalıcı Konutlar Toplu Konut Bölgesi ve Düzce Kent Merkezi

3.YÖNTEM

Bu çalışma kapsamında araştırma yöntemi olarak sözlü görüşmeye başvurulmuş ve Kalıcı Konutlar Toplu Konut bölgesinde yaşayan 18 yaş ve üzeri rassal olarak seçilen toplam 272 kişi ile görüşülmüştür. Sözlü görüşme için hazırlanan anket formu toplam 4 bölümden oluşmuştur. Sosyodemografik yapıya ilişkin sorular açık uçlu veya çoktan seçmeli olup, “yer bağıllığı”, “açık alanların kalitesi” ve “mahalleden duyulan memnuniyet” değişkenlerine ilişkin maddeler ise 5’li likert ölçeğinde hazırlanıp 1’den 5’e kadar (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5= Kesinlikle katılıyorum) kodlanmış ve tüm bu veriler SPSS 17. yazılımına aktarılmıştır. Yer bağıllığı ve açık alanların kalitesi ölçekleri için Karaçor ve Parlar (2017) ile Comstock ve diğ. (2010)’nin çalışmasından, mahalleden duyulan memnuniyet ölçeği içinse Karaçor ve Şenik (2016) ile Oktay ve diğ. (2009)’nin çalışmalarından yararlanılmıştır. Açık alanların kalitesi, mahalleden duyulan memnuniyet ve yer bağıllığı değişkenleri arasındaki ilişki Pearson’s korelasyon ile analiz edilirken, bu bağımlı değişkenlerin sosyo-demografik yapıya göre nasıl farklılaştığını belirlemek içinse Bağımsız Örneklem T Testi kullanılmıştır.

4.BULGULAR

Bu çalışma kapsamında yüz yüze görüşme yapılan 272 kişinin sosyo-demografik yapısı incelendiğinde çoğunlukla %57,4’ünün kadınlardan, %29,8’inin lisans mezunlarından, %34,8’inin hanelerinin aylık gelirinin 4000-7999 TL aralığında bulunanlardan, %72,4’ünün evlilerden, %60,3’ünün 12 yaşından küçük çocuğu bulunmayanlardan, %60,5’inin Düzce’de doğanlardan ve %92,6’sının Sivil Toplum Kuruluşu (STK) üyeliği bulunmayanlardan olduğu belirlenmiştir. Sözlü görüşmeye katılanların yaş ortalaması 40,78, 12 yaşından küçük çocuğu olanların çocuk sayısı ortalaması 1,68, bir arada yaşanan kişi sayısı ortalaması 3,18 ve

mahallelerinde yaşama süresi ortalamasının 8,17 yıl olduğu belirlenmiştir. Mahallelerindeki açık alanları ziyaret etme sıklığı en fazla olan grup haftada birkaç kez olarak cevaplayanlardan %37,1 ve ziyaret etme süresi en fazla olan grup ise 1-2 saat ziyaret edenlerden %33,5 oluşmuştur. Yeşil alanların kalite algısı ortalaması 3,63, mahalle bağlılığı ortalaması 2,86 ve mahalle memnuniyeti ortalaması 3,41 olarak belirlenmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Sosyo-Demografi Yapıya İlişkin Veriler.

		N (%)	A.O.	S.S.
Cinsiyet	Kadın	156 (57,4)		
	Erkek	116 (42,6)		
Yaş		272	40,78	15,10
Öğrenim Düzeyi	İlkokul	20 (7,4)		
	Ortaokul / İlköğretim	18 (6,6)		
	Lise	68 (25)		
	Ön lisans	51 (18,8)		
	Lisans	81 (29,8)		
	Yüksek Lisans / Doktora	34 (12,5)		
Gelir Düzeyi	2000 TL ve altı	10 (3,7)		
	2000-3999 TL	73 (27)		
	4000-7999 TL	94 (34,8)		
	8000 TL ve üzeri	93 (34,4)		
Medeni Durum	Bekar	75 (27,6)		
	Evli	197 (72,4)		
12 yaşından küçük çocuk varlığı	Yok	164 (60,3)		
	Var	108 (39,7)		
12 yaşından küçük çocuk sayısı			1,68	0,62
Hanede bir arada yaşanan kişi sayısı			3,18	1,22
Doğum yeri	Düzce	164 (60,5)		
	Düzce dışı	107 (39,5)		

Mahallede yaşama süresi			8,17	5,70
STK üyeliği	Hayır	250 (92,6)		
	Evet	20 (7,4)		
Mahalledeki açık alanları ziyaret sıklığı	Her gün	52 (19,1)		
	Haftada birkaç kez	101 (37,1)		
	Haftada bir kez	34 (12,5)		
	Ayda birkaç kez	47 (17,3)		
	Ayda bir veya daha az	38 (14)		
Mahalledeki açık alanları ziyaret süresi	3 saatten fazla	8 (2,9)		
	2-3 saat	43 (15,8)		
	1-2 saat	91 (33,5)		
	Yarım saat – 1 saat arası	62 (22,8)		
	Yarım saatten az	68 (25)		
Yeşil Alanların Kalitesi			3,63	0,61
Mahalle Bağlılığı			2,86	0,84
Mahalle Memnuniyeti			3,41	0,59

Yeşil Alanların Kalitesi, Mahalle Bağlılığı ve Mahalle Memnuniyeti değişkenlerinin algısının 2 kategorili sosyo-demografik özelliklerin grupları arasında farklılık düzeyini belirlemek üzere Bağımsız Örneklem T Testi uygulanmıştır. Buna göre, cinsiyet ve hanede 12 yaşından küçük çocukların varlığı değişkenlerine göre Yeşil Alanların Kalitesi, Mahalle Bağlılığı ve Mahalle Memnuniyeti değişkenlerinin algısı açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Kalıcı Konutlar toplu konut bölgesinde yeşil alanlar; evliler tarafından bekarlara göre, doğum yeri Düzce olanlarda Düzce dışında doğanlara göre, STK üyeliği bulunanlarda herhangi bir STK'ya üye olmayanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Mahalleye duyulan bağlılık açısından hiçbir grupta anlamlı bir farklılık bulunamazken; Düzce'de doğanlarda, doğmayanlara göre mahallelerinden duyulan memnuniyet daha yüksek bulunmuştur (Çizelge 2).

Çizelge 2. Yeşil Alanların Kalitesi, Mahalle Bağlılığı ve Mahalle Memnuniyeti Değişkenlerine Yönelik T Testi

		Yeşil Alanların Kalitesi	Mahalle Bağlılığı	Mahalle Memnuniyeti
Cinsiyet	Kadın	3,64	2,87	3,39
	Erkek	3,64	2,86	3,45
	F	1,07	0,10	0,45
Medeni Durum	Bekar	3,52	2,57	3,28
	Evli	3,68	2,97	3,46
	F	14,26***	0,22	0,54
Hanede yaşayan 12 yaşından küçük çocuk	Yok	3,62	2,80	3,42
	Var	3,66	2,96	3,42
	F	0,04	0,12	1,77
Doğum Yeri	Düzce	3,74	2,98	3,53
	Düzce dışı	3,48	2,68	3,24
	F	5,28*	0,26	3,06*
Dernek Üyeliği	Yok	3,62	2,86	3,41
	Var	3,92	2,93	3,57
	F	7,58**	2,52	1,32

*p<0,05 , **p<0,01 , ***p<0,001

Yeşil alanların kalitesi, mahalle bağlılığı ve mahalleden duyulan memnuniyet değişkenleri ile diğer sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson's korelasyon analizi kullanılmıştır. Buna göre, yeşil alanların kalitesi, yaş, gelir düzeyi, hanede küçük çocuk sayısı, hanede bir arada yaşanan kişi sayısı ve mahallede yaşama süresi ile pozitif ilişkili bulunurken; öğrenim düzeyi ile negatif ilişkili bulunmuştur. Mahalleye duyulan bağlılık, yaş, hanede küçük çocuk sayısı, hanede bir arada yaşanan kişi sayısı ve mahallede yaşama süresi ile pozitif ilişkili; öğrenim ve gelir düzeyi ile negatif ilişkili bulunmuştur. Ayrıca, Mahalledeki açık alanları ziyaret sıklığı ve ziyaret süresi ile pozitif ilişkili bulunan tek bağımlı değişken de mahalle bağlılığı değişkenidir. Mahalleden duyulan memnuniyet değişkeni hanede küçük çocuk sayısı, bir arada yaşanan insan sayısı ve mahallede yaşama süresi ile pozitif ilişkili, öğrenim düzeyi ile de negatif ilişkili bulunmuştur (Çizelge 3).

Çizelge 3. *Yeşil Alanların Kalitesi, Mahalle Bağlılığı ve Mahalle Memnuniyeti Değişkenleri ile Sosyo Demografik Yapı Değişkenleri Arasında Korelasyon Analizi*

	Yaş	Öğrenim düzeyi	Gelir düzeyi	Hanede 12 yaşından küçük çocuk sayısı	Hanede bir arada yaşanan kişi sayısı	Mahallede yaşama süresi	Mahalledeki açık alanları ziyaret sıklığı	Mahalledeki açık alanları ziyaret süresi
Yeşil Alanların Kalitesi	0,262**	-,219**	0,144*	0,347**	0,247**	0,225**	,055	,072
Mahalle Bağlılığı	0,193*	-,151*	-,131*	0,382**	0,259**	0,322**	,254**	,318**
Mahalle Memnuniyeti	,100	-,153*	-,048	0,264**	0,271**	0,258**	,106	,077

*p<0,05 , **p<0,01 , ***p<0,001

Pearson's korelasyon analizine göre, yeşil alanların kalitesi, mahalle bağlılığı ve mahalle memnuniyeti değişkenlerinin her biri birbiri ile pozitif yönde ilişkilidir. Buna göre, bu değişkenlerin her birinin pozitif yönde algılanması diğerinin de pozitif yönde algılanmasına neden olmaktadır (Çizelge 4).

Çizelge 4. *Yeşil Alanların Kalitesi, Mahalle Bağlılığı ve Mahalle Memnuniyeti Değişkenleri Arasında Korelasyon Analizi.*

	Yeşil Alanların Kalitesi	Mahalle Bağlılığı	Mahalle Memnuniyeti
Yeşil Alanların Kalitesi	1	,399**	,619**
Mahalle Bağlılığı	,399**	1	,592**
Mahalle Memnuniyeti	,619**	,592**	1

*p<0,05 , **p<0,01 , ***p<0,001

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Özellikle son yıllarda doğal afetlere maruz kalan ülkemizde afet sonrası inşa edilen konutların yapı kalitesi ile birlikte insanların boş zamanlarını geçirdiği konut çevresi ile sosyalleşip fiziksel ve ruhsal olarak yenilendiği açık ve yeşil alanların kalitesi önem taşımaktadır. Bu kalitenin fiziksel ve objektif değerlendirmesi dışında kullanıcı grubun beklentileri de belirlenmelidir. Nitekim, uluslararası standartlara sahip ve farklı coğrafyalarda kabul gören donatı ve kullanımlar her yerde kabul görmeyebilir ve kullanıcı grupları tarafından tercih edilemeyebilirler. Bu nedenle kullanıcı grubun tanımlanması önem arz etmektedir. Bu noktada gelir grubunun, öğrenim düzeyinin, medeni durum ve çocuk sahipliği gibi aile yapısını belirleyen unsurlar bu çalışmada da dikkate alınmıştır. Cinsiyet

ve 12 yaşından küçük çocuk sahipliğinin yeşil alanların kalitesi, mahalle bağlılığı ve mahalle memnuniyeti ile ilişkili bulunmadığı bu çalışmayı destekler şekilde Lewicka (2005, 2010) ile Karaçor ve Parlar (2017) da cinsiyet ile yer bağlılığı arasında bir ilişki bulamamışlardır. Hidalgo ve Hernandez (2001) ise yer bağlılığının kadınlarda erkeklere göre daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Grogan-Kaylor ve diğ. (2006) ise çocuk sahipliği yerine çocuk sayısı indikatörünü değerlendirmek için seçmişler ve hanedeki çocuk sayısının mahalleden duyulan memnuniyette önemli bir etken olduğunu ileri sürmüşlerdir. Mahalleden duyulan memnuniyette önemli bir belirleyici olarak kabul edilen medeni durum (Grogan – Kaylor ve diğ., 2006), bu çalışmada mahalleden duyulan memnuniyet ile ilişkili bulunmamıştır. Evli insanların ise bekar yaşayan insanlara göre yeşil alanları daha kaliteli bulmaları ise yaş ile ilişkili olarak evli insanların çalışma yaşantısına daha aktif katılıp yeşil alanları daha az deneyimlemelerinden kaynaklanıyor olabilir. Doğum yeri, Lewicka (2008) ve Hay (1998)'in çalışmalarından farklı olarak mahalle bağlılığı değişkeni ile ilişkili bulunmamıştır. Bunun nedeni çalışma alanının geleneksel bir mahalle yerine toplu konut alanı olması ile ilişkili olabilir. Nitekim sonradan yapılan bu toplu konut alanı, Düzce'de doğan ve sonradan Düzce'ye gelip yerleşen insanlar arasında aynı kolektif bellek değerine sahiptir. Düzce'de doğanlarda Düzce dışında doğanlara göre ise yeşil alanların kalitesi ve mahalleden duyulan memnuniyet daha yüksek bulunmuştur. STK üyeliği olan insanlarda yeşil alanların daha kaliteli algılanması ise bu alanların çevresel duyarlılığı yüksek olan kullanıcılar tarafından deneyimlenmesi ile ilişkili olabilir. Bir mekanı deneyimlemek çoğunlukla bağlılığı artıracığı için pozitif yönlü olarak algılanmasını da kolaylaştırabilir.

Yaş, gelir düzeyi, bir arada yaşanan kişi sayısı ve mahallede yaşama süresi ile pozitif ilişkili bulunan mahalleden duyulan memnuniyet düzeyi, diğer çalışmalarda da benzer bulguları ortaya koymuştur (Parkes ve diğ. 2002). Mahallede yaşama süresi sadece mahalleden duyulan memnuniyet düzeyi ile değil, mahalle bağlılığı ve yeşil alanların kalitesi değişkenleri ile de pozitif ilişkili bulunmuştur. Bir yerde yaşama süresi arttıkça o yerle ilgili anı ve deneyimlerin artması ve o yerin kişinin kimliği ile özdeşleşmesi durumu vardır. Böylece bireyin hem çevresine olan bağlılığı artmakta ve hem de o çevreyi daha kaliteli algılayıp memnuniyet düzeyi yükselmektedir. Gelir düzeyi ise sadece mahalle bağlılığı değişkeni ile negatif ilişkili bulunmuştur. Bunun nedeni, gelir seviyesi yükseldikçe insanların daha yüksek yaşam standartlarına erişmek istedikleri için mevcut yaşam alanları ile bağ kurmak istememelerinden kaynaklanmış olabilir.

Mahallede yer alan açık alanları ziyaret sıklığı ve süresi mahalle bağlılığı ile pozitif ilişkili bulunmuştur. Bu durum mahalle bağlılığını artıracak politikaların belirlenmesinde açık ve yeşil alanların kullanımını artıracak önlemlerin geliştirilmesi önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın bağımlı değişkenleri olan açık alanların kalitesi, mahalleden duyulan memnuniyet ve yer bağlılığı aynı sosyo-demografik değişkenlerle değerlendirildiklerinde bazı göstergeler açısından farklılık gösterseler de, bu üç bağımlı değişken birbirleri ile güçlü ve pozitif yönlü bir ilişki ortaya koymuşlardır. Bu sonuç, toplu konut alanlarında yer bağlılığını artıracak politikaların geliştirilmesinde mahalleden duyulan memnuniyet düzeyinin önemini göstermektedir. Fiziksel yönde yapılan iyileştirmeler ve kullanıcı gruplarının talep ettiği kullanımlar ile kentsel altyapı hizmetlerinin sağlanması öncelikle yaşam alanlarından duyulan memnuniyet düzeyini artıracak ve sonrasında insanalr ve yaşadıkları evre arasında bağ kurulmasına katkı sağlayacaktır. Yaşanılan çevreden duyulan memnuniyet içerisinde açık ve yeşil alanlar önemli bir gösterge olmaktadır. Tüm kentsel donatı ve hizmetler ile altyapı olanakları açık ve yeşil alan örüntüsünden bağımsız dşnlemeyeceği gibi, bütüncül kent peyzajının da bir parçası niteliğindedirler. Bu nedenle ülkemizde özellikle kentsel dönüşüm ve afet sonrası yapılanmasında yapı lğinin ve kalitesinin dışında sağlıklı ve sürdürülebilir toplum yaşantısının inşa edilmesi için toplumsal organik yapının inşa edilmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle bir sokak, mahalle veya kent ile birlikte sosyolojik yapının sağlam bir şekilde oluşturulması için ortak yaşam alanlarının geliştirilmesi ve yüz yüze ilişkiyi artıracak açık alanların fiziksel kalitesi önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Bonaiuto, M., Aiello, A., Perugini, M., Bonnes, M., & Ercolani, A. P. (1999). Multidimensional perception of residential environment quality and neighbourhood attachment in the urban environment. *Journal of Environmental Psychology*, 19(4), 331-352.
- Brown, B., Perkins, D. D., & Brown, G. (2003). place attachment in a revitalizing neighborhood: individual and block levels of analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 23(3), 259-271.
- Brown, G., Brown, B. B., & Perkins, D. D. (2004). New housing as neighborhood revitalization: Place attachment and confidence among residents. *Environment and behavior*, 36(6), 749-775.
- Casakin, h., hernández, b., & Ruiz, C. (2015). place attachment and place identity in israeli cities: the influence of city size. *Cities*, 42, 224-230.
- Chapman, D. W., & Lombard, J. R. (2006). Determinants of Neighborhood Satisfaction in Fee-Based Gated and Nongated Communities. *Urban Affairs Review*, 41(6), 769-799.
- Chiesura, a. (2004). The Role of Urban Parks for The Sustainable City. *Landscape and Urban Planning*, 68(1), 129-138.
- Comstock, N., Miriam Dickinson, l., Marshall, J. A., Soobader, M. J., Turbin, M. S., Buchenau, M., & Litt, J. S. (2010). Neighborhood attachment and its correlates: exploring neighborhood conditions, collective efficacy, and gardening. *Journal of Environmental Psychology*, 30(4), 435-442.
- EPA, 2020. United States Environmental Protection Agency. <https://www3.epa.gov/region1/eco/uep/openspace.html> 16.11.2020
- Grogan-Kaylor, A., Woolley, M., Mowbray, C., Reischl, T. M., Gilster, M., Karb, R., Macfarlane, P., Gant, L., Alaimo, K. (2006). Predictors of neighborhood satisfaction. *Journal of Community Practice*, 14(4), 27-50.
- Holtan, M. T., Dieterlen, s. l., & Sullivan, W. C. (2014). social life under cover: tree canopy and social capital in baltimore, Maryland. *Environment and Behavior*, 0013916513518064.
- Hidalgo, M. C., & Hernandez, B. (2001). place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273-281.
- Hur, M., & Morrow-Jones, H. (2008). Factors That Influence Residents' Satisfaction with Neighborhoods. *Environment and Behavior*, 40, 619-635
- Hur, M., Nasar, J. L., & Chun, B. (2010). Neighborhood satisfaction, physical and perceived naturalness and openness. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 52-59.

- Kamalipour, H., Yeganeh, A. J., & Alalhesabi, M. (2012). Predictors of place attachment in urban residential environments: A residential complex case study. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 35, 459-467.
- Karacor, E. K., & Senik, B. (2016). Understanding sense of community through neighborhood satisfaction and socio-demographic variables. *International Journal of Humanities and Cultural Studies (IJHCS) ISSN 2356-5926*, 3(2), 1022-1035.
- Karacor, E. K., & Parlak, G. (2017). Conceptual Model Of The Relationship Between Neighbourhood Attachment, Collective Efficacy And Open Space. *Open House International*, 42(2).
- Karacor, E.K. (2019). MAPPING EU-MCMH DATABASE CA18137. MCMH's transnational network in Europe. Technical Report.
- Lewicka, M. (2005). Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties. *Journal of environmental psychology*, 25(4), 381-395.
- Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology*, 28(3), 209-231.
- Lewicka, M. (2010). What makes neighborhood different from home and city? effects of place scale on place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 35-51.
- Lovejoy, K., Handy, S., & Mokhtarian, P. (2010). Neighborhood Satisfaction in Suburban versus Traditional Environments: An Evaluation of Contributing Characteristics in Eight California Neighborhoods. *Landscape and Urban Planning*, 97(1), 37-48.
- Mason, S. G. (2010). Can community design build trust? a comparative study of design factors in boise, idaho neighborhoods. *Cities*, 27(6), 456-465.
- McCunn, I. J., & Gifford, R. (2014). interrelations between sense of place, organizational commitment, and green neighborhoods. *Cities*, 41, 20-29.
- Nasution, A. D., & Zahrah, W. (2014). Community perception on public open space and quality of life in Medan, Indonesia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 153, 585-594.
- Oktay, D., Rustemli, A., & Marans, R. W. (2009). Neighborhood Satisfaction, Sense of Community, and Attachment: Initial Findings from Famagusta Quality of Urban Life Study. *ITU A/Z Journal*, 6(1), 6-20.
- Parkes, A., Kearns, A., & Atkinson, R. (2002). What makes people dissatisfied with their neighbourhoods?. *Urban studies*, 39(13), 2413-2438.
- Scannell, L., & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of environmental psychology*, 30(1), 1-10.

- Shamai, S., & Ilatov, Z. (2005). Measuring sense of place: Methodological aspects. *Tijdschrift Voor Economische en Sociale Geografie*, 96(5), 467-476.
- Sugiyama, t., Thompson, C. W., & Alves, S. (2009). Associations between neighborhood open space attributes and quality of life for older people in Britain. *Environment and Behavior*, 41(1), 3-21.
- Yang, Y. (2008). A Tale of Two Cities: Physical Form and Neighborhood Satisfaction In Metropolitan Portland and Charlotte. *Journal of the American Planning Association*, 74(3), 307-323.

Bölüm 6

**KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ TEKNİK
BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU
PEYZAJ TASARIMI**

Murat YÜCEKAYA¹

Ahmet Salih GÜNAYDIN²

Saliha TAŞÇIOĞLU³

---

1 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Mühendislik - Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, muratyucekaya@nevsehir.edu.tr

2 İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, ahmet.gunaydin@inonu.edu.tr

3 Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO, Park ve Bahçe Bitkileri Bölümü, salihatascioglu@kilis.edu.tr

GİRİŞ

Günümüzde dünya, nüfus artışı, küresel ısınma ve iklim değişikliği, doğal kaynakların aşırı kullanımı, su kıtlığı gibi sürdürülebilir gelişmeyi etkileyen pek çok sorunla karşı karşıyadır. Bu bağlamda üniversiteler, çevresel, sosyal ve ekonomik sorunlarla başa çıkmada ve sürdürülebilir gelişme hedeflerine ulaşmada önemli role sahip paydaşlardan biridir (Artar vd. 2019).Yükseköğretimin sosyalleşmesinin, entegrasyonunun ve yaygınlaşmasının gelişmesiyle birlikte, eğitim materyalleri de kitap ve sınıflarla sınırlı kalmayıp daha kapsamlı bir hale gelir. Örneğin öğrencilerin günlük hayatlarını yaşadıkları kampüs ortamları aynı zamanda eğitim materyalidir. Buna dayanarak, yükseköğretimin hedef ihtiyaçlarını karşılamak için eğitimin temel gereksinimlerinden başlayarak onu optimize etmek gerekir. Üniversite kampüslerinin üniversite eğitim hedefleri yönünden en uygun şekilde tasarlanması, üniversitenin uyumlu ve sürdürülebilir gelişimini bir ölçüde teşvik edebilir (Yan 2015) .

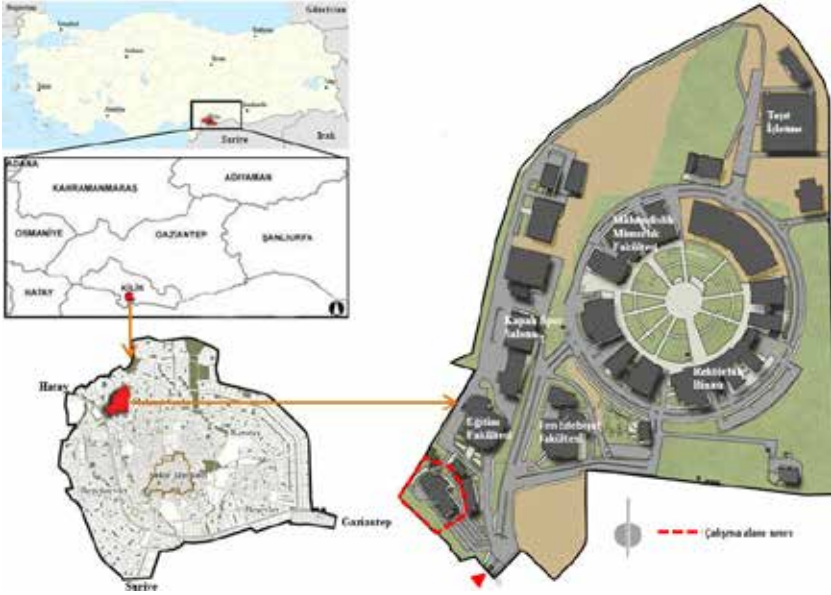
Birçok üniversite, kullanıcıları bir arada toplayabilecek açık alanların ekstra fiziksel ve zihinsel strese neden olabileceği yoğun yapılarla inşa edilmiştir. Bu mekanları oluşturan odakların ve etkileşimlerin nasıl dengeleneceği, açık alan tasarımlarında göz önünde bulundurulması gereken bir zorluktur (Lau, Gou, ve Liu 2014). Üniversite planlamalarında ilk kurulum aşaması, kampüs gelişimi açısından en önemli düzey olarak görülmektedir. Temel amaç, sürekli büyüme kabiliyetine sahip üniversite kampüsünün çerçevesini sağlamlaştırmak ve üniversitenin olumlu bir gelişim göstermesi için zemin hazırlamaktır (Sun ve Chiou 2019).

Akademik mekanların peyzaj tasarımı önemli planlama alanlarından biridir. Üniversite kampüsleri, bir ticaret binası veya kısmi gelişim yeri değildir. Kampüs, yükseköğrenime ayrılmış binaların bulunduğu bir alandır. Bir yandan peyzaj tasarımının (yaratıcılık ve sanat) tanımı, bilimsel teori ile desteklenen bir tasarımın geçerliliğini artırırken, diğer yandan bu kapsamda yeni bir süreç oluşturabilir (Hossini vd. 2015). Üniversite kampüslerinde akademik ve sosyal birimler arasındaki bağlantı noksanlığı, öğrenciler için büyük önem taşıyan bu ortamların kimliksiz hale getirmektedir. Mekânlar arasında ortaya çıkan kopukluklar; farklı fakülteler arası çalışma alanları oluşturulmasını ve eğitim programları geliştirilmesini engellemektedir. Bu durum ortak kullanım alanlarının (seminer odaları, laboratuvarlar, konferans salonları vb.) genele hitap etmemesine neden olmaktadır. Bu nedenle kampüs planlamalarının bütüncül ve gelişebilir bir yapıda olması gerekmektedir (Ertekin ve Çorbacı 2010).

Bu çalışmanın amacı 2007 yılında kurulan KİYÜ merkez kampüsü içerisinde bulunan TBMYO ve yakın çevresi peyzaj tasarım ve uygulama aşamaları hakkında bir değerlendirme gerçekleştirmektir.

MATERYAL YÖNTEM

Çalışma KİYÜ merkez kampüsü içerisinde bulunan TBMYO ve yakın çevresinde gerçekleştirilmiştir. Meslek yüksekokulu 1986 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi Gaziantep Mühendislik Fakültesine bağlı olarak kurulmuştur. 1987 yılında Gaziantep Üniversitesi'nin kurulmasıyla bu üniversiteye, 2007 yılında ise KİYÜ'ne bağlanmıştır. 2017 tarihinden itibaren TBMYO olarak eğitim öğretim faaliyetlerine devam etmektedir. Çalışma alanının konumu şekil 1'de verilmiştir. Proje alanı toplamda yaklaşık 4958 m² alandan oluşmaktadır. Bu alanın yaklaşık 1215 m² (TBMYO Ana Binası ve Jeneratör Binası) kapalı, geri kalan 3743 m² alan ise açık alandır.

Şekil 1. Çalışma alanının Türkiye'deki konumu

Proje alanının kuzeybatısında öğrenci yurdu, güneybatısında kent merkezini üniversiteye bağlayan ve devamında Kilis – Hatay çevreyoluna bağlanan ana kent arterlerinden biri bulunmaktadır. Alan bahsi geçen bu kullanımlarla güneybatı ve kuzeybatı yönlerinde kampüs sınırını da oluşturmaktadır. Kuzeydoğuda eğitim ve fen edebiyat fakülteleri ile güneydoğuda kampüs ana giriş kapısına bağlanmaktadır.

Çalışmada materyal olarak KİYÜ'ne ait halihazır harita kullanılmıştır. Peyzaj tasarım projesi kapsamında yapısal ve bitkisel peyzaj proje, plantasyon projesi, aydınlatma projesi ve detay projeleri hazırlanmıştır.

TASARIM VE UYGULAMA AŞAMALARI

Sörvey ve Analiz

Çalışma alanının mevcut durumunda eksik, kısıtlayıcı ve engelleyici faktörlerin neler olduğu saptanmış, olumlu olumsuz özellikleri belirlenmiştir. Bu çerçevede şu sonuçlara ulaşılmıştır.

- Çalışma alanı mevcut durumunda sert zeminlerin ağırlıkta olduğu görölmektedir (Şekil 2),
- Otoparktan okul girişine kadar ve girişin ön tarafında geniş bir sert zemin bulunmaktadır (Şekil 2),
- Okul ve yakın çevresinde düzenli bir yeşil alan sisteminden ve bitki varlığından söz etmek mümkün değildir,
- Öğrencilerin ders aralarında ve boş zamanlarında oturup dinlenebilecekleri zihinsel yorgunluklarını atacakları alanlar bulunmamaktadır (Şekil 2),
- Suyu toplayıcı ve alandan uzaklaştırıcı bir eğim ya da drenaj sistemi bulunmamaktadır,
- Gölgeleyici mekanların varlığından söz etmek mümkün değildir,
- Akşamları da ikinci öğretim öğrencilerinin mekânları rahatlıkla kullanabileceği bir aydınlatma sistemi yoktur,
- Alan genelinde düzensizlik ve bakımsızlık hakimdir,

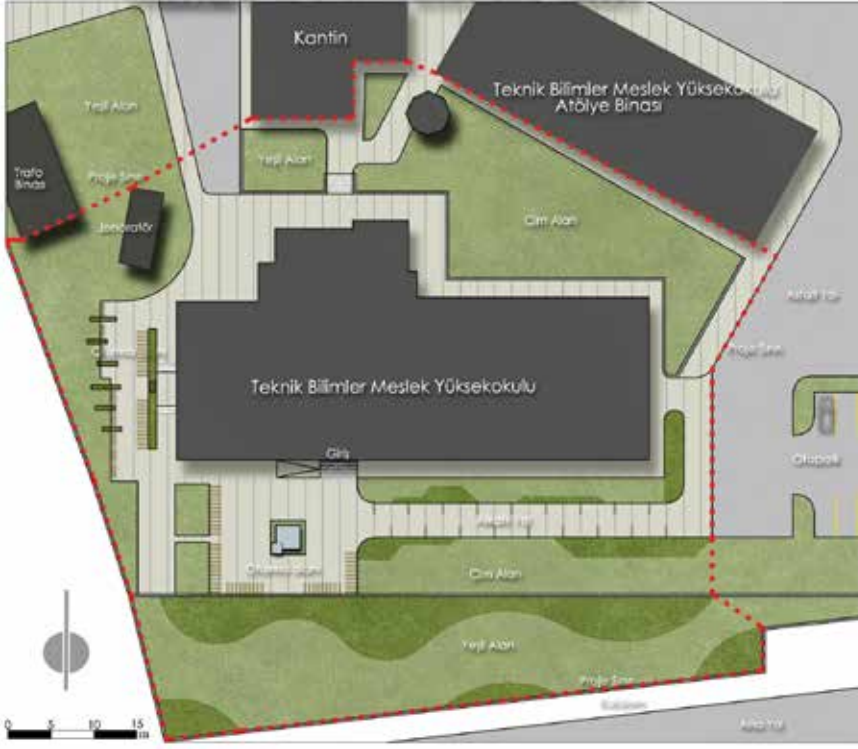
Yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden dolayı TBMYO ve çevresinin peyzaj tasarımı ve uygulaması gerekli görölmüştür. Alanla ilgili bilgiler toplanıp gerekli analizler yapıldıktan sonra peyzaj tasarım aşamasına geçilmiştir.

Şekil 2. Çalışma alanının sert zeminle kaplı giriş ve otopark kısmının uygulama öncesi durumu

Yapısal Tasarım

Peyzaj tasarımında yapı girişinde bulunan ana toplanma merkezinin yaşayan bir mekan haline getirilmesi ve üniversite girişini bu merkeze bağlayan aksın da canlandırılarak mekanın bağlayıcı unsuru olarak değerlendirilmesi odak noktasına alınmıştır (Şekil 3). Kampüs tasarımlarında bütüncül planlamanın bir gerekliliği olarak proje alanının farklı kullanımlarla mekânsal bağlayıcılık özellikleri de tasarımda değerlendirilen temel verilerden olmuştur. Bu bağlamda bahsi geçen bağlantı yolunu yeşil alanlarla desteklemek amacıyla mevcut sert zeminin bir bölümü kaldırılarak yeşil alan oluşturulmuştur. Böylelikle oluşturulan ana aksın her iki tarafı da yeşil alanlarla çevrelenerek mevcut aks kuvvetlendirilmiştir. Ana aks etkisinin daha da artırılması ve üçüncü boyuta da taşınması odağında belirli aralıklarla şaşırtmalı olarak ahşap arkatlar tasarlanmıştır. Ahşap arkatlar sarılıcı bitkilerle desteklenerek güçlü bir yeşil algısı oluşturulmuştur (Şekil 4).

Şekil 3. Yapısal peyzaj projesi

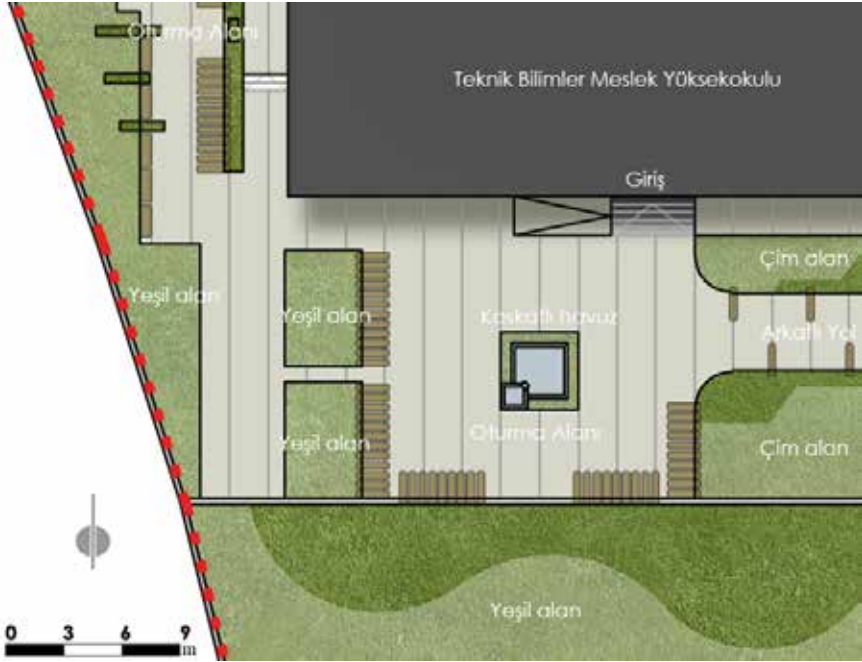
Ana aksın ulaştığı merkez, yapı girişini de karşılamasından dolayı toplanma alanı olarak değerlendirilecek bir alandır. Bu nedenle projede bu alanı canlı bir mekan haline getirme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu alanın merkez noktasında ana aksı ve girişi de karşılayacak şekilde kaskatlı havuz tasarlanmıştır. Buna ek olarak havuzu ve alanı çevreleyecek şekilde oturma birimleri düşünülmüştür. Böylelikle alanın tasarım öğeleri ve ana sirkülasyonlarla bütünleşmesi sağlanmıştır (Şekil 5).

Alanın kuzeybatı bölgesi, giriş bölgesine bakarak ikincil planda kalmaktadır. Farklı bir ifadeyle alanın mevcut durumunda atıl ve kullanılmayan bir bölge olarak görülmektedir. Fakat TBMYO kantin kapısı bu alana açılmaktadır. Bu nedenle canlandırılması gerekli bir alan olarak düşünülmüştür. Alanın kafeterya açık alanı olarak kullanımı destekleyecek şekilde bir planlama yapılmıştır. Bu doğrultuda alan küçük bitki parterleri ile parçalanmıştır. Bu parçalı dokunun aralarına oturma birimlerinin farklı şekillerde yerleştirilmesiyle alana hareketlilik kazandırılması ve alanın algılanabilirliğinin artırılması amaçlanmıştır (Şekil 6).

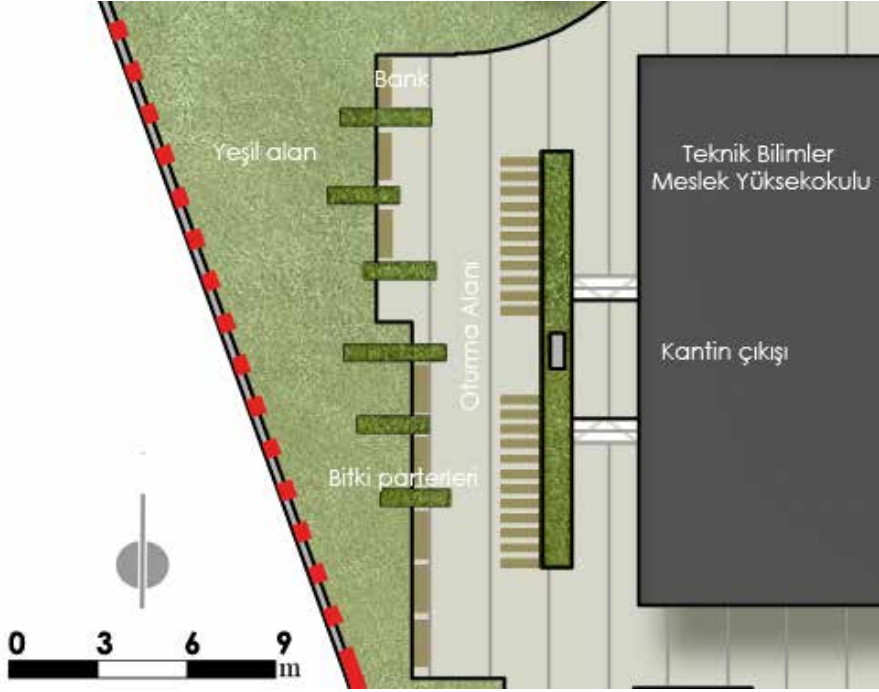

Şekil 4. Arkatlı ana aks

Şekil 5. Giriş kısmı ve arkatlı yol

Şekil 6. Kantin çıkışı

Oturma Birimleri

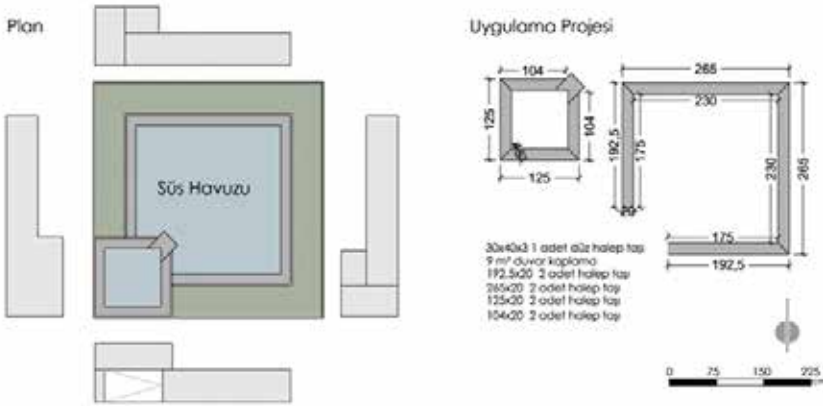
Analizlerde elde edilen veriler doğrultusunda okul çevresinde oturma birimlerinin eksikliği ön plana çıkmıştır. Bu nedenle çalışma alanı ana merkezi ve toplanma alanı olarak tasarlanan bölgede 5 adet pergola tasarlanmıştır. Alanın kuzeybatısında hareketli oturma birimleri tasarlanarak, önceki durumunda atıl olarak kalan bölgenin canlandırılarak alana kazandırılması hedeflenmiştir (Şekil 7).

Şekil 7. Oturma birimleri

Su öğeleri

Kampüs girişini TBMYO'na bağlayan ana aksı karşılayan ve toplanma merkezi olarak tasarlanan alanın orta noktasında kaskatlı bir su gösterisi tasarlanmıştır. Oturma birimlerinin de merkez noktasında yer alan su gösterisinin mekân kullanıcılarını rahatlatacak bir unsur olduğu düşünölmektedir (Şekil 8).

Şekil 8. Kaskath süs havuzu uygulama projesi

Bitkisel Tasarım

Peyzaj tasarımının en önemli materyallerinden olan bitkiler; sahip olduğu dendrolojik (çiçek, yaprak, meyve, dal-sürgün, gövde) ve zamansal değişim (büyüme, yaprak dökme) gibi özellikleri ile yaşam alanlarımızın oluşmasına katkı sağlarken, insanlar üzerinde fiziksel, duysal ve psikolojik etkiler göstermektedir (Sarı ve Karaşah 2018). Bitkisel tasarım çevrenin bir bütün olarak görsel-estetik kalitesinin-zevkinin artırılmasına katkı sağlarken (Atik ve Karagüzel 2014), estetik ve fonksiyonel amaçlarla yaşadığımız ortamlara farklı anlamlar ve işlevler katmaktadır (Kösa ve Atik 2013). Bitkisel tasarımının temel amaçları; işlevsel, ekolojik ve estetik olmasıdır. Bir bitkisel tasarımın bu amaçlara ne ölçüde hizmet ettiği, başarısını değerlendirmek için ölçüt olarak kullanılabilir (Robinson

2004). Bitkisel tasarımında yapılı bir alanın restorasyonunun veya rehabilitasyonunun gerçekleştirilmesi yeniden tasarlamaktan daha zor olabilmektedir. Bu durum alanda tasarımı kısıtlayıcı faktörlerin fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Alanda bulunan özellikle de düzensiz ve yanlış dikilen bitkiler bu kısıtlayıcıların başında gelmektedir.

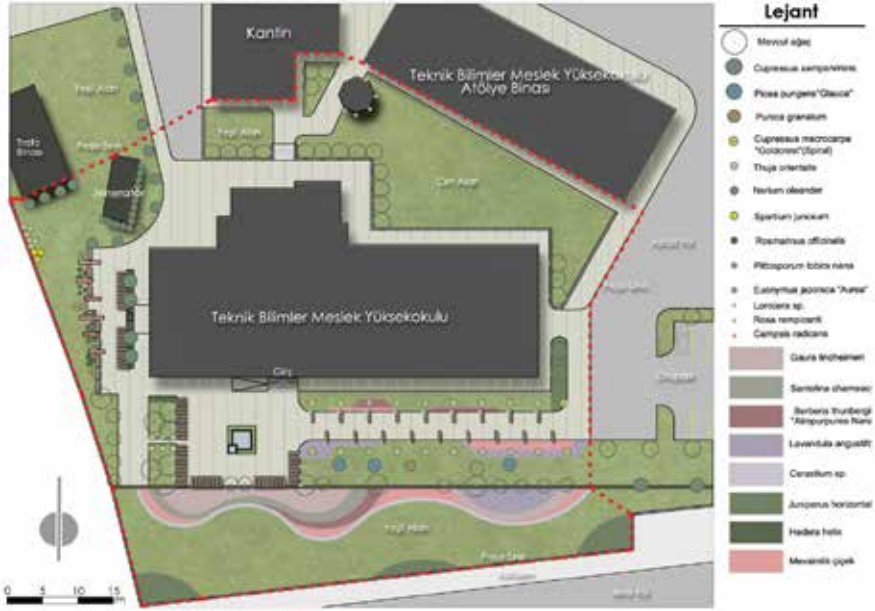
TBMYO çevresi bitkisel tasarım projesinde alanda bulunan mevcut bitkilerin tamamı korunmuştur (Tablo 1). Ayrıca birbirinden kopuk ve belirli bir düzeni bulunmayan mevcut bitkilerin tasarımın bir parçası olabilmesi için kompozisyonlara dahil edilerek bütüncül bir tasarım elde edilmeye çalışılmıştır.

Bitkisel tasarımda, yapısal projenin desteklenmesi ve alanın dört mevsim boyunca yeşil ve canlı bir görünüm sergilemesine özen gösterilmiştir. Özellikle yapısal tasarımda ön plana çıkan arkatlı yolun başlangıç noktalarına vurguyu artırmak amacıyla spiral limoni servi (*Cupressus macrocarpa*"Goldcrest"(Spiral)) kullanılmıştır. Aksın devamında ise 4m aralıklar ile doğu mazısı (*Thuja orientalis*) kullanılarak aks desteklenmiştir. Ayrıca aksın her iki tarafında şaşırtmalı olarak kullanılan arkatlara sarılması için, alana hem renk hem de koku katacağı düşünülen hanımeli (*Lonicera sp.*), sarılıcı gül (*Rosa rampicanti*) ve acem borusu (*Campsis radicans*) bitkileri karışık olarak dikilmiştir. Proje alanının önemli bir diğer bölge ise TBMYO nun batısında kantin çıkışının bulunduğu alandır. Bu alanda çiçek etkisi ile vurgu yaratan, renk geçişleri sağlayan ve gölge oluşturan türlerin seçilmesine öncelik verilmiştir. Diğer önemli alan ise TBMYO ile ana cadde arasında kalan yeşil alandır. Bu alanda hem görsel esnetik kalitesini artırmak hem de ana caddeden bakıldığında ilgi odağı oluşturmak için *Lavandula angustifolia*, *Rosmarinus officinalis*, *Santolina spp.*, *Gaura spp.*, *Berberis thunbergii* "Atropurpurea Nana", *Cerastium sp.*, gibi görsel olarak güçlü olan türler ile bir kompozisyon oluşturulmuştur. Ayrıca alanda bulunan trafo binası ve jeneratör binalarının kötü görüntüsünü kısmen de olsa kapatabilmek için bu yapıların etrafına Akdeniz servisi (*Cupressus sempervirens*) ile Zakkum (*Nerium oleander*) bitkileri kullanılmıştır. Bu kapsamda hazırlanan bitkisel tasarım projesi Şekil 9'da verilmiştir.

Tablo 1. TBMYO mevcut bitki listesi

NO	Latince Adı	Türkçe Adı
1	<i>Cupressus sempervirens</i>	Akdeniz servisi
2	<i>Ficus carica</i>	İncir
3	<i>Morus alba</i>	Ak dut
4	<i>Morus nigra</i>	Kara dut
5	<i>Pinus brutia</i>	Kızıl çam

6	Pinus pinea	Fıstık çamı
7	Platanus sp.	Çınar
8	Populus alba	Kavak

Şekil 9. Bitkisel peyzaj projesi

Aydınlatma Tasarımı

Aydınlatma sisteminin bulunmayışı alanın en büyük eksikliklerinden biri olarak görülmektedir. Alan genelinde büyük boyutlu aydınlatma gruplarının kullanımı yerine çim aydınlatma armatürleri ile alana minimalist bir hava katacağı düşüncesiyle aydınlatma tasarımının gerçekleştirilmesi düşünülmüştür. Pergolalarda aynı tip aydınlatma armatürlerinin sarkıtları kullanılmıştır (Şekil 10). Yoğun bir ışık fazlalığı oluşturmak yerine hem loş hem de ana aksları ve merkezi bölgelerde kör nokta bırakmayacak şekilde çözecek bir tasarım amaçlanmıştır. Bu nedenle ana aks boyunca ahşap arkatların aralarına çim aydınlatmalar yerleştirilmiştir. Böylelikle mekânların tamamının gece algınavabilirliği artırılmış ve düzenli bir aydınlatma sistemi oluşturulmuştur.

Şekil 10. Aydınlatma armatürleri

Detay Tasarımları ve Uygulama Aşamaları

Pergolaların tasarımında taşıyıcı ayaklarda 5cm x 10cm kutu profil ve gölgeleyici eleman olarak 4cm x 7cm ahşap elemanlar kullanılmıştır. Taşıyıcı ayaklar 40cm derine çapraz nervürlü demirlerin kaynatıldığı pabuçlara sabitlenmiştir. Pergolaya sabitlenen oturma birimleri de 5cm x 10cm kutu profiller taşıyıcı ayaklara kaynatılarak sabitlenmiştir. 4cm x7cm'lik ahşap elemanlar kullanılarak oturma birimlerinin oturma alanları ve sırt dayama bölgeleri oluşturulmuştur.

Ahşap arkatlar için 10cm x 10 cm ahşap elemanlar kullanılmıştır. Taşıyıcı ayakların yere sabitlenmesinde pergola taşıyıcı ayakları ile aynı yöntem kullanılmıştır. Taşıyıcı ayak ile yere paralel uzanan arkatlar “L” profiller ile vidalanarak sabitlenmiştir. Pergolaların ve ahşap arkatların malzemeleri temin edilerek TBMYO atölyesinde yaptırılmış ve yerine monte ettirilmiştir.

Sert zeminlerde beton bordür ve desenli beton parke kullanılmıştır. Mevcut beton zemin üzerine kum serilerek parkeler döşenmiştir. Üniversite girişi tarafında bulunan metal ızgaralar yönünde döşemeye eğim verilmiştir. Alanda birikebilecek fazla suyun drenajı bu şekilde sağlanmıştır.

Havuz tasarımında üst kottaki suyun aktığı bölüm ile alt kottaki bölümün orta kısımlarında birer adet köpüren jet fıskiye, alt kottaki bölümün üç köşesinde orta merkeze doğru su fişkirtan su jetleri kullanılmıştır. Havuz içinde cam mozaik kaplama, dış yüzey ve küpeşelerde halep taşı kullanılmıştır.

Yeşil alanlarda kullanılan bitkiler yakın bölgelerde bulunan sera ve fidanlıklardan temin edilmiştir. Bitkilerin dikimi ve çim alan tesisi TBMYO bünyesinde bulunan peyzaj ve süs bitkileri bölümü ile bahçe tarımı öğrencileri tarafından yapılmıştır.

SONUÇ

Üniversite kampüsleri kentlerin kimlik oluşumunda önemli bir odak noktası olarak görölmektedir. Bu yönüyle kentin ve kentte yaşayan insanların sahiplendiği mekanlardır. Bu nedenle makro ölçekli kampüs master planlarından mikro ölçekli tasarımlara kadar her bir ayrıntının üzerinde detaylı düşünölmesi ve projelerin profesyonel şekilde hazırlanması gerekmektedir. Bu aşamada peyzaj mimarları ile şehir ve bölge plancılara ve mimarlara büyük görevler düşmektedir. Farklı bir ifade ile kampüs master planlarının bahsi geçen meslek disiplinleri tarafından multidisipliner çalışmalarla hazırlanması önemli bir gerekliliktir.

KİYÜ 2007 yılında kurulmuş ve yeni yapılanmakta olan bir üniversitedir. Bu nedenle yeni kurulan kampüslerde planlamaların önemi eski kampüslerle karşılaştırıldığında çok daha fazladır. Bütün kullanımların ilk defa tasarlanacak olması, kampüs alanının tamamen veya kısmen boş olması yeni üniversitelerin planlama aşamasında en önemli avantajlarının başında gelmektedir.

Çalışmanın ana temasını oluşturan KİYÜ TBMYO binasının yapımı eski yıllara dayanmaktadır. Bu nedenle yapı ile yakın çevresinin tasarımı ve iyileştirilmesine ek olarak yeni tasarlanacak bölgelerle de bir ilişki içerisinde olması büyük önem taşımaktadır. Tasarımın odağında bahsi geçen kaygılar bulunmaktadır. Çalışma boyunca bahsedilen tasarım ve uygulama aşamaları ile öğrenciler, akademik ve idari üniversite personelinin keyifli vakit geçirmeleri ve yapı ana girişi ile yakın çevresinin kampüs diğer mekânlarıyla bütünsellik içinde olması amaçlanarak bir tasarım gerçeleştirilmiştir.

KAYNAKLAR

- Artar, Mustafa, İdil Dal, Rukiye Gizem Öztaş, ve Atakan Süha Karayılmazlar. 2019. “Sürdürülebilir Kampüs İçin Peyzaj Tasarımı: Bartın Üniversitesi Kutlubey Kampüsü Doğal Gölet Ve Yakın Çevresi”. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*. <http://dergipark.org.tr/doi/10.16950/ijjad.571716> (04 Kasım 2020).
- Atik, Meryem, ve Osman Karagüzel. 2014. *Bitkisel Tasarım*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Basımevi.
- Ertekin, Murat, ve Ömer Lütfü Çorbacı. 2010. “Üniversite Kampüslerinde Peyzaj Tasarımı (Karabük Üniversitesi Peyzaj Projesi Örneği)”. *Kastamonu Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi* 10(1): 55-67.
- Hossini, Seyed Bagher, Saeed Azemati, Navid Elyasi, ve Farhang Mozaffar. 2015. “The Effect of the Vitality Level of University Campuses on Increasing Social Interactions and Makin”. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 170: 225-33.
- Kösa, Selma, ve Meryem Atik. 2013. “Bitkisel Peyzaj Tasarımında Renk ve Form; Çınar (*Platanus orientalis*) ve Sığla (*Liquidambar orientalis*) Kullanımında Peyzaj Mimarlığı Öğrencilerinin Tercihleri”. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* 14(1): 13-24.
- Lau, Stephen Siu Yu, Zhonghua Gou, ve Yajing Liu. 2014. “Healthy Campus by Open Space Design: Approaches and Guidelines”. *Frontiers of Architectural Research* 3(4): 452-67.
- Robinson, Nick. 2004. *The Planting Design Handbook*. 2nd ed. Aldershot, Hants, England ; Burlington, VT, USA: Ashgate.
- Sarı, Derya, ve Banu Karaşah. 2018. “A research on preferences of planting design elements, principles and approaches in landscape design applications”. *MEGARON / Yıldız Technical University, Faculty of Architecture E-Journal*. <https://www.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-29981-ARTICLE-SARI.pdf> (23 Kasım 2020).
- Sun, Chuan-Jen, ve Shang-Chia Chiou. 2019. “The Comparison of Campus Planning Development at the Initial Stage of School Establishment: A Study of the Two Newly Instituted Private Universities of Science and Technology in Taiwan”. *Sustainability* 11(6): 1525.
- Yan, Li. 2015. “Study on Optimal Design of University Campus Landscape on the Basis of Educational Function”. İçinde Moscow, Russia: Atlantis Press, 470-73.

Bölüm 7

GELECEĞİN KENT TASARIMININ OLUŞMASINDA PANDEMİNİN ETKİLERİ

*Sema KARAGÜLER¹,
Bengi KORGAVUŞ²*

---

1 Dr. Öğr. Üyesi Sema KARAGÜLER, Yeditepe Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, skaraguler@gmail.com

2 Dr. Öğr. Üyesi Bengi KORGAVUŞ, Yeditepe Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarlığı Bölümü, bdemirkan@yeditepe.edu.tr

1. GİRİŞ

Bu yazıda, pandeminin kentlerdeki etkisi dolayısıyla, önce, bugüne kadar gelişmiş ve geleceğe yönelik yeni kentsel akımlar ile bu akımlara bağlı olarak gelişen geleceğin kent modellerinin kısa açıklamaları yapıp, bu modellerin ortak yönleri belirtilmektedir. Daha sonra da, günümüz afetleri içinde yer alan pandeminin kentsel tasarımla ilişkisi araştırılmaktadır. Bu amaçla, pandemiye karşı gelişen temel gereksinimler ortaya konup, bu gereksinimlerin tasarıma yansımaları belirlenmeye çalışılmıştır. Ardından, kentlere olan bu tasarım yansımalarının kent görüntüsüne getireceği kentsel peyzaja bağlı olarak, genel imaj değişimine değinilmiş olup, bunu takiben de sağlıklı kent kavramı açıklanıp, pandemi koşullarının bu kavram üzerindeki önceliklerinden söz edilerek, yeni bir kent modelinin önerilmesi ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

2. YENİ AKIMLAR

Geleceğin kentlerine yön veren yeni akımlar, yeni ufuklar niteliğinde ele alınırsa, kentlerin olumsuz gelişmeleri açısından daha kalıcı ve temel çözümler olarak ortaya konmaktadır. Bu bağlamdaki çözümsel akımlar, sahip oldukları nitelikleri karşılaştırarak değerlendirildiğinde, aşağıdaki gibi yorumlanabilir:

Ekolojik Yerleşimler ve Yeşil Mimarlık: Ekolojik yerleşimler ve yeşil mimarlık kentlerin ve binaların doğaya saygılı tasarımına dayalı sürdürülebilir bir yaklaşım içerir. Bu yaklaşım, sürekli gelişen teknolojiden çok, kısmen nostaljik bir doğal yaşamı ön planda tuttuğu söylenebilir.

Yeni Şehircilik: Yeni şehircilik yerleşimlerde ve mimaride mekânsal oluşumların ve kentsel fonksiyonların iç içe planlandığı, kent içi uzak mesafelerden sakınıldığı, ulaşımın basit ve yaya ağırlıklı olduğu, konutlaşmada her çeşit konut tipinin bir arada planlandığı, dolayısıyla; kentlerde her anlamdaki ayrımdan uzak, içiçe, sıkı ilişkili ve her türlü teknolojiden yararlanan kompakt bir yerleşim anlayışının egemen olmasına dayalı bir yaklaşımdır. Aslında, bu yaklaşımda da ekolojik yerleşimler ve yeşil mimarlıktaki çevreye ve ekolojiye uyumluluk söz konusudur. Ancak, “yeni şehircilik” akımının farkı, doğayla iç içelikten çok, doğayı korumak için kompakt bir yapılanma oluşturarak çevreye en az dokunan ve yaşam kalitesini yükselten niteliğidir.

Akıllı Büyüme: Akıllı büyüme gelişen kentlerdeki ulaşım, iletişim ve her yönlü toplu hizmet gibi ağ örgüsünün ileri teknolojik otomasyon sistemleri ile geliştirilerek, kentsel yayılmayı engellemek yaklaşımını bir akımdır. Akıllı Büyüme akımı ile; kentlerin hızlı gelişme ve büyümesinden kaynaklanan, çevre kirlenmesi, ekonomik zorluklar, ulaşımında kitlenme ve hızlı nüfus artışı gibi sorunların giderilecek şekilde büyümesi amaçlandığı

belirtilebilir. Dolayısıyla, bu akımın; her bölgesinin kavranıp, kentli için farkındalığının sağlanması ve iş birliğinin hakim olması gibi nitelikleri sayesinde, çevreye aşırı yayılmadan doğanın korunmasını ön plana aldığı söylenebilir.

Landscrapers: Landscrapers olarak belirtilen akım ise; doğal çevreyi ve ekolojiyi en etkin şekilde korumaya yönelik olarak, yeryüzünün altındaki yerleşim ve yapılaşmanın savunulduğu, bina ve kentlerin yeryüzü üzerinde yükselmesinin dışlanıp, arazi kontürlerinin korunduğu bir akım olarak özetlenebilir. Bu akımda “ekolojik yerleşimler ve yeşil mimarlık” akımından daha ileri bir doğa korumasının söz konusu olduğu görülmektedir.

Yukarıda yorumlandığı gibi tüm bu yeni ufuklar aslında geleceğin şehirlerinin özellikle doğanın ve dolayısıyla yaşamın sürdürülebilir olarak korunması amacını taşıdığı, ancak her akımın, konuya farklı bir niteliği ön plana alarak yaklaştığı görülmektedir. Şöyle ki;

- “Ekolojik yerleşmeler ve Yeşil Mimarlık” akımında; seyrek alçak, yaygın ve doğayla bütünlük yapılaşma ve kentleşme vurgulanmaktadır.
- “Yeni Şehircilik” akımında; sıkışık yerleşim, kompakt yapılaşma ve doğaya serbestçe yayılmama nitelikleri ön plandadır.
- “Akıllı Büyüme” akımında; doğa içine doğru çok yoğun az yoğunla geçişli ve teknolojik gelişmelerle, yerleşimlerin kontrollü büyümesi ağırlık kazanmaktadır.
- “Landscrapers” akımında ise, doğayı tümüyle serbest bırakıp, yeryüzü altına yerleşme gibi farklı bir yaklaşım baskındır.

2.1. Geleceğin Kent Modelleri

Yeni akımlara göre gelişen kent modelleri önemli nitelikleri ön plana konarak kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir (Korgavuş ve Karagüler, 2014):

Eko-Kent - Yeşil Kent: Sağlıklı bir gelecek amaçlı olarak, “arabaya göre değil, insana göre kent” anlayışı vurgulanır. Ekokent modelinde; ekolojik ayak izini minimize ederek kentin çevre üzerindeki negatif etkisinin azaltılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, en düşük düzeyde atık yönetimi, geri dönüşümlü malzeme kullanımı, yüksek binalardan kaçınma, kentin tüketiminin yine kentin üretimi ile karşılanması, enerji etkin yeşil binaların geliştirilmesi gibi ana ilkeler ön plandadır.

Yavaş Kent- Cittaslow: Roma meydanında “Fast-Food yerine Slow-food” savunmasının kente yansması ile geliştirilmiştir. Yavaş kent modelinde, 50.000’den düşük nüfus, geleneksel yapıların korunması, az trafik, motorsuz taşıt, yerel ürün kullanımı, yenilenebilir enerji kullanımı, yerel yemek restoranları, eski ve tarihi yapıların restorasyonu, gürültü kir-

liliğinin önlenmesi, hava temizliğinin sağlanması, organik ürün üretimi, el sanatlarının korunması esas alınır.

Yaşanılır Kent: İnsan ölçeğinde, sosyal ve ekonomik yönü güçlü, çevreye duyarlı, toplumun her bireyi için erişilebilir, tarihe saygılı, geçmiş ve gelecek arasında köprü niteliği taşıyan kent modelidir. Bu modelin temel ilkeleri; yüksek iletişim ve etkileşim olanakları, çekici estetik ve işlevsel kamusal mekan, temiz ve güvenli, işlevsel çeşitlilik içeren, insan ölçeğinde yaşlı, çocuk ve engelliler için konfor arz eden kentsel mekan, etnik ve kültürel çeşitliliğin sürdürülebilirliği, katılımcı yönetim yapısı, sürdürülebilir ulaşım sistematığının kurulması, doğal kaynakların korunumu ve enerji verimliliğinin desteklenmesi, ekonomik konut olanakları, motorlu ulaşım araçlarından bağımsızlık, yerel ekonominin desteklenmesi olarak belirtilebilir.

Kompakt Kent: Kentin kaldırabileceği maksimum yoğunlukta, tüm kent öğelerinin iç içe olduğu kompakt bir kent yapısı içerir. Yüksek konut ve işyeri yoğunluğu, Arazi kullanımında karma (kamu ve özel) anlayış, parsel bazında kendine yetme (çözünürlük), belirli sınırlar içinde kentsel gelişim, karma taşıma ve ulaşım sistemi, yüksek derecede erişilebilirlik, düşük açık alan oranı, iç içe yapılaşma, merkezileşme ve bütünleşme ilkeleri bu modelin ana karakteristiklerinin belirlenmesini sağlar.

Sembiyo Kent: Kentin bir sisteminin diğer bir sistemi ile karşılıklı yararlanması ve ortak bir ürün alışverişi esasına dayalıdır. Başka bir deyişle, farklı sistemler arasındaki sinerjileri bulup kullanma amaçlı bir kent yaklaşımıdır. İlkeleri ise; atıkların çevresel, sosyal ve ekonomik yararlarına dönüştürülmesi ile yenilikçi işlemleri oluşturma, kullanılmış suyu içme suyu, biyogaz ve tarımsal gübreye dönüştüren sistemlerin oluşturulduğu yaşam, şehir ulaşımında etkin ve optimum sistemi geliştirme ve uygulama, iletişimde ve bilgi akışında basitleştirme sağlayarak daha çok haberleşme ve dinleme esaslı kullanıma yönelme, mimarının tekil bina olarak değil, çevre yaşamına katkısı amaçlı kullanılması olarak açıklanabilir.

Arkolojik Kent: Mimar Paolo Soleri tarafından kullanılan “arkoloji” kelimesi, “architecture” ve “ecology” kavramlarının birleşmesi esasına dayalı, kompakt- üç boyutlu bir yerleşim yaklaşımıdır. Ana nitelikleri olarak; tarım alanlarını yerleşime açmama, yoğun ve sıkıştırılmış kent dokusu, çok katlı yapılara yer verme, otomobil yerine yaya ulaşımı, çevreyi koruma ile yaşam kalitesini yükselterek topluma değer katma sayılabilir.

İdeal Kent: Büyüme marjlarının optimal ölçekteki yapısına göre belirlenen, planlama ve yatırımların bu optimaliteye göre gerçekleştiği kent anlamındadır. Aynı zamanda yerel ve evrensel değer ölçülerini de optimize eden kentsel tasarım ve gelişmeyi amaçlar. İlkeleri ise; yaygın olmayan kompakt gelişme, kent bilgi sistemine bağlı gelişim, enerjinin etkin ve ta-

sarruflu kullanımı, yıpranmış kentsel alanların yenilenerek kullanılması, kontrollü nüfus büyümesi ve doğaya saygılı gelişim olarak belirtilebilir.

Kavranabilir Kent: 1994 de Herman Hill'in "Kavranabilir Şehir" adlı kitabıyla ortaya attığı bir şehir anlayışıdır. Kavranabilir kent, her yanıla kentlilerce özümşenen ve bütün kentsel sistemlerce kentlilerin uyum içerisinde olduğu bir kenti belirtir. Aslında şehri tüm özellikleri ve öğeleri ile anlayabilip, kavrayarak tümünü de kontrol edebilmeyi ifade eder. Kavranabilir olmayan bir kentin kendi içinde iletişimsiz kalıp çökmeye mahkum olacağı görüşü hakimdir. "Kent yaşarsa kentli de yaşar" anlayışına bağlı sürdürülebilir bir organizma niteliği taşır. Kentsel kararlarda katılım-cılık, kenti bir organizma olarak görme, geçmişle bu günün, doğal çevre ile sosyal çevrenin bağışıklığı, kentin ve kentlinin kentdaş olarak bütünleşmesi, kentsel kimliğin vurgulanması, kentin doğadan kopmadan gelişmesi, kentin kaynaklarından etkin olarak yararlanılması, enerjinin alt yapısının tüketimi önleyecek şekilde planlanması, acil güvenlik durumlarında hızlı müdahale, tüm mekanizmayı kent bilgi sistemleri ile destekleme olarak sayılabilen sürdürülebilir anlamlı kent ilkelerini benimser.

Düşük Karbon Kent: Enerji tüketimi ve CO₂ miktarını azaltmayı amaçlayan düşük karbon ekonomisine dayalı bir kent yaklaşımıdır. Bu kentin ilkeler; enerji korunumu farkındalığının arttırılması, enerji korunumlu yapı ve malzeme teknolojisinin geliştirilmesi, kompakt ve esnek kentsel mekansal yapı, çevre dostu ulaşım planı, ekolojik eşiklere dayalı sınırların belirlenmesi, kentsel yenileme ve yoğunluk denetimi ile verimli arazi kullanımı, yeşil yaşam çevrelerini öneren yeşil- kent sistemi olarak belirtilebilir.

Dijital Kent: Dijital kent yaklaşımı, yeni gelişen teknolojilerin kent ile ilişkilendirilmesi düşüncesi ile ortaya çıkmıştır. Dijital kentler, risk, eğitim ve ağ kurma unsurlarını bir araya getirerek daha fazla dâhinin fark edilmesine ve kentin kullanımını optimize etmeye çalışır. Yerel topluluklar için ağ alt yapısının sağlanması ve geliştirilmesi, kamusal iletişim ortamlarının sağlanması, fiziksel ve sanal mekanın organizasyonu, kentsel yaşam için sosyal bilgi altyapısının sağlanması (iş, ulaşım vb. donatılar), kentin oluşumunda kamusal katılıma olanak veren teknolojinin sağlanması tasarım ilkelerini benimser.

Akıllı Kent: Akıllı kent kavramı, bir kentin yüksek performans göstermesi için gerekli tüm teknolojik yeniliklerin kentsel mekana aktarılması esasına dayalı bir yerleşimi ifade eder. Dünyada bu konuda; Avrupa Akıllı Şehirler, Konçerto Şehirler gibi girişimler geliştirilmiş olup, Viyana, Rotterdam, Asterdam, Yokohama akıllı şehri gibi projeler de üretilmiş durumdadır. Yaratıcı girişimlerle kentlerin yarışmacı kabiliyetlerini arttırmak, yaşam kalitesini arttırarak entegre kamusal mekan ağı ve kamusal yaşama

katılımı teşvik etmek, bilgi iletişim alt yapısının geliştirilmesi ve kentsel mekan ile entegrasyonu, kentlerin yenilenebilir enerji teknolojilerinin entegrasyonu, doğal kaynakların korunumu, verimli su ve atık su yönetimi, kompakt kentsel gelişme, meskun alanda gelişme, karma alan kullanımı ve maksimum düzeyde motorlu taşıtlardan bağımsız erişim, 0 enerji yapı veya enerji verimli yapı uygulamalarının yaygınlaştırılması ile bireysel güvenlik olanaklarının güçlendirilmesi gibi, ekolojik, sürdürülebilirlik ve geleceğin teknolojilerini kullanmaya yönelik tüm ilkeleri içerdiği söylenebilir.

2.2. Geleceğin Kent Modellerinin Ortak Yönleri

Buraya kadar açıklanan yeni akımlar ve bu akımlara dayalı olarak gelişen geleceğin kent modellerinin hemen hepsi için geçerli ve değişmez temel ilkeler aşağıdaki şekilde belirtilebilmektedir (Korgavuş ve Karagüler, 2014):

- Sürdürülebilir tasarım ilkelerine uygunluk sayısının yüksek olması
- Yeni gelişen ve gelişmekte olan teknolojilere açık olma
- Yaygın ya da düşey gelişme sınırlamasından bağımsız olma
- Doğayla barışık olma

Ancak, bu temel ilkelerin; zaman içinde karşılaşılan yeni oluşumlar karşısında gelişebilecek yeni kent modelleri açısından ve bugüne kadarki kent modelleri için de uyumlu olabilecek nitelikte farklı ilkelerin de eklenmesi ile giderek artabileceği olasılığı da her zaman için söz konusudur. Bu açıdan, pandemi afetinin etkilediği yeni bir kent tasarım modeli kurgusu üzerinde odaklaşma amaçlanırken, pandeminin kent tasarımı ile ilişkisinin ortaya konması gereği doğmuştur.

3. PANDEMİ VE KENT TASARIMI İLİŞKİSİ

Tarih boyunca meydana gelen veba, kolera, sıtma ve İspanyol gribi gibi hastalıkların neden olduğu pandemiler, açıktır ki, özellikle kırsal değil, birlikteliğin ve iletişimin yoğun olduğu kentsel alanlarda etkin olmuş ve olmaktadır. Dolayısıyla, kentin pandemi karşısındaki topluma sunacağı olanaklar ve kolaylıkların, kentin tasarımı ile sağlanabilecek olması gerçeği göz ardı edilemez. Bu anlamda, pandemi ile kent tasarımı arasında etkin ve doğrudan bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Aşağıda bu ilişkiyi ortaya koyan belirgin örnek açıklamalar yer almaktadır.

14. yüzyıldaki Avrupa'daki veba salgını, bünyesinde fare ve pire barındıran saman tavanlı evlerden kiremit ve tuğla çatı malzemesinden yapılan evlerin inşaatına geçildiği ve bu değişimin mimarlık ve kentleşme açısından çok önemli bir adım olduğu belirtilmiştir (Akin, 2018).

Londra veba salgınında kent içi mezarlıklar, salgının yayılmasının önlenmesi amacıyla, park ve çocuk bahçeleri gibi yeşil alanlara dönüştürülmüştür. Aynı şekilde salgında ölenlerin gömüldüğü mezarlıklardan yayılma tehlikesini önlemek için İstanbul 1865 büyük kolera salgınında da kentin merkezine gömü yapılması yasaklanarak, bu alanların farklı kentsel fonksiyonlara dönüştürülmesi yoluna gidilmiştir. Ayrıca, su tutan sebze ve meyvelerin yetiştirilmesinin yasaklanması, kent içi bostan kültürünün yok olmasına neden olmuştur (Kıyığı, 2020).

19.yüzyılın ortalarında gerek Avrupa’da gerekse Hindistan ve Çin gibi uzak doğu ülkelerinde veba, sıtma ve koleranın yayılmasının önlenmesinde kent içi hijyen anlayışı önem kazanmış olup, o zamana kadar ilkel nitelikte olan ya da mevcut olmayan kanalizasyon alt yapısının geliştirilerek kent sokaklarına yapılması önemli bir kentsel uygulama girişimi olmuş ve kentsel tasarımda yerini almıştır. Bu anlamda, Health W. Lowry de, fetihten sonra İstanbul’da görülen vebanın yeni ve büyük bir nüfusu barındıracak kadar kent alt yapı planlaması olmadığını savunur (Akin, 2018).

Richard Sennett, mimar ve planıcıları pandemi öncesi ve sonrası için esnek bir form bulmaya davet eder. Ayrıca, pandemi sırasında gerekli olan “sosyal mesafe”nin pandemi sonrası için de kent tasarımına kadar yansıyan bir norm haline gelmesinin mümkün olabileceğinden söz eder (Sennett, 2020).

Dr. John Snow, 1854 de veri kullanımını baz alan ilk akıllı kent örneği olarak, Londra’da kolera salgınının bulaş nedeninin hava değil su olduğunu, kolera vaka yayılışının kent alanı üzerinde haritalanması yoluyla belirlemiştir (Öztaş, 2020). Kent planlamasında bu haritalanmanın kullanımı da önemli bir veri niteliğindedir.

Buraya kadar belirtilen tarihi örnekler ve bilimsel görüşler ışığında, dünya çapında bir doğal afet olan pandeminin, geleceğin kentsel tasarımında etkin bir rol oynayacağı gerçeğinin vurgulanmasına ve buna bağlı olarak da, pandemiye karşı gelişen temel gereksinimlerin belirtilmesine gerek duyulmuştur.

3.1. Pandemiye Karşı Gelişen Temel Gereksinimler

Pandemi karşısında temel amaç, hareketli kültürel ticari ve sosyal ilişkileri içinde kentlerin yaşamının olumsuz yönde etkilenmesini en aza indirmek olmalıdır. Bu amaca yönelik olarak, belirli bir veri akışı sistemiyle kentlerin pandemi karşısında karşılanması gereken temel gereksinimlerin ortaya konması ve bu çerçevede tasarıma yönelmesi önemlidir.

Geçmişten bu güne görülen ve yaşanan pandemi ortamındaki bulaşın minimize edilmesinde tartışılmaz olumsuz koşulların önüne geçmek açısından, aşağıdaki temel gereksinimler sıralanabilir:

- Kalabalıktan uzak olan, girift olmayan yaşam
- Acil sağlık hizmetlerine hızlı ve kolay erişim
- Temizlik ve hijyenin sağlanması
- Doğaya yakınlık
- İletişim ve ulaşım da temasın minimizasyonu
- Gıda, su, ilaç gibi günlük ana gereksinimlere odaklı hizmet
- Ortak yaşam ile bireysel yaşamın birlikteliği (optimizasyonu)

Bu temel gereksinimlerin sağlanmasında geçici olmayan, devamlı bir sistemasyonun gereği de yadsınmaz. Dolayısıyla, tüm bu gereksinimler için temel şartın, sürdürülebilirlik olduğu belirtilmelidir.

Pandemiye karşı belirtilen temel gereksinimlerin, sürdürülebilirlik kriterleri çerçevesinde kentsel tasarıma yansımak üzere tasarımı nasıl yönlendirebileceği konusunun da açıklanması gerekir.

3.2. Temel Gereksinimlerin Kentsel Tasarımı Yönlendirmesi

Bu aşamada, yukarıda öne sürülen temel gereksinimlerin tek tek ele alınarak, tasarıma olan etkileri ortaya konup bu etkilerin kentsel tasarımı nasıl yönlendirdiğini belirlemek önem kazanmaktadır.

3.2.1. Kalabalıktan Uzak Girift Olmayan Yaşam

Bu konuda kentlerin sosyal hayatını yok etmek değil, ilişki yoğunluğunu azaltarak daha sağlıklı ortamlar oluşturmak amaçlanabilir. Örneğin, en azından uygun mevsimler için, kapalı alışveriş merkezleri yerine açık hava pazarları ön plana geçebilir.

Kent Planlamasının; kent nüfus ve yoğunluğunda kontrollü büyüme ya da gelişmenin hedeflenmesi gereklidir. Bu konuda, Dr. John Snow, optimum kent nüfusu, optimum kent yoğunluğu ve merkezdeki odaklanmayı azaltan kentsel desantrilizasyon ilkelerini savunmaktadır (Öztaş, 2020). Ayrıca, merkeze doğru kalabalıklaşan nüfusu çevreye yayma amaçlı olarak, kent planlamasının dıştan içe merkezleşen değil, içten dışa doğru dağılımcı bir düzen göstermesi gerektiği de işaret edilmektedir (Forsyth 2020).

Ebenetzer Howard'ın bahçeşehir kent modeli ile Frank Lloyd Wright'ın kentsel ütopyaları da her türlü afet ve endüstriyel gelişmelerin yaşamdaki olumsuz etkilerine karşı olarak yoğun kent kalabalığından uzaklaşma yaklaşımına dayanmaktadır.

Kent merkezinin çok yönlü yoğun ortamının baskısının azaltılıp kalabalığın artmasına karşı geliştirilen önlemler içinde kent planlamasında

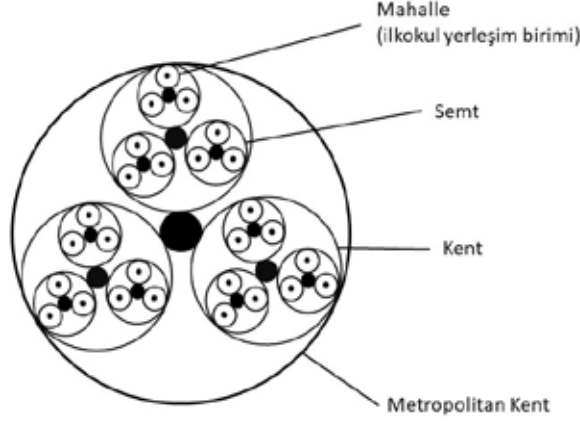
karma kullanıma yer verilmesi de söz konusudur. Açıkça, kent planlamasında yeni dijital toplumun yaşama ve çalışma mekanı olarak mahalleyi merkeze alan ve mahallelerde karma kullanımı (kamu + özel) teşvik eden bir yaklaşım benimsenmelidir (Paköz, 2020). Bu kent tasarım yaklaşımı kent merkezi ile girift gelişen iletişimi azaltıp, kalabalıktan uzak daha sakin bir kentsel yaşamı desteklemektedir.

3.2.2. Acil Sağlık Hizmetlerine Hızlı ve Kolay Erişim

Bu gereksinimin sağlanması, kent planlamasında sağlık merceğinin öne geçmesi olarak ele alınmalıdır. Melbourne Üniversitesi Tasarım Okulu Profesörü Michelle Acut, da kentsel tasarım ile toplum sağlığının kesişmesinin ön plana çıkması gereğini savunmakta, akıllı sağlıklı sistemleri ile donanımlı kentlerin planlanmasını işaret etmektedir (Öztaş, 2020).

Bu düşüncelere dayalı olarak şehircilikte Prof. Egly'nin kentsel yerleşim kademelenmesi şemasında belirtilen ve kent yapısının en küçük yerleşim birimi olan ilkokul yerleşim biriminin sağlıklı ilgili olarak ele alınması önerilebilir. Egly'nin şemasındaki bir ilkokul yerleşim birimi nüfusunu, bir ilkokulun öğrenci sayısını oluşturacak kadarki nüfus belirlemektedir. Bu en küçük yerleşim biriminde en küçük eğitim kurumu olarak ilkokul esas alınmıştır. Pandemiye karşı geliştirilen acil sağlık hizmetlerine hızlı ve kolay erişim temel gereksinimi açısından en küçük yerleşim birimi belirlenmesinde, en küçük sağlık hizmet biriminin, örneğin sağlık ocağının esas alınması yoluna gidilebilmelidir. Bu durumda bir sağlık ocağının hizmet kapasitesine uygun olan nüfus, en küçük yerleşim birimi nüfusu olacaktır. İlkokul yerleşim birimi nüfusu, ülkelerin toplumsal yapılarına eğitim sistemlerine ve okullaşma oranına göre 4000 – 6000 kişi civarında değişebilir ve bir mahalle olarak tanımlanır. Aynı şekilde, bir sağlık ocağı yerleşim birimi nüfusu da belirlenebilir. Bu nüfus da yine bir mahalle nüfusu olarak kabul edilebilir. En küçük yerleşim birimi olan mahalle nüfusu, ilkokul çocuk sayısı yerine, tüm mahalle nüfusuna bağlı olarak belirleneceğinden, daha büyük değil daha az çıkacaktır. Bu durum; mahallenin hem daha az kalabalık olması, hem de acil sağlık hizmetlerine daha hızlı ve kolay ulaşmasını sağlayacaktır. Ayrıca eğitimin önemi daha da artacak, mahalle biriminin eğitim donatısını kaldırmak söz konusu olamayacağından bu daha az nüfuslu sağlık ocağı yerleşim birimi üzerinden oluşan mahallenin nüfusuna uygun kapasitede bir ilkokul donatısına yer verilecektir.

Sonuç olarak, mahalle-semt-kent- metropoliten kent kademelenmesini ortaya koyan Prof. Egly'nin kent oluşum şemasının, ilkokul yerine sağlık ocağı birimi üzerinden de geliştirilip, ilkokul oluşturan mahalle nüfusu gibi sağlık ocağı gerektiren mahalle nüfusunun belirlenmesi ve bu iki nüfusun irdelenmesi, sağlık hizmetlerini ön plana alan kent tasarımını temel anlamda etkileyecektir (Şekil 1).

Şekil 1: Egly'nin kentsel yerleşim şeması (Çetiner, 1979).

Sağlık hizmetlerine hızlı ve kolay erişimine, kent düzeyinde veri akışı güçlü bir altyapı sisteminin organizasyonunun kurulmasının da büyük katkı sağlayacağı açıktır. Bu nedenle, söz konusu sağlık iletişimi ile ilgili kurulacak link sistemi de kent planlamasına önemli bir veri olacaktır. Bu konuda akıllı ve dijital kent modelleri de geleceğin kent planlamasına sağlamlıklılık yönünden güvenli kentlerin oluşmasında öncülük yapabilir.

3.2.3. Temizlik ve Hijyenin Sağlanması

Her zaman her nedenle vazgeçilmez bir temel gereksinim olan temizlik ve hijyenin, salgının oluşması ve önlenmesinde en önemli faktör olduğunu söylemek kaçınılmazdır. Temizlik ve hijyenle ilgili alınacak önlemlerin ve kalıcı düzenlemelerin kent tasarımını etkileyeceği de açıktır.

Harvard Tasarım Fakültesi öğretim üyesi Elvis Garcia, sağlıklı şehirler için atılacak ilk adımın “doğru dürüst temiz su, sıhhi tesisat ve kaliteli konut” olduğunu belirtiyor. Bu konuda, Kent tasarımı ve Zihin Sağlığı Merkezi yöneticisi “Layla Mc Cay”, “şehirlerde çok sayıda el yıkama ünitelerinin kurulmasını” öneriyor (Constable, 2020). Aslında bu fikre uyumlu olmak üzere; yakın zamana kadar dünyanın en yaşanılır şehirlerinin başında yer alan Melbourne’de kentsel parklarda bol sayıda söz konusu üniteler yer almaktadır.

Kentsel dijital veri haritaları ile, kentlerin hijyen ve temizlik yönünden donatılması gereğinin kent tasarımında ele alınması giderek önem kazanmaktadır. Böylece, hastalıkların yayılışı kent üzerinde donanmış olan gizli ölçüm cihazları ile kontrol edilebilir duruma gelebilir. Massachusetts Teknik Üniversitesi bünyesindeki MIT Senseable City Lab. Araştırma Gurubu’nun kanalizasyona yerleştirdikleri cihazlarla, hangi bölgelerde yasa

dışı uyuşturucu maddelerin ya da hastalık yayan zararlı bakterilerin yoğunlaştığının belirlenebilmekte olması, bu konuya örnek olarak verilebilir (Constable, 2020). Geçmişten bu yana salgının yayılmasında etkinliği kanıtlanmış olan kentin kanalizasyon sisteminin bu tür donanımlarla iyileştirilmesi ve kent tasarımında ele alınmasının pandemi adına elzem bir gereksinim olduğu söylenebilir.

Kentlerdeki ortak kapalı alanların enerji tasarrufu amacıyla tamamen izole edilmesi, hijyen ve temizlik konusundaki önemi açısından ele alındığında, zararlı organizmaların iç mekanlarda dolaştığı bir ortam oluşturması nedeniyle, sağlığa uygun biyoklimatik koşulların ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Bu tür yapılar için Kallipoliti, kaçınılması gerektiğini vurgulayarak “hasta bina” deyimini kullanmaktadır (Constable, 2020). Dolayısıyla kenti oluşturan binaların ve özellikle kamusal ortak kullanımlı kent içi yapıların tasarımının da kentin hijyenini etkilemesi açısından kentsel tasarımda üzerinde durulması gerekli bir konu olarak kabul edilmelidir.

Ayrıca, her durumda mezarlıkların kent dışında planlanması da salgınlara karşı kent tasarımı açısından değerlendirilecek önemli bir konudur. 3. Bölümde açıklanan pandemi ve kent tasarımı ilişkisinde de belirtildiği gibi; Geçmiş pandemilerde, bu konuda, mevcut kent içi mezarlıkların kent dışına taşınması yoluna gidildiği de bilinen bir gerçektir.

Kentlerin çöp toplama alanları için hijyen ve temizlik sorunu yaratmayan akıllı çöp sistemlerine yer verilmesinin ise gerek pandemi gerekse pandemi dışındaki dönemlerde yaşam kalitesini yükselten bir kentsel tasarım girdisi olacağı yadsınamaz.

3.2.4. Doğaya Yakınlık

Günümüzün sürdürülebilirlik akımının bir gereği olan doğadan uzaklaşmadan yaşam anlayışı, sağlıklı yaşam kalitesinin artırılmasında ön koşuldur. Kentlerde yeşil ve yeşile ayrılacak zaman, yalnızca salgının önlenmesi değil, her türlü hastalığa karşı alınacak bir sağlık önleimidir.

“WRI Ross Center for Sustainable Cities” Kentsel Gelişim Direktörü Rogier Van Den Berg, şehirlerin mevcut gelecekteki krizlere nasıl daha iyi tepki verebilecekleri konusunu ön plana alarak; önümüzdeki yıllarda şehir planlamasını etkileyen beş ana faktör ortaya koymakta ve bunlardan biri olarak da, “bütüncül yeşil ve mavi alanlara yönelme”yi işaret etmektedir. Dolayısıyla, bu yönelmenin yani, doğal alanların kent merkezlerine sokulmasının gereğini aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

Gri, yeşil ve mavi altyapıyı birleştiren bütünsel planlama yaklaşımı, daha iyi sağlığı, daha iyi su yönetimini (sel felaketleri, doğal afetlerden sonra görülen birçok salgın ve hastalığın önlenmesine katkıda bulunur) ve iklim adaptasyon ve azaltma stratejilerini destekler. Ayrıca, kentsel doku-

lardaki daha geniş açık alanlar, şehirlerin acil durum hizmetleri ve tahliye protokolleri uygulamasına yardımcı olabilir (Berg, 2020).

Kentsel planlamada, gri yeşil ve mavi altyapının bütünleşmesi ile oluşan kent içi su ve sağlık yönetimi; pandemiye karşı en önemli temel kentsel yeşil fonksiyon alanları olan açık alanlara, acil durum ve tahliye protokollerine imkan verir. Kent dokusu içinde yayılmış doğal niteliği bozulmamış açık, yeşil ve ağaçlandırılmış alanlar, bulaş riskini azalttığı gibi, bir kent bölgesi içindeki salgının diğer bir bölgeye bulaşmasını en azından önlem alma fırsatı verecek kadar geciktirme olanağı sağlayacaktır.

Yeşil alt yapı sistemlerinin esas amacı doğal, yarı doğal ve yapay alanların bir araya getirilmesini sağlamaktır. Kentsel ve kırsal alanlar nasıl birbirinden ayrılmaz bir bütün ise, doğal, yarı doğal ve yapay alanlar da planlama yapılırken bütüncül olarak çalışılmasını gerektirir (Çağlayan, 2020). Bu açıklamanın, pandemik etkilere karşı kentsel tasarım anlayışıyla da örtüştüğü görülmektedir.

Sonuç olarak, kentsel tasarımda doğaya ağırlık veren, doğayla iç içe oluşan planlama anlayışı, pandemiye karşı daha iyi tepki veren bir kent için elzemdir (Şekil 2).

Şekil 2: Çin'in hava kirliliğiyle mücadele etmek için planladığı ilk "Orman Şehri" (Inhabitat, 2017).

3.2.5. İletişim ve Ulaşımında Temasın Minimizasyonu

Salgın hastalıkların bulaş riskinde en önemli faktör olan temasın en yoğun olduğu kentsel fonksiyonlar, iletişim ve ulaşımın. Bu konuda alınan pandemiye yönelik çeşitli güncel önlemler dışında, iletişimde dijital sistematizasyonun, ulaşım şebekesinin farklı hatlarda artırılması ve çeşitlenmesi gibi düzenlemeler, kentsel tasarıma yön veren kararlar olarak planlamanın temelinde yer almalıdır.

Pandemide, temas riskinin artacağı toplu taşıma yerine özel araçlara yönelinebileceği olasılığı, ulaşım şekline bir farklılık getirecektir. Ancak, park etme, benzin alma vb. eylemlerdeki temas riski, yine de özellikle bisiklet gibi tek kişilik motorsuz araçlara göre daha fazla olacağından, kentlerde uygun mesafeler için yaya yolları olmak üzere, daha çok bisiklet yollarının tasarımına yer vermek sürdürülebilir tasarım kriterleri açısından da olumlu etki yapacaktır.

Kent tasarımında posta ve haberleşme eylemlerine ait insansız iletişim olanakları sağlayan ileri teknolojik ürün ve sistemlere yönelme, ulaşım hatlarının planlanması ve yoğunluğu açısından kent tasarımına farklı tasarım kararları olarak girecektir.

Aslında ulaşım konusunda uzmanlar arasında, apartmanlar, alış-veriş ve üretim yapıları ile kamusal yapılar gibi kentleri oluşturan ortak kullanımlı yapıların kendi iç sirkülasyon hatları ve araçları olan koridor, merdiven ve asansörlerde temasın azaltılması ve önlenmesi için, binaların proje safhasındaki tasarımında köklü farklılıklara gidilmesi düşünceleri de söz konusu olmaktadır. Bu konuda, ARUP Mühendislik Firması Küresel Sürdürülebilirlik Gelişme Müdürü Joda Silva, yaşadığımız paylaşımlı binaların (apartmanlar vb.) daha fazla asansör ve çok sayıda merdiven seçeneğinin, birçok kişinin aynı anda, aynı ortamda bulunmasının önlenmesi şeklindeki faydasına değiniyor (Constable, 2020). Mimari anlamdaki bu tip fikirler, kent insanının kente olan salgını bulaştırmaması adına, kent tasarımında da imar parsellerine ait yapılaşma koşullarının belirlenmesi açısından, üzerinde durulması gereken ve iletişim ile ulaşım yapılabilecek minimizasyona katkı sağlayan bir konu olmalıdır.

3.2.6. Gıda, Su, İlaç Gibi Günlük Ana Gereksinimlere Odaklı Hizmet

Kentlerin pandemik ortamlarda acil sağlık hizmetleri kadar, günlük temel gereksinimlere de güvenli olarak erişimi söz konusudur. Roger Van Der Berg, geleceğin şehirleri için belirttiği beş ana faktörden birini de, sağlık, gıda, su, barınma gibi temel hizmetlere erişime odaklanma olarak belirtmektedir (Berg, 2020). Bu konuda kentsel tarım alanlarının tasarımı da bir anlamda günlük gıda temini açısından yararlı olacağı gibi, doğaya yakınlık gereksinimi ile de paralellik sağlayacaktır. Kent içi tarım alanlarının kısmen yeşil bina çatılarında tasarımı olanağı da kentsel tarımı destekleyen bir kentsel tasarım girdilerinden sayılabilir.

Elvis Garcia ise, gelecekte şehirlerin sadece gıda temini değil, temel günlük hizmetlere erişim bakımından da daha yerel olması gereğine katılıyor. Bu bağlamda, “mega şehirler içinde küçük çekirdekler yaratmak gerekecek” diyor (Constable, 2020).

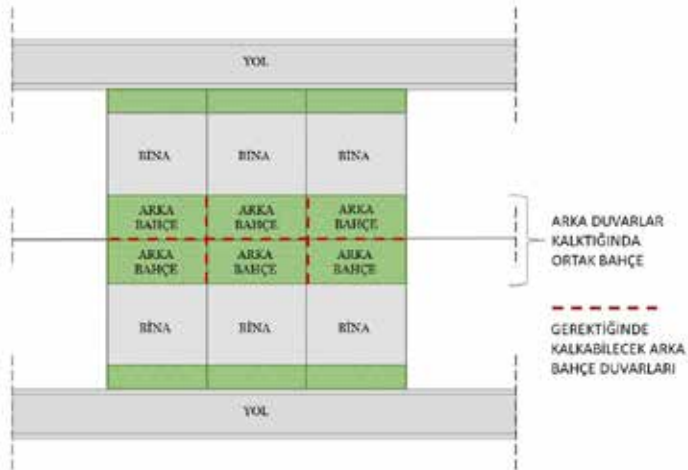
Aynı düşünceye paralel olarak, Avustralya’da pandemide denenilen “20 dakikalık şehir” fikri başarılı olmuştur. Söz konusu fikir; “Vatandaşların alışverişten egzersiz ve sağlık hizmetlerine kadar ihtiyaçları olan her şeye bisikletle ya da yürüyerek 20 dakikada ulaşabilmesi” ana prensibini taşımaktadır (Constable, 2020).

Aslında yukarıda sözü edilen günlük ana gereksinimler odaklı hizmet açısından kentsel tasarımı yönlendiren fikirler, bu gereksinim dışında belirtilen diğer gereksinimlerle de paralellik taşımaktadır. Şöyle ki: Kent merkezlerine daha az gidip gelmeyi amaçlayan, kentin kalabalığını azaltan, acil sağlık hizmeti temelli, gündelik hizmet donanımlı mahalle birimleri içinde yaya ve bisiklet ağırlıklı ulaşım ile, doğayla bütünleşik yaşam, hijyen ve temizlik hizmetlerinde de kolaylık sağlayacaktır.

3.2.7. Ortak Yaşam ile Bireysel Yaşamın Optimizasyonu

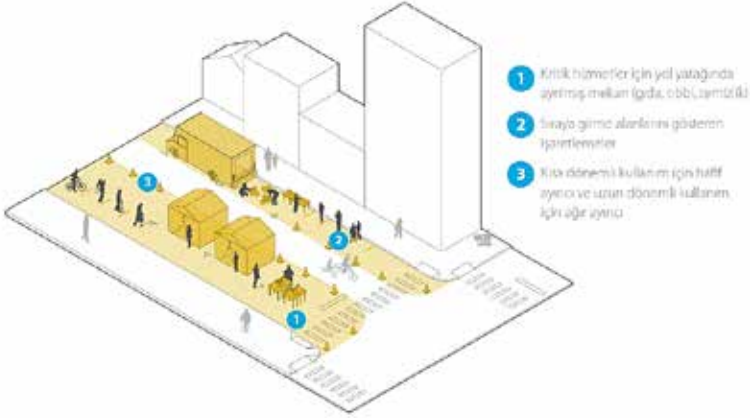
Ortak yaşamın sosyal hayat için vazgeçilmez bir olgu olması, pandemik ortamda bireysel yaşama ağırlık veren bir önlem açısından ele alındığında, ortak yaşam ile bireysel yaşam arasında bir seçim yapmak değil, sosyal yaşamın sürdürülebilmesi açısından bu ikilem üzerinde optimizasyonun sağlanması yoluna gidilmelidir. Bu konuda, gerektiğinde devreye girmesi gereken tasarım çözümlerine yönelmek en sürdürülebilir yol olacaktır.

Ortak yaşam ile bireysel yaşamın optimizasyonunun sağlanması için “esnek kentsel tasarım” yaklaşımı ön plana çıkabilir. Bu yaklaşım içinde örneğin; konutların arka bahçelerinin diğer konutlarla ortaklaşa kullanıldığı birleşik ortak bir bahçe iken, gerektiğinde Şekil 3’de açıklandığı gibi, özel bahçelere dönüştürülebilmesini sağlayan konut alanları tasarımına gidilmesi gibi çözümler önerilebilir.

Şekil 3: Ortak bahçelerin gerektiğinde özel (arka) bahçelere dönüştürülmesi amaçlı esnek tasarım.

Herhangi bir afet durumunda kent yapısının bireysel kullanıma adapte edilebilirliği, kent hayatının geleceğinde sağlığın korunması açısından son derece önemli görünmektedir. Geçici ihtiyaçlara cevap verebilecek, geçici sağlık mekanlarını hızla kurabilecek nitelikli kentsel tasarıma geçilebilir (Şekil 4).

Şekil 4: Pandemi müdahalesi ve toparlanma sırasında sokaklar (NACTO, 2020).

Ancak; mimarlık hocası Johan Woltier, kentlerin bunun da ötesinde “temel ihtiyaç maddelerinin temininde gerektiğinde alışveriş ve tahliye güzergahlarının açılabilmesi gibi konularda da kentin hızla uyum sağlayabilir olması gerektiğini” vurguluyor (Constable, 2020).

Açıkça; Pandemi koşullarında olması gereken bireysel mekanların ortak yaşam mekanları ile optimize edilmesinin, gerektiğinde bireysel, gerektiğinde ortak kullanıma geçilebilmeye uygunluk gösteren ve gerektiğinde de hızla acil ortak fonksiyon alanları açılmasına fırsat veren esnek kentsel tasarım yaklaşımı ile sağlanabileceği söylenebilir.

Bölüm 3.1’de, buraya kadar açıklanan ve kent tasarımı ile ilişkileri ortaya konan, “pandemiye karşı gelişen temel gereksinimler” in, tasarıma yansması Tablo 1. de gösterilmektedir.

Tablo 1. Temel Gereksinmelerin Tasarıma Yansımaları

TEMEL GEREKSİNİMLER	KENTSEL TASARIMA YANSIMASI
KALABALIKTAN UZAK, GİRİFT OLMAYAN YAŞAM	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kapalı ortak mekanlar yerine açık ortak mekanların tasarımına ağırlık verilmesi. ▪ Dıştan içe merkezleşme yerine, içten dışa dağılımlı kentsel tasarıma yer verilmesi. ▪ Mahalle yerleşim biriminde donatıların artırılıp, nüfusun düşürülmesi.
ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNE HIZLI VE KOLAY ERİŞİM	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hızlı ve kolay sağlık hizmeti için kentsel link sisteminin tasarıma girmesi. ▪ Sağlık hizmet donanımının artırılması. ▪ Mahalle birimlerinin ilkokul yerine, sağlık ocağı gerektiren nüfusa göre tasarımı.
TEMİZLİK VE HİJYENİN SAĞLANMASI	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kanalizasyon sisteminin akıllı tasarımı. ▪ Yapıların doğal yoldan biyoklimatik konfor koşullarının sağlanmasının, imar planı yapılaşma koşulu olarak kabulü. ▪ Tüm kentsel açık alanlarda artırılan el yıkama ve temizlik ünitelerinin konumlandırılması. ▪ Akıllı çöp toplama alanları tasarımı. ▪ Mezarlıkların kent dışında tasarlanması. ▪ Kent alanları ile yeşil ve doğal alanların iç içe planlanması.
DOĞAYA YAKINLIK	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Doğayla bütünleşen açık alanların acil tahliye olanağına elverişli tasarımı. ▪ Kent bölgeleri arasında bulaş riskini azaltan yeşil alan tasarımları. ▪ Kentle kırsal bütünleşmeyi sağlayan yeşil alt yapı sisteminin kurulması.
İLETİŞİM VE ULAŞIMDA TEMASIN MİNİMİZASYONU	<ul style="list-style-type: none"> ▪ İletişimde dijital sistematizasyonun tasarımı. ▪ Ulaşım şebekesinin ek hatlara uygun düzenlenmesi. ▪ Yaya ve bisiklet ulaşımına uygun yollara ağırlık verilmesi. ▪ Posta ve haberleşmede insansız iletim sağlayan ileri teknolojik ürün ve sistemlere uygun kent tasarımı.
GIDA, SU, İLAÇ GİBİ GÜNLÜK ANA GEREKSİNİMLERE ODAKLI HİZMET	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Büyük şehirler içinde ana gereksinmelerin hizmeti için kendine yeterli çekirdek yerleşimlerin tasarımı. ▪ Kentsel tarıma yer verilmesi. ▪ Kentlinin ana gereksinimlere erişiminin, bisiklet ve yaya ulaşım mesafesinde kalması.
ORTAK YAŞAM İLE BİREYSEL YAŞAMIN OPTİMİZASYONU	<ul style="list-style-type: none"> ▪ “Esnek Kentsel Tasarım” Yaklaşımı ▪ Ortak alanların gereğinde bireysel alanlara dönüştürülebilirliği. ▪ Ortak ve açık alanların tahliye gibi, hızlı acil ve geçici fonksiyon alanlarına dönüştürülebilir tasarımı.

3.3. Temel Gereksinmelerin Kentsel Peyzaja Yansıması

Kentlerin pandemi karşısında etkin olan temel gereksinmeler ışığında gelecekte yeniden planlanması doğaldır ki kentsel peyzaj üzerinde de etkili olacaktır. Temel gereksinimlerde açıklanan tasarım yönlendirilmeleri olarak; kent parklarının artırılarak kentle iç içe planlanması, mezarlıkların kent dışına çekilmesi, kentsel tarıma yer verilmesi ve tüm yeşil alt yapı öğelerinin kentsel ve kırsal alanları bütünleştirerek pandemi ve her türlü afetler karşısında kullanılabilir güvenli ve acil önlemlerin alınabileceği alanlar oluşturması kentsel peyzajın alışılmalı imajında farklılıklara yol açacağı açıktır.

Zaman içindeki planlamalar ve uygulamalar bu gerçeği daha somut olarak ortaya koyacaktır. Bu konudaki tasarımcıların çeşitli çalışmalarından olup, Şekil 5’de görülen ve Avusturya merkezli bir mimarlık stüdyosu olan Studio Precht tarafından hazırlanmış, kalabalıktan arındırılmış halka açık bir park için labirent benzeri yeni bir tasarım örnek olarak verilebilir. Bu tasarımdaki temel fikir, kentsel altyapıyı sosyal uzaklık ilkeleri etrafında düzenleme olarak açıklanmaktadır. Mimarlar, Parc de la Distance’ın Viyana’daki boş bir arsa için bir teklif olarak tasarlandığını, ancak kullanılmayan herhangi bir kentsel arazi parçasında, her boyutta çoğaltılabileceğini söylemektedir. Parktaki yollar birbirinden 2.4 metre (8 fit) uzaklıkta olup, 90 cm (35 inç) çitleri bölerek ziyaretçilerin güvenli bir fiziksel mesafede kalırken yeşil alanın faydalarını deneyimlemelerine olanak tanır. Avusturyalı mimarlık firması Studio Precht Parc de la Distance için, Covid-19’un kilitlenmesini kolaylaştırırken fiziksel mesafeyi koruyarak şehir sakinlerinin egzersiz yapmasını ve doğanın tadını çıkarmasını sağlayacağını belirtmektedir (Davies, 2020).

Şekil 5: Covid 19 sonrasında Avusturyalı mimarlık firması Studio Precht tarafından sosyal mesafeli olarak tasarlanan park projesi Parc de la Distance (Davies, 2020).

Sürdürülebilir ve ekolojik tasarım akımları içinde yer alan ve çeşitli fonksiyonlarla bitkilendirilmiş yapılar da nasıl yapının görünüşünde kütlelilikten uzak, doğaya yakın bir etki yaratıyorsa, yeşili koruyan etkileri ile bu yapıların oluşturduğu kentler de pandemide yeşil alt yapıdan beklenen yararları elde etmiş olacaklardır. Şekil 6’de bitkilendirilmiş yeşil çatılı yapıların ağırlıklı olduğu bir kentin görünüşü, Şekil 7’de ise, çatısı tarım amaçlı kullanılan yapıların bulunduğu bir kentsel çevre örneği görölmektedir.

Şekil 6: *Tirana Riverside Projesi - Arnavutluk, Stefano Boeri Architetti (Boeri, 2020).*

Şekil 7: *New York'ta yer alan çatı tarım alanlarından biri Brooklyn Grange (Inhabitat, 2012).*

Pandemik koşulların etkileri ile geleceğin kentsel tasarımını yönlendiren temel gereksinimlerin kent peyzajında yaratacağı imajın, yukarıda açıklanan örnekler ve benzeri gelişecek uygulamalar doğrultusunda bugünün katı ve kütleli kent görüntülerini yumuşatacağı, en önemlisi de, kırsal ve kentsel alan farkını azaltacak yönde gelişeceği söylenebilir (Şekil 8).

Şekil 8: Stefano Boeri tarafından Covid-19 ihtiyaçları göz önüne alınarak tasarlanan Tirana Riverside projesi (ArchDaily, 2020).

4. SAĞLIKLI KENT KAVRAMI

Bu bölüme kadarki açıklamalarda da belirtildiği gibi, sürekli olarak sağlık konusunun ön planda olması, “sağlıklı kent” kavramını gündeme getirmektedir. Dünya Sağlık Örgütü’nün geliştirdiği “Sağlıklı Kentler Projesi” çerçevesindeki sağlıklı kent ölçütleri, insanların fiziksel sağlığı ötesinde kentlinin her alanda uyumlu ve barışık yaşamını hedefleyen sosyal, kültürel ve ekonomik nitelikler taşımaktadır. Bu ölçütler aslında bir anlamda kent planlama alanındaki ilkelerle de örtüşmektedir. Bu konuyu Melih Ersoy, “Kent planlamasında öngörülen temel amaçlar ile “sağlıklı kentler” projesinin öngördüğü hedefler arasında bir ayrım söz konusu değildir. Dolayısıyla, sağlıklı kentlere ulaşmakla başarılı kent planları yapmak ve yaşama geçirmek aynı arzunun farklı biçimlerde dile getirilmesidir denilebilir” şeklindeki ifadesinde açıkça belirtmektedir (Ersoy, 2007). Bu konuda, 1998 de yayınlanan Türk Belediyeciler Derneği yayınında da “Sağlıklı kent kavramından anlaşılması gereken, belirli bir sağlık düzeyine ulaşmış kent değil, sağlığa adanmış ve daha sağlıklı bir kent için gerekli yapısal değişiklikleri ve süreci başlatmış kent olduğu” belirtilmektedir (Tatar ve Tatar, 1998).

Sağlık kavramının her konuda iyilik ifade etmesinin, kentler adına getirdiği bu genel anlayışlar, hiçbir şekilde yadsınamaz. Ancak, günümüzde afetler ve salgınlar karşısında “sağlıklı kent” kavramı, insanın ve fiziksel çevrenin sağlığı yönünde daha acil ve baskın bir anlam taşıyor olmuştur.

Yaşamın sürdürülebilirliğinin, önce insan ve çevre sağlığının korunmasını gerektirdiği açıktır” yaklaşımıyla, sağlıklı kent kavramı “salgınlar

karşısında sağlıklı kent” anlamında ele alınabilir ve yeni bir kent modeli olarak tanımlanabilir. Bu kent modeli için; “salgınların giderilmesine cevap verme olanakları yüksek olan kent” tanımlaması yapılabilir.

Konuya bu açıdan yaklaşılsa; 3. Bölümdeki kentsel tasarımı yönlendiren ve kentlerin pandemi karşısında karşılanması gereken temel gereksinmelerin, sağlıklı kent kavramı içinde ön plana çıkabileceği söylenebilir. Söz konusu temel gereksinmelerin ekolojik yönleri yanında, teknolojik gelişmelerle de karşılanabilme olanakları düşünüldüğünde, salgınlar karşısında sağlıklı kent modelinin “Ekolojik yerleşimler ve Yeşil Mimarlık” ile “Akıllı Büyüme” akımlarının her ikisine de bağlı gelişebileceği kabul edilebilir.

4.1. Salgınlar Karşısında Sağlıklı Kent İlkeleri

Temel gereksinmelerin kentsel tasarıma yansımaları ile ilgili tablo değerlendirildiğinde; Salgınlar karşısında sağlıklı kentin olası niteliklerini ortaya koyan tasarım ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Yerleşim yoğunluğu azlığı
- Çok yüksek ve kütleli yapılardan kaçınma
- İnsan ölçeği ağırlığı kazandırılmış mekanlar
- Sağlık servislerinin yoğun ve kolay ulaşılabilirliği
- Kendine yeterli karma donanımlı ve sağlık ocağı nüfusuna göre belirlenmiş mahalle birimi
  - Güvenli ve temiz kentsel alanlar
  - Hava ve çevre kirliliğinin önlenmesi
  - Akıllı kanalizasyon ve çöp toplama sistemi
  - Kent içi mezarlıklarına yeni gömü yapılmaması
  - İmar planlarında salgına karşı önleyici yapılaşma koşulları
  - Ekosistemlere duyarlılık
  - Doğaya saygılı gelişme
  - Doğayla bütünleşme
  - Yürünebilirlik ve motorsuz ulaşım ağırlık verme
  - Kamusal ulaşımın fiziksel hareketliliği azaltan seri sistemlere dönüşümü
- Gelişmiş bir bilgi iletişim alt yapısına sahiplilik
- Kentsel tarıma yer verilmesi

- Ana gereksinimler ile konutlar arası mesafenin yürüme ve bisikletle ulaşılabilirliği
- Ortak ve bireysel alanların dönüşümüne uygun esnek tasarım yaklaşımı
- Tüm kentsel alanlarda yaşam kalitesinin artırılması

Bu tasarım ilkeleri ile, salgınlar karşısında sağlıklı bir kentin gerekli sağlık koşullarını sağlamasına olanak veren, doğayla barışık, yeni ve ileri teknolojik olanakların kullanımına uygun, dönüşümlü alan kullanım esnekliğine sahip olma ana nitelikleri ortaya konmaktadır.

4.2. Sağlıklı Kent Modelinin Diğer Kent Modelleri ile İrdelenmesi

Pandeminin kentsel tasarıma olan etkilerine dayanarak, “Salgınlar karşısında sağlıklı kent” olarak önerilen kent modelinin, diğer modellerle entegrasyonunun sağlanarak uygulamada getireceği kolaylık adına, diğer kent modelleri ile karşılaştırılıp bir irdeleme yapılması, tüm kent modellerinin de bu konu açısından değerlendirilmesi bağlamında da bir yarar sağlayacaktır.

Modeli diğer kent modelleri ile karşılaştırmada her bir modelin etkin ilkelerinin karşılıklı olarak incelenmesi gerekmektedir.

Bölüm 2.2’de belirtilen tüm kent modellerinin ortak yönleri ile “salgınlar karşısında sağlıklı kent” modelinin tasarım ilkeleri karşılaştırılırsa; bu ilkelerin, söz konusu dört ortak yönün hemen hepsi ile örtüştüğü görülmür. Şöyle ki; ilk ortak yön olan “sürdürülebilir tasarım ilkelerine uygunluk”, salgınlar karşısında sağlıklı kent modelinin 4.1 de belirttiğimiz tüm tasarım ilkeleri ile paralellik göstermektedir.

Sürdürülebilir 44 tasarım ilkesi içinde en çok uygunluk gösteren kent modelleri başta 42 tasarım ilkesi ile akıllı kent gelmekte ve sırasıyla, kavranabilir kent, yaşanılır kent, ideal kent, arkeolojik kent, düşük karbon kent, yavaş şehir, sembiyo kent, kompakt kent, dijital kent, ve 17 tasarım ilkesi ile de en sonda ekokent gelmektedir (Korgavuş ve Karagüler, 2014). Bu sıralamaya, “salgınlar karşısında sağlıklı kent” modeli oturtulduğunda, 42 ilkenin yarıdan fazlası ile bağdaştığı görülebilir. Sürdürülebilir tasarım ilkeleri, sosyo-kültürel ve ekonomik her konuda ilke içermektedir. Bu yazıda önerilen modelde ise acil sağlık konusu ön planda olup tasarım ilkelere de bu öncelikle belirlenmiştir. Bu nedenle, önerilen model için, sürdürülebilir tasarım ilkelerinin diğerlerine ters düştüğü anlamı çıkarılmamalıdır.

Model, “yeni gelişen ve gelişmekte olan teknolojilere açık olma” ortak yönü açısından karşılaştırılırsa, sağlık servislerinin yoğun ve kolay ulaşılabilirliği, akıllı kanalizasyon ve çöp toplama sistemi, kamusal ulaşımın fiziksel hareketliliği azaltan seri sistemlere dönüşümü, gelişmiş bir bilgi

iletişim alt yapısına sahiplilik ve de tüm kentsel alanlarda yaşam kalitesinin artırılması ilkeleri ile bu ortak yöne tümüyle uyum gösterdiği söylenebilir. Bölüm 2.1’de açıklanan eko-kent ve yavaş kent modelleri incelendiğinde, bu ortak yöne olan uyumun bu denli kuvvetli olmadığı görülecektir.

“Yaygın ya da düşey gelişme sınırlamasından bağımsız olma” ortak yönü, önerilen bu kent modeli için uygun görünmemektedir. Çünkü, kapalı ve yoğun ve çok katlı yapılaşmanın pandemi ortamındaki bulaş riskini artırdığı gerçeği karşısında, yerleşim yoğunluğu azlığı ile çok yüksek ve kütleli yapılardan kaçınma ilkeleri daha çok düşey gelişme yerine doğayla bütünleşen yaygın-yatay gelişme bu kent modelinde ön plandadır. Ancak konuya, yeni gelişen ve gelişmekte olan teknolojilere açık olma ilkesi açısından bakıldığında, geleceğin gelişebilecek teknolojisi ile yapısal ortamın salgınlar lehine iyileştirilebilme olasılığı söz konusu olabilecektir. Bu durumda, yazıda önerilen kent modelinin tüm diğer modeller gibi, bu ortak yöne aykırı düşmeyebileceği söylenebilir.

“Doğayla barışık olma” ortak yönünün ise, salgınlar karşısında sağlıklı kent modeli için, en uygun ortak yön olduğu yadsınamaz. Hava ve çevre kirliliğinin önlenmesi, doğaya saygılı gelişme, Ekosistemlere duyarlılık, doğayla bütünleşme, yürünebilirlik ve motorsuz ulaşım ağırlık verme, kentsel tarıma yer verilmesi ayrıca da, ana gereksinimler ile konutlar arası mesafenin yürüme ve bisikletle ulaşılabilirliği tasarım ilkeleri, doğayla barışık olma ortak yönü ile tam bir paralellik gösterir.

Geleceğin kent modelleri içindeki “kavranabilir kent” modelinin tasarım ilkeleri incelendiğinde, bu modelin, “acil güvenlik durumlarında hızlı müdahale” tasarım ilkesiyle, yazıda önerilen “salgınlar karşısında sağlıklı kent” modeline en yakın model olduğu görülebilir. Ayrıca, temizlik ve hijyeni vurgulayan, “temizlik ve güvenli kentsel mekan” tasarım ilkesi ile “yaşanılır kent” modeli de, yine, yazıda önerilen modele kolay adapte edilebilir görünmektedir. Akıllı kentler ise, ileri teknolojiyi kullanarak hızlı iletişim ve kişisel bilgi tespiti ile hızlı müdahale olanaklarını içermesine yönelik ilkeleri dolayısıyla, “salgınlar karşısında sağlıklı kent” modelinin birçok sağlık ilkesiyle örtüşmektedir.

Bu irdeleme doğrultusunda, ortaya konabilen en önemli konu, “salgınlar karşısında sağlıklı kent” modelinin diğer kent modelleri için ortak olan yönlere çoğunlukla uyum göstermesi yanında kendine özgü tasarım ilkelerinin de önemini vurgulanması gereği olarak belirtilebilir. Konu sağlık olunca, diğer kent modellerine göre öncelik gösteren acil sağlık ilkelerinin hiçbir kent modeli için aykırılık göstermeyeceği de söylenebilir. Bu durumda, geleceğin kent tasarım modelleri için belirtilen dört ana ortak yöne, acil sağlık gereksiniminin önemi adına, en azından beşinci bir acil sağlık tasarım ilkesi de eklenmelidir. Bu ilke ise; “sistematize edilmiş kolay eri-

şimli acil sağlık organizasyonunun kent tasarım verisi olması” şeklinde ifade edilebilir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME

Buraya kadar ki incelemeler, açıklamalar ve irdelemeler ışığında, pandeminin kent tasarımına etkileri altında geliştirilen kent modeli olarak “salgınlara karşı sağlıklı kent” tasarımında genel bir değerlendirmeye gidildiğinde, konuya bilinen ve alışlagelen kent yaşamı açısından bakılırsa, ortaya çıkabilen ve aşağıda belirtilen bazı ikilemlerden söz edilebilir.

1. Kalabalıktan kaçınma, kentlerde yoğunluk düşürme olarak algılanır. Ancak, kentin yaşaması ve kent olma özelliğinin birçok yönüyle, yoğunluk gerektirdiği söylenebilir. Bu ikilem, salgınlara karşı sağlıklı kent tasarımında, yoğunluk düşürmedeki optimizasyonun gereğini ortaya koyar.

2. Salgın riskli iç mekan ortamından uzaklaşp, havadar geniş ve açık yeşil alanlara yönelme, kentin açık ve yeşil alan ağırlıklı planlamasını gerektirir. Ancak, kentin doğaya yayılması doğanın daha fazla işgali olarak, sürdürülebilir ilkeler içinde doğanın korunmasına ters düşebilmekte olup, kompakt bir kent yapılaşmasını gerektirebilir. Bu konuda yazıda önerilen modelin esnek kent tasarımı ilkesinin çok iyi uygulanması yöntemi değerlendirilmelidir.

3. Salgın karşısında, gerekli olan ve tasarıma yansıyan bireysel yaşam düzeni, kentlerin vazgeçilmez sosyal yaşam özelliğine ters düşebilmektedir. Bu konuda salgın dışındaki dönemler açısından, tasarımda, ortak ve bireysel alan dönüşülebilirliği ilkesine ağırlık vermek gerekir ki, bunun için de yine esnek tasarım ilkelerini uygulama gereği doğmaktadır.

4. Akıllı kentlerin hızlı iletişim, kişisel bilgi tespiti ve hızlı müdahale olanakları pandemik anlamda olumlu bir yöndür. Bu durum yani akıllı sağlıklı sistemlerinin oluşturulması, kentlerin akıllı ve doğru planlanması için fırsat sunarken, bireysel hak ve özgürlükler adına kaygı yaratan durumları oluşturabildiği (Yıldız, 2020) söylenmektedir. Bu konuda da toplumsal hukuk açısından alınacak kararlar ve yaptırımların devreye girmesi söz konusudur.

5. Sürdürülebilir tüm kent modelleri az yoğun, doğayla barışık ve enerji tasarruflu niteliktedir. Bu yönleri ile de pandemi ortasında da olumluluk gösterir. Ancak daha yoğun şehirlerin daha çok enerji tasarrufu sağlayacağı da açıktır. Bu konuda yapay enerji harcamasının minimize edilerek, kent tasarım kararlarında ve kenti oluşturan bina projelerinin onaylarında, doğal enerji olanaklarının kullanılması odaklı tasarımların en ön plana geçirilmesi elzemdir.

Salgınlar karşısında sağlıklı kentin, kent içi açık alanların desteklenmesi, yoğun olmayan yerleşim ve çok yüksek ve kütleli binalardan kaçınma gibi ilkeleri dolayısıyla pandemiye dayanıklılık temel niteliğinin diğer afetlere de cevap verebilirlik açısından örtüştüğü söylenebilir.

Dolayısıyla, tüm bu değerlendirmelere bağlı olarak, genellikle sürdürülebilirlik ve ekolojik tasarım kavramlarının kentlerin planlanmasında doğru uygulanabilmesinin pandemiye karşı ters düşmeyip, olumlu etki yapacağı vurgulanabilir.

6. SONUÇLAR

- Pandemi dönemlerinde salgının yayılması riskini azaltmada etkin olan temel gereksinimler, kent tasarımına yansıtılarak karşılanabilir. Tasarıma yansıtılabilecek bu temel gereksinimler, Kalabalıktan uzak olan, girift olmayan yaşam, acil sağlık hizmetlerine hızlı ve kolay erişim, temizlik ve hijyenin sağlanması, doğaya yakınlık, iletişim ve ulaşım da temasını minimize eden, gıda, su, ilaç gibi günlük ana gereksinimlere odaklı hizmet ve ortak yaşam ile bireysel yaşamın birlikteliğinde optimizasyon olarak belirlenmiştir.

- Kentlerin pandemi karşısında karşılanması gereken temel gereksinimler çerçevesinde kentsel tasarıma yansıyan temel kararlar; Kapalı ortak mekanlar yerine açık ortak mekanların tasarımına ağırlık verilmesi; Dıştan içe merkezleşme yerine, içten dışa dağılımlı kentsel tasarıma yer verilmesi; Mahalle yerleşim biriminde donatıların artırılıp, nüfusun düşürülmesi; Hızlı ve kolay sağlık hizmeti için kentsel link sisteminin tasarıma girmesi; Sağlık hizmet donanımının artırılması; Mahalle birimlerinin ilkokul yerine, sağlık ocağı gerektiren nüfusa göre tasarımı; Kanalizasyon sisteminin akıllı tasarımı; Yapıların doğal yoldan biyoklimatik konfor koşullarının sağlanmasının, imar planı yapılaşma koşulu olarak kabulü; Tüm kentsel açık alanlarda sıklığı artırılan el yıkama ve temizlik ünitelerinin konumlandırılması; Akıllı çöp toplama alanları tasarımı; Mezarlıkların kent dışında tasarlanması; Kent alanları ile yeşil ve doğal alanların iç içe planlanması; Doğayla bütünleşen açık alanların acil tahliye olanağına elverişli tasarımı; Kent bölgeleri arasında bulaş riskini azaltan yeşil alan tasarımları; Kentle kırsal bütünleşmeyi sağlayan yeşil alt yapı sisteminin kurulması; İletişimde dijital sistemizasyonun tasarımı; Ulaşım şebekesinin ek hatlara uygun düzenlenmesi; Yaya ve bisiklet ulaşımına uygun yollara ağırlık verilmesi; Posta ve haberleşmede insansız iletim sağlayan ileri teknolojik ürün ve sistemlere uygun kent tasarımı; Büyük şehirler içinde ana gereksinimlerin hizmeti için kendine yeterli çekirdek yerleşimlerin tasarımı; Kentsel tarıma yer verilmesi; Kentlinin ana gereksinimlere erişiminin, bisiklet ve yaya ulaşım mesafesinde kalması; “Esnek Kentsel Tasarım” Yaklaşımı; Ortak alanların gereğinde bireysel alanlara dönüştürülebilirliği;

Ortak ve açık alanların tahliye gibi, hızla acil ve geçici fonksiyon alanlarına dönüştürülebilir tasarımı olarak sıranabilir.

- Pandeminin etkilerinin yansıtıldığı yeni bir kent modeli, “salgınlar karşısında sağlıklı kent” olarak ele alınabilir ve bu kent modeli için; “salgınların giderilmesine cevap verme olanakları yüksek olan kent” tanımlanabilir.

- Salgınlar karşısında sağlıklı kent modelinin “Ekolojik yerleşimler ve Yeşil Mimarlık” ile “Akıllı Büyüme” akımlarının her ikisine de bağlı gelişebileceği kabul edilebilir.

- Salgınlar karşısında sağlıklı kent modelinin tasarım ilkeleri, gerekli sağlık koşullarını sağlamasına olanak veren, doğayla barışık, yeni ve ileri teknolojik olanakların kullanımına uygun, dönüşümlü alan kullanım esnekliğine sahip olma ana ilkeleri çerçevesinde yer alır. Bu ilkeler ise; yerleşim yoğunluğu azlığı, çok yüksek ve kütleli yapılardan kaçınma, insan ölçeği ağırlığı kazandırılmış mekanlar, sağlık servislerinin yoğun ve kolay ulaşılabilirliği, yeterli karma donanımlı ve sağlık ocağı nüfusuna göre belirlenmiş mahalle birimi, güvenli ve temiz kentsel alanlar, hava ve çevre kirliliğinin önlenmesi, akıllı kanalizasyon ve çöp toplama sistemi, kent içi mezarlıklarına yeni gömü yapılmaması, imar planlarında salgına karşı önleyici yapılaşma koşulları, doğaya saygılı gelişme, ekosistemlere duyarlılık, doğayla bütünleşme, Yürünebilirlik ve motorsuz ulaşım ağırlık verme, kamusal ulaşımın fiziksel hareketliliği azaltan seri sistemlere dönüşümü, gelişmiş bir bilgi iletişim alt yapısına sahiplilik, kentsel tarıma yer verilmesi, ana gereksinimler ile konutlar arası mesafenin yürüme ve bisikletle ulaşılabilirliği, ortak ve bireysel alanların dönüşümüne uygun esnek tasarım yaklaşımı, tüm kentsel alanlarda yaşam kalitesinin artırılması olarak belirlenmiştir.

- Salgına karşı sağlıklı kent modeli ilkeleri, ekolojik, sürdürülebilir kent tasarım ilkeleri ile örtüşmektedir. Ancak, bu yeni kent modeli ilkeleri “salgına hazır kent sloganı” paralelinde, ön plana alınması gereken acil sağlık önlemlerine uygun kentsel tasarım ilkeleri niteliğindedir.

- Ulaşım ile ilgili ilkede yer alan bisiklet altyapısına yapılacak yatırımlar, hem çevreci hem sürdürülebilir hem de insan sağlığına çok büyük katkıda bulunan böyle bir ulaşım aracının ön plana çıkması için bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

- Salgınlar Karşısında Sağlıklı Kent modeli, diğer kent tasarım modellerinin dört ana ortak ilkesine uyumlu olup, ayrıca bu kent modeli gereğince “sistemize edilmiş kolay erişimli acil sağlık organizasyonunun kent tasarım verisi olması” olarak belirlenen 5. bir ana ortak ilkenin de eklenmesi gerekmektedir.

- Önerilen kent modelinin tasarım kararlarında öne çıkan ikilemler karşısında optimize kararlar alınması gereklidir.
- Salgınlara karşı sağlıklı kent modelindeki tasarım kararlarının uygulanabilmesi, esnek kentsel tasarım yöntemini gerektirir.
- “Salgınlara karşı sağlıklı kent” modeli önerisi, sel, deprem gibi diğer afetlere karşı da olumlu ilkeler taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Akın L. (2018). Tarihte görülen bulaşıcı hastalık salgınlarından alınan dersler. Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Akademik Dönem Seminerleri. <http://www.halksagligi.hacettepe.edu.tr/duyurular/tarihtekibulasicihastaliklar.pdf> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 5.10.2020).
- ArchDaily. (2020). Stefano Boeri Designs the Tirana Riverside Neighborhood, Tackling post COVID-19 Needs. <https://www.archdaily.com/940856/stefano-boeri-designs-the-tirana-riverside-neighborhood-tackling-post-covid-19-needs> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 12.11.2020).
- Berg, R. V. D. (2020). How Will COVID-19 Affect Urban Planning? <https://thecityfix.com/blog/will-covid-19-affect-urban-planning-rogier-van-den-berg/> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 5.10.2020).
- Boeri, S. (2020). Tirana riverside project. Stefano Boeri Architetti, <https://www.stefanoboeriarchitetti.net/en/projects/> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 9.11.2020).
- Constable, H. (2020, 4 Mayıs). Koronavirüs: Salgın hastalıklara karşı nasıl şehirler inşa edilebilir? BBC News Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52531299> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 5.10.2020).
- Çağlayan, M. (2020). *Yeşil alt yapının binalar ile bütünleştirilmesine yönelik yaklaşım: İstanbul Bağdat caddesi örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Okan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çetiner, A., (1979). *Şehir Planlamasında Çalışma Yöntemleri ve İfade Teknikleri*, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi, Baskı Atölyesi.
- Davies, S. (2020). This is how coronavirus could reshape our cities forever. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/coronavirus-change-cities-infrastructure> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 5.10.2020).
- Ersoy, M. (2007). Planlama eğitimi, planlama çevresi ve sağlıklı kentler. <http://www.melihersoy.com/wp-content/uploads/2012/04/Planlama-Egitimi-ve-Saglikli-Kentler-2007-Bildirisi.pdf> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 5.10.2020).
- Forsyth, A. (2020). What role do planning and design play in a pandemic? Ann Forsyth reflects on COVID-19's impact on the future of urban life. Harvard University: <https://www.gsd.harvard.edu/2020/03/what-role-do-planning-and-design-play-in-a-pandemic-ann-forsyth-reflects-on-covid-19s-impact-on-the-future-of-urban-life/> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 5.10.2020).

- Inhabitat. (2017). China plans its first “Forest City” to fight air pollution. <https://inhabitat.com/china-plans-its-first-forest-city-to-fight-air-pollution/> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 9.11.2020).
- Inhabitat. (2012). Brooklyn Grange farm is expanding to a 45K square foot rooftop in the Brooklyn Navy Yard. <https://inhabitat.com/brooklyn-grange-rooftop-farm-is-expanding-to-the-brooklyn-navy-yard/> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 9.11.2020).
- Kıyığı, G. (2020). 19. Yüzyılda salgın hastalıklar kentleri nasıl şekillendirdi? (II). <https://www.arkitera.com/gorus/19-yuzyilda-salgin-hastalıklar-kentleri-nasil-sekillendirdi-ii/> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 5.10.2020).
- Korgavuş, B. ve Karagüler, S. (2014). Geleceğin kentlerine yönelik temel kavramlar ve ilkeler. *Geleceğin Şehri Sempozyumu*, 24-25 Aralık 2014, Yıldız Teknik Üniversitesi ve Esenler Belediyesi, İstanbul. Bildiri Kitabı ss. 211-241.
- NACTO. (2020). Streets for Pandemic Response and Recovery. <https://nacto.org/publication/streets-for-pandemic-response-recovery/> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 5.10.2020).
- Paköz, M. Z. (2020). Azman kentlerin sonu mu? Salgın sonrasında kentsel planlama. <https://tyap.net/aks> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 5.10.2020).
- Öztaş, Ç. Ç. (2020, Mart 30). Kentlerin akıllanmasına pandemi etkisi. Akşam Gazetesi Açık Görüş <https://wrisehirler.org/haberler/kentlerin-%E2%80%9Cak%C4%B1llanmas%C4%B1%E2%80%9Dna-pandemi-etkisi> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 5.10.2020).
- Sennett, R. (2020). The state of exception becomes the norm. <https://newcities.org/the-big-picture-the-state-of-exception-becomes-the-norm/> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 5.10.2020).
- Tatar, M. ve Tatar, F. (1998). *Yerel yönetimler ve sağlık*. Türk Belediyecilik Derneği Yayını, pp. 60. Ankara.
- Yıldız, S. (2020). Pandemi sonrası kent olgusu. Covid 19 Hub: <https://covid19.tabipacademy.com/2020/06/06/pandemi-sonrasi-kent-olgusu/> adresinden erişildi. (Erişim tarihi: 5.10.2020).

Bölüm 8

GÖSTERGEBİLİMSEL CEPHE ÇÖZÜMLEMESİ; KARS İLİ YILMAZ KAZAK EVİ ÖRNEĞİ*

Göktürk PEKER¹

Esra YALDIZ²

---

1 Göktürk PEKER, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi

2 Doç. Dr. Esra YALDIZ, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

*Bu çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Esra YALDIZ

danışmanlığında Göktürk PEKER'in devam etmekte olan yüksek lisans tez çalışmasından faydalanılarak yapılmıştır.

1.GİRİŞ

Barınma ve korunma işlev merkezli olarak ortaya çıkan mimarlık kavramı, insanlık tarihi boyunca sürekli gelişim göstermiştir. Mekân olarak mağaranın kullanımıyla başlayan bu süreç, mimari ürün ile kullanıcı arasında kurulan ilişkinin gelişmesi ile de daha nitelikli ve yaşanabilir mekanların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Toplumla birlikte eş zamanlı olarak gelişen ve kültürel bir miras olan mimari ürünler, insan bilimleri ile (psikoloji, sosyoloji, vb) yakından ilişkili olması sebebiyle, çevresiyle ve toplumla sürekli iletişim halinde olmuştur. Kurulan bu iletişim; ideolojilerin, kültürün, geleneklerin aktarılmasını sağlayarak, mimarlığın bir iletişim aracı olarak zamana meydan okuyan ve ilk işlevinin çok ötesinde bir kavram olduğunu göstermiştir (Fusco, 2020). Farklı kültür, din ve değişken çevresel faktörlerin etkisi ile derinlik kazanan mimarlığın bir sonucu olarak, geçmişten günümüze farklı biçim ve üslupsal yaklaşımların ortaya çıkması ve evrilmesiyle, kentler ve mimarlık ürünleri göstergeler sistemi ile donatılmıştır. Kentleri, mekanları ve yapıları oluşturan mimari ve kentsel karakterler ve biçimler, içinde buldukları çevrelerin göstergeleri olarak anlam kazanmışlardır. Fiziksel ve kültürel bilginin karakteristik bileşimi olarak ele aldığımız hem mimari hem de toplumsal açıdan geçmiş döneme ait bilgileri içeren mimarlık ürünleri, içinde buldukları ve üretildikleri ortamın birer göstergeleri olarak oldukça büyük önem arz etmektedir.

Yapıldığı dönemin kentsel dokusu, mimari özellikleri, yapı malzemeleri, yapım teknikleri, bölgedeki dini ve ideolojik anlayış, toplumun sosyo-ekonomik ve psikolojik durumlarına ilişkin hem fiziksel olarak hem de kültürel anlamda birtakım değerleri içermektedir (Konsa, 2015). Gelecek nesillere kültürün aktarımı için oldukça önemli bu bilgileri bünyesinde barındıran kültürel mirasın en önemli bileşenlerinden biri mimarlık ürünleridir. Kültürel mirasın bir parçası olarak ele aldığımız mimarlık ürünleri, inşa edildiği tarihe ait sosyal ve kültürel verileri üzerlerinde taşımakla birlikte, dönemin ihtiyaçlarını, kullanıcıların sosyo-ekonomik durumlarını, kültürel değerlerini okumamıza yardımcı olmaktadır. İnsan davranışlarına yön veren, toplumsal bilince etki eden bu değerler, gün geçtikçe, ne yazık ki ya bilinçsiz kullanıcılar ve yanlış yönetim politikaları sebebi ile teker teker yok olmakta, ya da yapılan bilinçsiz müdahaleler ile özgünlüklerini yitirmektedirler. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, mevcut mimari mirasın yapısal anlamda korunmasının yanı sıra, tasarım felsefeleri ve yaklaşımlarının da açığa çıkarılması büyük bir önem arz etmektedir. Bu ürünlerinin temelde iletmek istedikleri mesajlar, konum, malzeme, biçim, düzenleme gibi anlamsal ifade araçları ile dünden bugüne sürekli aktarılmaktadır. Farklı etkilerin yansımaları olan bu mesajları ayrıştırma ve okuma çalışmalarında göstergebilim günümüzde sıklıkla kullanılmaktadır.

Göstergebilim genel hatları ile ele alındığında diller, düzgüler, belirtmeler vb. gibi gösterge dizilerini inceleyen bilim olarak tanımlanmaktadır (Guiraud, 2016). Mimarlık, edebiyat, resim, fotoğraf, karikatür, sinema ve toplumsal davranışların bir parçası olarak karşımıza çıkan biçimin anlamlı bir bütün oluşturduğu sürece, parçalarının araştırılıp, çözümlenip yorumlandığı bir anlambilimi göstergebilim olarak tanımlanmaktadır (Rifat, 2019). Göstergebilim, farklı kullanım alanlarında yaklaşımların sunulmasına olanak sağlayacak ve mimarlık ürünün göstergelerinin okunmasına imkân verecek şekilde Morris (1946) tarafından sentaks (sözdizim), semantik (anlambilim) ve pragmatik (edimbilim) olarak gruplandırılmıştır. Mimarlık ürünleri ele alınarak göstergelerin okunması bağlamında sentaktik (biçimsel) yaklaşım; mimaride birinci işleve (gösteren) karşılık gelmekte ve binanın tasarım sürecinde yapı öğelerinin (mekânsal, işlevsel, konstrüktif, biçimsel sentaks) geometrileri ve dizilimleri ile oluşturdukları düzeni esas almaktadır. Semantik (anlambilim) yaklaşım; bu öğelerin dışavurum (konum, büyüklük, ölçü, malzeme, biçim, düzenlenme) sonucu anlam değişimlerinin görsel algıya dayalı anlamlandırılması sürecini ele alarak mimaride ikinci işleve (gösterilen) karşılık gelmektedir. Algıya dayalı anlamlandırmalarda kültür ve toplum bilinci ile çevresel faktörler ve öğretiler ön plana çıkmaktadır. Pragmatik (edimbilim) yaklaşım ise; bu göstergelerin psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik bağlamlarda yorumcularla algısal (araç, görev, yer, zaman, alıcı, verici, amaç) ilişkisini başka bir deyişle, göstergelerin kökenini, kullanımlarını ve etkilerini incelemektedir (Nöth, 1995; Fischer, 2015).

Değişkenlik gösteren farklı nitelikte kültürel, tarihi, felsefi, sosyo-psikolojik, coğrafi, ekonomik gibi etkenlere ve parametrelere dayanarak oluşturulan (Okuyucu, 2011) bir mimari ürünün algılanan biçimi, tasarımın yorumlanması ve okunmasında yol göstericidir. Bu bakış açısı doğrultusunda çalışmada Kars il merkezinde 1878-1918 yılları arasında Ruslar tarafından inşa edilmiş mimarlık ürünlerinin bina cephelerinde kendisini; farklı kesitli pilasterler, zengin saçaklık bölümü, rustik kesme taşlar ve pencere alınlıkları ile (Gündoğdu, 2007) gösteren üslup çeşitliliğinin (baltık, neoklasik, barok, ampir, kafkas) yorumlanması ve okunması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Kars kent merkezinde Ordu Caddesi üzerinde bulunan Ruslar tarafından inşa edilmiş, Baltık mimari üslubuna sahip Yılmaz Kazak Evi, cephe kurgusu göstergebilimsel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Günümüzde halen cephe özgünlüğünü koruyan ve sivil mimarlık ürünü olan Yılmaz Kazak Evi, Umberto Eco'nun mimari yapılara dair göstergebilimsel bir yaklaşım ortaya koymak adına oluşturmuş olduğu yapı ölçeğinde geliştirilen göstergebilim çizelgeleri kullanılarak çözümlenmiştir.

2.MİMARLIK VE GÖSTERGEBİLİM İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Zevi (2015), mimarlığı tanımlarken sadece mekânın yeterli olmadığını, mimarlığın bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Mimarlığın resim ve heykel gibi sanat dallarından zaman kavramı ile ayrıldığını ve kullanıcıların eserle bütünleştiğini öne sürerek, mimarlık kavramının sadece imgesel olmakla kalmadığını, yaşamlarımızın çerçevesi ve sahnesi olduğunu vurgulamaktadır.

Mimarlık ürünleri buldukları doku içerisinde sosyal, ekonomik, ideolojik, dini ve benzeri pek çok kavramdan etkilenen ve insan davranışlarını yönlendiriciliği, toplumu etki altına alması ve insanlarla karşılıklı yoğun bir etkileşim içinde olması dolayısı ile bir kitle iletişim aracı olarak varsayılabilir. Tıpkı dil merkezli edebiyatta olduğu gibi mimarlıkta da türler ve akımlar vardır. Belli biçimler belli işlevlere karşılık gelmektedir ve anlamsal değerlerin işlevlerle ilişkisini yansıtarak iletmektedir (Fusco, 2020). Bu iletileri değerlendirebilmek ve anlamlandırabilmek için iletişim aracı olan dil üzerinden ilerleyen göstergebilim yaklaşımları, mimari tasarımın altında yatan parametrelerin yorumlanması ve okunmasında kullanılmaktadır.

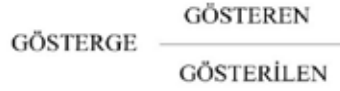
2.1. Göstergebilim ve Gösterge Çeşitleri

Göstergebilim eski çağlardan itibaren gösterge kavramı üzerine yaklaşımlarda bulunan ve 20. yüzyılın gelişi ile isminden sıkça söz edilen bir bilim dalı olmuştur. Geçtiğimiz yüzyıl içerisinde Ferdinand de Saussure, Charles Sanders Peirce, Charles W. Morris, Roland Barthes ve Umberto Eco gibi birçok bilim insanı, göstergebilimin oluşmasına, yayılmasına ve farklı alanlarda kullanılmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Çağdaş göstergebilimin tanımını, dilden yola çıkan Saussure ile dil ve dil dışı göstergelere önem veren Peirce yapmıştır (şekil 2.1). Saussure göstergenin ortaya çıkışından sonrasını, Peirce ise göstergeleştirme sürecini ve öncesini ele almıştır (Erkman, 2016). Saussure (1998), işitimi imgesi ve kavramsal olgu ile anlatılmak istenileni tanımlarken; bütünü anlatmak için gösterge, kavram için gösterilen ve işitimi imgesi için gösteren terimlerini kullanarak günümüz göstergebilim olgusunu daha açık bir şekilde ifade ederek anlaşılabilir kılmıştır (şekil 2.2).

Şekil 2.1 Peirce'in göstergesi (Erkman, 2016)

Şekil 2.2 F.de Saussure'ün göstergesi (Saussure, 1998)

Dilbilim merkezli ilerleyen göstergebilim, Peirce'in (Nöth, 1995) göstergeleri sınıflandırması (şekil 2.3) ve Barthes ile Eco'nun (Erkman, 2016) dikkatleri bu alana çekmesi ile farklı alanlardaki bilimlerle etkileşime geçerek uygulama alanını oldukça genişletmiştir.

Trikotomi / Kategori	I. Biçim	II. Nesne ile ilişki	III. Yorumcu ile ilişkisi
Birincil	Nitel	İkon	Terim
İkincil	Tikel	İndeks	Önerme
Üçüncül	Kavramsal	Sembol	Sav

Şekil 2.3 Peirce'in göstergelerinin üç trikotomisi (Nöth, 1995)

Saussure göstergebilimsel çalışmalarında göstergenin nasıl işlediğini, metin içerisindeki kelimelerin, cümlelerin biçim ve anlamını nasıl etkilediği üzerinde durmuş fakat yorumlayıcının kültürel ve kişisel deneyimleri ile göstergenin uzlaşım ilişkisine dikkat çekmemiştir. Saussure'ün takipçisi olan Barthes, okur/yazar ile metin arasındaki sistemi çözümleyebilmek adına geliştirdiği kuramın temelinde, anlamlandırmanın iki düzeyi yer almaktadır (Fiske, 2003).

Barthes (1979), göstergeyi oluşturan parçalardan göstereni; göstergenin doğrudan duyulan, algılanabilen parçası, işitim imgesi olarak tanımlarken, gösterileni gerçek varlıkların zihnimizdeki soyutlamaları, başka bir deyişle doğrudan duyumsanamayan kavramsal yanları olarak tanımlamış ve göstergeye düzenlam (gösteren) ile yananlam (gösterilen) kavramlarını kazandırmıştır. Guiraud (2016)'a göre bilimsel çalışmalar düzenlam ağır-lıklı olarak ilerlerken, sanatsal çalışmalar çoğunlukla yananlam türünü barındırmaktadır.

Sonuç olarak; dil ile başlayan yolculuğunda farklı ifade ve iletişim yollarının türemesiyle kendisine yeni alanlar edinen göstergebilim, karşımıza hangi biçimin (mimarlık, edebiyat, resim, fotoğraf, karikatür, sinema, toplumsal davranışlar vb.) parçası olarak çıkarsa çıksın, anlamlı bir bütün oluşturduğu sürece parçaları araştırıp, çözümleyip yorumlayacak bir an-

lambilimi olarak kabul edilmektedir (Rifat, 2019).

2.2. Mimari Şifreler ve Umberto Eco Çizelgeleri

Göstergelerin bir araya gelerek oluşturduğu kurallar bütünü olan bildiriye şifre denilmektedir. Şifre, işaret edici herhangi birimlerin etkileşimini belirleyerek oluşan bütünün bağlarını kurmaktadır (Rifat, 2019). İletişim bağlamında kullanılan nesnelere gösterge olarak kabul edilir ve bu göstergenin gösterileni işlevi temsil eder. İletişim nesnelere dair kullanım bilgimiz veya alışkanlıklarımız onlara dair birer şifredir. Mimari nesnelere, düzenli olan işlevlerin sahip olduğu ideolojileri yansıtmaktadır. Örneğin; barınma amaçlı olan evin aile, güven kavramlarını çağrıştırması ya da büyük bir dini yapının güç, kudret hissiyatı vermesi gibi (Eco, 2019).

Jencks (1980), kullanıcıların mimariyi metaforlar açısından deneyimlediklerini ve derin bir algısal yaklaşıma sahip olduklarını belirterek, insanların binaları kullanım şekillerinde etken oluşu ile biçimlerin, oluşturduğu mimarinin resim ve dil arasında yer alan sosyal birer kod olduğuna değinir. Norberg-Schulz (1988), mimarlığın simgeler sistemi olduğunu, algı ve simgeleştirme üzerine dikkat çekerek bütünün kendisini oluşturan öge parçalarından ve parçalar toplamından farklı etkilere sahip olduğunu belirtmektedir.

Dilde harflerin ve sözcüklerin bir araya gelerek cümle oluşturduğu gibi, mimaride de bina öğeleri bir araya gelerek bütünü, yani binayı oluşturmaktadır. Günümüzde, dil merkezli göstergebilimin mimari felsefeye uyarlanması noktasında farklı kuramcılarının yaklaşımları birbiri içerisinde akışkanlaştırılarak mimari bir yöntem elde edilmeye çalışılmıştır.

Morris (1946), Peirce'in temellerini oluşturarak göstergeyi üç başlık altında sınıflandırdığı ve dil işaretlerinden fazlasını kapsayacak şekilde genelleştirdiği göstergebilimi birçok farklı alanda kullanılabilmesine kolaylık sağlayacak şekilde sentaks, semantik, pragmatik olarak gruplandırmıştır. Sentaks (sözdizim); göstergelerin dizilimini, semantik (anlambilim); göstergelerin anlamlandırmasını, pragmatik (edimbilim); göstergelerin yorumcularla ilişkisini, başka bir deyişle göstergelerin kökenini, kullanımlarını ve etkilerini inceler (Nöth 1995).

Fischer (2015), mimariye Morris'in gösterge sınıflandırmalarını aktarmıştır. Sentaks; mimaride birinci işleve (gösteren) karşılık gelir ve binanın tasarlanma sürecinde yapı öğelerinin (mekânsal, işlevsel, konstrüktif, biçimsel sentaks) geometrileri ve dizimleri ile oluşturdukları düzeni esas almaktadır. Semantik; bu öğelerin dışavurum (konum, büyüklük, ölçü, malzeme, biçim, düzenlenme) sonucu anlam değişimlerinin görsel algıya dayalı anlamlandırılması sürecini ele alarak mimaride ikinci işleve (gösterilen) karşılık gelmektedir. Algıya dayalı anlamlandırmalarda kültür ve toplum bilinci ile çevresel faktörler ve öğretiler ön plana çıkmaktadır.

Pragmatik ise; bu göstergelerin psikolojik, sosyo-kültürel, ekonomik bağlamlarda yorumcularla algısal (araç, görev, yer, zaman, alıcı, verici, amaç) ilişkisini başka bir deyişle göstergelerin kökenini, kullanımlarını ve etkilerini incelemektedir.

Eco ise görsel şifrelerden oluşan mimari şifreleri sentaktik (sözdizimsel) ve semantik (anlambilimsel) olarak ikiye ayırmıştır. Sentaktik şifreler daha çok yapıya ait eleman ve formların birbirleri ile eklenmesi üzerine kurulu iken semantik şifreler mimari öğelerin ve tipolojik eklenmelerin üzerine kuruludur. Mimari öğelerin eklenmesi; birincil işlevler (çatı, kapı, kubbe, merdiven vb.), ikincil işlevler (sütun, korniş, oblong vb.) ve mekânsal (salon, yatak odası, mutfak vb.) yerleşim sistematiğine göre oluşmaktadır. Tipolojik eklenmeler ise toplumsal planlama (hasane, okul, villa vb.) ve mekân planlama (haç plan şeması, kare, dairesel vb.) türleri olarak ayrılmaktadır (Eco, 2019).

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen göstergebilim yaklaşımı; Eco'nun dil üzerinden yaklaşarak mimari yapıları ve öğeleri çözümleme noktasında oluşturmuş olduğu üç adet çizelgenin tek bir çizelgede sentezlenmesi ile sağlanmıştır.

Eco'nun oluşturduğu üç ayrı çizelgenin içerik yaklaşımları aşağıdaki gibidir (Eco, 2019).

1. Cephe elemanlarını/öğelerini yananlamsal yaklaşımlar açısından değerlendirmeyi mimari, tarihi ve estetik olarak gruplandırma,

2. Yapıyı ve onu oluşturan elemanları teker teker ayırarak, onları kendi içinde üç parçaya bölmüş ve her parçayı baş, gövde ve taban olarak adlandırmıştır. Her bölümü kendi içinde ele alarak, ögenin (fenomenin) oluşumunu, malzemesini, kodlarını çözümleme yaklaşımını ortaya koyma,

3. Elemanların/öğelerin cephe üzerindeki dizilimlerini ele alarak yatayda ve düşeyde konumlanma durumları doğrultusunda oluşturdukları dizilimlerin ve şifrelerin göstergebilimsel bir yaklaşımını ortaya koyma (Şekil 2.4).

MİMARİ ÖGE		DÜŞEY				YATAY				ÜZERİNDE	
		TAŞIMA (YUKARISIYLA İLİŞKİ)		ÜSTÜNDE OLMA (AŞAĞISIYLA İLİŞKİ)		TEKİL (TEK BAŞINA)		ÇOĞUL (BAŞKALARIYLA BİRLİKTE)		SÜSLEME	
BAŞ	GÖVDE	İSLAHIN YAVANLANMASI	İSLAHIN TAMAMLANMASI	YERİ DEĞİŞME (İÇERİLENDİRME)	TABANA DEĞİŞME (İÇERİLENDİRME)	ÖĞÜN	ÖĞÜN DİĞİL	ÖĞÜN	ÖĞÜN DİĞİL	EŞİTLİK	RİTM
TABAN											
ÖGE BİLGİSİ:		DÜZANLAM				YANANLAM					
SENTAKTİK:											
SEMANTİK:											
PRAGMATİK:											

Şekil 2.4 Eco çizelgelerinin bir uyarlaması (Orijinal)

3. YILMAZ KAZAK EVİ'NİN GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

3.1.Kars İli

Coğrafi konumundan dolayı birçok farklı ulusun himayesi altına giren ve bölgesinde siyasi-ticari anlamda önemli bir yeri olan Kars ili, yüzyıllar boyunca çeşitli kültürlerle, dillere ve dinlere ev sahipliği yapmıştır. Bölgede İ.Ö 5000'lerden itibaren farklı kavimlere ait izlere rastlanılmakla birlikte, bölge en önemli tarihsel ve siyasi değişim sürecini 1537 tarihinde Osmanlı topraklarına dâhil olarak yaşamıştır. Sınır kent olma özelliği taşıyan Kars, 1878 yılından 1918 yılına kadar Rus hakimiyeti altında kalmış ve bir kısım kent dokusu Çarlık döneminin mirası olarak günümüze ulaşmıştır (Ekinci, 2006; Alaybeyli, 2006).

Resim 3.1 Kars Kalesi (Alp, Yaşlı, Özdemir. 2009)

Resim 3.2 Kars caddeleri (Akçayöz, V. Öztürkkan, Y. 2013)

Bölgenin Rus hakimiyetine girmesi ile Kars ili askeri bölge ilan edilmiştir. Kent yerleşimi kale eteklerinden (resim3.1) Kars Çayı'nın kuzeyine taşınmış ve Çar I. Petro adına kurulan St. Petersburg şehrinin yapılaşma düzeni (şekil 3.1) esas alınarak Hollandalı mühendislerce izgara plan şemalı, birbirini dik kesen (şekil 3.2) geniş caddelere sahip bir garnizon kent olarak tasarım sürecini gerçekleştirmiştir (Yılmaz, 2006; Gündoğdu, 2007).

Şekil 3.1 1703-1738 St. Petersburg yerleşim haritası (Web1)

Şekil 3.2 1910 yılı Kars şehir planı (Alp, Yaşlı, Özdemir 2009)

Geniş cadde ve kaldırımları ile halen Kars'ın sirkülasyonu en yoğun arterlerinin oluşturduğu şehir planı korunmuş ancak günümüzde devamlılığı sağlanamamıştır. 40 yıl Rus hâkimiyeti altında kalmış olan Kars'ta Rus mimari üslubu ile konut, konak, ticari, kamu, askeri ve dini birçok mimarlık ürünü inşa edilmiştir. Bu yapılar genellikle kent merkezinde Ordu, Atatürk ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa caddeler üzerinde yer almaktadır (resim 3.2). Kentte yer alan Rus mimarisi yapılar incelendiğinde genellikle tek ve iki katlı nadiren de üç katlı binalar ile karşılaşmaktadır (resim 3.3 ve 3.4). Konutlar, kışlık konaklar ve ticari yapılar genellikle tek katlı iken, kamu ve askeri yapılar ise genellikle iki katlı olarak inşa edilmişlerdir. Yapıların girişleri geniş bir caddeye bakmakta ve yol cephesinin zengin süsleme öğeleri ile bezenmesi dinamik bir algı sunmaktadır.

Resim 3.3 Kent dokusunu oluşturan mimarlık ürünleri (Peker, 2020)

Bu yapılarda yapı malzemesi olarak yörede çokça bulunan, yumuşak ve boşluklu bir yapısı olmasından dolayı kolay işlenebilir bir özelliğe sahip ve işçiliklerin gerçekleşmesinde kolaylık sağlayan andezit ve bazalt ana malzeme olarak kullanılmıştır. Cephede kullanılan malzemelerin orijinal renklerinin genellikle korunması, kentte gri bir renk dokusunun oluşmasına sebep olmuştur (Yılmaz, 2006).

Resim 3.4 Kent dokusunu oluşturan mimarlık ürünleri (Peker, 2020)

3.2. Yılmaz Kazak Evi ve Göstergibilimsel Cephe Çözümlemesi

Çalışma kapsamında seçilen yapı, Ordu Caddesi üzerinde bulunan ve tek katlı sivil mimarlık örneği olan Yılmaz Kazak Evi'dir (resim 3.5).

Resim 3.5 Tescilli yapıların yoğun olarak yer aldığı ana caddeler (Web2)

19. yy. sonları ile 20. yy. başlarında konut amaçlı olarak, düzgün kesme bazalt ve andezit taşı kullanılarak rum ve ermeni ustalarca inşa edilen tek katlı yapının girişi, yol cephesinden ahşap detayların ve işçiliğin yoğun olduğu bir kapı ile sağlanmaktadır (resim 3.6). Her pencere sövesinin tepe noktasında akantüs stilizesi mevcuttur (resim 3.7).

Resim 3.6 Ahşap kapı (Peker, 2020)

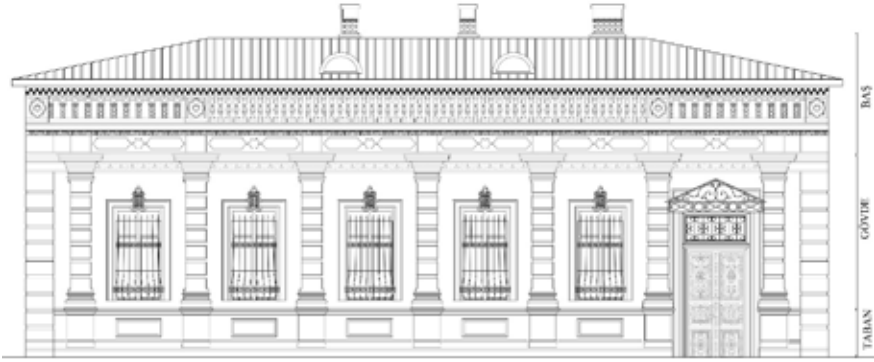
Resim 3.7 Ahşap pencere (Peker, 2020)

Özellikle saçaklık bölümü oldukça zengin cephe süslemesine sahip olan yapı, günümüzde cephe özgünlüğünü halen korumaktadır. Kırmızı tuğladan örülmüş bacaları bulunan yapının kırma çatı örtüsü metal sac levhalardan oluşturulmuştur (resim 3.8).

Resim 3.8 Yılmaz Kazak Evi (Peker, 2020)

Yapının konumu ve cephe karakterleri ele alındığında, yapı ve cephe öğeleri kullanıcıya, kültüre, yapı fonksiyonuna dair birtakım veriler oluşturmaktadır. Bir arada bulunan yapı topluluğu ele alındığında, benzerlikler ve farklılıklarla oluşturulmuş olan örüntü içerisindeki bağlamın her biri çözülmeyi bekleyen şifrelerle donatılmıştır. Çalışma kapsamındaki yapı öncelikle taban, gövde ve baş olarak üç bölüme ayrılmıştır (şekil 3.3).

Şekil 3.3 Yılmaz Kazak Evi cephe çizim (Peker, 2020)

Daha sonra her bölümde yer alan öğeler tek tek ele alınarak Eco'nun oluşturmuş olduğu çizelge içerisinde incelenmiştir (şekil 3.4, 3.5, 3.6, 3.7).

Yılmaz Kazak evinin gövde bölümünde yer alan pilaster öğesinin göstergebilim ile çözümlenmesine ilişkin bilgiler şekil 3.4'te verilmiştir.

MİMARİ ÖGE	DÜŞEY		YATAY		ÜZERİNDE				
	TAŞIMA (YUKARISIYLA İLİŞKİ)	ÜSTÜNDE OLMA (AŞAĞISIYLA İLİŞKİ)	TEKİL (TEK BAŞINA)	ÇOĞUL (BAŞKALARIYLA BİRLİKTE)	SÜSLEME				
BAŞ	PILASTER ÜZERİNDE SACAKLIK BÖLÜMÜNÜN TABANI OLAN ARŞİTRAV KESİMİ BULUNMAKTADIR.	PILASTERLER GEÇİŞ ELEMANLARI ARACILIĞI İLE ZEMİNE ULASMAKTADIR.	YATAYDA SIRALI 7 ADET EŞİT SIRALI DİZİLMİŞ ÖZGÜN PILASTER BULUNMAKTADIR.		SÜSLEME				
			İLEVEN YATAYLAŞMASI	İLEVEN YATAYLAŞMASI		TEKİL DEĞİL (DÖKÜLÜM)	TABANLA DEĞİL (DÖKÜLÜ)	ÖZGÜN	ÖZGÜN DEĞİL
GÖVDE									
TABAN	DÜŞEYLIK DEĞİL		ÜZERİNDE ... ALTINDA						
ÖGE BİLGİSİ: PILASTER	DÜZANLAM		YANANLAM						
GÖVDESİ DİKDÖRTGEN KESİTLİDİR. BAŞLIĞI VE TABANI SADEDİR, KAT SILMESİ İLE BÜTÜNLEŞİR.	SÖTÜN GÖRÜNÜMLÜ, DUVARA GÖMÜLÜ, YASSI DÜŞEY BANT. TAŞIYICI GÖREVİ YOKTUR, ESTETİK İŞLEVİDİR.		SÖTÜN ALGISI OLUŞTURARAK BİNAYI TAŞIDIĞI HİSSİYATI UYANDIRIR VE BİNAYA "SAĞLAM-GÜÇLÜ" İFADESİ VERİR.						
SENTAKTİK:	DİKDÖRTGEN KESİTLİ, DOĞAL TAŞ GÖRÜNÜMLÜ SADE BAŞLIK YAPISINA SAHİP PILASTERLER CEPHEDE EŞİTLİK İLKESİ İLE DİZİLMİŞTİR.								
SEMANTİK:	SÖTÜNE BENZERLİĞİ İLE YAPIYA SAĞLAMLIK ALGISI KAZANDIRMIŞTIR. KENT DOKUSU İÇERİSİNDE DÖNEMİNİ YANSITAN UNSUR OLARAK DİKKAT ÇEKER.								
PRAGMATİK:	CEPHE BÜTÜNÜNDE ELE ALINMIŞTIR.								

Şekil 3.4 Pilaster öge çözümlenmesi (Orijinal)

Şekil 3.3'ten yola çıkarak şekil 3.4'ü incelediğinde de de görüleceği gibi, yapının yol cephesi (kuzeydoğu) üzerinde yatayda eşitlik ilkesi ile tekrarlı dizilmiş yedi adet özgün pilaster bulunmaktadır. Pilaster kesitine dikkat ettiğimiz zaman alışılmışın dışında dairesel yerine dikdörtgen kesitli bir gövdesi tercih edilmiştir. Yapının gövde kısmında yer alan pilasterler, düşeyde süsleme açısından basit bir başlık ile silmelerle bütünleşerek sa-

çaklık kısmına, zemine ise bir geçiş elemanı ile dolaylı yoldan bağlanarak işlevini tamamlamaktadır.

Düzanlamı; sütun görünümlü ancak taşıyıcı görevi olmayan estetik işlevli düşey bant olan pilaster, sütun algısına sahip olması ve yapıda sistematik bir şekilde kullanılması ile güçlülük ve sağlamlık kavramlarını yansıtmaktadır. İşlevin ötesinde kavramlara işaret etmesi ile pilasterler yapı karakterinde oldukça etken bir cephe elemanıdır.

Yatayda eşit tekrarlı, dikdörtgen kesitli ve taş malzeme kaplı yedi adet pilaster öge kullanımı **sentaktik**, sütun benzerliği ile algıda güçlülük kavramı ve dönemi yansıtan bir mimari üslubu oluşu **semantik**, kent dokusu içerisinde oluşturduğu uyum ve birlik ile kullanıcı davranışlarına etkisi **pragmatik** yaklaşımları oluşturmaktadır.

Yılmaz Kazak evinin gövde bölümünde yer alan kapı ögesinin göstergebilim ile çözümlenmesine ilişkin bilgiler şekil 3.5'te verilmiştir.

MİMARİ ÖGE		DÜŞEY				YATAY				ÜZERİNDE		
		TAŞIMA (YUKARISIYLA İLİŞKİ)		ÜSTÜNDE OLMA (AŞAĞISIYLA İLİŞKİ)		TEKİL (TEK BAŞINA)		ÇOĞUL (BAŞKALARIYLA BİRLİKTE)				
BAŞ		KAPI ÜZERİNDE SAÇAĞI GÖREVLİ BULUNMAKTADIR.		KAPI ZEMİN KOTUNUN ALTINDA BULUNMAKTADIR.		CEPHEDE YATAYDA ÖZGÜN TEK KAPI VARDIR.						
		İŞLEVİN YATAYLAŞMASI	İŞLEVİN YATAYLAŞMASI	YERİ DEĞİŞİME (POZİSYONLANI)	TABAN ÜZERİNDE (KOTUNUN)	ÖZGÜN	ÖZGÜN DEĞİL	ÖZGÜN	ÖZGÜN DEĞİL		EŞİTLİK	RİTM
			X		X	X						
GÖVDE		düşeylik	derinlik		ÜZERİNDE ... ALTINDA							
					X							
TABAN												
ÖGE BİLGİSİ: KAPI GİRİŞ KAPISI ÇİFT KANATLI VE ÜZERİNDE DETAYLI BİTKİ MOTİFLERİ YER ALMAKTADIR. GİRİŞ SAÇAĞI GÖREVLİ GÖREN PORTİK BULUNMAKTADIR		DÜZANLAM				YANANLAM						
		BİNAYA GİRİŞİ SAĞLAYAN MİMARİ ELEMAN MEKANLAR ARASI GEÇİŞ SAĞLAYAN MİMARİ ELEMAN				GİRİŞİN YOL KOTUNDA OLMASI, KAPI ÜZERİNDEKİ DETAYLAR, YAPILYA İLETİŞİM KURANLAR ÜZERİNDE EKONOMİK VE SOSYOLOJİK ETKİ OLUŞTURUR.						
SENTAKTİK:		ÇİÇEK MOTİFLERİNİN SIKÇA KULLANILDIĞI, DİKDÖRTGEN FORMLU, ÇİFT KANATLI AHŞAP KAPI										
SEMANTİK:		BU ÖLÇÜDE ZENGİN SÜSLEME DETAYLARI KAPILARDA ÇOK SIK RASTLANAN BİR DURUM DEĞİLDİR. DAHİL OLDUĞU BENZER SINIFTAKİ YAPILAR ARASINDA DİKKAT ÇEKEREK FARKLILIĞINI ALGIYATMAKTADIR.										
PRAGMATİK:		CEPHE BÜTÜNÜNDE ELE ALINMIŞTIR.										

Şekil 3.5 Kapı öge çözümlenmesi (Orijinal)

Şekil 3.3 ve 3.5 incelediğinde görüleceği gibi ahşap giriş kapısı, binanın yol cephesinde yapının kenarında yer almaktadır. Kapı kanadı üç parçaya ayrılmış ve her bölüm farklı süsleme detaylarına sahip olarak işlenmiştir. Çevresinde söve kullanılan özgün mimari eleman, düşeyde zeminle ve taşıdığı portik ile sınırlanarak işlevini tamamlamıştır.

Kapının düzenlamı; binaya giriş-çıkışı sağlayan, mekanlar/fonksiyonlar arası bağlantıyı sağlayan bir mimari eleman iken, yol kotunda olması ve detaylı süsleme barındırması ile ekonomik ve sosyolojik etkileri yanamlamaktadır.

Yatayda tek, ahşap malzemeden çift kanatlı ve zengin süsleme detaylarını içeriyor olması **sentaktik**, benzer tipolojideki mimarlık ürünleri ile karşılaştırıldığında algı farklılıkları ile oluşan (örneğin yol kotuna göre yukarıda veya aşağıda konumlanması kent içerisinde yapının ya da kullanıcının farklı statü, sınıf, yetki vb. durumları hakkında çıkarım sağlar) kavramsal bakış **semantik**, kent dokusu içerisinde dönemi ve kültürü yansıtan dışavurum ile kullanıcı psikoloji ve davranışlarına etkisi **pragmatik** yaklaşımları oluşturmaktadır.

Yılmaz Kazak evinin gövde bölümünde yer alan pencere ögesinin göstergebilim ile çözümlenmesine ilişkin bilgiler şekil 3.6'da verilmiştir.

MİMARİ ÖGE	DÜŞEY				YATAY					ÜZERİNDE	
	TAŞIMA (YUKARISIYLA İLİŞKİ)		ÜSTÜNDE OLMA (AŞAĞISIYLA İLİŞKİ)		TEKİL (TEK BAŞINA)	ÇOĞUL (BAŞKALARIYLA BİRLİKTE)				SÜSLEME	
BAŞ	AKANTÜS YAPRAĞI BULUNMAKTADIR.		KAT SİLMESİNİN ÜZERİNDE YER ALMAKTADIR			YATAYDA SIRALI 5 ADET PENCERE BULUNMAKTA					
GÖVDE	İŞLEVİN YAYGINLAŞMASI		İŞLEVİN TAMAMLANMASI			ÖZGÜN	ÖZGÜN DEĞİL	ÖZGÜN	ÖZGÜN DEĞİL	EŞİTLİK	RİTM
	X		X					X	X		
TABAN	DÜŞEYLIK	DERİNLİK		ÜZERİNDE ...ALTINDA							
				X							
ÖGE BİLGİSİ: PENCERE DİKDÖRTGEN FORMLU PENCERELER TEPE NOKTASINDA STİLİZE EDİLMİŞ AKANTÜS YAPRAĞI TAŞIMAKTADIR	DÜZANLAM				YANANLAM						
	YAPININ HAVALANDIRILMASI VE IŞIK ALMASINI SAĞLAR İÇ DİŞ BAĞLANTISINI KURAR				SÜSLEME ÖGELERİ, PENCERE EBATI VE SAYISI KULLANICININ STATÜSÜNÜ VE TOPLUMLA OLAN İLETİŞİM DÜZEYİNE DAİR VERİ TAŞIR						
SENTAKTİK:	DİKDÖRTGEN FORMLU PENCERELER YAPI İÇERİSİNDE ARALIKLI TEKRARLI OLARAK PİLASTERLER ARASINA SIRALANMIŞTIR.										
SEMANTİK:	PENCERE ÇEVRESİNDE DÖNEN SÖVE İLE TEPE NOKTASINDA YER ALAN AKANTÜS STİLİZESİ İLE DAHİL OLDUĞU BENZER SINIFTAKİ YAPILAR ARASINDA DİKKAT ÇEKEREK FARKLILIĞINI ALGILATMAKTADIR.										
PRAGMATİK:	CEPHE BÜTÜNÜNDE ELE ALINMIŞTIR.										

Şekil 3.6 Pencere öge çözümlenmesi (Orijinal)

Şekil 3.3 ve 3.6 incelendiğinde demir ferforjeli ahşap pencereler yol cephesi üzerinde pilasterler arasında, yatayda beş adet eşitlik ilkesine dayalı tekrarlı bir dizilime sahiptir. Düşeyde oblong ve silme üzerinde yer alan işlevini tamamlayan mimari ögenin çevresinde düz söve üzerine bir adet stilize edilmiş akantüs yaprağı yerleştirilmiştir.

Pencerenin düzenlamı; yapı içi konfora etki eden ışık ve havalandırma ihtiyacını karşılamak, ayrıca sosyal ortamlarla ilişik kurmaktır. Pencerelemlerln büyüklükleri, sayısı, süsleme detayları vb. girdiler kullanıcılar ile sosyal hayat arasındaki iletişim düzeyi ve statü farklılıkları gibi yaklaşımları yanlanlamaktadır.

Pencerenin yatayda sıralı, ahşap malzemededen akantüs stilizeli ve süsleme detaylı olması sentaktik, en-boy oranı ve benzer tipolojideki mimarlık ürünleri ile karşılaştırıldığında algı farklılıklarıyla oluşan kavramsal bakış (statüsel, ekonomik, kültürel) **semantik**, iç-dış mekân arası iletişim oluşturması ile kullanıcı davranışlarına etkisi (mahrem alanların yol cephesi yerine avlu cephesinde kurgulanması) ve biçimsel eklentiler (separatör kullanımı) **pragmatik** anlamları göstermektedir.

Yılmaz Kazak evinin baş bölümünde yer alan saçaklık ögesinin göstergebilim ile çözümlenmesine ilişkin bilgiler şekil 3.7'de verilmiştir.

MİMARİ ÖGE	DÜŞEY				YATAY						ÜZERİNDE	
	TAŞIMA (YUKARISIYLA İLİŞKİ)		ÜSTÜNDE OLMA (AŞAĞISIYLA İLİŞKİ)		TEKİL (TEK BAŞINA)		ÇOĞUL (BAŞKALARIYLA BİRLİKTE)		SÜSLEME			
BAŞ	SAÇAKLIK ÜZERİNDE ÇATI ÖRTÜSÜ BULUNMAKTA		SAÇAKLIK PİLASTER ÜZERİNDE BULUNMAKTA		YATAYDA SÜREKLİLİK		KORNİŞ - DAMA - FRİZ - BALUSTRAD - KABARTMA		ARŞİTRAV - OBLONG - BANT		SIRALI BİR ŞEKİLDE YER ALMAKTADIR	DAMA KABATMA BALUSTRAD
	İSLİMİN YATAYLAŞMASI	İSLİMİN YAMANLANMASI	YER DEĞİŞİME (DÖNÜŞÜMÜ)	YAMANA DÖNME (DÖNÜŞÜMÜ)	ÖRGÜN	ÖRGÜN DEĞİL	ÖRGÜN	ÖRGÜN DEĞİL	EŞİTLİK	RİTM		
GÖVDE		X		X			X		X	X		BALUSTRAD
TABAN	DÜŞÜKLÜK	DERİNLİK		ÜZERİNDE ... ALTINDA								KABARTMA YUNAN BANDI OBLONG KORNİŞ
ÖGE BİLGİSİ: SAÇAKLIK ARŞİTRAV - FRİZ VE KORNİŞ ÜÇLÜSÜNDEN OLUŞUR. BİNANIN ÇATI KISMINI TAŞIR SÜSLEMENİN YOĞUN OLARAK BULUNDUĞU, BİÇİMİN DİŞVAURUM NOKTASIDIR	DÜZANLAM				YANANLAM							
	YAPI ÇATI ÖRTÜSÜNÜ TAŞIYAN BİNANIN ALIN KISMI				ÜZERİNDEKİ SÜSLEME ÇEŞİTLİLİĞİ İLE KULLANICIYA (ZENGİNLİK, STATÜ) VE DÖNEMİNE (KÜLTÜREL, EKONOMİK, SANATSAL) DALIR PEK ÇOK VERİ İÇERİR							
SENTAKTİK:	SAÇAKLIK BÖLÜMÜNÜN KORNİŞ, FRİZ VE ARŞİTRAV BÖLÜMLERİNDE YER YER EŞİTLİK İLKESİNE DAYALI YER YER İSE RİTMİK DİZİLİME SAHİP FARKLI BİÇİM VE ÖLÇEKLERDE SÜSLEME DETAYLARI YER ALMAKTADIR.											
SEMANTİK:	SÜSLEME DETAYLARI İLE DÖNEMİN ÜSLUP YAKLAŞIMINI YANSITMANIN YANI SIRA DAHİL OLDUĞU BENZER SINIFTAKİ YAPILAR ARASINDA DETAY YOĞUNLUK YA DA FARKLILIKLARI İLE DİKKAT ÇEKMEKTEDİR. BULUNDUĞU TOPLUMUN KÜLTÜRÜ DOĞRULTUSUNDA DEĞİŞİKLİK ARZ EDEN BİÇİM TERCİHLERİ GÖZLENEBİLMEKTEDİR.											
PRAGMATİK:	CEPHE BÜTÜNÜNDE ELE ALINMIŞTIR.											

Şekil 3.7 Saçaklık öge çözümlenmesi (Orijinal)

Şekil 3.7 ele alındığında saçaklık, yapının baş olarak tanımladığımız bölümünde yer almaktadır. Pilastrerln üzerinde bulunan saçaklık; arşitrav, friz ve korniş üçlüsünden oluşan, yatayda üzerinde çeşitli süslemele-

rin yer aldığı çatı örtüsünü taşıyan ve işlevini düşeyde tamamlamış olan elemandır. Arşitrav üzerinde korniş, oblong ve yunan bandı, friz üzerinde çeşitli kabartma ve balustrad, korniş bölümünde ise dama kullanımına yer verilmiştir. Bu zengin süsleme detaylarının ritmik ve eşitlik ilkesine göre tekrarlandığı bu bölüm yapıya, döneme ve kullanıcıya ait çeşitli veriler (statü, ekonomik, kültürel, sanatsal) barındırmaktadır.

Düzanlamı; yapının çatı örtüsünü taşıyan alınlık bölgesi olan saçaklık, üzerindeki süsleme çeşitlilikleri ile farklı pek çok kültür, ideoloji ya da dini anlayışları yananlamlamaktadır.

Saçaklığın yatayda eşitlik/ritmik ilkeli ve süsleme açısından çeşitli malzemeler ile farklı biçim, form ve motifler barındırması **sentaktik**, süsleme çeşitliliği ile dönem (üslup), kültür ve kullanıcı verileri (statüsel, ekonomik, kültürel) taşınması **semantik**, yapının en en çok detay içeren parçası olması sebebi ile binanın seçiciliğini arttırması ve kentsel dokunun oluşumunda kullanıcıya etkisi **pragmatik** anlamları göstermektedir.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mimari ürüne dair biçim, doku ya da renk vb. dışavurumların her biri, kültürel ya da ideolojik yaklaşımlarla simgeleştirilerek, iletişim verisi olarak anlaşırlar. Yapı sınıfına göre (sivil, dini, kamusal vb.) değişkenlik gösteren simgeleştirme süreci, zaman içerisinde kendi içlerinde yaşanan alışverişler neticesinde (örneğin, dini yapılardaki simgelerin yönetim binalarında yer edinmesi gibi) çok daha geniş anlam farklılıkları ve çeşitlenmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çeşitlenmelerin mimariye katmış olduğu zenginlik günümüzde görselliğin ötesindeki algıya ulaşılabilmesi, felsefi yaklaşımların önemsizleştirilmesi ve kullanıcı ihtiyaçlarının farklılaşması gibi çeşitli sebepler ile zaman içerisinde etkisini yitirmeye başlamıştır.

Çalışma kapsamında göstergebilim yöntemlerinden ve çeşitli yaklaşımlardan yararlanılarak mimari bir ürünün cephe okuması amaçlanmıştır. Biçimle işlev arasında kurulan ilişkinin gösterenle gösterilen arasındaki ilişki ile izdüşümsel bir benzerlik taşınması, mimarlıkta simgesel ve algısal yaklaşımların yer alması, gösterge kullanımına ve dolayısı ile göstergebilimsel yaklaşımlara olanak sağlamıştır. Göstergebilimin cephe düzenlerine dair analizler bağlamında doluluk boşluk ya da biçim tipolojilerinin çok daha ötesinde kavramsal çalışmalara olanak sağlaması, bu yaklaşımın mimarideki önemini ve diğer analiz metodlarından farkını ortaya koymaktadır. Kaybolmaya yüz tutan mimari anlayışların tekrar kazanımı ve mimari eserlerin bünyelerinde barındırdıkları örtük mesajları algılayarak, amaçlanan felsefi yaklaşımların gün yüzüne çıkarılması noktasında göstergebilimsel çalışmalar büyük önem arz etmektedir.

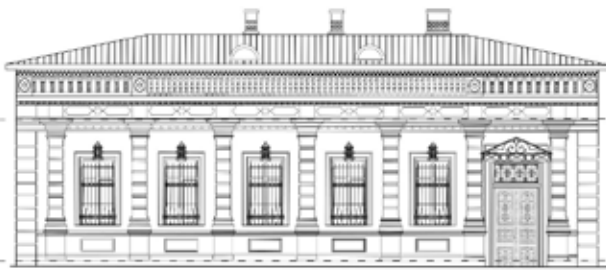
Bir mimarlık ürününe kimlik kazandıran; üslup, ge, biçim, doku, malzeme ve renk gibi girdiler, zaman içerisinde mevcut kodlarından sıyrılarak yeni anlamlar kazanırlar. Göstergebilim yaklaşımları ile sosyal evre içerisinde adeta deri değiştirir gibi farklılaşan bu kodların dönem, toplum, kültür, ekonomi gibi çeşitlilik arz eden kavramlar dhilinde Őekillenerek oluşturduğu yeni kodlara yapılan göndermeler okunmaya çalışılmaktadır.

Kars ili, 1878-1918 yılları arasında yaklaşık 40 yıllık Rus hkimiyeti süreci içerisinde farklı kültüre ve mimari perspektife özgü ve günümüz kent dokusunu oluşturan yapıların bir araya gelmesi ile farklı mimari kimlik kazanmış bir bölgedir. Sivil, kamu, ticari ve askeri pek çok yapının oluşturduğu kent dokusu günümüzde korunmaya çalışılmasına rağmen halen kültürel ve mimari kayıplar vermeye devam etmektedir.

Rus dönemine ait 19. yy. sonları ile 20. yy. başları arasında inşa edilmiş Yılmaz Kazak evinin cephe düzeninin incelendiği bu çalışmada, cepheyi oluşturan yapı ögeleri, yapının ve yapı bölümlerinin baş-gövde-taban olarak ayırımından sonra Eco'nun oluşturduğu izelge üzerinden göstergebilim yaklaşımları ile yapı bütününde ve tek tek ögeler üzerinden sınıflandırılarak ele alınmıştır. Yapılan alışma ile yapıya dair edinilen mimari ve göstergebilimsel veriler ışığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Yılmaz Kazak evinin göstergebilim ile çözümlenmesine ilişkin bilgiler Şekil 3.8'de verilmiştir.

<p>MİMARİ ÜRÜN</p> <p>BALTİK ÜSLUBUNDA İNŞA EDİLMİŞ RUS DÖNEMİ SİVİL MİMARLIK YAPISI OLAN "YILMAZ KAZAK EVİ"</p>	<p>BAŞ</p> <p>GÖVDE</p> <p>TABAN</p>	
<p>DEĞERLENDİRME</p>	<p>KENT DOKUSU İÇERİSİNDE BALTİK ÜSLUBUNA SAHİP YAPI GRUPLARI TEKİL OLARAK SENTAKTİK, SEMANTİK VE PRAGMATİK OLARAK DEĞERLENDİRİLMİŞTİR.</p>	
<p>SENTAKTİK:</p>	<p>YAPI DÜŞEYDE DİKDÖRTGEN KESİTLİ DİKDÖRTGEN PRİZMA GÖRÜNÜMLÜ PİLAŞTERLER İLE 6 PARÇAYA BÖLÜNÜŞ VE HER PARÇA İÇERİSİNE MİMARİ ÖGELERDEN DİKDÖRTGEN ŞEMALİ, ÇEŞİTLİ SÜSLEMİ ÖZELLİKLERE SAHİP KAPI VEYA PENCERE YERLEŞTİRİLMİŞTİR. SAÇAKLIK BÖLÜMÜNDE FARKLI GEOMETRİK ŞEKİLLERDEKİ SÜSLEMİ DETAYLARI BİRBİRLERİ İLE AYNI YA DA FARKLI DİZİLM SİRALARI İLE SİMETRİK YA DA DENGELİ BİR ŞEKİLDE KONUMLANDIRILMIŞTIR.</p>	
<p>SEMANTİK:</p>	<p>YAPI DÜŞEYDE PİLAŞTERLER İLE BÖLÜNEREK GÜÇLÜ, SAĞLAM, SİMETRİK VE DENGELİ BİR ALGI ELDE EDİLMİŞTİR. YIĞMA TAŞIYICI SİSTEMİN BİR GÖSTERGESİ VE AYNI ZAMANDA YEREL MALZEME OLAN TAŞIN KULLANIMI KENT İÇİ DOKU OLUŞUMUNDA ETKEN BİR FAKTÖRDÜR. BASAMAK KULLANILMADAN YOL KOTUNDAN YAPIYA GİRİŞİN GERÇEKLEŞMESİ SOSYAL STATÜ NÖRMLERİNDE VERİ TAŞIMAKTADIR. SAHİP OLDUĞU SÜSLEMİ ÇEŞİTLİLİĞİ VE İNCE DETAYLAR, YAPI SINIFI OLARAK DENK OLDUĞU DİĞER BİNALAR ARASINDA ÖN PLANA ÇIKMASINDA VE KULLANICILAR ARASI KİMLİK VE SINIF FARKLILIKLARININ TESPİT EDİLMESİNDE ÖNEMLİ ROL SAHİBİDİR.</p>	
<p>PRAGMATİK:</p>	<p>YAPI BULUNDUĞU ÇEVRE DOKUSU İLE BÜTÜNLEŞEN BİR DİŞAVURUM SERGİLEMEKTEDİR. DÖNEMİN ETKİLERİNİ ÜZERİNDE BARINDIRMASI, AIT OLDUĞU KENTİN VE TOPLUMUN YANSIMASI OLARAK GÖZE ÇARPMAKTADIR. FORM VE BİÇİMSEL YAKLAŞIMLAR ESTETİK ANALIŞ İLE BİRLİKTE ÇEVRE YAPILARLA ORTAK BİR DİL OLUŞTURMUŞTUR. BÖLGEDE DEĞİŞEN YÖNETİM, İDEOLOJİ VE DİN GİBİ KAVRAMLARIN TOPLUMA AKTARIMI NOKTASINDA SİMGESELLEŞEN NÜANSLAR İÇERMEKTEDİR.</p>	

Şekil 3.8 Yılmaz Kazak evi'ne göstergebilimsel bakış (Orijinal)

Şekil 3.8 ele alındığında görüleceği gibi cephe düzeni içerisinde yer alan ögelerin incelenmesi ile yapının baş olarak nitelediğimiz saçaklık kısmı cepheye kabartma ve oyma teknikleriyle zenginlik ve hareketlilik katan, ayrıca süsleme çeşitliliği, üslup ve yoğunluğu ile yapı kullanıcılarına, dönemine ve yapı niteliğine dair bilgi veren önemli yapı elemanıdır. Bu ögeler zaman içerisinde cephelerde kullanılmaları ve insanlarla sosyal ortamda ilişki kurmaları neticesinde algısal ve psikolojik etkileri değişkenlik gösteren birincil ögeler olarak kabul edilmektedir (farklı kültürlerin süsleme stilize ve biçimlerinin değişkenlik göstermesi gibi). Gövde olarak nitelediğimiz bölümde yer alan giriş kapısındaki ince ahşap detaylar ile sadelikten uzak bir algı oluşturmuştur. Yapıya girişin merdiven kullanılmadan gerçekleştiriliyor olması, garnizon kent olan Kars ilinde o dönemin ev sahibinin askeri bir görevi olmadığına ya da daha düşük bir rütbeye sahip olduğuna dair bir ileti olarak yorumlanabilmektedir. Kapı kanatları üzerinde yoğun ahşap işçiliği olması ve portik bulunması, pencere söve başlarında yer alan akantüs stilizeleri ile tabanlarındaki oblonglar yapı görselinin yanı sıra kullanıcılarının etkisini güçlendiren biçimsel dışavurumlarıdır. Pilaşterlerin düzenli ve tekrarlı kullanımı (**sentaktik**) ile elde edilen güçlü ve sağlam (**semantik**) duruş, yapı ruhunu ve algılatılmak istenen

felsefeyi yansıtmaktadır. Kent dokusu içerisinde mimarlık ürünlerindeki dışavurumlar kullanıcıların – örneğin sütunun tapınaklardan kamusal/sivil mimarlık ürünlerine aktarım sürecini tecrübe ederek- buldukları sosyo-kültürel hayatın şekillenmesini ve kavramsal yaklaşımların davranışlara (**pragmatik**) direkt olarak etki etmektedir.

Yapı cephesinde yer alan süsleme çeşitliliği (pilaster başlıkları ve kesiti, saçaklıktaki detaylar, kapı-pencere süsleri vb.), konut yapısı olan bu mimarlık ürününün kullanıcılarına, mimarlık ürününün dönem ve kimliğine, yönetiminde bulunduğu ülkenin dini, ideolojik, ekonomik verilerine dair benzer tipolojideki diğer yapılarla karşılaştırma yapılarak fikir edinimi noktasında önemli bir yere sahiptir.

Yılmaz Kazak evi mimari öğelerin göstergibilim ile çözümlenmesine ilişkin bilgiler şekil 3.9’da verilmiştir.

İNCELENEN YAPININ (YILMAZ KAZAK EVİ) CEPHE ELEMANLARI/ÖGELERİ VE ÖZELLİKLERİ			
PİLAŞTER		YAPININ GÖVDE BÖLÜMÜNDE BULUNMAKTADIR YAPININ BAŞ BÖLÜMÜ OLAN SAÇAKLIĞI TAŞIMAKTADIR ÖZGÜN VE EŞİT SIRALI YEDİ ADET PİLAŞTER VARDIR YAPIYA SAĞLAMLIK VE GÜÇ ALGISI KATMAKTADIR GEÇİŞ ELEMANLARI İLE İLİŞKİ KURMAKTADIR İŞLEVİNİ TAMAMLAMIŞTIR	GÖSTEREN: PİLAŞTER DÜZANLAM: DUVARA GÖMÜLÜ, YASSI DÜŞEY BANT YANANLAM: SÜTÜN ALGISI OLUŞTURARAK BİNAYI TAŞIDIĞI HISSİYATI UYANDIRIR VE BİNAYA "SAĞLAM-GÜÇLÜ" İFADESİ VERİR.
KAPI		YAPININ GÖVDE BÖLÜMÜNDE BULUNMAKTADIR YAPININ TABAN KISMI İLE İLİŞKİLİDİR ÖZGÜN VE TEKTİR YAPIYA ESTETİK ALGI VE ZENGİNLİK KATMAKTADIR İŞLEVİNİ TAMAMLAMIŞTIR	GÖSTEREN: AHŞAP KAPI DÜZANLAM: YAPININ GİRİŞİ SAĞLAYAN MİMARİ ELEMAN YANANLAM: GİRİŞİN YOL KOTUNDA OLMASI, KULLANICININ HALK STATÜSÜNE DAHA YAKIN BİR NOKTADA OLDUĞUNA DAİR VERİ TAŞIR. KAPI ÜZERİNDEKİ DETAYLAR, YAPIYLA İLETİŞİM KURANLAR ÜZERİNDE EKONOMİK VE SOSYOLOJİK ETKİ OLUŞTURUR
PENCERE		YAPININ GÖVDE BÖLÜMÜNDE BULUNMAKTADIR ÖZGÜN VE EŞİT SIRALI 5 ADETTİR ÜZERİNDE STİLİZE EDİLMİŞ AKANTÜS YAPRAĞI VARDIR YAPIYA ESTETİK ALGI VE ZENGİNLİK KATMAKTADIR İŞLEVİNİ TAMAMLAMIŞTIR	GÖSTEREN: AHŞAP PENCERE DÜZANLAM: YAPININ HAVALANDIRILMASI VE IŞIK ALMASINI SAĞLAR, İÇ DİŞ BAĞLANTISINI KURAR YANANLAM: SÜSLEME ÖGELERİ, PENCERE EBATI VE SAYISI KULLANICININ STATÜSÜNÜ VE TOPLUMLA OLAN İLETİŞİM DÜZEYİNE DAİR VERİ TAŞIR
SAÇAKLIK		YAPININ BAŞ BÖLÜMÜNDE BULUNMAKTADIR ÖZGÜN VE HEM EŞİT HEM DE RİTMİKTİR ÜZERİNDE KABARTMA, BANT, OBLONG, BALUSTRAD GİBİ SÜSLEME ÖGELERİ YER ALMAKTADIR YAPIYA ESTETİK ALGI VE ZENGİNLİK KATMAKTADIR İŞLEVİNİ TAMAMLAMIŞTIR	GÖSTEREN: SAÇAKLIK DÜZANLAM: YAPI ÇATI ÖRTÜSÜNÜ TAŞIYAN ALIN KISMI YANANLAM: ÜZERİNDEKİ SÜSLEME ÇEŞİTLİLİĞİ İLE KULLANICIYA (ZENGİNLİK, STATÜ) VE DÖNEMİNE (KÜLTÜREL, EKONOMİK, SANATSAL) DAİR PEK ÇOK VERİ İÇERİR

Şekil3.9 Yılmaz Kazak evi genel öge çözümlenmesi (Orijinal)

Bu çalışmada, her ne kadar yapı ve kullanıcı üzerine yaklaşımlar ortaya konulmuş olsa da, mimarlık ürünleri buldukları doku içerisinde tıpkı bir cümle içerisinde bulunan söz öbeği gibi kendilerine yer edinmişlerdir. Aynı malzeme ve biçimlerin farklı kullanım ve dizilimleri ile oluşturulabilecek dışavurum kümesi içerisinde bulunan her bir ürün, onu

üreten ve kullananların dolayısı ile toplum bilinç ve düşüncesinin yapılaşmış halidir. Çünkü seçilen form, biçim, malzeme ve motif belli bir kültüre, deneyime, bilgi birikimine gönderme yaparak ve zaman çizgisi üzerinde simgeleşerek kavramsal boyutta zenginleşir. Çevremizde günümüze kadar varlığını korumuş birçok mimarlık ürünü bir doku içerisinde ya da yalın halde zamanının birikimlerini aktarmayı bekler durumdadır.

Dorfles'in sanatçı ve halk arasındaki iletişim kopukluğuna dair bakış açısını sanatçının sanatın dilini açıklamak yerine anlaşılması beklemesi sonucu günümüzde sanat eserlerinin okunamaması dolayısı ile sanatçı ile halk arasında oluşan uçurumun artık kapanamayacak duruma gelmesi olarak belirtmiştir. Bu düşünce doğrultusunda mimarlık ürünlerini ele aldığımızda tasarım felsefesi ile simgeleşen kodların örtülü kalması, bir bölgede zaman içerisinde edinilen birikimlerin nesneleşerek anlam yitimine sebep olacağı sonucuna ulaşılabilmektedir (Fusco, 2020).

Tek yapı ölçeğinde mimari cephe incelendiğinde, farklı yerleşim ve kullanım dizilimi ile oluşturulan algısal çeşitlilik, yapı grupları ölçeğinde ele alındığı zaman, bir iletişim aracı olan mimarlığın göstergeler üzerinden okunmasına ve toplumbilimlerinin de dâhil olacağı çok daha geniş anlam çıkarımlarına olanak sağlayacaktır. Göstergebilim çalışmalarının mimarlık günümüz ortamına katkısının yanında eski yapılara dair yeni felsefi yaklaşımlar getireceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akçayöz, V. Öztürkkan, Y. (Ed.). (2013). *Eski ve yeni fotoğraflarla Kars*. Kars: Özal Matbaası
- Alaybeyli, N. (2006). “Rus işgali döneminde (1878-1918) Kars”. (F. Özdem, Haz.). “Kars “beyaz uykusuz uzakta”. (s. 95-100). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Alp, N., Yaşlı, K.Z.A., Özdemir, H. (Haz.). (2009). *Kars ili kültür envanteri*. Ankara: Aydoğdu Ofset Matbaacılık
- Barthes, R. (1979). *Göstergebilim ilkerleri*. (B. Vardar, M.Rifat, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eco, U. (2019). *Mimarlık göstergebilimi*. (F. E. Akerson, Çev., V. Atmaca, Ed.). İstanbul: Daimon Yayınları.
- Ekinci, O. (2006). *Kars kitabı*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Erkman, F. (2015). *Göstergebilime giriş*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Fischer, G. (2015). *Mimarlık ve dil*. (F. E. Akerson, Çev., A. Köksal, Ed.). İstanbul: Daimon Yayınları.
- Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş*. (S. İrvan, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Fusco, R. (2020). *Kitle iletişim aracı olarak mimarlık*. (F. E. Akerson, Çev., P. Gökbayrak, Ed.). İstanbul: Arketon Yayınları.
- Guiraud, P. (2016). *Göstergebilim*. (M. Yalçın, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gündoğdu, H. (2007, Eylül). XIX. yüzyıl Kars yapılarına baltık mimari üslubun yansımaları. *XIII. Türk Sanatları Kongresi*, Budapeşte
- Jencks, C. (1980). “A semantic analysis of Stirling’s Olivetti Centre Wing”. (Broadbent, G. Bunt, R. Jencks, C. Ed.). *Signs, symbols and architecture*. (s. 233-241). Bath: The Pitman Press.
- Konsa, K. (2015). Modern conservation: connecting objects, values and people. *Baltic Journal of Art History* (10), s. 53-84.
- Okuyucu, E. (2011). *Çağdaş eğitim yapılarında avlunun göstergebilimsel açıdan değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Konya
- Norberg-Schulz, C. (1988). *Intentions of architecture*. Massachusetts. MIT Press.
- Nöth, W. (1995). *Handbook of semiotics*. (T.A. Sebeok, Ed.). Indianapolis: Indiana University Press
- Rifat, M. (2019). *XX. yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları -I*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Sausure, F. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. (B. Vardar, ev.). İstanbul: Multilingual Yayıncılık.
- Yılmaz, B. (2006). “Kars: “Kar’ın arın mirası ile dans ettiği kent”. (F. Özdem. Haz.). Kars “beyaz uykusuz uzakta”. (s. 301-328). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Zevi, B. (2015). *Mimarlığı görebilmek*. (F. E. Akerson, ev., A. Köksal, Ed.). İstanbul: Daimon Yayınları.

Web Kaynakları ve Erişim Tarihleri

Web1 https://www.liveinternet.ru/community/lj_humus/blog/page386.html
erişim tarihi: 17.08.2020

Web2 <http://www.googleearth.com> erişim tarihi: 17.08.2020

Bölüm 9

TARİHİ YAPIDA TAŞIYICI SİSTEM SORUNLARININ ALETSEL ÖLÇÜMLERLE BELİRLENMESİ: DİYARBAKIR DEVA HAMAMI ÖRNEĞİ

Nursen IŞIK^{1 2}

Fatma Meral HALİFEOĞLU³

---

1 Dr. , Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Yapı Bilgisi Ana Bilim Dalı.
Diyarbakır e-posta:isicken@gmail.com

2 Işık, N. Bu çalışma, “ Geleneksel Yığma Yapılarda Taşıyıcı Sistem Hasarları ve Nedenlerinin Tespiti İle Güçlendirme ve Tamamlayıcı Müdahale Önerileri; Diyarbakır;Suriçi Örneği” doktora çalışmasından üretilmiştir.

3 Doç.Dr., Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Ana Bilim Dalı.
Diyarbakır e-posta:mfhalife@gmail.com

1.GİRİŞ

Hamam, Türkçede suni yollarla ısıtılan ve işletilen yıkanma mekanları olarak ifade edilmektedir. Arapça kökeni **“hamm”** dan gelen ve sıcak olmak ve ısıtmak anlamına gelen hamam kelimesi Fars dilinde **“germabe”** adını almaktadır. Sıcak su kaynaklarının kullanıldığı yapılar **“kaplıca-ılica”** olarak adlandırılmıştır. Anadolu ve Türk kültüründe hamamlar **“ısı”**, **“ısıcak”**, **“ısı dam”**, **“ısıık”**, **“ısıık”**, **“ıssi”** isimleri ile anılmıştır (Eyice, 1997)

Hamamlar yıkanma, temizlenme eylemleri, tedavi ve dini gereklilikler gibi birçok ihtiyaca göre inşa edilmiş yapılardır. Yunan, Roma, Bizans, Erken İslam, Seçuklu ve Osmanlı döneminde aynı işlevle kullanılan hamam yapıları ve kültürleri günümüze kadar ulaşmıştır¹.

Türk hamamlarında alan bakımından en büyük hacim **“soyunmalık”** kısmıdır. Bu alan genellikle ılıklik ve sıcaklık mahallerinin toplam alanına eşdeğer büyüklüktedir.²

Soyunmalık mekânının orta kısmına çeşitli formlarda fiskiyeli havuzlar yerleştirilmiştir. Soyunmalık duvarları boyunca dolaşan ve birkaç basamakla çıkılan bir seki bulunur. Bu sekilere sofa adı da verilir. Sekilerin alt kısmına ayakkabı koymak için nişler yapılmıştır.³

Ilıklık genellikle enine uzanan dikdörtgen biçiminde bir mekândır. Bu kısımda dinlenmek için mermer setler, traşlık (usturalık) adı verilen temizlik hücreleri ile bir kenarda bazen dehliz gibi geçişi olan tuvaletler bulunmaktadır. Ilıklığın üstü beşik tonozlarla, kubbelerle bazen de her ikisinin bir arada kullanılmasıyla örtülmüştür (Ertuğrul 2009)

Hamamlarda ılıklik kısmından yıkanma eyleminin gerçekleştiği yer olan sıcaklık kısmına dar ve ancak bir insan boyunda olan bir kapıdan girilir. Genelde bir merkezi kubbe ve etrafında simetrik olarak düzenlenmiş, adına halvet denilen küçük yıkanma odaları ve eyvanlardan oluşur. Mekânın orta kısmında göbektaşı yer alır. Sıcaklık kısmı hamamın en sıcak ve buharlı yeridir. Ortamın buharlı olmasına, kullanılan su sebep olduğu gibi sıcak su deposundan halvet hücrelerinin bir tanesine açılmış olan pencereden gelen buhar da etkilidir. Sıcaklık kısmında yıkanma iki ayrı yerde gerçekleşir. Küçük bir kapı ile ana sıcaklık mekânına açılan alçak tavanlı oldukça sıcak olan halvetler hem rahat yıkanmak isteyen, hem de sıcak ortam arayanlar için idealdir. Büyük bir kubbe ile örtülmüş bazı sıcaklık örneklerinde görüldüğü gibi halvet hücreleri esas mekândan insan boyundaki bölme

1 Say, Kula, S. (2007). “Erken Dönem Osmanlı Hamamlarında Eğrisel Örtüye Geçiş Sistemleri” İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi İstanbul

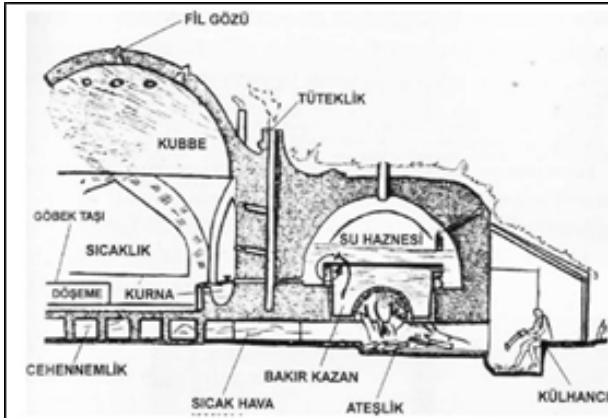
2 Önge, Y., 1986 “Koca Sinan’ın Hamamlarında Görülen Bir Yenilik-Merkezi Kubbeli Örtü Sistemleri”, II. Uluslararası Türk İslam Bilim Ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İTÜ, , C. 2, 1986, S. 81-85.

3 Aru, A.K., 1949 “Türk Hamamları Etüdü”, Doçentlik Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Matbaacılık, T.A.O, 1949, s. 34.

duvarları ile ayrılmıştır.⁴

Gerek özel gerek genel hamamlarda su deposunun gerisinde kalan külhan, uzunluğu sıcak su deposunun boyuna eşit üstü genellikle beşik tonozla örtülü bir depo ve tesisat yeridir. Külhanın zemin kotu genellikle küçük hamamlarda cehennemlik seviyesinde tutulmuş, genel hamamlarda ise takriben su deposuyla aynı hizada olup, ancak cehennemlik seviyesindeki ocak ağzının açıldığı kısma basamaklarla inilmiştir. Yalnızca genel hamamlarda, külhandaki ocak ağzlarının su deposu duvarında, sivri kemerli derince bir niş içine alındığı ve ocak kapağı açıldığında, geri tepen ateşin külhancıyı yakmaması için yapılmış, büyük alev bacasının bu nişin tavanından itibaren yükseltildiği görülmektedir. Ocağın içinde yanan ateş bir taraftan suyu ısıttığı gibi alev ve dumanları da hamamın döşemesi ve duvarları içindeki “tüteklik” kanallarında dolaşarak hamamı ısıtır. Ateşin dumanı da tütekliklerle dışarı atılır. Hamam döşemeleri genellikle 70-150cm yükseklikte 40-50 cm²+ayaklar üzerine oturtulmuştur. Sıcak havanın dolaştığı kanallara “cehennemlik” denir. Sıcak su yıkanma yerlerine iki şekilde taşınır. Isınan su ya doğrudan hamamın içindeki musluklara gider ya da odunluğun üstündeki bir depoya götürülerek buradan dağıtılır. Bu dağılım, duvarların alt kısmına toprak borular içinden geçilerek yapılır. Su deposunun hamamla ilişkisi yoktur. Sadece bazen sıcaklık döşemesinin 200-250 cm yüksekliğinde bazı yerlerde tamir için, su haznesinden, bir menfez bırakılmıştır ki bu depoya bir ip veya merdivenle inilir.⁵

Hamamlar, külhandan gelen sıcak havanın döşemeler altında cehennemlik denilen özel galerilerden dolaşmasıyla ısıtılır ve ısı kaybına mani olmak için kubbeye açılmış tepe camlarıyla aydınlatılır.⁶ (Şekil 1)

Şekil 1. Türk Hamamı Isıtma Sistemi⁷

4 Ertuğrul, A.2009 “Hamam Yapıları ve Literatürü” Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7, sayı 13,s. 241-266

5 Aru.A.K. A.G.E S.38

6 Kuban, age., s. 199

7 Aru, A.K. 1949 “Türk Hamamları Etüdü”, İTÜ, Doçentlik tezi, İstanbul, , s.37-40.

Soğukluk, hamamların rüzgârlık denilen bölümünün bitişiğinde yer alan genişçe meydana denilmektedir. Bu bölüm halk arasında “soyunmalık” olarak da geçmektedir. Soğuklukta duvarları çevreleyen sedirler bulunmaktadır. Hamama gelen kişi bu sedirlerin üstünde kıyafetlerini çıkarıp peştamallarını kuşanır. Bazı hamamlarda bu bölüme ilaveten “şırvan” olarak isimlendirilen bir üst kat daha vardır. Şırvan da aynı amaçla kullanılmaktadır.⁸

Soyunmalık (soğukluk) mekanı hamamların hacim olarak en geniş kısmıdır. Bu kısımların gün ışığı ile aydınlatılmasında; çatı örtüsü ve konstrüksiyonu her ne olursa olsun aydınlık fenerleri kullanılmıştır. Aydınlık fenerlerinin yapım malzemesi ve formu değişse de genellikle soyunmalık mekanını örten çatının merkezinden yükselecek biçimde konumlandığı görülmüştür. Yapıların geçirdiği onarımlar nedeniyle bu fenerlerin çok azı günümüze kadar gelebilmiştir.⁹

Suriçi Bölgesi, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 29.09.1988 gün ve 38 sayılı kararıyla” Kentsel Sit” alanı olarak ilan edilmiştir. Karara göre; Diyarbakır surlarının “Koruma Alanı” ile Kentsel sit alanına uygun “Geçici Dönem Yapılanma Koşulları” belirlenmiştir. Diyarbakır Surları ve bunu dıştan kuşatan Hevsel Bahçeleri 2015 yılında UNESCO dünya kültür miras listesinde yer almıştır. Surların çevrelediği Suriçi bölgesinde 601¹⁰ tescilli kültürel, ticari ve sosyal yapı bulunmaktadır.

Bu çalışmada geleneksel Diyarbakır hamamlarından Deva Hamamı'nın mimari ve yapısal özellikleri ile bazı aletsel ölçümlere dayalı taşıyıcı sistem hasarlarının tespiti konu edinilmiştir. Yapının genel sorunlarının yanında ölçümsel hasar tespitlerine yönelik koruma ve güçlendirme önerileri geliştirilmiştir.

2.GELENEKSEL DİYARBAKIR HAMAMLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Diyarbakır'daki tarihi yapılarla ilgili önemli kaynaklardan biri olan 1540 yılındaki Tahrir defterine göre kentte 12 adet hamam yapısı bulunmaktadır (İlhan, 1992). Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde 1650 yılında gelmiş olduğu Diyarbakır'da 13¹¹ adet, J.S. Buckingham¹² ise 1827 yılında Diyarbakır'da 20 adet hamam olduğunu belirtmiştir. Sözen'e göre 13 adet hamam “İpariye/ Eşrik/Eşbek/Eşek Hamamı, İskender Paşa Hamamı, Hamam-I Atik, Muallak Minareye yakın hamam, Melik Ahmet Paşa Hamamı, Dağkapı'da Suakar Hamamı, Mardin Kapı yakınında hamam, Çarşı Hamamı, Bıyıklı Mehmet

8 T.C Ankara Kalkınma Ajansı'nın desteklediği “Sürdürülebilir Bir Turizm İçin Uygulamalı Hamam Müzesi” projesi www.turkhamammuzesi.com

9 Saraç, E. 2012.“Kütahya Geleneksel Kent Yerleşimindeki Hamam Yapıları, Koruma Yaklaşımı ve Uygulamalarının Analizi”Uzmanlık Tezi. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü. İstanbul. s.19.

10 Diyarbakır Koruma Kurulu 2017 Tescilli Yapı Kayıtlarına göre düzenlenmiştir.

11 Sözen, M.(1971).Diyarbakır'da Türk Mimarisi, İstanbul.

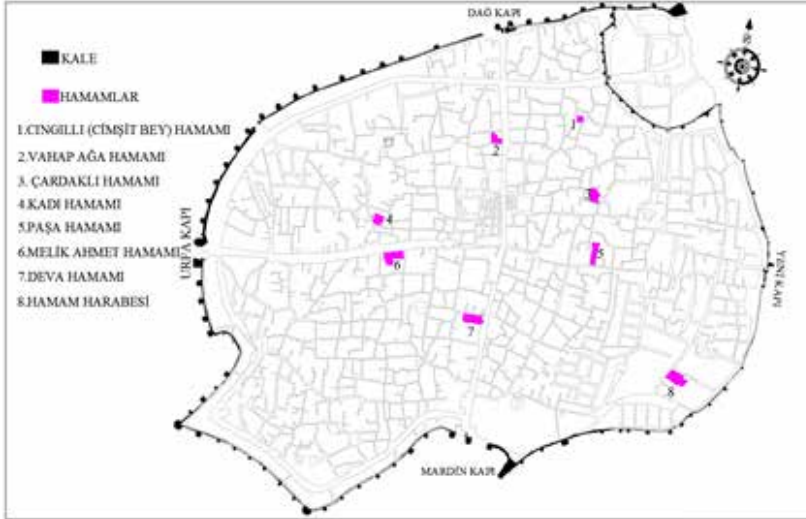
12 Buckingham, James Silk, Travels in Mesopotamia, London 1827.

Paşa Hamamı, Behram Paşa Hamamı, Çardaklı Hamamı, Yeni Kapı Hamamı, İçkale Hamamı” olarak belirtilmektedir. (Sözen, M., 1971, “Diyarbakır’da Türk Mimarisi”, S:207-208).Günkut ise Diyarbakır’da 9 hamam olduğunu ifade etmiştir (Günkut 1937).

Diyarbakır şehir merkezinde inşa edilen ve günümüze ulaşan hamamlar Deva Hamamı (1520-40), Paşa Hamamı (1564-1567), Melik Ahmet Paşa Hamamı (1567), Kadı Hamamı, Küçük (Şensu) Hamam, Vahap Ağa Hamamı (XVII. yy) ve Çardaklı Hamamı’dır (1520-40)¹³. Günümüze ulaşamayanlar ise Cingilli Hamamı (Cimşit Bey), İpekoğlu Hamamı, Çarşı Hamamı, Bekir Paşa Hamamı, Hüseyin Efendi Hamamı, Dilaver Paşa Hamamı, Domat Hamamı, İç Kale’deki Kale Hamamı, Maristan Hamamı, Yeni Kapı Hamamı, Mirza Hamamı ve Suakar Hamamı’dır.¹⁴

Diyarbakır hamamlarında; genel hamam terminalojisinde bulunan ve yukarıda kaynaklarda da anlatıldığı üzere birçok bölüm yer almaktadır. Ancak bu hamamların büyük çoğunluğunun özel mülkiyetli ya da bakımsızlık ve terk edilmesiyle günümüzde özgün işlevi ile kullanılmamaktadır.

Suriçi Bölgesinde günümüze ulaşmış 6 adet kısmi ya da ağır hasarlı, ikisi tamamen arkeolojik kalıntı şeklinde toplam 8 adet hamam yer almaktadır. Suriçi Bölgesinin kuzeydoğusunda Çardaklı Hamamı, güneydoğusunda Paşa Hamamı, güney batısında Deva Hamamı ile Melik Ahmet Hamamı ve kuzey batısında Kadı Hamamı ile Vahap Ağa Hamamı bulunmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Diyarbakır Hamamlarının Mevcut Konumları¹⁵

13 Sözen, M. (1971), Beysanoğlu, Ş. (1998) “Anıtlar ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi” Cilt 1. Ankara.

14 Sözen, M. (1971), Diyarbakır’da Türk Mimarisi, İstanbul.

15 Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi KAİP Planından değiştirilerek düzenlenmiştir.

Şekil 3.Diyarbakır Suriçi Bölgesindeki Hamam Örnekleri

Şekil 3.Diyarbakır Suriçi Bölgesindeki Hamam Örnekleri

Restorasyonu yapılan ve güçlendirme uygulaması yapılmış Vahap Ağa Hamamı günümüzde özgün işlevi dışında restoran olarak kullanılmaktadır. Çardaklı Hamamı, Paşa Hamamı ve Kadı Hamamlarının restorasyonları tamamlanmış olup, işlevlendirilmemiştir. Melik Ahmet Paşa Hamamı ticari mekana dönüştürülerek yapım sistemi değiştirilmiştir. Deva Hamamı ise, soğukluk mekanı kafeye dönüştürülmüş, diğer bölümleri boş ve işlevsiz hale getirilmiştir.

3.DEVAHAMAMI'NIN KONUMU VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Deva Hamamı Suriçi Bölgesi'nin güneybatı dilimindedir. Gazi Caddesi üzerindeki ticari aksta yer almaktadır. Özel mülkiyetli olan hamamda yakın dönemde restorasyon ve onarım çalışmaları yapılmamıştır (Şekil 4).

Şekil 4. Deva Hamamı'nın Suriçi Bölgesi'ndeki mevcut konumu ve durumu (2020)

Deva Hamamı Gazi Caddesi üzerinde Abdaldede Mahallesi, Deve Sokak'ta yer almaktadır. Deva Hamamı Hüsrev Paşa vakfına ait olup 1540 yılında yapılmış, Hamam-ı Kebir (Büyük Hamam) olarak adlandırılmış ve yılda 6300 Akçe gelir sağlanmıştır (Beysanoğlu, 1990)

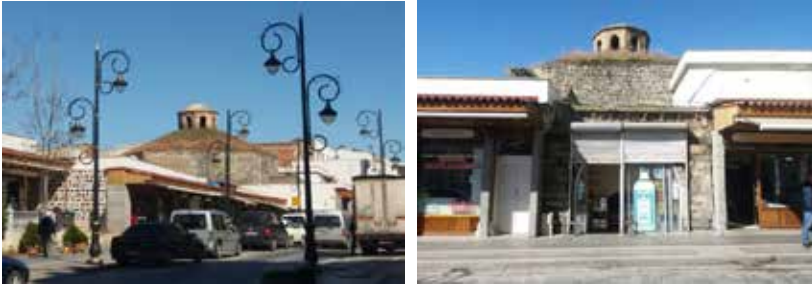
19. yüzyılın başlarında Diyarbakır'a gelen Buckingham, hamamın kentteki en büyük ve ferah hamam olduğunu ifade etmektedir (Tuncer, 2012: 85; Korkusuz, 2003: 97).

Deva Hamamı yığma yapım tekniğiyle inşaa edilmiştir. Hamamın duvar ve döşemelerinde genel olarak dayanımı yüksek bazalt taşı kullanılmıştır. Dayanımı yüksek olan bazaltın kentteki hamamların günümüze kadar ulaşmasında önemli etkisi olmuştur. Hamamın soğukluk, aralık, traşlık, ılıklik ve sıcaklık bölümündeki kubbe, tonoz ve tromplarda tuğla ve taş malzeme birlikte kullanılmıştır. Soğukluk bölümündeki soyunma nişleriyle sıcaklık bölümündeki yıkanma bölümleri taş kemerlerle geçilmiştir. Hamamın tüm mekanları sıvalı ve boyalıdır.

Hamamın soğukluk bölümünün kafe olarak işletilmeden önce niteliksiz sıva raspası yapılmış olup, bu bölümdeki sıvalı kısımlar kısmen kaldırılmıştır. Hamamda yapılan niteliksiz onarımlar sonrası tüm döşemeler beton şap malzemeyle kaplanmıştır.

Sıcaklık, soğukluk ılıklik, aralık bölümlerinde iki sıralı, eyvan ve halvet odalarında tek sıralı beton sekiler bulunmaktadır.

Deva Hamamı'nın Gazi Caddesi üzerindeki batı cephesinden erkekler, kuzey yönündeki Deve Hamam sokaktan kadınlar girişi olmak üzere iki girişi bulunmaktadır. Ancak günümüzde batı yönündeki erkekler girişinin bulunduğu alan, ticari mekan olarak kullanılmaktadır. Hamam zemin kotu, sokak kotundan daha düşük olduğu için, hamama kadınlar girişinden sokak kotundan üç rıhtla inilerek ulaşılmaktadır. Deva Hamamı'nın caddeye bakan batı cephesinde ticari mekanlar bulunmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Deva Hamamı Gazi Caddesi Doğu Cephesi (2020)

Deva Hamamına Deve Hamamı Sokaktaki kadınlar girişi olarak bilinen kısımdan girilmektedir. Sokak kotundan 3 rıhtla inilerek taşlık¹⁶ kısmına ulaşılmaktadır. Günümüzde kafe olan soğukluk bölümüne girilen bu kısımda sonradan eklenen WC bulunmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Deva Hamamı Deve Hamamı Sokaktaki Kadınlar Girişi (2020)

Bu bölümden 25 cm lik bir rıhtla soğukluk¹⁷ (soyunmalık) bölümüne girilmektedir. Soğukluk bölümündeki kubbe çapı 14 m (Payaslı 2018,128) büyüklüğüyle Diyarbakır Hamamlarının içerisinde en büyüğüdür. Kubbe eteklerine doğru dört adet pencere konumlandırılmıştır. Kubbenin üstünde bir aydınlık feneri bulunmaktadır. Aydınlık feneri sekizgen formda olup her kenarında pencereler açılarak kubbeden soğukluk bölümüne bu şekilde doğal aydınlatma sağlanmıştır. Soğukluk bölümünü çevreleyen yaklaşık 80 cm yüksekliğinde iki rıhtlı beton sekiler ile bunun ortasında aydınlatma fenerinin aksında bazalttan yapılmış dilimli havuz yer almaktadır. Soğukluk bölümünde geçmişte ahşap sekilerle soyunma odalarına (galeri katı) ile ulaşılmaktaydı. Ancak günümüzde bu ahşap sekiler tümüyle kaldırılmıştır. Ayrıca soğukluk bölümünün güneybatısında sivri (üçgen) kemerle girişi olan bir oda bulunmaktadır. Ahşap sekilerin tümüyle kaldırılması nedeniyle bu odaya giriş kotundan ulaşılamamaktadır (Şekil 7).

16 Taşlık: Hamamlarda soğukluktan önce inşa edilen, üstü kubbe, tonoz veya ahşap kirişleme ile örtülü olabilen giriş mekanıdır. Hamamın ana mekanlarından olan soğukluktan önce yer alır (Dağtekin 2007)

17 Soğukluk: Hamamların girişbölümündekibu mekan yıkanma bölümüne girmeden önce elbiselerin çıkarıldığı ve yıkandıktan sonra dinlenen kısımdır. Türk hamamlarındaki en büyük mekanlar soğukluk-soyunmalıklardır. Bu mekanların boyutları genellikle ılıklik ve sıcaklık bölümlerinin toplamına yakındır (Önge 1995)

2015

2020

Şekil 7. Deva Hamamı Soğukluk Kısım

Soğukluk kısmından 1.74 cm boyutlu alçak bir kapıyla üstü kubbeli aralığa ulaşılmaktadır. Aralık bölümünde yaklaşık 50 cmlik üstü betonla kaplanmış taş sekiler vardır. Aralığın kuzey yönünde traşlık, ve hela bulunmaktadır. 2018-2019 Nisan ayına kadar Soğukluk bölümünün orta kısmı ile aralık kısmı döşemeleri definciler tarafından kazılmış ve kalan kısımlar kazılan bölümlerin içine doğru çökmüştür. Daha sonra 2019 Nisan ayından itibaren yapılan niteliksiz onarımlarla bu döşemeler kapatılarak soğukluk bölümü kafe olarak işlevlendirilmiştir. Diğer bölümler kapalı ve kullanılmamaktadır.

Aralık¹⁸ bölümünün güneyinde beşik tonozlu etrafı iki sıralı yaklaşık 70cm yükseklikteki beton sekilerle çevrili ılıklik¹⁹ kısmına girilmektedir (Şekil 8).

Şekil 8.Deva Hamamı üstü kubbeye örtülü ılıklik bölümü (2020)

Sıcaklık²⁰ bölümüne ılıklığın batı duvarından geçilmektedir. Deva Hamamının sıcaklık bölümü, Osmanlı dönemi Türk hamamlarının

18 Aralık: Soğukluk (soyunmalık) ile ılıklik arasındaki geçitir (Gültekin, R.E.,2017)

19 ılıklik: Vücutu alıştıran sıcaklığa giriş için duvar boyunca mermer sekilerin yer aldığı, duvarları ve zemini de mermer kaplı bir dinlenme mekanıdır (Gültekin, R.E.,2017).

20 Sıcaklık: Hamamlarda ılıklik kısmından sonra yıkanma eyleminin gerçekleştiği mekandır. Sıcaklık kısmına sıcak buharın dışarı çıkmasını önlemek amacıyla kısa ve dar kapıdan girilir (Ertuğrul 2009)

“yıldızvari sıcaklıklı tip” formunda yaklaşık olarak 12 m²¹ çapındadır. Bu mekanın üstünde fil gözleri (tütekler)²² bulunmaktadır. Sıcaklık bölümünün ortasında sonradan beton malzemeyle yenilenen 80 cm yüksekliğinde, sekizgen bir göbek taşı yer almaktadır.

Dairesel formda olan sıcaklık bölümünde dört adet yıkanma bölümü iki adet eyvan ve kuzeybatı yönünde birbirine geçişli, kare formlu üstü kubbeli beş adet halvet²³ bulunmaktadır. Bu odalar beton sekilerle çevrilmiş içinde kurnalar ile su tahliyesinin sağlandığı kanallar yer almaktadır. Sıcaklık bölümünün kubbesinde buhar çıkışı sağlayan fil gözleri ve dötgen açık havalandırma boşlukları vardır (Şekil 9).

Şekil 9. Deva Hamamı sıcaklık bölümü havuz ve kubbesi

Sıcaklık bölümünde iki adet eyvan ve yıkanma bölümleri ile halvet odalarına girişleri sağlayan alçak geçişler bulunmaktadır. Eyvanlar beşik tonoz, yıkanma bölümleri tonoz halvet odalarının üstü kubbeye örtülüdür. Bu bölümdeki mekanların tümünde beton seki, kurna ve sıcak suyun iletildiği tesisat boruları yer almaktadır. Ayrıca bu bölümün batı duvarının arkasında su deposu bulunmaktadır. Su deposuna geçiş dörtgen bir pencereyle sağlanmaktadır. Su deposunun arkasında külhan ve diğer depolar yer almaktadır (Şekil 10).

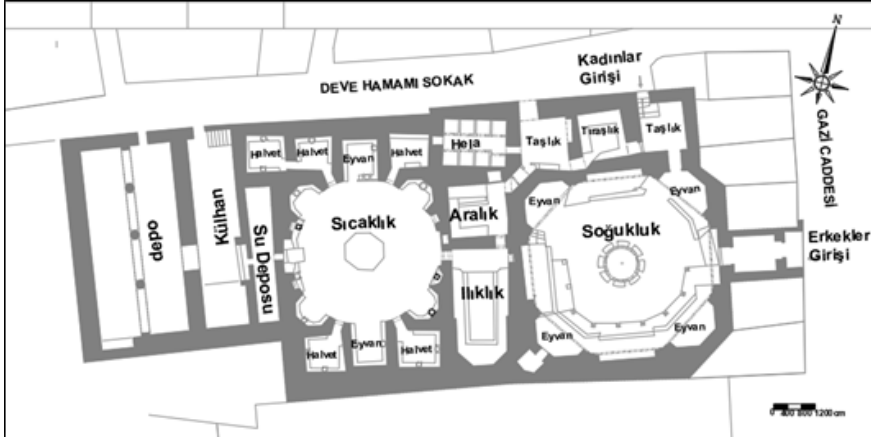
Geçmişte yıkanma bölümü duvarlarında oluşturulan nişlerde doğal aydınlatma olmaması ve yeterli ışığın bulunmaması nedeniyle bu alanlarda kandil, mum ya da şamdanlar kullanılarak aydınlatılması sağlanmıştır.²⁴

21 Eyice, S. 1960.

22 Fil gözü ışıklık, tüteklik: Ilıklık ve sıcaklıktaki kubbe ve tonozlar üzerinde aydınlatmayı sağlayan cam fanuslardır. Camların yerleştirildiği yuvalar yıldız, daire gibi değişik formlarda olmaktadır (Ülgen 1950)

23 Halvet: Sıcaklık mekanın köşelerinde ayrı ayrı küçük yıkanma hücreleri verilen isimdir. Halvet hücreleri genellikle kare, dikdörtgen veya çokgen planlı olup üst örtü olarak kubbe veya tonoz ile örtülür.

24 Önge, Yılmaz, (1988) “Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan’ın İnşa Ettiği Hamamlar”, Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, c. I, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, , s. 403-428

Şekil 10. Deva Hamamı Planı²⁵

3.1.Deva Hamamı'nda Aletsel Ölçümlerle Tespit Edilen Hasarlar

Deva Hamamı'nda 2015-2020 tarihleri arasında gözlemsel, Ağustos 2016 ile Temmuz 2017 tarihleri arasında aylık periyotlarla 1 yıl (12 ay) boyunca aletsel tespitler yapılarak buna bağlı olarak taşıyıcı sistem sorunları araştırılmıştır. Aletsel ölçümler sonucunda teknik izlemelerle hasar değişimleri ve düzeyleri kayıt altına alınmış, elde edilen veriler çizelge ve grafiklere dönüştürülmüştür. Yapının bir kültür varlığı olarak korunması ve yaşatılabilmesi için güçlendirme önerileri geliştirilmiştir.

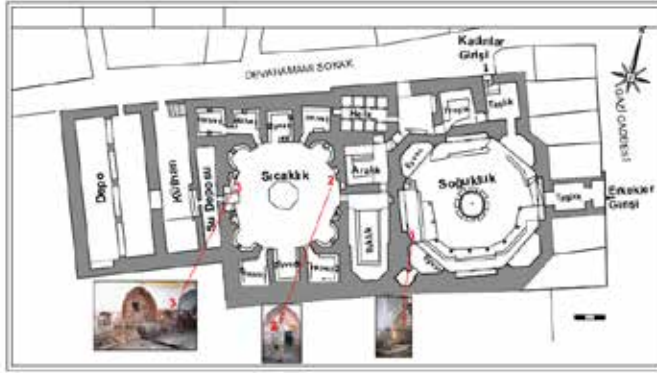
Yapının soğukluk ve sıcaklık bölümlerinde toplam üç ayrı noktada *malzemede çatlak değişimleri, yüzey düzgünlüğü, elektrotlar arası ses yayılma süresi, ses yayılma hızı ve sıcaklık-nem değişimlerinin* tespiti için aylık periyotlarla ölçümler ultrasonik test cihazı yardımıyla yapılmıştır. Meydana gelen değişimler çizelge ve grafiklere dönüştürülerek hasar değişimleri belirlenmiştir. Ayrıca georadar (GPR) cihazıyla zemin taraması yapılmış, zeminin yatay ve dikey kesitleri ile radargram görüntüleri elde edilmiştir (Şekil 11).

25 Payaslı, Oğuz, G.,(2017) Deva hamamının rölevaleri 2017 yılında Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü öğrencileri tarafından Rölöve Teknikleri dersi kapsamında Gülistan Öztürk, Pınar Esin, Büşra Şimşek, Serap Uzan, M.Emin Cebe, Büşra Erkoç, Sevdâ Erdoğan, Kübra Koçhan, Şeyda Yavşan, Helin Polat, Şermin Varış, Elif Baydar, Ulaş İpek ve Mürsel Oltan' Gülin Payaslı danışmanlığında hazırlanmıştır.

Şekil 11. Deva Hamamında yapılan aletsel ölçümler

Deva Hamamında aletsel ölçümler sıvasız ve boyasız belirlenen yapı elemanlarından seçilerek üç ayrı noktadan alınmıştır. Soğukluk duvarının kuzey duvarı (1), Sıcaklık bölümünün girişindeki batı duvarı (2) ile sıcaklık bölümünün doğu duvarında (3) ölçümler aylık periyotlarla yapılmıştır (Şekil 12 a Şekil 12 b).

Şekil 12 a. Deva Hamamında ölçüm alınan noktalar²⁶

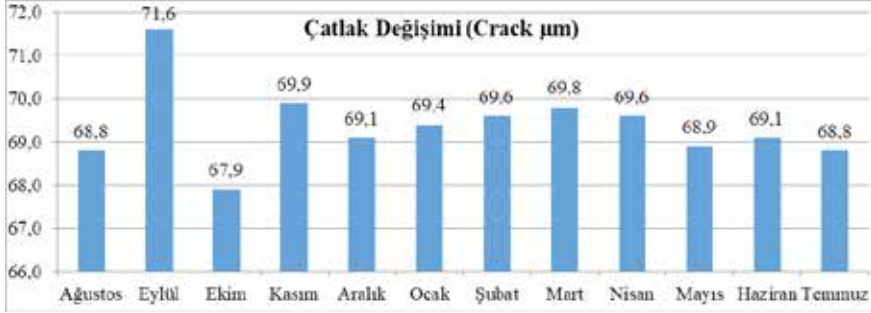

Şekil 12 b. Deva Hamamında ölçümlerin alındığı noktaların konumları

26 Payaşlı, Oğuz, G., (2017) yılında Gülün Payaşlı danışmanlığında Mimarlık Bölümü öğrencileri tarafından hazırlanan rölöve projesi yeniden düzenlenmiştir.

Çatlak Değişim Ölçümlerinde;

Ağustos 2016-Temmuz 2017 tarihleri arasında ultrasonik test cihazıyla yapılan aylık ölçümlerde elde edilen değerlerin hasar oluşturacak düzeyde olmadığı görülmüştür. Eylül ayında meydana gelen değişim ise duvardaki nem ve kısmi parça kopmasına bağlı oluşmuştur. Yapılan ölçümler sonucu elde edilen veriler doğrultusunda çıkarılan çatlak değişim grafiğinin stabil olduğu bazı küçük değişimlerin iklime bağlı olarak geliştiği düşünülmektedir. Çatlak değişiminin genel yapı strüktüründe önemli bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir (Şekil 13).

Şekil 13. Deva Hamamı Ağustos 2016- Temmuz 2017 tarihleri arasındaki çatlak değişim grafiği

Malzemede Yüzey Düzgünlüğü Ölçümlerinde;

Deva Hamamı, sıcaklık ve soğukluk bölümleri başta olmak üzere tüm duvar ve üst örtüsü çimento esaslı sıva ve boya ile kapatılmıştır. Bu nedenle yüzey düzgünlüğü değerlendirmesi sıva ve boyaların dökülme noktalarından alınmıştır. Hamamın boş ve kullanılmaması nedeniyle duvar yüzeylerinde önemli kayıplar oluşmamıştır. Yüzey düzgünlüğü değerleri, referans değeri olarak belirlenen 3m/s'nin altında çıkmasına rağmen aylık ölçümler birbirine yakın olmuştur (Şekil 14).

Şekil 14. Deva Hamamı Ağustos 2016-Temmuz 2017 tarihleri arasındaki yüzey düzgünlüğü değişim grafiği

Malzemede Elektrotlar Arasında Ses Dalgaları Yayılma Süresi Ölçümlerinde;

Deva Hamamında çatlak ölçümü ile yüzey düzgünlüğü yapılan noktalarda ses dalga yayılım süresinde meydana gelen değişimler minimum düzeydedir. Ölçüm sonrası elde edilen değerler, referans değeri belirlenmiş olan 26.3 μs 'lık değer yaklaşık 3 katı kadar ölçülmüştür. Bu değerlerin yüksek çıkmasında ölçülen noktalarda kısmi hasarların olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 12 ay boyunca yapılan ölçümlerde önemli bir değişim olmamıştır. Dalga yayılım hızları μsn^{27} birimiyle belirlenmiştir. Eylül ayındaki meydana gelen değişimin çatlak değişim ile yüzey düzgünlüğü değerlerinde olduğu gibi, hasarlı noktalardaki parça kopmasına bağlı olduğu düşünülmektedir. Diğer aylarda yapılan ölçümlerdeki değişimler yapı taşıyıcı sistemi etkileyecek düzeyde değildir (Şekil 15).

Şekil 15. Deva Hamamı Ağustos 2016-Temmuz 2017 tarihleri arasındaki elektrotlar arası ses dalgası yayılma süresi değişim grafiği

Malzemede Ses Yayılma Hız Ölçümlerinde;

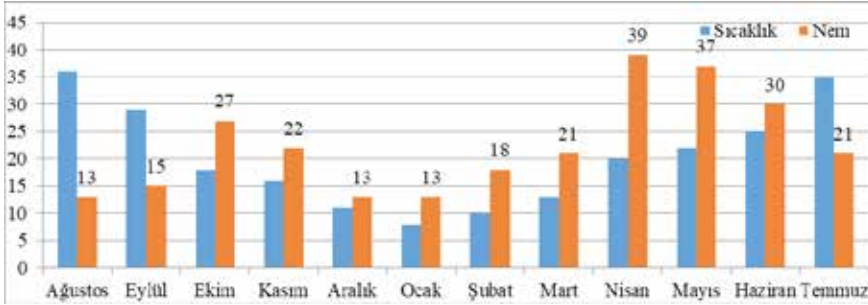
Eylül ve Ekim ayları değerlerinde düşüş olmasına rağmen, diğer aylarda birbirine yakın değişimler olmuştur. Elde edilen değerler referans değeri olarak belirlenen 5730 μsn değerinin yaklaşık (1674 μsn -1646 μsn aralığında) 1/3'ü kadar bulunmuştur. Malzemede meydana gelen çatlaklara bağlı elde edilen verilerdeki hasar değişimi taşıyıcı sistemi etkileyecek düzeyde olmadığı görülmüştür (Şekil 16).

Şekil 16. Ağustos 2016-Temmuz 2017 tarihleri arasındaki ses yayılma hız değişim grafiği

Sıcaklık-Nem Değişim Ölçümlerinde;

Deva Hamamında yapılan sıcaklık değişimi ölçümlerinde, Ağustos ayından Ocak ayına kadar sıcaklık düşüş, nem oranlarında ise artış meydana gelmiştir. İklimsel değişimlere göre Mart ayında sıcaklıklar yeniden artmaya başlarken, nem oranlarında düşüşler meydana gelmiştir. Meydana gelen değişimlerde hamamda önemli bir hasar oluşmamıştır (Şekil 17).

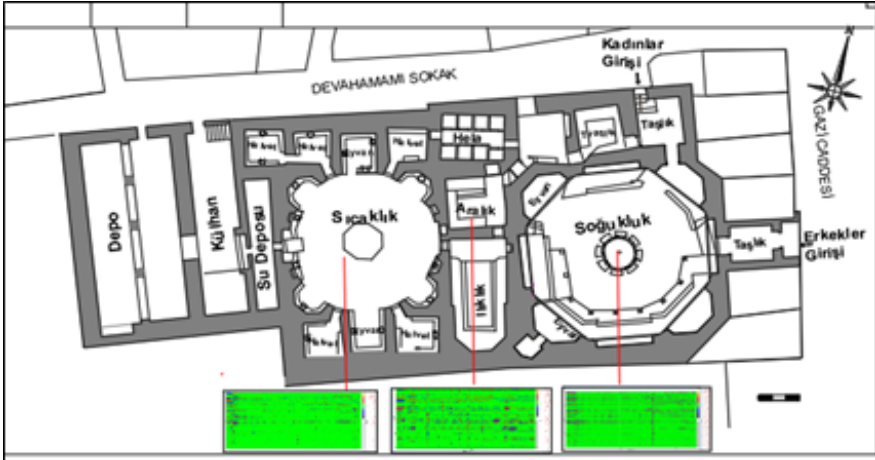
Şekil 17. Ağustos 2016-Temmuz 2017 tarihleri arasındaki sıcaklık ve nem değişim grafiği

Zemin Taramasına Yönelik Georadar (Yeraltı radarı) Ölçümlerinde;

Yer radarı (Ground Penetrating Radar-GPR) yöntemi, jeofizikte yüzeye yakın araştırmalar için kullanılan yüksek frekanslı bir EM yöntemidir. Bir yer radarı sistemi, verici ve alıcı anten, kontrol ünitesi ve kayıtçıdan oluşmaktadır. Verici anten birkaç nanosaniyelik (ns) EM dalga üretir. Yer içinde ilerleyen dalgalar herhangi bir cisim veya süreksizlik ile karşılaştıklarında yansıma ve/veya saçılmaya uğrarlar. Aynı veya farklı zamanlarda yukarı doğru ilerleyen yansımış/saçılmış dalgalar yüzeydeki alıcı anten, kontrol ünitesi ve kayıtçı yardımı ile zamanın fonksiyonu olarak kayıt edilirler. Buna “radar izi” veya yer radarında “EM dalga

alanı” adı verilir ve zaman birimi nanosaniyedir. Veri toplama işlemi bir profil üzerinde veya amaca göre belirli aralıklarla paralel konuşlandırılmış profiller üzerinde belirli ölçüm aralıkları ile gerçekleştirilir. Her ölçüm noktasındaki izler yan yana getirilerek “**radargram**” adı verilen iki boyutlu (2B) radar kesitleri elde edilir (Annan, 2000; Daniels, 2008; Kadioğlu ve Kadioğlu, 2006).

Deva Hamamında soğukluk, ılıklik ve sıcaklik bölümlerinde georadar (GPR) cihazıyla zemin taraması yapılmış, radargram²⁸ grafikleri ile yatay ve dikey kesitler çıkartılarak, zemin durumu belirlenmeye çalışılmıştır (Şekil 18).

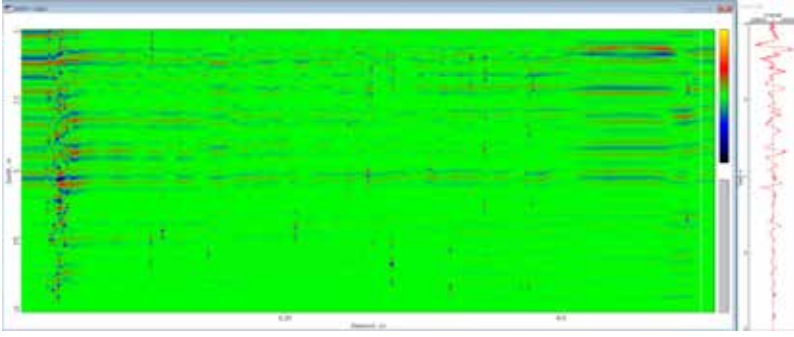
Şekil18.Deva Hamamı radargram ve kesitlerinin alındığı noktalar

Deva Hamamı sıcaklık, ılıklik ve soğukluk bölümünde temel kotunun belirlenmesi amacıyla yeraltı taraması için 5m' lik derinlik seçilmiştir. Georadar cihazıyla yapılan Georadar (GPR) zemin taramasında strüktür sistemini etkileyecek herhangi bir deformasyon bulunmamıştır. Döşemelerde yapılan niteliksiz onarımlarda kot düzensizlikleri meydana geldiğinden, bu durum gözlemsel tespitlerde hasar analizlerine eklenmiş, zeminden kaynaklanmayıp dış müdahalelerin (defne arama) etkisiyle oluştuğu anlaşılmıştır.

Sıcaklık ve soğukluk bölümlerindeki kubbelerde ve duvarlarda sıva dökülmesi dışında çatlak hasarlarının tespit edilmemesi yapıda zemine bağlı oturmaların olmadığını göstermiştir (Şekil 19).

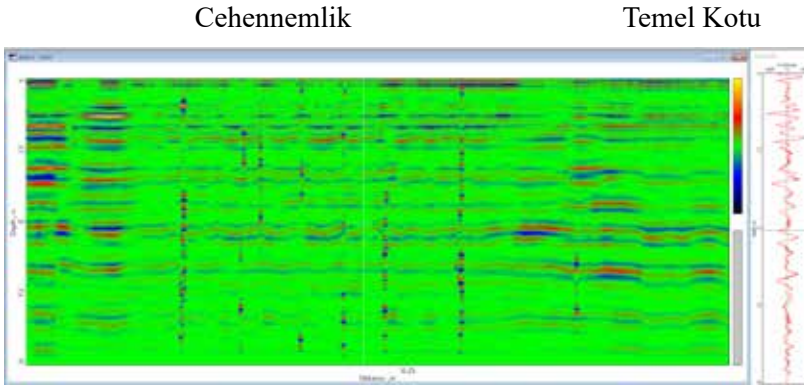
28 Radargram: Bir profil boyunca tüm ölçüm noktalarındaki radar izleri, profil üzerindeki konumları ile sıralandıklarında yatay eksen (x doğrultusu) profil başlangıç noktasına göre uzaklık (profil boyu), düşey eksen nanosaniye (ns) mertebesinde kayıt zamanı (gidiş-geliş) olan 2B radar kesitini oluştururlar. Bu kesit radargram adı ile tanımlanır (Demirci 2012)

Şekil 19. Soğukluk Bölümü Zemin ve Temel Radargram Taraması ve Dikey Kesiti

Ilıklık kısmında yapılan georadar taramasında, cehennemlik²⁹ kotlarının görüldüğü ve burada üst döşemenin yıkılması nedeniyle temel kotunun cehennemlikten hemen sonra başladığı tespit edilebilmiştir. Döşemede meydana gelen çökmeler yatay kesitlerde görülmüş olup, meydana gelen oturmaların kısmi olduğu ve taşıyıcı sistem sorunları oluşturacak düzeyde olmadığı düşünülmektedir (Şekil 20).

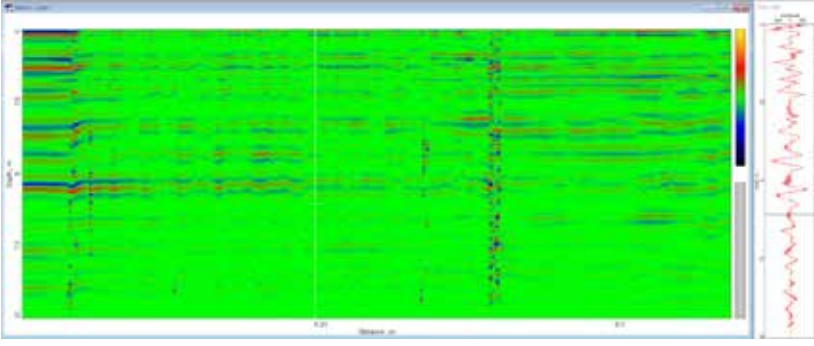

Şekil 20. Ilıklık bölümü zemin ve temel radargram taraması ile dikey kesiti

Hamamlarda ısıtma tesisatının zeminden sıcak su geçirilip, duvarlardaki kanallara dağıtılması prensibi Diyarbakır hamamlarının tümünde görülmektedir (Şekil 21).

29 Cehennemlik: Hamamların ısıtma sisteminin çözümlendiği bölümlerdir (Rifaioğlu 2018)

Şekil 21. Sıcaklık bölümü zemin ve temel radargram taraması ile dikey kesiti

Sıcaklık bölümü radargramların yatay kesitlerinde önemli bir oturma olmamıştır. Zemin veya temele bağlı herhangi bir eksiklik ya da zayıflama durumunda, ayaklar üzerine oturtulan cehennemlik kısmının çökme hasarı göstermiş olması gerekirken, radargram kesitleri ve gözlemsel tespitler sonucunda böyle bir hasarın oluşmadığı görülmüştür.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Suriçi Bölgesi'nde yer alan hamamların ana yapı taşı yöresel bir malzeme olan bazalttır. Gözenekli (dişi) ve gözeneksiz (erkek) iki çeşidi olan malzemenin kullanım yerleri de farklılık göstermektedir. Döşeme, duvar, kemer gibi yapı elemanları gözenekli bazalt taş ile yapılırken, sütun, sütun başlığı, havuz gibi birimlerde gözeneksiz olanlar tercih edilmiştir. Kamuya ait olup, güçlendirme ve restorasyon çalışmalarıyla günümüze kazandırılmaya çalışılan hamamların yanında, özel mülkiyetli hamamlar uzman olmayan kişiler tarafından yapılan hatalı ve yetersiz müdahalelerden dolayı farklı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Genellikle yapım tekniği, dönemsel özellikler, malzeme analizleri ve yapısal sorunların ayrıntılı tespit edilmediği uygulama çalışmalarında geleneksel yığma yapılar, özgün değerlerinden uzaklaşabilmektedir. Bu bakımdan donanımlı ve alanında uzman bir ekibin birlikte gözlemsel ve aletsel ölçümlerle belirlenecek hasar türü, oranı ve etki oranı doğrultusunda geliştireceği güçlendirme ve tamamlayıcı çözüm önerileri ile yapının koruma ve sürdürülebilirliğinin sağlanması mümkün olacaktır. Bu uygulamaların bir kültür varlığına yapılan müdahale olma özelliğinden dolayı Venedik Tüzüğü ve ICOMOS bildireleri gibi değerli belirleyici kriterlere uyumu bu değerlerin geleceğe yönelik doğru adımlarla varlıklarını sürdürmelerini sağlayacaktır.

Hamam yapılarında görülen taşıyıcı sistem hasarlarının daha çok bakımsızlık, kullanıcı kaynaklı ve kapsamlı bir restorasyon ya da onarım çalışmasının yapılmamasına bağlı olduğu belirlenmiştir.

Deva Hamamı Diyarbakır'ın sosyal ve kültürel yaşamını yansıtan

önemli kültür yapılarından biridir. Özel mülkiyet altında olan bu hamamda, günümüze kadar onarım, restorasyon veya korumaya yönelik herhangi bir çalışma yapılmamıştır. 16 y.y da inşa edilen hamamın uzun süre işlevine uygun kullanılmamasına bağlı taşıyıcı sistem sorunları oluşmuştur. Ayrıca yapılan niteliksiz ve düzensiz kazılar taşıyıcı sistem hasarlarını arttırmıştır.

Deva Hamamı'nda 2014-2020 yıllarında sürekli güncellenerek yapılan gözlemsel tespitlerin yanında, *Ağustos 2016- Temmuz 2017* tarihleri arasında 1 yıl (12 ay) süren aletsel ölçümlerle hasar değişimleri tespit edilmiştir. Bu çalışmada hasar değişimlerinin tespiti sonrası, yapının korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla bazı öneriler sunulmuştur. Bu öneriler:

- Yapının güncel rölöve çizimleri ve hasar analizleri yapılmalıdır. Kapsamlı restitüsyon ve restorasyon projeleri ile birlikte güçlendirme projesi hazırlanmalıdır.

- Yapı özel mülkiyetli olduğundan kapsamlı bir onarım yapılamamaktadır. Bu nedenle hamam kamulaştırılmalıdır.

- Hamam çevresindeki ticari mekanlar boşaltılmalıdır. Yapı çevresinde güvenlik sınırı oluşturularak çevresel tehditler engellenmelidir.

- Güvenli bir iş iskelesi projesi hazırlanmalı, yapıya zarar verecek montaj çalışmalarından uzak durulmalıdır.

- Hamamda yapılacak restorasyon ve güçlendirme müdahale uygulamaları için uzman akademisyenlerin de bulunduğu bir bilim yada danışma kurulu oluşturulmalıdır.

- Deva Hamamının zemin döşemesi, sokak ve cadde kotunun altındadır. Bu bakımdan yapıda drenaj problemi bulunmaktadır. Hamam çevresindeki kot değişimleri yapılacak sokak ve imar düzenlemeleri yeniden düzenlenmelidir.

- Gözlem çukurları ve yüzeysel sondajlar yapılarak yeraltı su seviyesi ile zemin yapısı belirlenmelidir. Yeraltı su seviyesinin drenajlarla temel altlarına yapıya zarar vermeden yönlendirilmesi sağlanmalı, çevresel drenaj uygun kot ve boyutta yapılmalıdır.

- Yük iletim düzensizliği tespit edilen kuzey cephe duvarı ile soğukluk kubbesi dış duvarlarında malzeme kayıpları giderilmelidir. Özellikle dış ortam koşullarına bağlı oluşan cephe duvarlarında taş konservasyonu yapılmalıdır. Duvarlarda aslına uygun harçla ilgili uzmanların belirleyeceği noktalarda enjeksiyon uygulanmalıdır (Şekil 22).

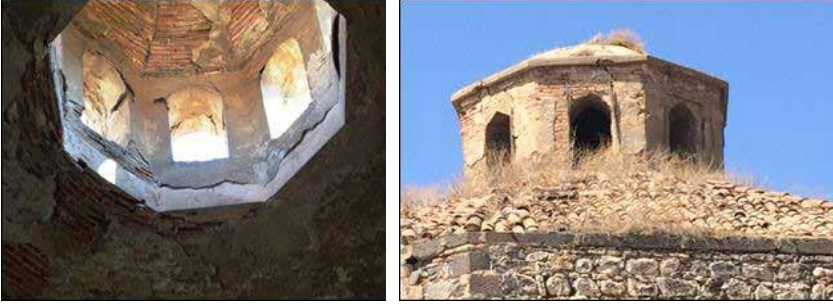
Şekil 22. Soğukluk kubbe çevre duvarı - kuzey cephe duvarı

- Duvarların alt kısımlarındaki taş ve harç kayıpları aslına uygun malzeme, teknik ve işçilikle tamamlanmalıdır. Bağlayıcılık ve mukavemet lif katkı malzemeleriyle artırılmalıdır.
- İç ve dış duvar yüzeylerde nem etkisiyle oluşan tuzlanma temizlenmelidir. Harç kayıpları aslına uygun malzeme ve teknikle tamamlanmalıdır (Şekil 23 a,b).

Şekil 23. Deva Hamamı iç ve dış duvarlarında oluşan nem, tuzlanma

- Soğukluk bölümü fener duvarlarındaki strüktürel çatlaklar, ilgili uzmanlar tarafından değerlendirilmelidir. Fener bölgesindeki hasarların giderilmesi amacıyla kısmi sökümler yapılmalı, aslına uygun malzeme ve teknikle güçlendirilmelidir. Fener duvarlarında aşınan tuğlalar, dayanımı yüksek tuğlalarla aslına uygun biçimde değiştirilmelidir. Fener duvarı harçlarında kireç ve bağlayıcı diğer malzeme kaybı bulunmaktadır. Yeni harç orjinaline uygun içerikte üretilerek, lif katkılı malzemelerle dayanımı artırılmalıdır (Şekil 24).

Şekil 24. Soğukluk bölümündeki fener duvarları

• Yapının üst örtüsünde oluşan toprak dolgu ve niteliksiz eklentiler yapı yükünü artırmıştır. Bu durum duvarlarda yük iletim düzensizliği oluşturmuştur. Bu toprak dolgu ve eklentiler temizlenerek dam yüzeyinde yalıtım ve onarım yapılmalıdır (Şekil 25).

Şekil 25. Deva Hamamı üstünde toprak dolgu ve niteliksiz ekler

• Kubbe ve duvarların taşılması kemer ve tonozlarla sağlanmaktadır. Soğukluk, ılıklik ve sıcaklık bölümünün eyvanları tonozla geçilmiştir. Hamamda kemer ve tonozlarda taşıyıcıyı etkileyecek hasarlar bulunmamaktadır.

• Hamamın tüm bölümlerindeki (soğukluk, sıcaklık, ılıklik, eyvan, v.b) kemer ve tonoz sıvaları temizlenmeli, gerekli taş yüzey bakımı yapılmalıdır (Şekil 26).

Şekil 26. Soğukluk ve sıcaklık bölümlerindeki kemer ve tonozlar

• Soğukluk kubbesinin üstü alaturka kiremitli³⁰ konik çatı ile örtülmüştür. Çatı kiremitlerinin büyük bölümü yıpranmıştır. Ayrıca çatı üzerinde bitki oluşumları bulunmaktadır. Çatı malzemesi aslına uygun

30 Alaturka kiremit: Anadolu'da inşa edilmiş eski yapıların çatı kaplama malzemesi olduğu bilinen bu tür kiremitler hem çatı hem de mahya üzerini örter. Yarım yuvarlak profilli görünüme sahip olan bu tür kiremitlerin iki ucunun boyutları birbirinden farklıdır (Özyiğit, s. 150).

yenilenmelidir. Bitki oluşumları temizlenmeli, tekrar oluşumlarının önlenmesi amacıyla ilaçlanmalıdır (Şekil 27).

Şekil 27. Soğukluk kubbesi ile çatı ve pencereler

- Kubbedeki fil gözleri basınca ve dış ortam koşullarına karşı dayanıklı malzemelerle kapatılmalıdır. Nem sorunlarını önlemek için yalıtım yapılmalıdır.
- Sıcaklık duvarlarında aykırı sıvalar temizlenmelidir. Tuğla malzemedeki yüzey ve harç kayıpları aslına uygun tamamlanmalıdır.
- Sıcaklık kubbesindeki aydınlatma boşlukları dayanıklı şeffaf cam malzemeyle kapatılmalıdır (Şekil 28 a, b).

a

b

Şekil 28. Sıcaklık kubbesindeki fil gözleri ile pencereler

- Ilıklık bölümündeki tuğla kubbelerde kısmi yıkılmalar meydana gelmiştir. Gerekli temizlik ve sağlamlaştırma çalışmalarından sonra yıkık bölümler tamamlanmalıdır. Fil gözlerindeki bitki oluşumları temizlenmelidir. Kubbedeki fil gözleri basınca ev dış ortam koşullarına karşı dayanıklı malzemelerle kapatılmalıdır (Şekil 29)

Şekil 29. Ihlık'taki kubbe ve fil gözleri

- Hamamın iç ve dış cephe yüzeyleri gözlemsel olarak detaylı bir şekilde incelenmelidir. Taş ve tuğla malzemedeki ilgili uzmanların görüşleri doğrultusunda sağlamlaştırma çalışmaları yapılmalıdır. Yapının batı cephesinde hasar gören taşıyıcı elemanlar belirlenerek sağlamlaştırılmalıdır.

Tarihi ve kültürel değeri yüksek olan Deva Hamamı için sunulmuş önerilerin ilgili kurumlar tarafından "**Venedik Tüzüğü Kriterleri**"(1964) ve "**ICOMOS 2013**" bildirgesinde alınan kararlar doğrultusunda uygulanması sağlanmalıdır. Kültürel mirasın korunması amacıyla yapılan araştırma ve çalışmalarda sunulan öneriler doğrultusunda, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından değerlendirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca kültürel, sosyal ve ticari özelliği bulunan tarihi yapıların onarım ve restorasyon çalışmalarında hasas davranılması bu konuyla ilgili uzmanlaşmış bilim kurullarının oluşturulması, çalışmaların düzenli kontrol edilmesi sağlanmalıdır.

5. KAYNAKLAR

- Aru, K.A, “*Türk Hamamları Etüdü*”, Doçentlik Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Matbaacılık, T.A.O, 1949, S. 34.
- Aru, A.K. 1949 “*Türk Hamamları Etüdü*”, İTÜ, Doçentlik tezi, İstanbul, , s.37-40.
- Beysanoğlu, Ş. 1990. “*Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*” Cilt 2, s.550. Neyir Matbaası, Ankara.
- Buckingham, J.S, 1827. “*Travels in Mesopotamia*”, London.
- Dağtekin, E. 2007.”*Güneydoğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Hamam Tipolojisi ve Buna Bağlı Koruma Ölçütlerinin Oluşturulması*” Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi . Ankara. s.49.
- Daniels, J.J., 2000. “*Ground penetrating radar for imaging archeological objects in the subsurface. Proceedings of the New Millennium International Forum on Consideration of Cultural Property*”, Kongju, Korea, pp.247-265.
- Demirci, B.B.2012. “*Yer Radarı (GPR) Jeofizik Yöntemi ve Kullanıldığı Alanlar*” MTA Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni. s.56-64. Ankara.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi. 2017.Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP)
- Diyarbakır Kültür Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu. 2017. Tescilli Yapı kayıtları
- Ertuğrul, A, 2002. “*Mimar Sinan’ın İstanbul’daki Mevcut Hamamları*”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ertuğrul, A. 2009.“*Hamam Yapıları ve Literatürü*” Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7, Sayı 13, s. 241-266
- İçen, E. 2019. Deva Hamamı sahiplerinden biriyle yapılan sözlü görüşme
- Eyice, S., 1997. “*Hamam*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İSAM, c.15., sy. 402-430, İstanbul.
- Gültekin, E.R.2017. “*İslam İnancına göre Türklerde Yıkınma Kültürü ve Türk Hamam Mimarisi*”Ankara.
- ICOMOS, 2003 “*Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu için İlkeler*” 14. Genel Kurulu Bildirgesi. İstanbul.
- ICOMOS, 2013 “*ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi*” İstanbul.
- Işık, N. 2017. “ *Geleneksel Yığma Yapılarda Taşıyıcı Sistem Hasarları ve Nedenlerinin Tespiti ile Güçlendirme ve Tamamlayıcı Müdahale Önerileri; Diyarbakır;Suriçi Örneği*” Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Diyarbakır.
- İlhan, M, 1992, “*XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Şehrinin Nüfusu ve Vakıfları: 1518 ve 1540 Tarihli Tapu Tahrir Defterlerinden Notlar*”,

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.Tarih Bölümü .Tarih Araştırmaları Dergisi,C:16, Sayı 27, Sayfa 51.

- Kadioğlu, S., Daniels, J. J, 2008. “3D visualization of integrated ground penetrating radar data and EM-61 data to determine buried objects and their characteristics. *Journal of Geophysics and Engineering*”, 5, 448-456.
- Kadioğlu, S. ve Kadioğlu, Y. K., 2006. “Yer Radarı Yöntemi ile Bir Mermer Sahasındaki Kırıkların, Sağlam ve Bozuk Alanların Belirlenmesi”. Selçuk Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 21(1-2), 127-135.
- Kuban, D.,1976. “Edirne’de Bazı II. Murad Çağı Hamamları Mukarnas Bezemeleri Üzerine Notlar”, *Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan*, Ankara: TTK Yayınları.
- Kurt, B.B., Kadioğlu, S., Ekincioglu, E. 2008. “Yer Radarı Yöntemi ile Gömülü Boruların Konum, Büyüklük ve Fiziksel Özellikleri ile Belirlenmesi” Hacettepe Üniversitesi Yerbilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi (*Journal of the Earth Sciences Application and Research Centre of Hacettepe University*) Yerbilimleri, 30 (1), 45–57
- Oğuz, Payaslı, G.,2017. Deva hamamının rölöveleri Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü öğrencileri tarafından Rölöve Teknikleri dersi kapsamında Gülin Payaslı danışmanlığında hazırlanmıştır.
- Oğuz, Payaslı. G., Yıldırım, M., 2018 “Tarihi Diyarbakır Deva Hamamı’nın Günümüz Durumu ve Yapısal Sorunları” Tasarım ve Koruma-Zülküf Güneli’ye Armağan Kitabı. Birsen Yayınevi, s.121-133. İstanbul.
- Önge, Y., 1986 “Koca Sinan’ın Hamamlarında Görülen Bir Yenilik-Merkezi Kubbeli Örtü Sistemleri”, II. Uluslararası Türk İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, İTÜ, , Cilt. 2, s. 81-85.
- Önge, Y., 1981. “Eski Türk Hamamlarında Su Tesisatı ile ilgili bazı detaylar”, I. Uluslararası Türk İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi kongresi, İTÜ, c. 15, s. 213-223.
- Önge, Y. 1988., “Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan’ın İnşa Ettiği Hamamlar”, Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, c. I, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 403-428. İstanbul.
- Özyiğit, Ö., “Alaturka Kiremidin Oluşumu”, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi,S.5, Ege Üniversitesi Yayınları, ss. 149-179
- Rıfaoğlu M.N. 2018. “Memluk Dönemi Hamam Yapıları: Antakya Beyseri Hamamı Özelinde Yapısal-Mekânsal-İşlevsel Çözümleme” MEGARON 2018;13(4):545-558
- Saraç, E.2012.“Kütahya Geleneksel Kent Yerleşimindeki Hamam Yapıları, Koruma Yaklaşımı ve Uygulamaların Analizi”Uzmanlık Tezi. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü. İstanbul. s.19.

Say, Kula, S. 2007. “*Erken Dönem Osmanlı Hamamlarında Eğrisel Örtüye Geçiş Sistemleri*” İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi İstanbul.

Sözen, M. 1971. “*Diyarbakır’da Türk Mimarisi*”, İstanbul.

Ülgen, A. S., 1950 “*Hamam*”, Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, , c. 5, I. Kısım, s. 174-178. İstanbul.

İnternet Kaynakları:

- www.turkhamammuzesi.com. T.C Ankara Kalkınma Ajansı’nın desteklediği “*Sürdürülebilir Bir Turizm İçin Uygulamalı Hamam Müzesi*” projesi. Erişim Tarihi 21.08.2019
- <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/91217> Erişim Tarihi 12.09.2020

Bölüm 10

TÜRKİYE'DE BAĞCILIK KÜLTÜRÜ VE BAĞ EVLERİ¹

Seda KALKAN²

Özlem SAĞIROĞLU³

Emine ERCAN⁴

---

1 Arş. Gör. Seda Kalkan, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Yapı Bilgisi Alanı

2 Doç. Dr. Özlem Sağıroğlu, Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Koruma Yenileme ve Restorasyon Alanı

3 Öğr. Gör. Dr. Emine Ercan, Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Yapı Bilgisi Alanı

4 Bu makale Doç. Dr. Özlem Sağıroğlu danışmanlığında ve Öğr. Gör. Dr. Emine Ercan'ın yardımcı danışmanlığında Seda Kalkan tarafından Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde tamamlanmakta olan 'Kırsal Mimarinin Korunması Bağlamında Tokat Bağ Evlerinin Belgelemesi: Gümele ve Alaçık Örnekleri' başlıklı lisansüstü çalışmasından üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Anadolu, tarihin başlangıcından beri pek çok medeniyeti bünyesinde barındırmış, önemli bir yerleşim alanıdır. Yapılan araştırmalar ve kazılar, MÖ 8000 ile 5000 yılları arasında Anadolu’da yerleşik hayata geçildiğini göstermektedir. Geçmişten günümüze kadar bu topraklar üzerinde yaşamış olan toplum ve topluluklar yerleşik hayatın gereklilikleri olan kalıcı konut ile ilgili ilk örnekleri de bu dönemden başlayarak vermişlerdir. Bu dönem aynı zamanda hayvanların evcilleştirilerek, bilinçli tarımın da yapıldığı bir dönem olarak tespit edilmiştir. Yerleşik hayatın başlamasının yanı sıra sulu tarımın da yapılıyor olması insanlık tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olan “Neolitik Devrim” veya “Tarım Devrimi” ni ortaya çıkarmıştır. İnsanların konar-göçerlikten ayrılarak köy ve kasabalar – kentler kurmaları; toplulukların ve devamına toplumun da sosyo - ekonomik yapılarında devrimsel süreçlere sebep olmuştur.

Anadolu’da yerleşik hayatla birlikte Tarım kültürünün, yabani bir çeşit buğdayın yetiştirilmesi ile başladığı bilinmektedir (Wilcox, 2007 akt: Akın ve Esgici, 2015, s.33). Sonrasında ise başta arpa olmak üzere pek çok besin grubundan bitkinin bilinçli olarak yetiştirilmesi söz konusudur. Zaman içinde tarım kapsamı, kışlık ve yazlık bitki üretimi yanı sıra, yıllık ve çok yıllık (sebze ve meyve) bitkilerin üretimi bağlamında gelişmiş ve artmıştır. Oldukça eski zamanlardan beri yetiştirilen bitkiler arasında üzümün de oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Buğday, arpa ve baklagiller gibi ilk kültüre alınan ve yetiştirilen bitkiler arasındadır (Gazioğlu Şensoy ve Tutuş, 2017).

Üzüme dair bulunan en eski örnekler, tohum, herba ve yaprakları içerecek şekilde yaklaşık 140 milyon yıl önceye dayanmaktadır. Yabani olan bitkinin; meyvelerinin taze veya kuru olarak tüketilmesi, şarap yapımında kullanılması nedeniyle M.Ö. 6000’den sonra kültüre alındığı tahmin edilmektedir. Anadolu’da asmanın tarihçesi incelendiğinde ise, şarap kültürüne dair örneklerle karşılaşmaktadır. Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde sergilenen Hititlerden kalma M.Ö. 3000’lere ait som altından yapılmış şarap sürahi ve ayaklı şarap kadehi, bulunmuş en eski şarap kabıdır. Kültepe’de bulunan M.Ö. 1750’den kalma Koçbaşı şeklindeki içki kapları ise kutsal törenlerde şarap sunumunda kullanılmıştır (Deliorman, Ergun ve Orhan, 2011). Üzümün ve dolayısı ile şarabın insanlık tarihinin başlangıcından beri bilinen bir bitki olduğu, mitolojik hikâyelerde ve efsanelerde kendine yer bulmasından da bilinmektedir. Özellikle Yunan mitolojisinde 12 tanrıdan biri olan Dionysos’ın doğa, coşku, mutluluk ve şarap tanrısı olması; üzümün Anadolu medeniyetlerindeki önemini ortaya koyar niteliktedir.

Şarap ve kuru üzümün eski Roma, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde en önemli ticaret mallarından biri olduğu da bilinmek-

tedir (Kadioğlu, 2010). Anadolu’da kurulmuş bu medeniyetler için önemi bilenen üzümün; yetiştirilmesi, bakımı, toplanması, kışlık erzak ve ticari kapsamda pekmez ve sirke yapılması, kurutulması veya şarap yapımı; oldukça zaman alan, sürekli bir bakım gerektiren, üzüm bağları etrafında şekillenen bir hayatı – kültürü de beraberinde getirmiştir. Acungil (2018), bu yaşamı;

“Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Orta Asya’dan Anadolu’ya geçen yer değiştirme kültürü ile Anadolu’da hâkim olan bağcılık kültürünün kaynaşması sonucu bağ yaşam kültürü de gelişmiş ve bağlar sadece ekonomik gelir sağlayan mekânlar olmanın dışına çıkıp sosyal hayatı da geliştiren yerler konumuna gelmiştir. Bu bağların çevresinde bağlara özgü kültür oluşmuş ve orada yaşayan halk adeta yaşadığı bağlarla bütünleşmiştir.”

Şeklinde ifade etmektedir (Acungil, 2018, s. 18-19).

Bağların etrafında gelişen yaşam ve kültür, bu kültüre özgü, işlevsel, geçici ikametgâhlar olan barınakların, “bağ evlerinin” oluşmasını da sağlamıştır. Girgin (1991) bu konutları; “Bağ evleri; çok çeşitli parsel boyutlarındaki bağ arsalarının en uygun yerinde kurulmuş, üzümün olgunlaştığı ve kurutulduğu zaman dilimlerinde yerleşilen, köylere uzak geçici oturlan ve tekil inşa edilmiş yerleşmelerdir” şeklinde tanımlamaktadır (Girgin, 1991). Ülkemizde bağcılık her coğrafi bölgede yapılmaktadır. Bu sebeple her bölgede bağ evleri ile karşılaşılmaktadır. Ülkemiz genelinde bağın işini yapmak ve bağdan yararlanmak amacıyla, bağ içine inşa edilmiş barınaklar çadır, çardak, örtme gibi çok basit, çoğunlukla da mevsimlik yapılardan oluşabileceği gibi; çevrede var olan malzemelerden üretilen mütevazı ya da gösterişli evlerden de oluşabilmektedir (İmamoğlu, 2001). Ancak her şekilde yakın çevreden elde edilen malzemeler kullanılarak, geleneklerden beslenen bir mimari teknik ve anlayışla biçimlenen bu yapılar, bağcılık kültürünün önemli bileşenlerinden birini oluşturmaktadırlar.

2. ÜLKEMİZDE BAĞCILIK KÜLTÜRÜ VE BAĞ EVLERİ

Ülkemizin kırsal yerleşme sistemi devamlı ve geçici kır yerleşmeleri olmak üzere iki kategoride incelenmektedir. Devamlı kır yerleşmeleri, devamlı ikamet edilen ve genel olarak köy yerleşmeleri ile temsil edilirken; geçici kır yerleşmelerine mevsimlik yerleşilip yıl boyunca burada yaşanmamaktadır. Geçici kır yerleşmeleri genellikle bir köy halkının belirli dönemlerde ekonomik olarak yararlandıkları bölgelerdir. Bu yerleşmeler; yayla, kom, güzle - güzlek, canık - cenik, kışla – kışlak, bargâh – bahargah, banı, pey ve bağ evi ile ifade edilirler (Doğanay, 1994). Bağ evleri, bağlık alanlarda veya bağlık alanların yakınlara inşa edilen geçici yerleşme şekilleridir. Bundan dolayı Türkiye’deki bağ evleri bağ alanlarının yayılışına bağlı olarak Trakya Bölümü, Ege, Akdeniz ve İç Anadolu Böl-

geleri'nde oldukça yaygındır (Doğanay, 1994).

Ülkemizdeki bağcılık kültürünün oldukça yaygın olmasına rağmen, bağ yerleşimleri konusunda yapılmış çalışma sayısı oldukça kısıtlıdır. Yapılan çalışmalar: İbret (2003) tarafından “Tosya Şehri Yakın Çevresinde Gümele Yerleşmeleri” adlı çalışma (İbret, 2003); Özdemir, Güner ve Kopar (2011) tarafından “Safranbolu Platosunda Geçici Kır Yerleşmeleri” adlı çalışma (Özdemir, Güner vd., 2011); Kadioğlu (2010) tarafından “Türkiye’de Fonksiyonel *Özelliğini* Kaybetmiş Geçici Yerleşmelere Bir Örnek: Tavas Bağ Evleri” adlı çalışma (Kadioğlu, 2011); Özav (1995) tarafından “Eski Gediz Kasabası Çevresinde Güme Yerleşmeleri” adlı çalışma (Özav, 1995); Meydan ve Güngör (2015) tarafından “Sebil’de (Mersin) Bağ Evi Kültürü” adlı çalışma (Meydan ve Güngör, 2015); Kavas (2011) tarafından “Alanya-İncirkırı Geleneksel Kırsal Mimarisinde Doğa-Kültür İlişkisi” adlı çalışma (Kavas, 2011); Yılmaz (2003) tarafından “Eğirdir Gölü Güneyinde Fonksiyon Değiştiren Yerleşmelere Bir Örnek: Kelifler” adlı çalışma (Yılmaz, 2003); İmamoğlu (2001) tarafından “Kayseri Bağ Evleri” adlı çalışma (İmamoğlu, 2001); İncesakal (1996) tarafından “Orta Anadolu Bölgesi Bağ Evlerinin Tasarımı ve Yapım İlkeleri” adlı doktora tezi (İncesakal, 1996) olarak tespit edilmiştir. Yazarlar tarafından yürütülmekte olan çalışmalar ise Tokat ilindeki bağ yerleşimlerinin özelliklerini kapsamaktadır. Ancak oldukça hızlı bir şekilde terk edilen bu yapılar, bağ kültürünün de en önemli verilerini bünyelerinde barındırmakta olduklarından üzerlerinde çalışılması önemli ve gereklidir.

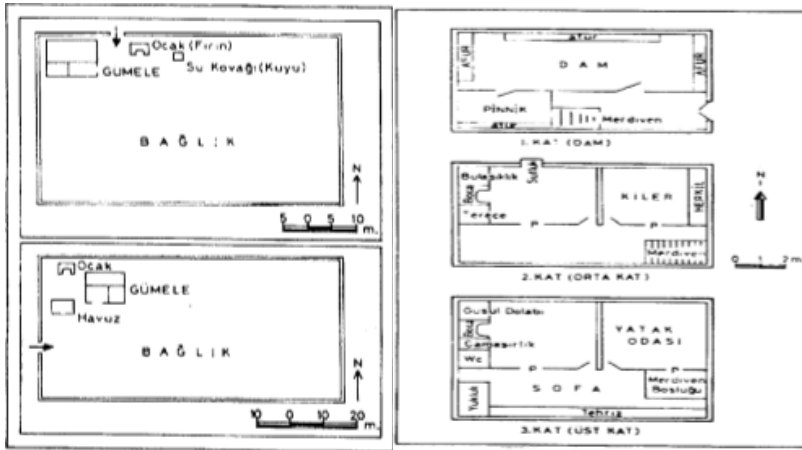
Tosya Şehri Çevresindeki Bağcılık Kültürü ve Bağ Evleri

Tosya ve yakın çevresindeki bağ evi yerleşmelerine “Gümele” adı verilmiş olup (İbret, 2003); Gümele basit bir şekilde inşa edilmiş avcı ya da bağ bahçe kulübesi anlamına gelmektedir (Demiray, 1990). Tosya çevresindeki Gümeleler kalıcı yerleşimlerden 7-8 km uzakta bulunmaktadır. Bu uzaklık, sürekli gidip gelmeyi olanaksız kıldığından geçici yerleşimlerin kurulma sebebini oluşturmuştur. En eski örneklerin oldukça basit kurguda olmalarına karşın, bölgede basit Gümeleler olduğu kadar büyük ve neredeyse kalıcı yerleşmelerde bulunan meskenler kadar teferruatlı Gümelelerin bir hayli fazla olması, yaz aylarında Gümelelere gidişin zamanla gelenekselleştirildiğini göstermektedir (İbret, 2003). Bölge halkının Gümelelere göçü baharın gelmesi ile başlamakta, tersine göç ise bağ işlerinin bitmesi ve havaların soğuması ile gerçekleşmektedir. Bağ ve bahçe tarımı yanı sıra hayvancılıkla da uğraşan halk, hayvanlarını da yanlarında götürdüklerinden, yapıların alt katları hayvan ve depolamaya yönelik olarak özelleşmiştir.

Gümeleler etrafı 1-1,5 m yükseklikte, 30-40 cm genişliğinde kerpiç duvarlarla çevrilmiş 4-5 dönümlük araziler üzerine, genellikle parselin köşesine yerleştirilmişlerdir. Bahçe içinde giriş kapısına yakın bir ekmek

fırını ve su kovağı (su kuyusu) bulunmaktadır. Yapılar, yörede oldukça fazla bulunan geniş gövdeli sarıçam, karaçam ve göknar gibi iğne yapraklı ağaçlardan imal edilmişlerdir. Genellikle iki veya üç katlı olarak karkas sisteminde inşa edilen bu yapıların temeli blok taşlarla oluşturulmuştur. Blok taşların üzerine yöresel olarak “kabur” diye adlandırılan büyük ve köşeli ağaç tomrukları enlemesine uzatılarak taban kirişi olarak kullanılmış, kaburlar üzerine ise dikmeler karkas sistemi oluşturacak şekilde kurgulanmıştır. Karkas sistemin dolgusu kerpiç olup, yapılar çamur harç ile sıvanmıştır. Çatıların eğimleri yoğun kar yağışı alan bir bölge olması sebebi ile yüksek olup, oluklu kiremit ile örtülüdür (İbret, 2003).

Yapıların zemin katları hayvanlara ve depolama işlevine ayrılmıştır. “Dam” adı verilen ahırların içinde yörede “afur” adı verilen yemlikler sabit elemanlardır. Zemin katta ayrıca buzağılara özelleşmiş “pinnik” adı verilen bölümler ile samanlıklar da mevcuttur. Üst katlar ise aile yaşamına özelleşmiş mekanları kapsamaktadır. Ara katta kiler ve mutfak olarak kullanılan bir mekân ile üst katta aile yaşamına özelleşmiş odalar yer almaktadır. Odanın birinde gusülhaneyi ve helayı da içeren bir yüklük bulunmaktadır olup, her iki oda da cepheden çıkma yapan sofaya açılmaktadır (İbret, 2003).

Şekil 2.1. Tosya'dan 3 katlı bir gümelenin vaziyet ve kat planları (İbret, 2003)

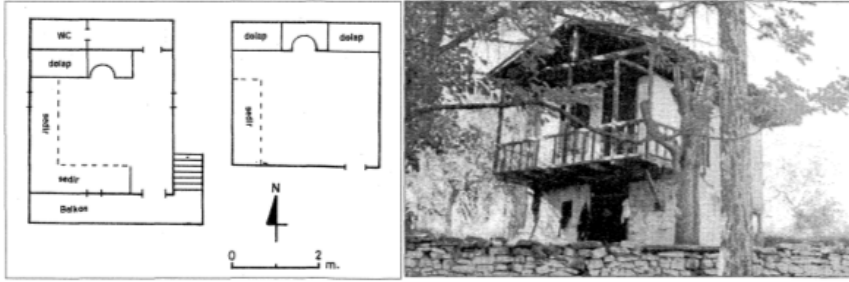
Resim 2.1. Tosya çevresindeki 2 ve 3 katlı gümele örnekleri (Gökgöz, 2019)

Safranbolu Çevresindeki Bağcılık Kültürü ve Bağ Evleri

Safranbolu platosunda “İn” ve “Cerpe” gibi çeşitli isimlerle adlandırılmış bağ evleri (Özdemir vd., 2011), bağ tarımının beraberinde getirdiği faaliyetler doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Tarıma bağlı olarak yapılan geçici yerleşim türlerinden bağ evlerinde yaşam havaların ısınmasıyla birlikte başlayıp, havaların soğuması ve bağ işlerinin bitimiyle birlikte sona ermektedir.

Safranbolu yakın çevresinde rahatlıkla bulunabilen ahşap ve kerpiç, tek ya da iki katlı olarak inşa edilen bağ evlerinin yapım malzemesini oluşturmuştur. İklimsel faktörler göz önünde bulundurularak inşa edilen bağ evlerinden tek katlı olanlar ahşap direkler üzerine oturtulmuş olup direklerin altındaki boşluk depolama alanı olarak kullanılmıştır. İki katlı bağ evlerinin ise alt katı mutfak ve depolama görevi görürken üst katı yaşam alanı işlevini üstlenmiştir. Bir ocak ve mutfak eşyalarının konulduğu raflarla tefriş edilmiş alt kattan dışardan yapılmış bir merdivenle üst kata çıkılır. Üst kat ahşap korkuluk bir balkon ile balkondan geçilen bir odadan oluşmaktadır. Oda içinde yine bir ocak, sedirler ve duvara gömülmüş eşya dolabı yer alırken ayrıca bir tuvalet ve lavabo da bulunmaktadır (Özdemir vd., 2011).

Ayrıca bağ alanı içinde yer alan çukur ya da betonarme bir havuz ile biriktirilen yağmur suları bağın sulanması için kullanıldığı gibi açılan kanallar da şebeke suyunun getirilmesini sağlamıştır (Özdemir vd., 2011).

Şekil 2.2. Safranbolu'da 2 katlı bağ evi planı Resim 2.2. Safranbolu'da 2 katlı bağ evi (Özdemir vd., 2011).

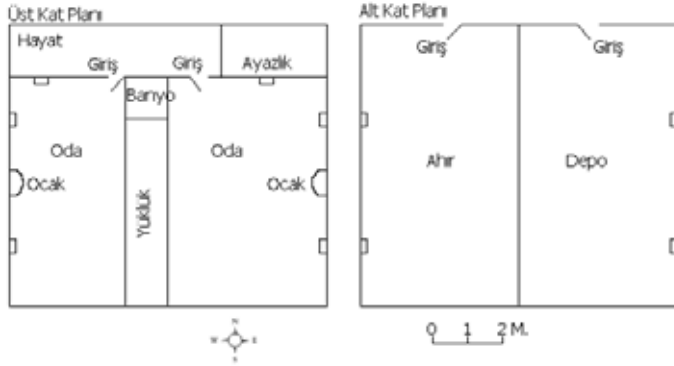
Tavas Çevresindeki Bağcılık Kùltürü ve Bağ Evleri

Genellikle iki katlı olan Tavas bağ evlerinin bazıları Tavas Ovası'nın kuzeyinde ve doğusundaki dağ eteklerinde bulunan tortul kökenli şistlerin üst üste dizilmesiyle harçsız olarak inşa edilirken bazıları da şist malzemenin yapılmış temel üzerine yığma kerpiç duvarlarla inşa edilmiştir. Bununla birlikte kapı, pencere ve çatı gibi yapı elemanları ahşaptır (Kadioğlu, 2010).

Resim 2.3. Tavas'ta şistlerden inşa edilmiş bir bağ evi ile ahşap ve kerpiçten inşa edilmiş bir bağ evi (Kadioğlu, 2010)

Genellikle iki katlı inşa edilen Tavas bağ evlerinin alt katında hayvan ve depolama için kullanılırken üst katı yaşam alanı işlevi üstlenmiştir. Alt kattan 8-10 basamaklı ahşap bir merdivenle "hayat" olarak adlandırılan etrafı açık alana çıkılmaktadır. Hayat kışlık ürünlerin ve çamaşırların kurutulması için kullanılırken, bir köşesine yapılmış olan ve hayattan daha yüksekte bulunan "ayazlık" adlı bölüm ile de bağın gözetimi sağlanmaktadır. Ayrıca hayat içinde "abdestlik" olarak adlandırılan bir bölüm de yer almaktadır. Genellikle iki ya da üç odadan oluşan üst kattaki odaların en az birinde bir ocak ve her odada eşya dolabı, banyo ve yüklük bulunup üzüm gibi gıdaların depolandığı dolaplar "şerbetlik" diye adlandırılmıştır (Kadioğlu, 2010).

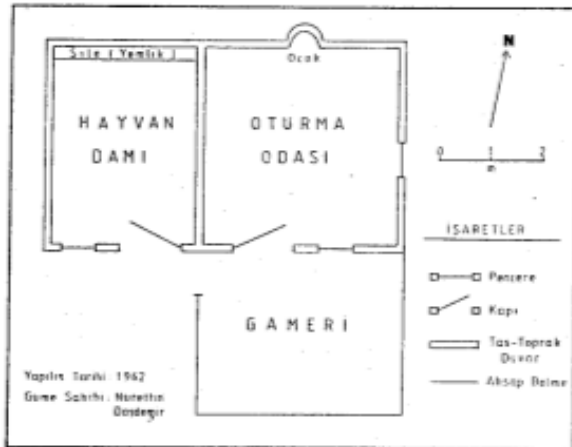

Şekil 2.3. Tavas'ta bir bağ evi planı (Kadıoğlu, 2010)

Eski Gediz Kasabası Çevresindeki Bağcılık Kültürü ve Bağ Evleri

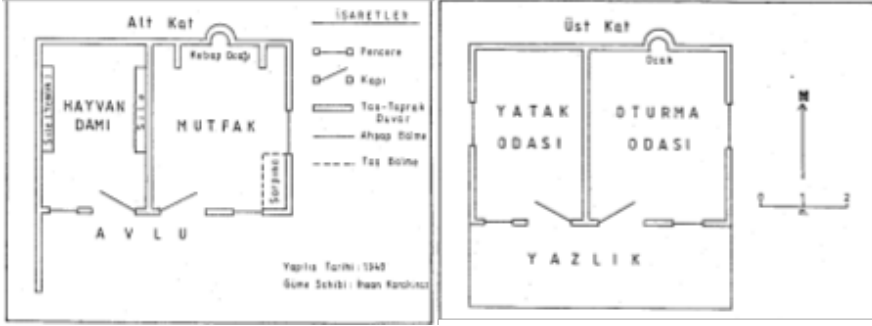
Kütahya ilinin Gediz ilçesine bağlı Eski Gediz kasabasındaki “Güme” olarak adlandırılan bağ evleri 1 ila 5 dekar arasında değişen arazilere tek ya da iki olarak inşa edilmiştir. Güme yerleşmelerinde ekonomi temelde bağcılık ve meyveciliği dayanmakla birlikte az da olsa hayvancılık da görülmektedir. Tarımsal faaliyetler doğrultusunda ortaya çıkan ihtiyaçların girilmesi amacıyla inşa edilen Gümeler aynı zamanda sayfiyelik olarak kullanılan günöbirlik uğrak alanlarıdır. Sıcak havaların başlamasıyla birlikte taşınan Gümelerin zemin katlarında, az sayıda götürölen hayvanlar için “hayvan damı” olarak adlandırılan bir mekan oluşturulmuştur (Özav, 1995).

Temeli taş malzemeden yapılmış olan Gümelerin devamı ahşap ve toprak malzeme ile inşa edilmiştir. Tek katlı Gümeler zemin terası olarak kullanılan “gameri” isimli etrafı açık gölgelikle birlikte “sile” olarak adlandırılan yemlikli bir hayvan damı ve yemek pişirmek için kullanılan ocaklı bir odadan oluşmaktadır (Özav, 1995).

Şekil 2.4. Eski Gediz Kasabası'nda tek katlı güme planı (Özav, 1995)

Daha çok gelir düzeyi yüksek ailelerin inşa ettiği iki katlı Gümelerde ise alt katlar avlu, hayvan damı ve mutfaktan oluşmuştur. Mutfakta yöresel olarak “kebab ocağı” olarak adlandırılan bir ocak ile sadece üzüm üretimi fazla olan meskenlerde görülen ve pekmez yapımında yararlanılan “şarpına” yer alır. Üst kattaki odaların biri yatak diğeri de yemek pişirmede kullanılan ocaklı oturma odasıdır. Üst kattaki bu iki odayı çevreleyen ve yöresel olarak yazlık olarak adlandırılan balkon da aynı zamanda bağı gözetlemek amacıyla kullanılmıştır (Özav, 1995).

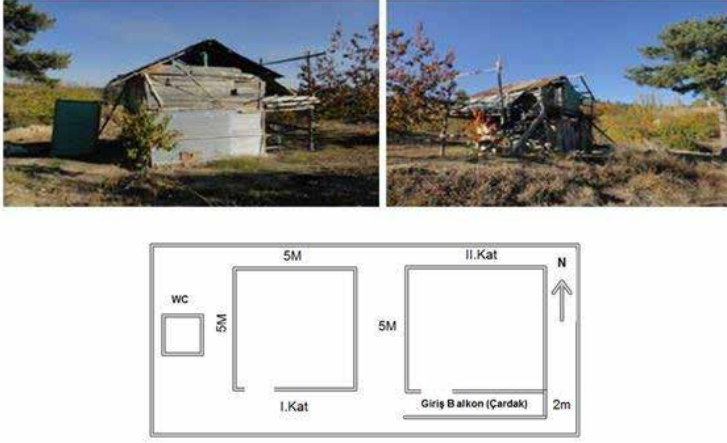

Şekil 2.5. Eski Gediz Kasabası'nda 2 katlı güme planı (Özav, 1995).

Sebil Çevresindeki Bağcılık Kültürü ve Bağ Evleri

Mersin ilinin Tarsus ilçesine bağlı olan Sebil'in engebeli arazi yapısı nedeniyle tarım arazilerinin uzakta kalması yılın belirli dönemlerinde geçici konaklanan bağ evlerinin inşa edilmesini zorunlu kılmıştır (Meydan ve Güngör, 2015).

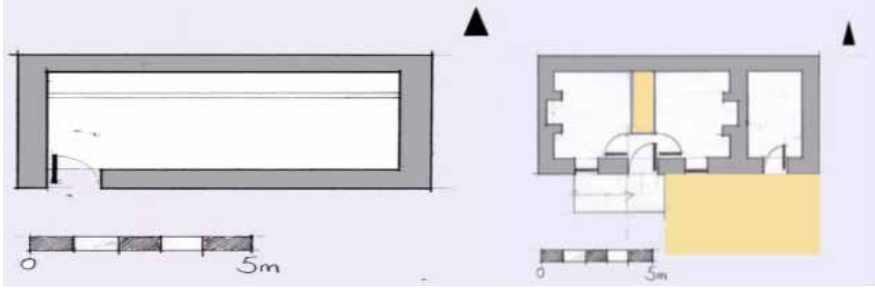
Tek ya da iki katlı olan bağ evleri yakın çevreden rahatlıkla elde edilebilen taş, toprak ve ahşap malzemelerden inşa edilmiştir. Az da olsa hayvancılık faaliyetinin görüldüğü Sebil'de bağ evlerinin alt katı hayvanlar ve depolama amaçlı kullanılırken ahşap ya da taştan yapılmış bir merdivenle çıkılan üst kat, bağı gözetleyen balkonla birlikte yaşam alanı olarak kullanılmıştır. Yağmur sularını biriktirerek bağın sulanmasını sağlayan havuz ile tuvalet ise evin dışında bağın uygun bir köşesine konumlanmıştır (Meydan ve Güngör, 2015).

Resim 2.4. Sebil’de 2 katlı bir bağ evi görülmüştür (Meydan ve Güngör, 2015).

Alanya-İncirkırı Çevresindeki Bağcılık Kültürü ve Bağ Evleri

Antalya ilinin Alanya ilçesine bağlı olan İncirkırı mevkiinde yer alan yedi adet geçici konaklama yapısı 10 m’lik kot farkı boyunca güney – güneydoğu doğrultusunda konumlanmıştır. Yiğma taştan inşa edilmiş evlerin zemin katı ahır olarak kullanılırken üst kat yaşam alanıdır. Dışardan merdivenle ulaşılan üst kat yiğma duvar veya ahşap elemanlarla bölünmüş iki odadan oluşmuştur. Bazı yapılarda iki odanın yanı sıra ayrıca bir tuvalet veya depo bulunurken yapının güney ve doğu cephelerinde çıkma yapan ahşap kirişler önceden buralarda terasların bulunduğunu göstermektedir. Meskenler “ayazlık” olarak adlandırılan bu teraslarla birlikte yüklük, ocak ve niş gibi yapı elemanlarıyla donatılmıştır (Kavas, 2011).

Şekil 2.6. İncirkırı evlerinde bodrum kat ve iki oda, bir tuvalet/depodan oluşan üst kat tipolojisi (Kavas, 2011)

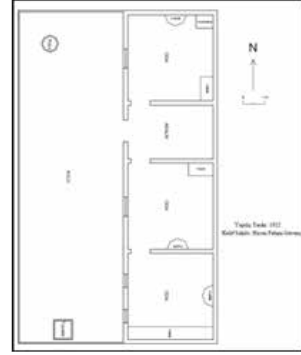
Eğirdir Gölü Güneyindeki Bağcılık Kültürü ve Bağ Evleri

Akdeniz iklimi ile İç Anadolu arasında geçiş iklimi gösteren Eğirdir Gölü güneyi bağ tarımı için oldukça elverişli bir bölgedir.

İlçe merkezine 5 km uzaklıkta yer alan bağlara ulaşım at – eşek gibi

zahmetli ve zaman alıcı vasıtalarla sağlandığı için zamanla yörede “Kelif” olarak adlandırılan bağ evleri ortaya çıkmıştır. Bu bağ evlerine sıcak ayların başlamasıyla birlikte göçülürken tersine dönüş bağın işlerinin bitmesi ve havaların soğumasıyla gerçekleşmiştir.

Genellikle taş temel üzerine kerpiç ile yapılan Kelifler, bağların yol kenarlarına tek katlı olarak inşa edilmiştir. Yola bakan cepheleri sağır duvarlardan oluşun dışı kapalı Kelifler iki oda ve bir aralıktan meydana gelmektedir. İçerisinde üzüm asması ile örtülü bir çardağın yer aldığı avludan girilen Keliflerde eşit büyüklükteki odalar “aralık” olarak adlandırılan bir bölüme açılır. Tuvaletleri evin dışına inşa edilmiş olan Keliflerde içme suyu ise kuyulardan sağlanmışır (Yılmaz, 2003).

Resim 2.5. Kelif örneği (Yılmaz, 2003) Şekil 2.7. Kelif kat planı (Yılmaz, 2003)

Kayseri Çevresindeki Bağcılık Kültürü ve Bağ Evleri

Ülkemizde bağların en çok bulunduğu bölgelerden İç Anadolu’daki Kayseri bağ evleri genellikle ekonomik amaçlar doğrultusunda olmayıp daha çok zevk ve dinlenme yerleri olarak sayfiyelik amaçla kullanılmaktadır. Bununla birlikte Kayseri bağlarında ana ürün olan üzümün işlenmesi ve beraberinde gelişen bağın işini yapma olgusu örtme, çardak ya da çevredeki malzemelerden yapılmış mütevazi evlerin inşa edilmesine neden olmuştur. Derme çatma olan bu basit yapılar “Alaçık” olarak adlandırılmaktadır (İmamoğlu, 2001).

Bağlar çevreden toplanmış moloz taşlarla örülen bahçe duvarlarıyla çevrelenmiş olup, evler arsanın ortasına ya da mevcut yolu kullanmak için komşu evin yakınına inşa edilmiştir. Böylelikle bazı bölgelerde evler sıklaşmış ve sıklaşan alanlara su kuyuları yapılarak açılan kanallar ile bağların su ihtiyacı giderilmiştir (İmamoğlu, 2001).

Kayseri çevresinde rahatlıkla bulunabilen taş ve ahşap malzeme evlerin yapımında kullanılmışır. Bölgede tek hacimden oluşun küçük ölçekli bağ evleri olduğu gibi iki, üç katlı kent evlerini aratmayacak büyüklükte

bağ evi de görülmektedir (İmamoğlu, 2001).

Tek hacimden oluşan, genellikle taş yığma şeklinde inşa edilmiş üstü açık tuvaletli basit mesken tipine, zamanla içinde ocağı bulunan bir oda ve ahır eklenmiştir. Daha gelişmiş olanlarında bu oda 30 m² kadar çıkıp odanın içine ya da dışına yerleştirilmiş bir merdivenle evin düz, toprak damına çıkılır. Daha büyük evlerde bu üst kata bir oda daha eklenmiş, hatta alt kattaki ahırın yanına da oda eklenerek evin kullanım alanı rahatlatılmıştır. Meskenler bağ alanlarına serbest yayılım göstermiş olup avlulu ya da yarı açık bölümler içermektedir. Meskenlerde iç mekan donatılarından olan sedirlerde oturulur, akşam olduğunda yüklüklerden çıkarılan yataklarla yatılmaktadır (İmamoğlu, 2001).

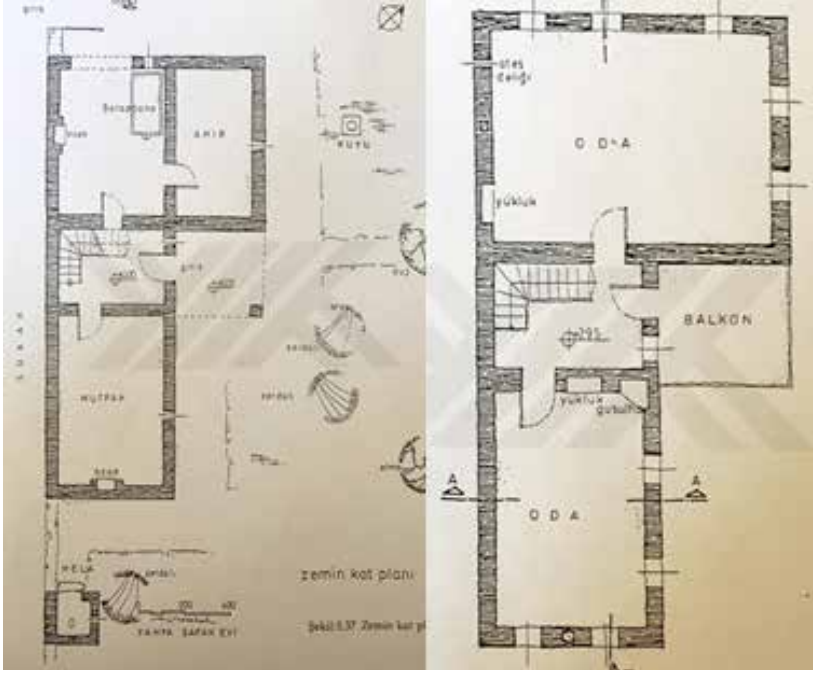

Resim 2.6. Kayseri'de basitten gelişmişe bağ evi örnekleri (İmamoğlu, 2001)

Niğde Çevresindeki Bağcılık Kültürü ve Bağ Evleri

Niğde şehir merkezine 2 km uzaklıkta bulunan bağlara havaların ısınmasıyla birlikte göç hareketi başlarken bağın işi bitip havaların soğumasıyla merkeze geri dönülmektedir. Genellikle taş malzemeden inşa edilen bağ evlerinin nadiren de olsa kerpiçten yapılmış örnekleri de görülmektedir. Tek ya da iki katlı olan bağ evlerine genellikle bir örtme ya da avludan girilir. Bağ evinin alt katı mutfak, ahır, depo, şaraphane ya da meyvelik gibi bağın günlük işlerinin yapıldığı bölümlerden oluşabileceği gibi, üst kat balkon ve odalardan oluşan yaşam alanıdır. Yaşam alanındaki bu odalar ocak, niş, sedir gibi yapı elemanlarıyla donatılmıştır (İncesakal, 1996).

Şekil 2.8. Niğde çevresindeki bir bağ evinin zemin ve üst kat planı (İncesakal, 1996)

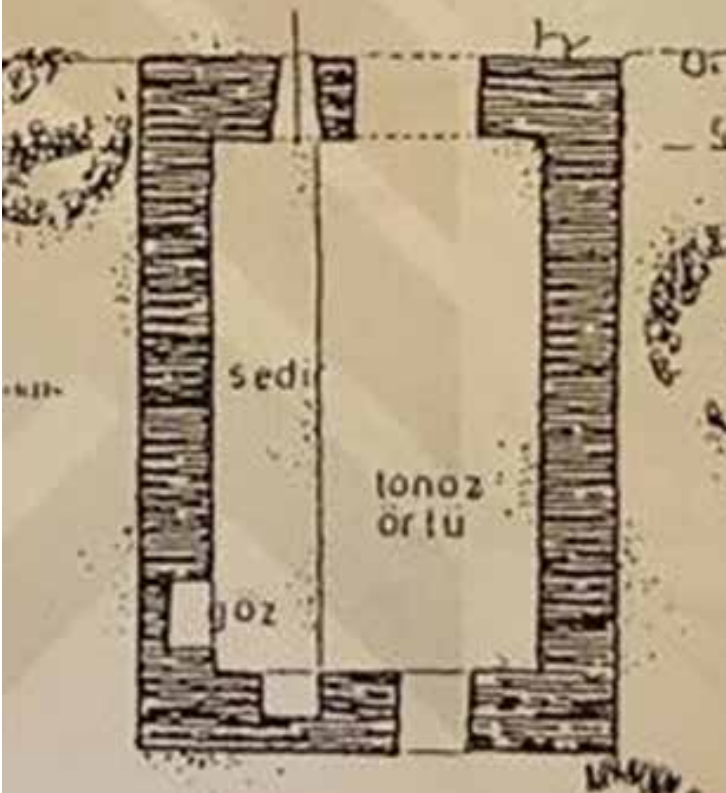
Resim 2.7. Niğde çevresinden bir bağ evi (İncesakal, 1996)

Nevşehir Çevresindeki Bağcılık Kùltürü ve Bağ Evleri

Nevşehir çevresinde bulunan sayısı oldukça azalmış olan bağ evleri genellikle tek hacimlidir. Bu yüzden bölgede bağa göçme adeti gelişmemiş olup meskenler günü birlik ihtiyaca göre şekillenmiştir (İncesakal, 1996).

“Elevcik” olarak adlandırılan bağ evleri Nevşehir yöresinde rahatlıkla bulunan volkanik tuf ve siyah bazaltdan inşa edilmiş, genellikle tek katlı ve avlusuzdur. Dikdörtgen planlı Elevciklerde iç mekan oldukça sadedir. Evin bir duvarına yapışık olan toprak sedirde oturulurken, “göz” olarak adlandırılan duvar nişleri eşya koymak amacıyla kullanılmıştır. Zemini toprak dolgu olan evin çatısı düz toprak damdır. Tuvalet yapıdan bağımsız bir şekilde bağın içine yapılmış olup içme suyu yakınlardaki çeşmelerden sağlanmıştır (İncesakal, 1996).

şekil 2.9. Nevşehir çevresinden bir bağ evi planı (İncesakal, 1996)

Tokat İlinde Bağcılık Kültürü ve Bağ Evleri

Tokat ili iklim özellikleri bakımından Karadeniz ve Karasal iklim arasında geçiş özelliği gösterdiği için bağcılık açısından verimli bir bölgedir. Tokat'ta bağcılıkla gelişen sosyal hayat beraberinde bağ kültürünü meydana getirmiştir.

Tokat halkı bağın işini yapmak ve bağdan yararlanmak amacıyla Mart ayı sonuna doğru bağlara gidip gelmeye başlamıştır. Fakat Mart ayında havaların yeterince ısınmamasından dolayı genellikle baba ve bağın işini görebilecek çocuklar hafta sonları bağa gidip bağın temizlik ve ilaçlama gibi işlerini yaparak bağı taşınacak hale getirmişlerdir. Mayıs ortalarından itibaren ise tüm şehirde bağlara göç başlamaktadır.

Bağın temizlik, ilaçlama, budama, yetiştirilen ürünün olgunlaşması, toplanması ve bağbozumu gibi periyodik olarak birbirini takip eden işlerin olması bağa göçü zorunlu kılmış ve beraberinde bağ hayatını meydana getirmiştir. Tüm bu işlerin takibi bağlara mesken yapmayı gerektirmiştir. Tokat'ın geçmiş dönemlerinde yaşayan halkın hemen hemen hepsinin bir bağı ve bağ evi bulunmaktadır. Bu evlerin bazıları ailenin ekonomik durumuna göre oldukça küçük ve sadece ihtiyaçlar doğrultusunda inşa edilen sade yapılarken bazıları da kent evlerini aratmayacak şekilde büyük ve gösterişlidir (Resim 2.8).

Resim 2.8. Bir zamanlar Tokat bağları ve bağ evleri (Hasan Erdem arşivi)

Tokat bağ evleri Zile bağlarındaki Gümeleler ve Kazova bölgesindeki Alaçıklar olmak üzere iki grup halinde kategorize edilmiştir.

Tokat Gümele Meskenleri: Daha önce de İbret (2003) tarafından tanımlanan Gümele; basit bir şekilde inşa edilmiş avcı ya da bağ bahçe kulübesine halk dilinde verilen isimdir (İbret, 2003). Tokat'ın Zile bağlarındaki yerleşmeler de "Gümele" olarak adlandırılmıştır. Fakat Zile bağlarındaki Gümeleler teknik açıdan Gümele tanımından farklı özellikler taşımaktadır.

Tokat'ın Zile ilçesinde bağcılık eskiden beri önemini korumuştur. Zile merkeze 1 ila 3 km arasında değişen uzaklıkta olan bağların merkeze yakın olması nedeniyle bağlara inşa edilen Gümele meskenleri uzun süreli göç edilecek büyükte değil daha çok günü birlik ihtiyacı karşılayacak büyüklükteledir.

Tek ya da iki kat olan meskenlerin zemin katı taş temeller üzerine kerpiç malzeme ile inşa edilmiştir. Kerpiç malzeme bazı evlerde ahşap çatkının dolgu malzemesi olarak kullanılırken bazı evlerde de yığma şeklinde örülmüştür. Duvarlar, yığma şeklinde inşa edilen yapılarda 40-50 cm kalınlığındayken ahşap çatkılı evlerde 15-20 cm arasında değişmektedir. Üst katlar ise ahşap çatkı arası kerpiç dolgu malzemesi ile inşa edilmiştir. Duvarlar ekonomik duruma göre kireç badana veya çamur harç ile sıvanmıştır.

Evlerin zemin katları genellikle tarım araç - gereçleri ile bağlardan elde edilen ürünleri depolamak ve gündelik yemek pişirme gibi bağın işini yapmak amacıyla kullanılan tek hacimli mekanlardır. Yöresel olarak ‐iş evi‐ olarak adlandırılan bu mekanda, bazı evlerde bir ocak ve oturmak için kullanılan sedir bulunurken bazıları tamamen boştur. Üst kata ulaşım ise ya bu tek hacimli mekanda ya da dışardan ahşap malzeme ile yapılmış bir merdivenle sağlanır.

Dinlenme ve yaşam alanı olarak kullanılan üst katlar ise yarı açık bir bölüm (balkon) ile bir odadan oluşmaktadır. Üst kata çıkan merdiven ahşap korkuluklu bir balkona ulaşır. Bu balkon hem bağı gözetlemek ve yazın sıcağında serinlemek için kullanılırken hem de bağdan elde edilen ürünleri kurutmak amacıyla kullanılan yerdir. Üst kattaki tek hacimli odaya da ahşap bir kapı ile bu balkondan girilir. Üst katın planı özelliği ile Geleneksel Türk Evi dış sofalı plan tipi özelliği taşımaktadır. Tuvaletler ise evlerin uzağında bağın içinde ayrı bir yere yapılmış olmakla birlikte günümüze ulaşan bir örneği bulunmamaktadır.

Evlerde çatı bölgedeki hava şartlarından dolayı kar ve yağmur suyunun tahliye edilmesini kolaylaştırmak amacıyla beşik veya kırma şeklinde eğimli yapılmıştır. Ahşap elemanlarla inşa edilen çatının üzeri alaturka tipi kiremit ile örtülmüştür.

Bağlarda su ihtiyacı kehrizlerle sağlanmıştır. Sokak çeşmeleri dışında olan ve Zile'nin şehir şebekesi kurulana kadar su ihtiyacının karşılandığı kehrizler, pişmiş topraktan yapılmış ‐pöhrenk‐ olarak adlandırılan su borularıyla tüm şehre yer altından ulaşmaktadır.

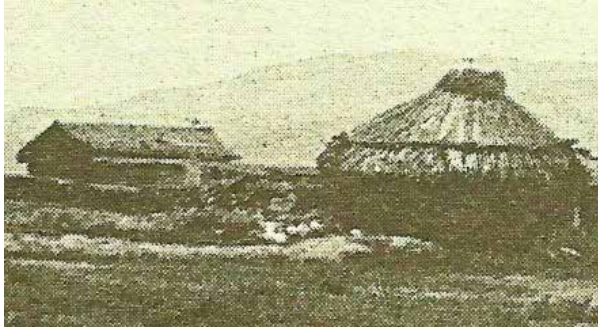

Resim 2.9. Zile bağlarında tek katlı bir Gümele

Resim 2.10. Zile bağlarında

iki katlı bir Gümele

Tokat Alaçık Meskenleri: Tokat'ın Kazova bölgesindeki bağ evleri “Alaçık” olarak adlandırılmaktadır. Türk Dil Kurumuna göre Alaçık; üzeri dal veya hasırla örülen çoban evi ile tarla, bostan ve bağ kulübesine verilen ada denir (TDK, 2020). Kazova'daki Alaçıklar yöresel olarak “Alaçuh” veya “Yazı evi - Yazı evi” olarak adlandırılmaktadır. Bu evler teknik açıdan Türk Dil Kurumu'nun Alaçık tanımından farklıdır.

Resim 2.11. TDK'nın tanımına göre Alaçık olarak adlandırılan meskenler
(Hasan Erdem arşivi)

Tokat şehir merkezine yaklaşık 24 km uzaklıkta bulunan Kazova bölgesinde çiftçiler bağlarına havaların ısınmasıyla birlikte 3 km uzakta yer alan köyden günü birlik gelip gidiş yapmışlardır. Köy halkı bağlara gelip giderken harcanan zaman ve güçten tasarruf etmek için arazilerine meskenler inşa etmeye başlamıştır. Zamanla çiftçi köy ile bağ arasında yapılan göçü kaldırmış ve bu meskenlerde kalıcı yaşamaya başlamıştır.

Alaçıklarda taşınma fonksiyonu olduğu için Zile Gümelelerinden daha büyük oranlarda inşa edilmiştir. Hepsi iki katlı olan Alaçıkların alt katı tek veya iki hacimden, üst katı ise bir balkon ve iki ya da üç odadan oluşmaktadır. Alaçıklar yörede rahatlıkla bulunabilen kerpiç ve ahşap malzeme ile inşa edilmiştir. Zemin kat duvarları 40-50 cm kalınlığında yığma kerpiçle örülen Alaçıkların üst kat duvarları 15-20 cm kalınlığında

ahşap çatkı arası kerpiç dolgu tekniğiyle inşa edilmiştir. Duvarları ailenin ekonomik durumuna göre kireç badana ya da çamur harçla sıvanmıştır.

Alaçıklara göç eden halk köyde bakacak kimse kalmadığı için beraberinde hayvanlarını da getirmiştir. Ahır olarak kullanılan zemin katlarda hayvanların yeminin konulduğu yöresel olarak “petni” diye adlandırılan sabit yemlikler bulunmaktadır. Ahır olarak kullanılmayan zemin katlarda ise alt kat hem zirai araç - gereçlerin depolandığı hem de günlük işlerin yapıldığı iş evleridir. Zemin katın iş evi olarak kullanıldığı durumlarda genellikle meskene bitişik ayrıca bir ahır inşa edilmiştir.

Üst kata çıkış zemin kattan ahşap bir merdivenle sağlanmıştır. Üst kattaki odalara geçiş merdivenin ulaştığı bu balkondan sağlanmaktadır. Üst kat plan özelliği ile Geleneksel Türk Evi dış sofalı plan tipi özelliği taşımaktadır. Meskenlerde balkon hem dinlenmek amacıyla hem de kışlık mahsül kurutmak amacıyla kullanılmıştır. Yaşam alanı olarak kullanılan odaların bir köşesinde gusül almak için kullanılan ve halk arasında “cağlık” diye adlandırılan bölüm yer almaktadır. Aynı zamanda odalarda ahşap bir sedir ile yemek pişirmek için kullanılan bir ocak da yer alabilir.

Resim 2.12. Kazova bağlarından Alaçık örnekleri (2020)

Alaçıkların çatıları bölgenin iklim özelliklerinden kaynaklı kar ve yağmur suyunu tahliye edecek eğimde, kırma ya da beşik şeklindedir. Ahşap elemanlarla yapılmış çatının üstü genellikle alaturka tipi kiremit ile örtülüdür.

Alaçıklarda tuvaletler yapıdan uzakta bağın içinde uygun bir köşeye tek hacimden yapılmış olup, günümüze kalan örneği bulunmamaktadır. Kazova bağlarının sulanması bölgede bulunan kanal ile yapılırken içme suyu kuyulardan temin edilmiştir.

3. SONUÇ

Kültür ve kültürün belirleyicileri insanlık tarihinin ve medeniyetlerin en önemli basamaklarından birini oluşturmaktadır. Geçmişe yönelik fiziki ve sosyal verileri bir bütün halinde barındıran kültür bileşenlerinden en önemlilerinden biri de yerleşimler ve yerleşimleri oluşturan anıtsal ve sivil mimarlık öğeleridir. Bu öğeler medeniyetlere dair en önemli verile-

ri içerdikleri gibi, gelenek ve gelecek arasındaki köprü vazifesini de üstlenmişlerdir. Geçmiş ve geleceğin birleştiricisi, bütünlüyicisi konumunda bulunan bu varlıklar arasında bağcılık kültürü ve bu kültürün bileşenleri olan yerleşimler ile bu yerleşimleri meydana getiren meskenler önemli bir yere sahiptirler.

Ülkemiz farklı iklim özelliklerinin aynı anda görülebildiği nadir yerleşim alanlarından biridir. Bu sebeple her mevsimin yaşandığı ve her iklime yönelik tarım bitkisinin üretildiği verimli arazileri mevcuttur. Üzüm bitkisi de pek çok rakım, iklim ve atmosfer özelliklerinde, farklı topraklarda ve su olanakları ile oldukça fazla ve farklı tür halinde ülkemizde geçmişten beri üretilmektedir. Bu üretimin getirisi ise, ekonomik bir ürün olan üzümün kendi kültürünü yaratması bağlamında bağcılık kültürü ve yerleşimleri olmuştur. Bu yerleşimler, bahar aylarından başlamak üzere göçülen, sosyal ve fiziki mekânları ile sıcak mevsimin geçirildiği, ikincil konutlar haline gelmiştir. Bağcılık ekseninde şekillenen bir yaşantının izlerini bünyesinde barındıran, yaz mevsimi için tasarlanan konutlar da kendi özelinde farklı bir tipoloji oluşturmuş, diğer yapılardan ayrılmıştır. Ancak günümüzde üretim öncelikleri yeni neslin amaç ve anlayışı ile konfor koşullarında meydana gelen değişimler, köyden kente göçün de tetikleyicisi olmuş, bu yerleşimler ve bağ evleri kullanımdan kalkmaya ve unutulmaya başlamış; zaman içinde varislerin ilgilenmemesi ile de köhne-meye terk edilmiştir.

Bu kültürün ve kültürün verilerini barındıran yapılar hakkında yapılan çalışmalar ise oldukça kısıtlı kalmış, bu yapıların yok olmalarından önce belgelenecek gelecek nesle aktarımları konusunda yeterli olmamıştır. Bu sebeple, en azından belgeleme konusunda gerekli ilginin ve çabanın gösterimi binyıllardır süregelen bu kültürün gelecek nesillere aktarımını sağlayacak önemli bir veriyi oluşturmaktadır.

KAYNAKLAR

- Acungil, Y. (2018). *Tokat Bir Bağ İçinde Tokat Bağ Evleri ve Bağ Kùltürü*. Ankara: Tařhan Kitap Yayınları, 18-21.
- Akın, E. ve Esgici, R. (2015). Eski Çağda Tarım Aletleri. *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi (Journal of Agricultural Machinery Science)*, 11 (1), 33-37.
- Deliorman, O., Ergun, F., Orhan, N. (2011). Anadolu Medeniyetlerinde Asma (Vitis vinifera L.). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30 (50), 69-80.
- Demiray, K. (1990). *Temel Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılap Kitap Evi, 355.
- Doğanay, H. (1994). *Türkiye Beğeri Coğrafyası*. Ankara: Gazi Büro Kitapevi, 264-312.
- Gazioğlu şensoy, R.İ. ve Tutuş, A. (2017). Tarih Boyunca Van İli ve çevresinde Bağcılık Kùltürü. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi (Journal of the Institute of Natural & Applied Sciences.)*, 22 (1), 56-63.
- Girgin, M. (1991). Alařehir ayı Vadisinde Bağ Evleri. *Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakùltesi Kazım Karabekir Dergisi*, 2 (2), 141-161.
- Gökgöz, G. ve Bölükbaşı Ertürk, A. (2019). Kastamonu Kırsalında Geleneksel Konut Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (67), 466.
- İncesakal, M. (1996). Orta Anadolu Bölgesi Bağ Evlerinin Tasarımı ve Yapım İlkeleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Konya.
- İmamoğlu, V. (2001). *Kayseri Bağ Evleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları, 13-120.
- İbret, B. Ü. (2003). Tosya şehri Yakın evresinde Gümele Yerleşmeleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 0 (41), 1-22.
- Kadioğlu, Y. (2010). Türkiye’de Fonksiyonel Özelliğini Kaybetmiş Geçici Yerleşmelere Bir Örneğ: Tavas Bağ Evleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (21), 98-114.
- Kavas, K. (2011). Alanya-İncirkırı Geleneksel Kırsal Mimarisinde Doğa-Kùltür İlişkisi. *Journal of Word of Turks*, 3 (1), 271-289.
- Meydan, A. ve Güngör, ř. (2015). Sebil’de (Mersin) Bağ Evi Kùltürü. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 0 (38), 239-261.
- Özav, L. (1995). Eski Gediz Kasabası evresinde Güme Yerleşmeleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 0 (30), 173-187.
- Özdemir, Ü., Güner, İ. ve Kopar, İ. (2011). Safranbolu Platosunda Geçici Kır Yerleşmeleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7 (7), 135-142.
- Türk Dil Kurumu. (TDK). URL: <https://kelimeler.gen.tr/alicik-nedir-nedemek-9836>, Son Erişim Tarihi: 07.09.2020.

Yılmaz, O. (2003). Eğirdir Gölü Güneyinde Fonksiyon Değiştiren Yerleşmelere Bir Örnek: Kelifler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (6), 106-119.

Bölüm 11

KÜLTÜR PARK'IN GÖRÜLMEMEYE DEĞER AĞAÇLARI BAĞLAMINDA KENT HALKI İÇİN GEZİ – GÖZLEM ROTASI ÖNERİSİ¹

Hatice SÖNMEZ TÜREL
Merve ÖZEREN ALKAN

---

¹ Hatice SÖNMEZ TÜREL, Dr., Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü
Merve ÖZEREN ALKAN, Dr., Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

GİRİŞ

Kent içi yeŐil alanlar, içlerinde sūre gelen ekolojik dinamiklerin yanı sıra dōnemin sosyal, kūltūrel, ekonomik geliŐmelerinin izini taŐımaları nedeniyle kent būtūnūnün ayrılmaz parçalarıdır. İzmir'in Kūltūrpark'ı, Ankara'nın Gençlik Parkı gibi kent tarihinde ˆnemli yeri olan olaylara ev sahipliĐi yapan yeŐil alanlar, yaŐayan, dˆnūŐen ve dˆnūŐtūren sistemler olmanın ˆtesinde kentin demirbaŐıdır. Kūltūrpark, kent merkezinin en geniŐ yūzˆlmūne sahip yeŐil alanı olarak kuruluŐundan itibaren kentlilerin yeŐil dokuyla buluŐtuĐu, spor, eĐence ve dinlence aktivitelerini gerçekleŐtirerek soluklandıĐı ana çekim merkezi olma iŐlevini sūrdūrmektedir.

Kūltūrpark, 1922'de çıkan ve bir anlamda kentin planlı geliŐimini tetikleyen yangın sonrasında niteliksizleŐen bir alanda, savaŐ dˆneminin ardından kentin yeniden yapılandıĐı bir zaman diliminde "Cumhuriyet Dˆnemi'nin modern arayıŐlarını yansıtacak ideal bir sahne olarak" kurulmuŐtur (Kayın, 2015). 1936 yılında açıldıĐında Kūltūrpark, İzmir Enternasyonel Fuarı'yla ˆne çıkmakta ve İzmir, Cumhuriyet'in fuarlar kenti olarak anılmaktadır. Parka adını veren kūltūr iŐlevinin yanı sıra spor ve eĐence aktivitelerine de olanak saĐlayan Kūltūrpark, "kentli için çok iŐlevli bir toplumsal saĐaltım mekˆanı olarak" dūŐūnūlmektedir (Kılınç vd., 2015) (Őekil 1). Bu kapsamda Erken Cumhuriyet Dˆnemi modernleŐme ideallerinin kentsel mekˆandaki yansımaları olarak kurgulanan İzmir Enternasyonel Fuarı ve Kūltūrpark, kentin yaŐantısında ūstlendiĐi rolle "ū çeyrek yūzyılı aŐan varlıĐıyla korunması gereken bir modern miras, bir kūltūrel peyzaj, bir hafıza mekˆanı olarak gūnūmūze ulaŐmıŐtır" (Kayın, 2016). Gūnūmūzde, kentsel hayatın, kūltūrel etkinliklerin ve ulaŐım aĐının keŐiŐim noktasında bulunan park, "İzmirliilerin kolektif hafızasının temel bileŐenlerinden ve kent merkezinde yer alan ender kamusal alanlarından birisi"dir (Kılınç vd., 2015).

Şekil 1. 1941 – 1949 yıllarında araştırma alanında çekilmiş olan fotoğraflar (Ahmet Piriştina Kent Arşivi Müzesi [APİKAM], 2020)

Kullanıma açıldığı 1930'ların ortasından itibaren fuar işleviyle sürekli gelişme gösteren ve ilgi çeken Kültürpark, altın yıllarını yaşadığı 1970'lerden 1990'lara gelindiğinde, dünyada fuarcılıkla ilgili yaşanan dönüşümlerin de rüzgârıyla, etkisini yitirmeye başlamıştır (Karpaz, 2009; Tekeli, 2018'den). 1990 yılında ise; söz konusu dönüşümler ışığında fiziksel mekân değişim gereksinimlerini karşılayarak fuarın sürece ayak uydurmasını sağlamak amacıyla Uluslararası İzmir Fuarı Kültürpark Düzenleme ve Mimari Proje Yarışması katılıma açılmıştır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 1990). Takiben 1 no.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 12.11.1992 tarih ve 4072 sayılı kararı ile Tarihi Sit ve 2. derece Doğal Sit ilan edilmiştir (Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği [TMMOB] İl Koordinasyon Kurulu, 2016). Yarışma sonrası dönemde ihtisas fuarcılığının sürdüğü Kültürpark alanında Tekeli'ye (2018) göre fuarcılık faaliyetlerinin yeşil dokuya zarar verdiği gerekçesiyle fuar faaliyetleri 2013 yılında İzmir Fuarı adıyla Gaziemir'e taşınmıştır. İzmir Büyükşehir Belediyesi, Kültürpark'ı tarihinde ikinci kez bir uyum sürecine hazırlamak üzere parkın geleceği konusunda bir vizyon ve proje geliştirmeyi hedeflemiştir (Tekeli 2018). Bu süreç, kentte yaşayan ve Kültürpark'la ilgili sorumluluk taşıdığını düşünen paydaşları harekete geçirmiştir. Ülkemizde yeşil alanların, gerek sundukları ekolojik hizmetler gerekse sosyokültürel anlamda kentin ortak belleğinin korunduğu buluşma noktaları olarak taşıdıkları önemle ilgili bilincin arttığı bu dönemde Kültürpark'ın yeşil doku bütünlüğünün korunması, rekreasyonel olanaklarının sürdürülmesi, kent hafızasının Kültürpark

özeline korunması konuları masaya yatırılmıştır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, kentliler, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve diğer paydaşlarca Kùltürpark'ın sosyokùltürel ve ekolojik niteliği yüksek bir kamusal yeşil alan olarak kentlilerin ortak yaşam pratiklerinin hayata geçtiği bir "yer" olması zemininde görüşmelerin yapıldığı günümüzde, Kùltürpark'ın kuruluş amaçlarına uygun olarak bir halk okulu ve aynı zamanda bir açık hava müzesi olma özelliğine sahip çıkılması, kùltürel miras varlıklarının yanı sıra doğal miras varlıklarının bir bütün olarak korunması, günümüz açık hava aktivite gereksinimlerine uygun bir tasarım programı geliştirilmesi konuları öne çıkmaktadır.

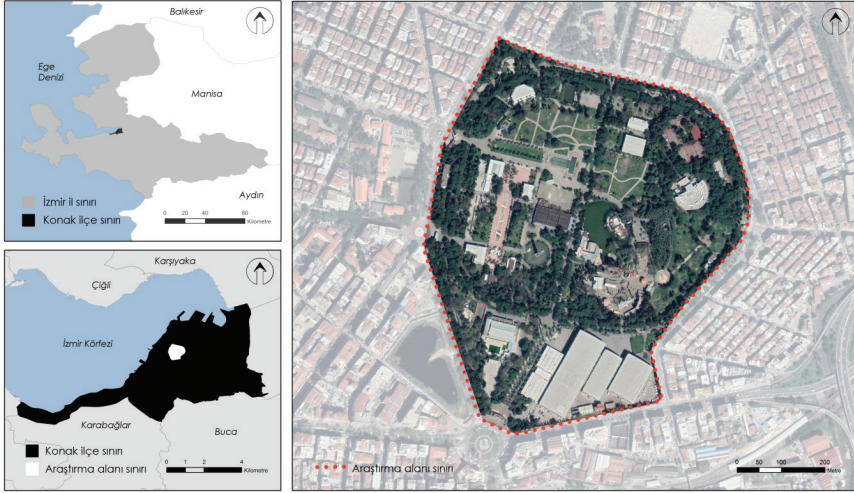
Bu çalışmada, kentin bu gündeminden hareketle, 84 yıldır ziyaret edilen Kùltürpark'ın ziyaretçilerine parkın doğal miras varlıklarının tanıtılması, yıl boyu parkın kullanımını teşvik edecek yeni bir aktivite sunulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Kùltürpark'ı ziyaret edecek olan farklı sosyokùltürel ve sosyoekonomik kullanıcı gruplarına yönelik iki yeni gezi-gözlem rotası oluşturulmuştur. Bu sayede parkın bitki varlığının hak ettiği tanıtım ve bakım-onarım imkânlarının geliştirilmesine de hizmet edilmesinin mümkün olacağı düşünölmüştür. Çalışma sonucunda oluşturulan gezi-gözlem rotalarının etkin kullanımı, seçilen bitkilerin korunması, öne çıkarılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasını öngören çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Materyal

Araştırma materyali, başlıca araştırma alanı ile araştırma araç ve gereçlerinden oluşmaktadır. Araştırma alanı, İzmir İli, Konak İlçesi, Mimar Sinan Mahallesi'nde bulunan Kùltürpark'tır (şekil 2).

1936 yılında kullanıma açılmış olan Kùltürpark'ın büyüklüğu yaklaşık 420.000 m²'dir. Kuzeyde Dr. Mustafa Enver Bey Caddesi, güneyde Mürsel Paşa Bulvarı, doğuda 1395. Sokak, 1396. Sokak ve Bozkurt Caddesi, batıda ise Dr. Refik Saydam Bulvarı ve řair Eřref Bulvarı ile çevrilidir.

Şekil 2. Araştırma alanı konumu ve sınırları (ESRI vd., 2019'dan geliştirilmiştir).

Kültürpark, içerdiği doğal ve kültürel unsurlarla kent halkına hizmet etmenin yanı sıra zengin odunsu bitki türü çeşitliliği barındıran, birçok kuş, küçük memeli ve böcek türüne ev sahipliği yapan, kent ekosistemine önemli etkileri olan İzmir kent merkezindeki en büyük yeşil alan olma nitelikleriyle korunması ve geliştirilmesi gereken bir mekândır (Birişçi vd., 2017).

Kültürpark'ın yaşamsal varlığını oluşturan yeşil dokusu; 44 familyadan 86 cinse ait 117 türe mensup endemik ve egzotik odunsu bitkilerden oluşmaktadır (Birişçi vd., 2017). Söz konusu bitki türü çeşitliliğinin yanı sıra Kültürpark'ın kent halkı için önemli bir kamusal dış mekân olması, kent planlama tarihindeki ve belleğindeki yeri araştırma alanı olarak seçiminde etkili olmuştur.

Araştırma alanı ve konusu ile ilgili çeşitli yazınsal kaynaklar, araştırma alanında gerçekleştirilen gözlem çalışmalarında alınan notlar ve çekilen fotoğraflar, haritaların hazırlanmasında kullanılan 0,31 m çözünürlüklü uydu görüntüsü (ESRI vd., 2019), uydu görüntülerini işleme, verilerin analizi ve haritaların hazırlanmasında kullanılan ArcMap 10.7.1 yazılımı (ESRI, 2019) ile görsellerin yayına hazırlanmasında kullanılan Photoshop CS5 yazılımı araştırmanın diğer materyallerini oluşturmaktadır.

Yöntem

Araştırma yöntemi; “Kavramsal Çerçeve”, “Veri Toplama”, “Bulgular ve Analiz” ve “Sonuç ve Önerilerin Getirilmesi” olmak üzere başlıca 4 aşamada kurgulanmıştır.

Kavramsal çerçeve adı verilen ilk aşamada; çalışmanın içeriğine ve araştırma alanına yönelik önceki bilimsel çalışmalar incelenmiş, araştırma alanı olarak seçilen Kültürpark'ın tarihi gelişimi, mevcut durumu, İzmir kenti için önemi vb. bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca araştırma alanının mevcut odunsu bitki varlığı, araştırma alanında gerçekleştirilen ön gözlem çalışmalarıyla incelenerek araştırma yöntemi kurgulanmıştır. Kavramsal çerçevenin oluşturulmasında Aslanboğa (2002), Kayın (2015 ve 2016), Kılınç vd. (2015), Birişçi vd. (2017) kaynaklarından yararlanılmıştır.

İkinci aşama olan **veri toplama** aşamasında, araştırma alanındaki ağaç formulu mevcut bitkiler keşif değeri yönüyle başlıca 5 kategori altında incelenmiştir. Keşif değeri kategorileri ve içeriklerine Çizelge 1'de yer verilmiştir:

Çizelge 1. Keşif değeri kategorileri ve içerikleri

Keşif Değeri Kategorileri	İçerik
Ayrırcı Estetik Özellik	Bitkiyi diğer bitkilerden farklı kılan, ilk bakışta dikkat çeken veya herhangi bir yönüyle (çiçek, yaprak, gövde vb.) ilgi odağı olmasını sağlayan özelliğinin bulunması.
Park Kimliğine Katkı	Bitkinin tek birey ya da grup olarak kullanımıyla parkla bütünleşmesi, parkın kimliğine olumlu yönde değer katması, çeşitli özellikleriyle parkı kullanan kişilerin hafızasında veya parkın yeşil dokusunda yer etmesi.
Park Belleğine Katkı	Bitkinin parkın tarihsel geçmişinde önemli bir yere sahip olması, parka getiriliş veya dikilişi yönüyle anı değeri taşıması.
Boyutsal Özellik	Bitkinin boy, taç ve gövde ölçüleri yönüyle yetişkin bir bireyin ulaşması beklenen boyutları aşarak fiziksel boyutu bakımından dikkat çekici ve anıtsal bir özellik taşıması.
Türünü Temsil Gücü	Gerek boyutları gerekse sağlıklı bir gelişim sergilemesi ve habitusu bakımından türünün genel özelliklerini taşıyarak ideal bir biçimde temsil ediyor olması.

Araştırmanın “**bulgular ve analiz**” aşamasında sırasıyla aşağıdaki çalışmalar gerçekleştirilmiştir;

- Araştırma alanındaki ağaç formundaki odunsu bitki türlerinin tamamı, keşif değeri kategorileri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Bu kapsamda keşif değeri kategorilerinden en az birini taşıyan türler belirlenerek listelenmiştir.

- Listelenen türler arasında ilgili kategoriye en uygun bireyler, araştırma alanında yerinde gözlem yoluyla belirlenmiş, her türden tek bir birey seçilmiştir.

- Belirlenen bireylerin sahadaki konumları, keşif değeri bilgileri, keşif dönemleri (ilkbahar, yaz, sonbahar, kış) ve bu dönemler süresince bireylerin öne çıkan, onları keşfe değer kılan özellikleri (yaprak, çiçek, meyve, gövde, habitus) CBS ortamında ArcMap 10.7.1. (ESRI, 2019) kullanılarak sayısallaştırılmıştır. Sayısallaştırmanın ardından veriler, yazılım aracılığıyla analiz edilerek bitkilerin keşif değeri ve keşif dönemi kategorilerine göre mekânsal dağılım haritaları oluşturulmuştur.

Keşif değeri bilgileri bazı bireyler için tek kategori iken bazıları için birden fazla kategoriyi kapsamıştır. Aynı durum önerilen keşif dönemi için de geçerli olmuştur. Örneğin bir birey yalnızca bir mevsimde meyvesi yönüyle keşfe değer iken başka bir birey çiçek, yaprak, meyve gibi farklı özellikleriyle birden fazla mevsimde öne çıkmıştır.

Çalışmanın son aşaması olan “**sonuç ve önerilerin getirilmesi**” aşamasında ise elde edilen veriler ve yapılan analizlerden hareketle parkın yıl boyu kullanılmasını öngören İlkbahar-Yaz ve Sonbahar-Kış olmak üzere keşif dönemlerini kapsayan iki farklı gezi-gözlem rotası oluşturulmuştur. Çalışma sonucunda ayrıca söz konusu keşif rotalarının etkin kullanımı, seçilen bitkilerin korunması, öne çıkarılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasını öngören çeşitli öneriler sunulmuştur.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma alanında gerçekleştirilen gözlem çalışmaları sonucunda keşif değeri kategorileri (ayırıcı estetik özellik, park kimliğine katkı, park belleğine katkı, boyutsal özellik, türünü temsil gücü) kapsamında araştırma alanı sınırları içerisinde bulunan 117 adet tür arasından her biri farklı türe ait olmak üzere toplam 37 adet ağaç formlu bitki gezi – gözlem rotasına dâhil edilmiştir.

Gezi-gözlem rotasına dâhil edilen türlerin adları, buldukları koordinatlar, keşif değerleri ve önerilen keşif dönemlerine ilişkin bilgilere Çizelge 2’de yer verilmiştir.

Çizelge 2. Gezi-gözlem rotasına dâhil edilen türler ve özellikleri

Bitkinin Kodu	Latince ve Türkçe Adı	Konumu	Keşif Değeri					Önerilen Keşif Dönemi				
			Ayrırcı estetik özellik	Park kimliğine katkı	Park belleğine katkı	Boyutsal özellik	Türünü temsil gücü	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış	
1	<i>Acacia farnesiana</i> Amber ağacı	27°8'49,257"E 38°25'47,339"N	•				•		Ç			
2	<i>Acer buergerianum</i> Üç dişli akçaağaç	27°8'34,768"E 38°25'28,091"N	•				•			Y	Y	
3	<i>Acer pseudoplatanus</i> Dağ akçaağacı	27°8'56,57"E 38°25'42,464"N	•							Y		
4	<i>Aesculus hippocastanum</i> Beyaz çiçekli at kestanesi	27°8'38,741"E 38°25'36,72"N	•	•			•	•	Ç			
5	<i>Araucaria heterophylla</i> Salon arokaryası	27°8'31,1"E 38°25'44,852"N	•				•		Y	Y	Y	Y
6	<i>Betula pendula</i> Huş	27°8'37,613"E 38°25'52,202"N	•						G	G	G	G
7	<i>Carpinus betulus</i> Gürgen	27°8'35,853"E 38°25'51,766"N	•				•				Y	
8	<i>Casuarina equisetifolia</i> Demir ağacı	27°8'42,929"E 38°25'48,962"N					•	•	H	H	H	H
9	<i>Catalpa bignonioides</i> Katalpa	27°8'38,873"E 38°25'33,428"N	•				•		Ç	M	M	
10	<i>Cedrus sp.</i> Sedir	27°8'48,181"E 38°25'41,526"N		•			•	•	H	H	H	H
11	<i>Celtis australis</i> Çitlenbik	27°8'32,472"E 38°25'33,505"N	•	•			•	•	G	G	G	G
12	<i>Ceratonia siliqua</i> Keçiboynuzu	27°8'33,12"E 38°25'48,834"N					•	•	H	H	H	H
13	<i>Citrus bergamia</i> Bergamot	27°8'48,693"E 38°25'48,56"N	•				•		Ç		M	
14	<i>Clerodendron trichotomum</i> Kismet ağacı	27°8'32,543"E 38°25'35,752"N	•							Ç	M	
15	<i>Cupressus sempervirens</i> Akdeniz servisi	27°8'43,547"E 38°25'48,693"N		•			•	•	H	H	H	H
16	<i>Cycas revoluta</i> Sikas / Sago palmiyesi	27°8'33,673"E 38°25'47,322"N					•		H	H	H	H
17	<i>Erythrina crista-galli</i> Mercan ağacı	27°8'32,606"E 38°25'42,674"N	•							Ç	Ç	
18	<i>Firmiana simplex</i> Çin parasol ağacı	27°8'32,308"E 38°25'35,521"N	•				•			M	M	
19	<i>Ginkgo biloba</i> Mabet ağacı / Fil kulağı	27°8'31,986"E 38°25'48,223"N	•				•		Y	Y	Y	

Bitkiyi keşfe değer kılan özellikler
H: Habitus, G: Gövde, Y: Yaprak, Ç: Çiçek, M: Meyve

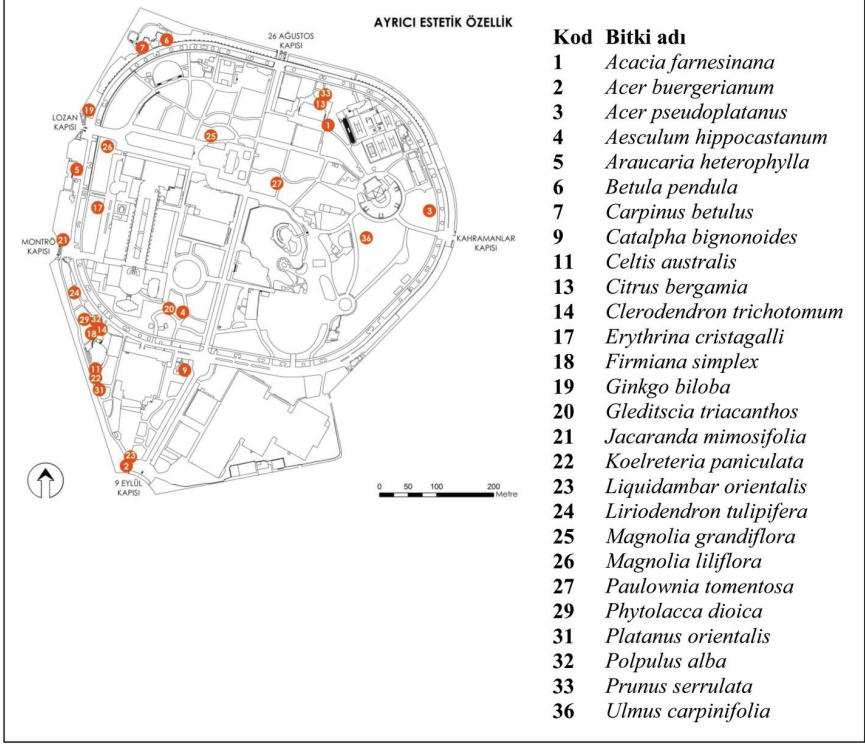
Çizelge 2. Gezi-gözlem rotasına dâhil edilen türler ve özellikleri (Devam)

Bitkinin Kodu	Latince ve Türkçe Adı	Konumu	Keşif Değeri					Önerilen Keşif Dönemi				
			Ayrıncı estetik özellik	Park kimliğine katkı	Park belleğine katkı	Boyutsal özellik	Türünü temsil gücü	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış	
20	<i>Gleditsia triacanthos</i> Yalancı keçiboyunu	27°8'37,749"E 38°25'36,933"N	•					G	G	G	G	
21	<i>Jacaranda mimosifolia</i> Jakaranda	27°8'30,097"E 38°25'40,848"N	•	•				Ç				
22	<i>Koelreuteria paniculata</i> Güvey kandili	27°8'32,437"E 38°25'32,999"N	•				•	Ç	M	M		
23	<i>Liquidambar orientalis</i> Anadolu sığla (günlük) ağacı	27°8'35,031"E 38°25'28,401"N	•							Y		
24	<i>Liriodendron tulipifera</i> Lale ağacı	27°8'30,909"E 38°25'37,839"N	•						Ç			
25	<i>Magnolia grandiflora</i> Büyük çiçekli manolya	27°8'40,789"E 38°25'46,74"N	•	•	•	•	•	Ç	Ç			
26	<i>Magnolia liliflora</i> Yaprak döken manolya	27°8'33,318"E 38°25'46,145"N	•					Ç				
27	<i>Paulownia tomentosa</i> Pavlonya	27°8'45,559"E 38°25'44,038"N	•	•			•	•	Ç			
28	<i>Phoenix canariensis</i> Yalancı hurma	27°8'35,862"E 38°25'28,49"N		•			•	•	H	H	H	H
29	<i>Phytolacca dioica</i> Gölge ağacı / Ombu	27°8'31,628"E 38°25'36,318"N	•	•	•	•	•	H	H	H	H	
30	<i>Pistacia lentiscus</i> Sakız ağacı	27°8'31,106"E 38°25'43,845"N			•		•	G	G	G	G	
31	<i>Platanus orientalis</i> Doğu çınarı	27°8'32,705"E 38°25'32,315"N	•				•	H	H	H	H	
32	<i>Populus alba</i> Ak kavak	27°8'32,599"E 38°25'35,986"N	•				•	Y	Y	Y	G	
33	<i>Prunus serrulata</i> Süs / Japon kirazı	27°8'49,072"E 38°25'49,066"N	•	•				Ç	G	G	G	
34	<i>Tetraclinis articulata</i> Sandarak ağacı	27°8'42,507"E 38°25'49,677"N						H	H	H	H	
35	<i>Tilia tomentosa</i> Gümüşü ihlamur	27°8'31,016"E 38°25'35,488"N		•			•		Ç	Y		
36	<i>Ulmus carpinifolia</i> Ova karaağacı	27°8'52,003"E 38°25'40,934"N	•					M				
37	<i>Washingtonia sp.</i> Palmiye	27°8'36,013"E 38°25'28,35"N		•			•	•	H	H	H	H

Bitkiyi keşfe değer kılan özellikler

H: Habitus, G: Gövde, Y: Yaprak, Ç: Çiçek, M: Meyve

Araştırma kapsamında gezi-gözlem rotasına dâhil edilen bitki türleri keşif değerleri yönüyle incelendiğinde; 27 adet tür **ayırıcı estetik özelliği** yönüyle keşfe değer bulunmuş, bu bitkilerin araştırma alanı içerisinde dağılımına Şekil 3’de yer verilmiştir.

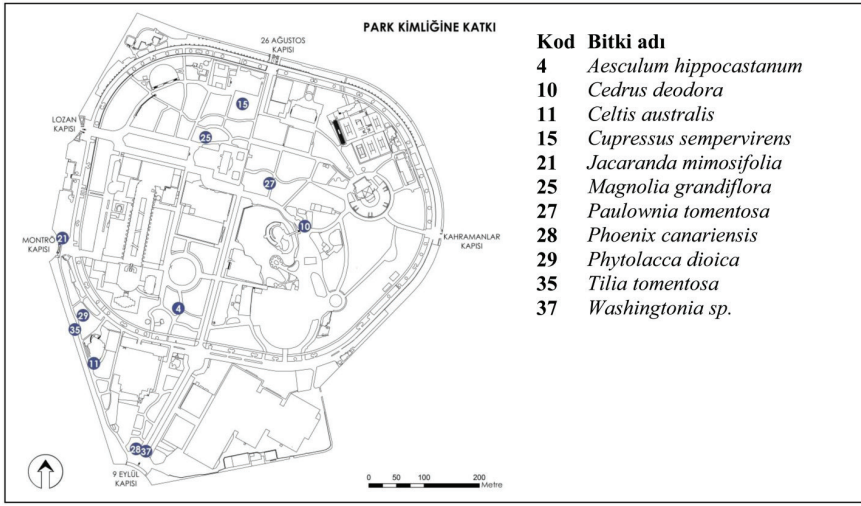
Şekil 3. Ayırıcı estetik özellikleri yönüyle seçilen bitkilerin alan içerisindeki dağılımı

Buna göre;

- *Acacia farnesiana*, *Aesculus hippocastanum*, *Erythrina crista-galli*, *Jacaranda mimosifolia*, *Liriodendron tulipifera*, *Magnolia grandiflora*, *Magnolia liliflora*, *Paulownia tomentosa* türleri çiçekleri yönüyle,
- *Prunus serrulata* türü çiçekleri ve gövdesi yönüyle,
- *Catalpha bignonioides*, *Citrus bergamia*, *Clerodendron trichotomum*, *Koelreuteria paniculata* türleri çiçekleri ve meyveleri yönüyle,
- *Acer buergerianum*, *Acer pseudoplatanus*, *Araucaria heterophylla*, *Carpinus betulus*, *Ginkgo biloba*, *Liquidambar orientalis* türleri yaprakları yönüyle,

- *Populus alba* türü yaprakları ve gövdesi yönüyle,
- *Betula pendula*, *Celtis australis*, *Gleditsia triacanthos* türleri gövdesi yönüyle,
- *Firmiana simplex* ve *Ulmus carpinifolia* türleri meyveleri yönüyle,
- *Phytolacca dioica* ve *Platanus orientalis* türleri habitusları yönüyle ayırıcı estetik özellik açısından öne çıkan bitkiler olmuştur.

Araştırma kapsamında incelenen bitkiler arasında 11 adet tür **park kimliğine katkısı** yönüyle keşfe değer bulunmuş, bu bitkilerin araştırma alanı içerisinde dağılımına Şekil 4'te yer verilmiştir.

Şekil 4. Park kimliğine katkısı yönüyle seçilen bitkilerin alan içerisindeki dağılımı

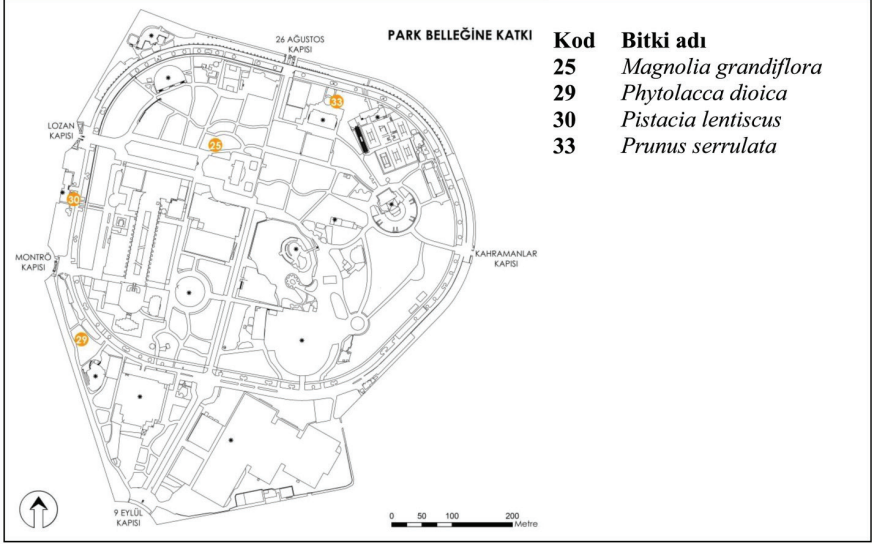
Buna göre;

- *Aesculum hippocastanum*, *Cedrus deodora*, *Celtis australis*, *Cupressus sempervirens*, *Jacaranda mimosifolia*, *Magnolia grandiflora*, *Paulownia tomentosa*, *Phoenix canariensis*, *Phytolacca dioica*, *Tilia tomentosa*, *Washingtonia sp.* türlerine ait seçilen bireylerin tek birey ya da gruplar halinde parkla bütünleşerek kullanıcı üzerindeki olumlu görsel ve algısal etkileri yönüyle kullanıcıların hafızasında ve yeşil dokuda yer etmesi ve bu sayede park kimliğine olumlu katkı sunması açısından öne çıktığı belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen bitkiler arasında 4 adet tür **park belleğine katkısı** yönüyle keşfe değer bulunmuş, bu bitkilerin araştırma alanı içerisinde dağılımına Şekil 5'te yer verilmiştir.

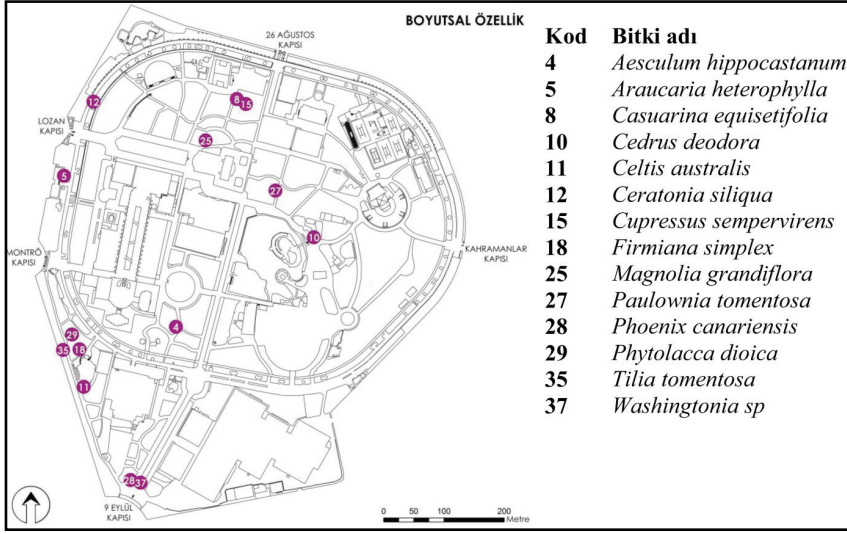
Buna göre;

- *Magnolia grandiflora*, *Phytolacca dioica*, *Pistacia lenticus*, *Prunus serrulata* türlerine ait seçilen bireyler; kent ve İZFAŞ yöneticileri, dernekler, kentlinin gelen aileleri, uluslararası fuar katılımcıları tarafından hediye edilmeleri, ziyaretçilerin kişisel hafızalarında birer anı değeri olması gibi sebeplerle park belleğine katkısı açısından öne çıkan bitkiler olarak saptanmıştır.

Şekil 5. Park belleğine katkısı yönüyle seçilen bitkilerin alan içerisindeki dağılımı.

Araştırma kapsamında incelenen bitkiler arasında 14 adet tür **boyutsal özellikleri** yönüyle keşfe değer bulunmuş, bu bitkilerin araştırma alanı içerisinde dağılımına Şekil 6'da yer verilmiştir.

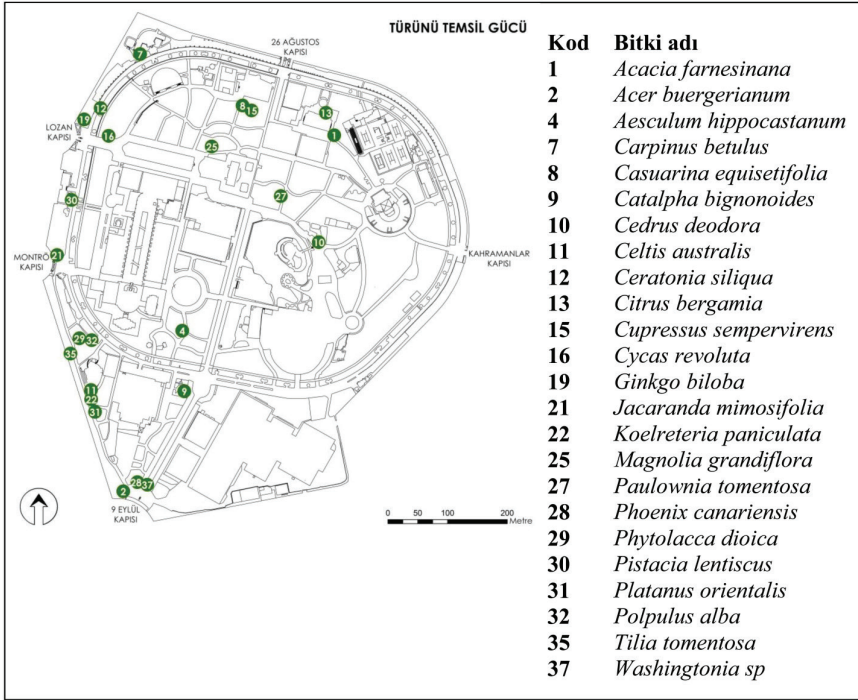

Şekil 6. Boyutsal özellikleri yönüyle seçilen bitkilerin alan içerisindeki dağılımı.

Buna göre;

- *Aesculus hippocastanum*, *Araucaria heterophylla*, *Casuarina equisetifolia*, *Cedrus deodora*, *Celtis australis*, *Ceratonia siliqua*, *Cupressus sempervirens*, *Firmiana simplex*, *Magnolia grandiflora*, *Paulownia tomentosa*, *Phoenix canariensis*, *Phytolacca dioica*, *Tilia tomentosa*, *Washingtonia sp* türlerine ait seçilen bireyler boy, taç ve gövde ölçüleri yönüyle yetişkin bir bireyin ulaşması beklenen boyutları aşarak, fiziksel yönden dikkat çekici ve anıtsal bir niteliğe sahip olması bakımından araştırma alanında bu yönüyle keşfe değer türler olarak saptanmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen bitkiler arasında 23 adet tür, **türünü temsil gücü** yönüyle keşfe değer bulunmuş, bu bitkilerin araştırma alanı içerisinde dağılımına Şekil 7’de yer verilmiştir.

Şekil 7. Türünü temsil yönüyle seçilen bitkilerin alan içerisindeki dağılımı.

Buna göre;

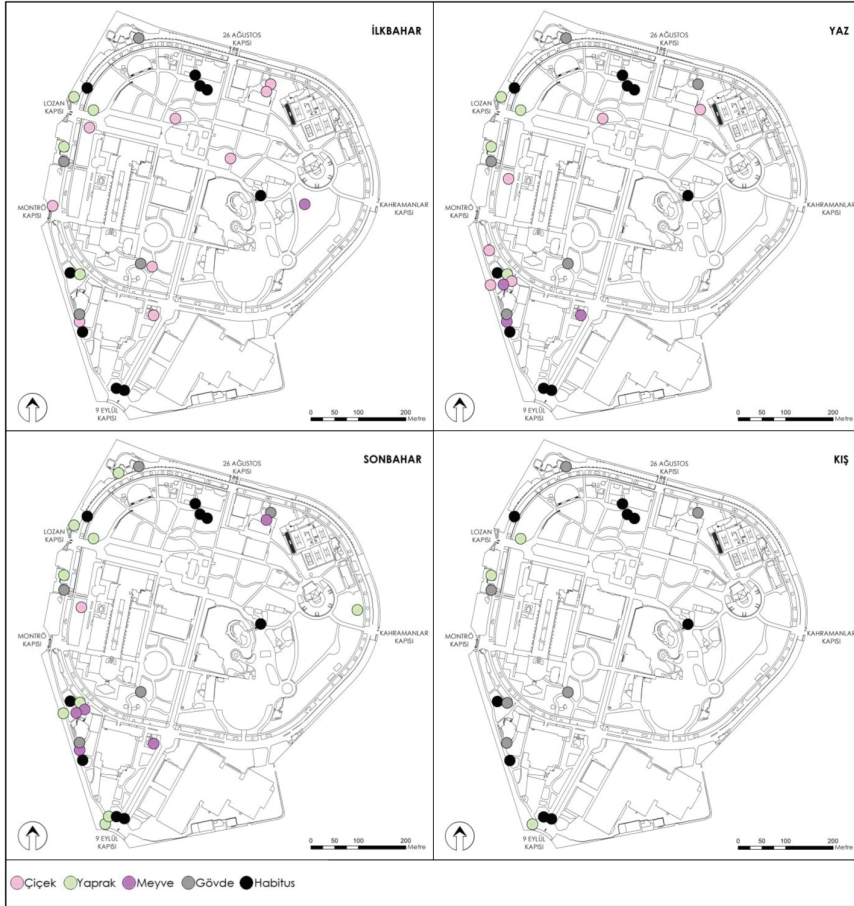
- *Acaciafarnesinana*, *Acerbuergerianum*, *Aesculumhippocastanum*, *Carpinus betulus*, *Casuarina equisetifolia*, *Catalpha bignonioides*, *Cedrus deodora*, *Celtis australis*, *Ceratonia siliqua*, *Citrus bergamia*, *Cupressus sempervirens*, *Cycas revoluta*, *Ginkgo biloba*, *Jacaranda mimosifolia*, *Koelreteria paniculata*, *Magnolia grandiflora*, *Paulownia tomentosa*, *Phoenix canariensis*, *Phytolacca dioica*, *Pistacia lentiscus*, *Platanus orientalis*, *Polpulus alba*, *Tilia tomentosa*, *Washingtonia sp.* türlerine ait seçilen bireyler; tür bazında erişkin boyutlara ulaşmış olması, sağlıklı bir gelişim sergilemesi ve tür özelliklerini taşıyan düzgün bir habitusa sahip olması özellikleri yönüyle türünü temsil gücü yüksek keşfe değer bireyler olarak belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında gezi-gözlem rotasına dâhil edilen bitki türleri önerilen keşif dönemi yönüyle incelendiğinde;

- **İlkbahar** mevsimi için 9 adet bitki çiçek, 4 adet bitki yaprak, 1 adet bitki meyve, 4 adet bitki gövde ve 9 adet bitki habitusu bakımından 27 adet bitki

- **Yaz** mevsimi için 6 adet bitki çiçek, 4 adet bitki yaprak, 3 adet bitki meyve, 5 adet bitki gövde ve 9 adet bitki habitusu bakımından 27 adet bitki
- **Sonbahar** mevsimi için 1 adet bitki çiçek, 9 adet bitki yaprak, 5 adet bitki meyve, 5 adet bitki gövde ve 9 adet bitki habitusu bakımından 29 adet bitki
- **Kış** mevsimi için 3 adet bitki yaprak, 6 adet bitki gövde ve 9 adet bitki habitusu bakımından 18 adet bitki keşfe değer bulunmuştur. Bu bitkilerin araştırma alanı içerisinde dağılımına Şekil 8’de yer verilmiştir.

Şekil 8. Keşif dönemi bakımından bitkilerin alan içindeki dağılımı

SONUÇ VE ÖNERİLER

İzmir kentinin simge mekânlarından birisi olan Kültürpark'ın ziyaretçilerine parkın doğal miras varlıklarının tanıtılması ve parkın kullanımını teşvik edecek yeni bir aktivite sunulmasının amaçlandığı bu çalışmanın sonucunda; elde edilen bulgulardan hareketle parkın yıl boyu kullanılmasını öngören, yılın İlkbahar-Yaz ve Sonbahar-Kış dönemlerini kapsayan iki farklı gezi-gözlem rotası oluşturulmuştur (Şekil 9).

Park içerisindeki dolaşım güzergâhı belirlenirken, oluşturulan rotanın parkın en işlek kapıları olan Lozan, Montrö ve Dokuz Eylül kapılarıyla ilişkili olmasına özen gösterilmiştir. İlkbahar-Yaz Gezi-Gözlem Rotasında 33 adet bitki yer almakta olup rotanın uzunluğu 3.189 m., Sonbahar-Kış Gezi-Gözlem Rotasında 29 adet bitki yer almakta olup rotanın uzunluğu 3.164 m. olarak belirlenmiştir.

Yıl boyu park içerisinde bitkilerin farklı özellikleri yönüyle öne çıktığı dönemleri içerisine alacak şekilde kurgulanmış olan bu iki rota sayesinde, parkın aktivite çeşitliliğine katkı sağlamanın yanı sıra parkın bitki varlığının hak ettiği tanıtımının gerçekleştirilmesi, park yeşil dokusunun korunması ve bu yönde bakım-onarım çalışmalarının geliştirilmesi mümkün olacaktır. Söz konusu keşif rotalarının etkin kullanımı ve park bütünündeki keşfe değer bitki türlerinin gelecek kuşaklara aktarılması için İzmir Büyükşehir Belediyesi yönetiminde bir eylem planının hayata geçirilmesi ve park içerisinde çeşitli çalışmaların yapılması önemlidir. Bu kapsamda;

- Öncelikle rotada yer verilen bitkilerin etiketlenmesi, bitkiye ilişkin açıklayıcı bilgilerin yer aldığı bitki tanıtım tabelalarının alana getirilmesi gerekmektedir.

- Seçilen bitkileri ön plana çıkarmak amacıyla yakın çevresindeki bitkileri de içerisine alan bakım çalışmalarının;

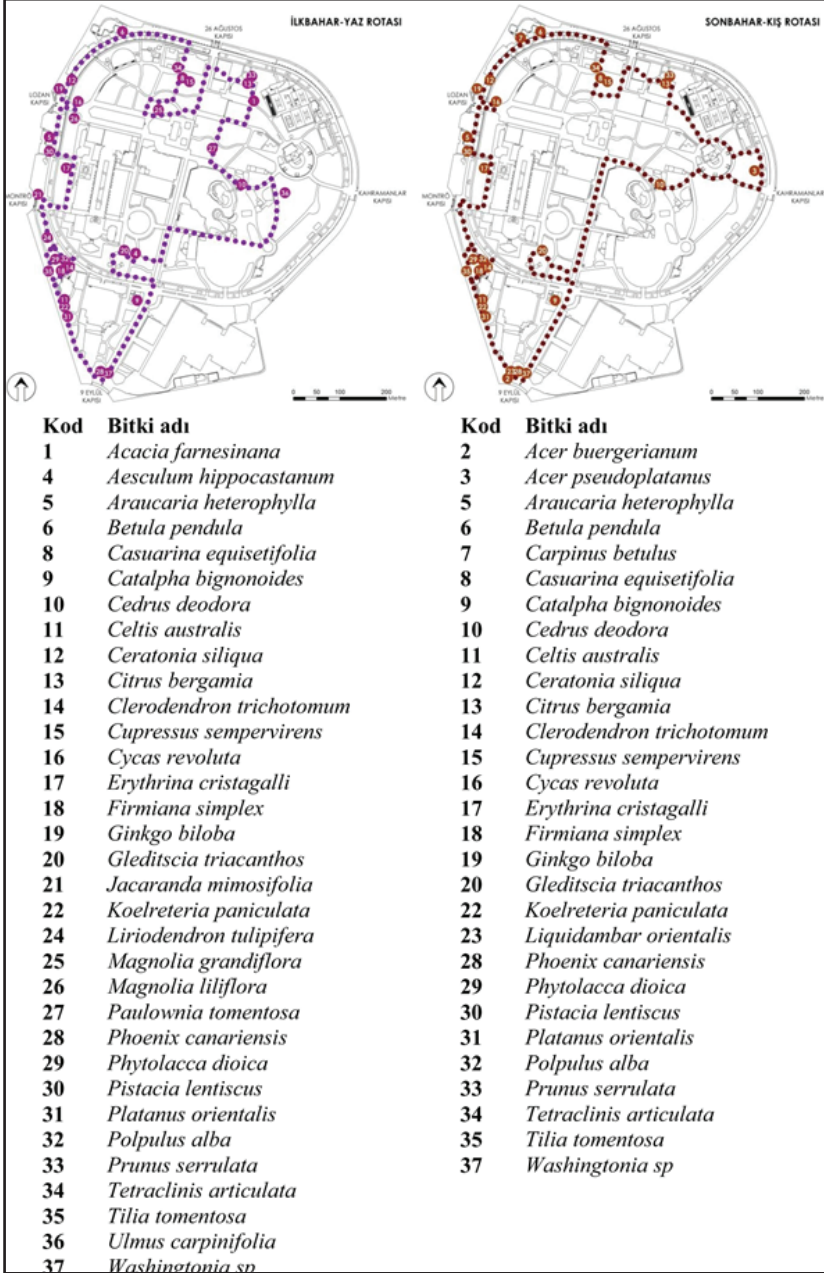
-yabancı otların yanı sıra dip sürgünü yoluyla veya tohum, tozlaşma vb. şekillerde alana kendiliğinden gelerek büyüyen bitkilerin uzaklaştırılması,

-seçilen bitkilerin yakınında bulunan hastalıklı bitkilerle ilgili ilaçlama tedbirlerinin alınması,

-bitkilerin ışık isteğini kesen diğer bitkilerle ilgili budama çalışmalarının yapılması vb. periyodik olarak yapılması önemlidir.

- Park giriş kapılarına Gezi-Gözlem Rotalarını tanıtıcı broşürlerin konulması, bu broşürlerin rotayı rahatlıkla takip etmeyi sağlayıcı bir haritayı içermesinin yer-yön bulma bakımından kullanıcılara kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir. Ek olarak gezi gözlem rotasını takip etmeyi sağlayıcı yönlendirme levhaları ile park genelinde konum bildirir bilgi-iletişim panolarına yer verilmesi önerilmektedir.

• Ayrıca söz konusu gezi gözlem aktivitesinin belediyece tanıtımının yapılması, konuya ilgi duyan tüm kent halkı ile özellikle eğitimci ve öğrencilere yönelik çeşitli etkinliklerin planlanması, parkın bitki varlığının tanıtılması ve rotanın etkin kullanımının sağlanması açısından yararlı olacaktır.

Şekil 9. İlkbahar-Yaz ve Sonbahar- Kış Gezi Gözlem Rotaları

KAYNAKLAR:

- Ahmet Piriştina Kent Arşivi Müzesi. (2020). *İzmir Belediye Başkanı Reşat Leblebicoğlu (1941 - 1949) Dönemi'nde Kültürpark'a yapılan ziyaretlerden görüntüler*. Erişim adresi: <https://www.apikam.org.tr/ArsivHizmetDetay/4463>
- Aslanboğa, İ. (2002). *Odunsu Bitkilerle Bitkilendirmenin İlkeleri*. T.C. Orman Bakanlığı Ege Ormancılık Araştırma Müdürlüğü Basımevi, İzmir.
- Birişçi, T., Sönmez Türel, H., Özeren Alkan, M. (2017). *Kültürpark'ın Ağaç, Ağaççık ve Çaluları Bitki Tanıtım Kitabı*. İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, ISBN: 978-975-18-0223-1, 128 s.
- ESRI. (2019). ArcGIS Desktop (10.7.1). Redlands, CA: Environmental Systems Research Institute.
- ESRI, DigitalGlobe, GeoEye, i-cubed, USDA FSA, USGS, AEX, Getmapping, Aerogrid, IGN, IGP, swisstopo, and the GIS User Community. (2019). World Imagery, 22 Mart 2019, Erişim tarihi: 28 Ocak 2020.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (1990). *Uluslararası İzmir Fuarı Kültürpark düzenleme ve mimari proje yarışması şartnamesi*, Erişim adresi: <https://sartname.arkitera.com/Main.php?MD=Mao=291>
- Kayın, E. (2015). Anımsama ve unutmanın temsilleri: İzmir Enternasyonal Fuarı ve Kültürpark'ın hafıza katmanları. (Derleyenler: Ahenk Yılmaz, Kıvanç Kılınç, Burcak Pasin), *İzmir Kültürpark'ın anımsa(ma)dıkları temsiller; mekanlar; aktörler*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kayın, E. (2016). İzmir Enternasyonal Fuarı ve Kültürpark için bir koruma çerçevesi: Modern miras, kültürel peyzaj ve hafıza temelli irdelemeler, *Ege Mimarlık*, 2016/3 94, 10-15. Erişim adresi: <http://egemimarlik.org/94/3.pdf>
- Kılınç, K., Yılmaz, A. ve Pasin, B. (2015). Hatırlamanın ve unutmanın kentsel sahnesi olarak Kültürpark'ın belleği. (Derleyenler: Ahenk Yılmaz, Kıvanç Kılınç, Burcak Pasin), *İzmir Kültürpark'ın anımsa(ma)dıkları temsiller; mekanlar; aktörler*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2018). İzmir Belediyeciliğinde 2004-2018 Dönemi'nin öyküsü I. Kitap, Dinç Ofset Matbaa, İzmir. ISBN 978-975-18-0244-6
- Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği İl Koordinasyon Kurulu. (2016). *Kültürpark Projesi değerlendirme raporu*, Erişim adresi: http://izmir.imo.org.tr/resimler/ekler/96578d37acf4c31_ek.pdf.

Bölüm 12

PEYZAJ TASARIMINDA SU

Aysun ÇELİK ÇANGA¹

---

¹ Doç. Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 16110
, Nilüfer-Bursa, TÜRKİYE, aysuncelik@uludag.edu.tr

GİRİŞ

Medeniyetlerin oluşmasında ve coğrafi sınırların şekillenmesinde son derece etkili olan su, tüm canlıların yaşam kaynağıdır. Yeryüzünde yaşamın sürekliliği için mutlak gereklidir. İnsanlar içme, serinleme, temizlenme, temizleme gibi bireysel gereksinimleri için sudan yararlanmakta ve su insan hayatında çok özel bir değer taşımaktadır.

Tarihin her döneminde, su uğruna savaşlar verilmiş, yokluğunda büyük göçler yaşanmış, geçmiş zaman içerisinde “su mimarisi” oluşmuş, bentler, su kemerleri, sarnıçlar, çeşmeler, sebiller, şadırvan ve havuzlar yapılmıştır. Tüm kültür ve dinlerde su özel bir yere sahiptir (Gedik 2003). Yunan filozof Thales’e göre her şeyin kaynağı sudur (Stancius 2016). İnsanlar, suyu dört ırmağın bulunduğu bir çiçek bahçesi olarak hayal ettikleri cennetin vazgeçilmez bir unsuru olarak görmüşlerdir (Koskina ve Hasanagas 2013).

Yaşam, sağlık ve uygarlığın simgesi olarak su, günlük yaşamda önemli roller üstlenmiştir. Yoğun yapılaşmanın olduğu ve doğadan kopmuş olan kentlere ekolojik, sosyal, estetik, işlevsel, sosyal, sanatsal, ekonomik, sürdürülebilirlik değerleri katan su, çok önemli, çok etkili bir gösteri/tasarım aracıdır. Suyun birçok doğal özelliği vardır. Renksizdir, ancak tüm renkleri alabilir. Şekilsizdir, esnektir, ancak herhangi bir şekile uyum sağlayabilir (Bitar 2004). Sahip olduğu biyolojik, fiziksel, kimyasal özellikleri ve kullanım alanlarının çeşitliliği ile çok yönlü araştırmalara konu olmaktadır. Simonds (1983), Sorvig (1991), Rubenstein (1992), Bekiroglu (1992), Kavaklı (1994), Betsky (1995), Burmill, Daniel, Hetherington (1999), Rees ve May (2002), Muratoğlu (2010), Koskina ve Hasanagas (2013), Yılmaz ve ark. (2013), Faggi Breuste, Madanes, Gropper, Perelman (2013), Rychkov ve Lushnikova (2015), Ruban (2018), Karaca (2018), Kürkçüoğlu, Akın (2013) tarafından yapılmış çalışmalarda tasarım elemanı olarak suyun önemi, estetik, işlevsel değerleri, kullanım olanakları konularına yer verilmiştir.

Çok eski dönemlerde su, koruma amaçlı kullanılmış, şatoların etrafını çevreleyen su kanallarıyla, istenmeyen kişi veya gruplar için şatolara erişim engellenmiştir (Bekiroglu 1992). Kentsel peyzaj tasarımında kullanılan su elemanları, insanlar için kültürel ve sosyal ortamlar yaratarak, kentsel açık alan sisteminin önemli bir parçasını oluşturmuşlardır. Yüksek oranda yeşil alan ve su kütlelerine sahip olan şehirler her zaman için daha yaşanabilir şehirler olarak değerlendirilmiş, insanların yaşama, çalışma, boş zaman değerlendirme yeri olarak da en çok tercih ettikleri yerler olmuştur. Hareketlilik özelliğiyle ise yaşamı ve hayatın akışını simgelemiştir.

Tasarım elemanı olarak su, bulunduğu ortamda güçlü bir manzara oluşturur. Doğada katı-sıvı-gaz halinde bulunmakta, bu özellikleri ile

tasarımda ilgi çekici mekanlar oluşturmaya olanak sağlamaktadır. Yapılarla fiziki ya da görsel bağlantısı olan su kullanımları, yapıların sert dokusunu yumuşatmaktadır. Çeşitli kültürlerle göre anlamı değişmekle birlikte su, huzuru ve sakinliği ifade eden dinamik bir tasarım elemanıdır.

Su, tüm duyuuları uyandıran özelliklere sahiptir. İnsanı rahatlatır, rehabilite eden, stresten arındıran, gevşeten, dinlendiren, huzur veren, heyecanlandıran, neşe veren özellikleri ile çok çeşitli pozitif duygular yaşatmaktadır.

Tasarım elemanı olarak kullanılan su, su döngüsünü kentsel alanlara entegre eden ekolojik bir yaklaşımdır. Böylece su, kentsel gelişimde ekolojik yapılandırma rolü üstlenmekte, kentlerin sürdürülebilir gelişimine de katkı sağlamaktadır.

PEYZAJ TASARIMINDA SU KULLANIM AMAÇLARI

Suyun, tatma, görme, işitme, dokunma ve koklama duyuuları ile hissediliyor olması, peyzajda su olan alanların çekiciliğini artırmakta, tasarlanmış suyun kullanım amaçlarını da çeşitlendirmektedir. Bunlar; fonksiyonel, ekolojik, estetik, psikolojik, rekreasyon ve rekreasyonel turizm, ekonomik, sosyal amaçlar başlıkları altında toplanmış ve içerikleri aşağıda verilmiştir.

Fonksiyonel Amaçlar

- Gürültü perdesi oluştururlar
- Ses yalıtımı sağlarlar
- Tampon oluştururlar
- Koruma-Kuşatma-Sınırlandırıcı eleman olarak kullanılırlar
- Havadaki kirleticileri azaltırlar
- Havadaki katı kirleticileri tutarlar
- Çizgisel su öğeleri araç/yaya sirkülasyonunu düzenler
- Kentsel açık-yeşil alan sistemini güçlendirirler
- Kentlerin planlı gelişimine katkı sağlarlar
- Kent kimliğini güçlendirirler
- Kentsel mekanlara anlam katarlar
- Kent imgesinin önemli bileşenlerinden olup nirengi noktaları değeri taşırlarlar
- Mekan kimliğini güçlendirir
- Evrensel tasarımın en önemli tasarım araçlarıdır

- Olası bir yangında kullanılabilir suyu depo ederler
- Olası bir afet durumunda(örneğin deprem), temizlik-kullanma suyu ihtiyacını karşılamak için su depo ederler

Ekolojik Amaçlar

- Küçük iklim bölgeleri oluştururlar
- Su döngüsünü kentsel alanlara entegre ederler
- Çeşitli canlılar için yaşam alanı oluştururlar
- Biyolojik çeşitliliği artırır
- Büyük kentlerdeki insanların doğa ile bağ kurmasını sağlarlar
- Sokak hayvanlarının, kuşların böceklerin içme suyu kaynağıdır
- Ekolojik yönden sürdürülebilir kentsel mekanlar oluştururlar

Estetik Amaçlar

- Yapıların sert dokusunu yumuşatarak sıcak, rahat bir karakter kazandırır

- Özgün mekanlar oluşturmaya olanak sağlarlar
- Mekânın görsel kalitesini artırır
- Mekan algısını güçlendirirler
- Mekânın formunu belirlerler
- İlgi çekici alanlar oluştururlar
- Tasarımda vurgu/odak noktaları oluştururlar
- Mekâna canlılık katarlar
- Mekana sanatsal değer katarlar
- Işığı yansıtarak, mekanı aydınlatır
- Işığı yansıtarak, mekana üçüncü boyut kazandırır, güçlü bir perspektif ortaya çıkarır
- Işığı yansıtarak, mekanı genişletirler
- Bir peyzajı görerek, işiterek, dokunarak, tadarak, koklayarak algılamaya olanak sağlarlar
- Su-Bitki, Su-Sanatsal Objeler, Su-Işık, Su-Fısıkiye, Su-Ses, Su-Kuğu, Su-Ördek, Su-Işık-Ses birlikte kullanılarak İlgi çekici su gösterilerine olanak sağlarlar
- Çeşitli çevresel olumsuzlukları kamufle ederler

Psikolojik Amaçlar

- Beş duyuyu (görme-tatma-işitme-dokunma-koklama) da harekete geçirebilirler
- İyileştirici psikolojik etkilere sahiptir
- Su sesi, ruh ve sinir hastalıklarında tedavi edicidir
- İnsanlarda zihinsel rahatlama sağlarlar
- Suyun yakınında olarak veya suya dokunarak hissedilen serinlik büyük haz verir
- Köpürerek, sıçrayarak, dalgalanarak, düşerek, fişkıarak, kaynarak hareket eden su, ses etkisi yaratarak, insanlarda pozitif duygu dürtüleri (enerjik, neşeli, çılgın, hareketli, coşkulu...vb) uyandırmakta, keyif vermektedir
- Durgun su insanlarda sakinlik, durgunluk, rahatlık, huzur dürtülerini uyandırarak çok çeşitli pozitif duygular yaşatmaktadır

Rekreasyon ve Rekreasyonel Turizme Yönelik Amaçlar

- Çocuklar için ilgi çekici oyun alanları oluştururlar
- Bir alana rekreasyonel alan niteliği kazandırır
- Su kıyısı/su içi rekreasyonel etkinliklere ortam ve olanak sağlarlar
- Su ürünlerine dayalı rekreasyonel etkinliklere olanak sağlar
- Suyun üç halini içeren (katı-sıvı-gaz) tasarlanmış su çeşitleri, yüzme, sörf, buz kayağı, su kayağı, sandal gezintisi, manzara seyretme, su oyunları gibi suya dayalı rekreasyonel faaliyetlerin çeşitlenmesini sağlar
- Tarihsel geçmişi, özgün değeri, hikayesi olan, su elemanı turistik ürün niteliği taşır

Ekonomik Amaçlar

- Bulunduğu alana turistik değer katarak turizm geliri kazandırır
- Ekonomik değeri olan su bitkileri üretimine olanak sağlarlar
- Ekonomik değeri olan balık üretimine olanak sağlarlar
- Suyu dayalı bazı etkinlikler ve su elemanı olan etkinlik alanları yeni istihdam alanları oluşturur
- Su parkları turizm, rekreasyon ve istihdam olanağı ile ekonomik değere sahiptir
- Arsanın değer kazanmasını sağlar (özellikle büyük su kütleleri yakınında)

- Yapıların değer kazanmasını sağlarlar (su manzaralı yapıların)

Sosyal Amaçlar

- Buluşma, toplanma yerleri olarak farklı insan profillerinin bir araya gelerek iletişim kurmalarına olanak sağlar
- Buldukları yerleri kamusal alan haline getirirler

TASARLANMIŞ SUYUN PEYZAJDA KULLANIM ÇEŞİTLERİ

Muratoğlu (2010) ve Altıparmakoglu (2018) 'nun belirttiğine göre suyun kullanım çeşitleri, ülkelerin coğrafi konumları, iklim-toprak-topografik özellikleri, insanların istekleri, gelenek-görenekler gibi doğal ve kültürel peyzaj özelliklerine göre şekillenmektedir.

Su sınırsız şekil ve boyutta tasarım çeşitliliği sunan bir tasarım aracıdır. Suyun her özelliği (katı, sıvı, gaz halleri, durgun ve hareketli oluşu) peyzaj tasarımlarında farklı bir uygulama ve alan kullanımına hayat vermiştir (Simonds, 1983). Bu uygulamalar aşağıda verilmiştir.

Süs Havuzları

Havuz, içerisi su ile dolu olan, üstü açık çukurluklardır. Çeşitli işlevsel ve estetik gerekçelerle iç mekan ya da dış mekanlarda tesis edilebilirler. Tasarlanmış su kullanımlarının en yaygını olan süs havuzları, temelde estetik gerekçelerle yapılan seyir amaçlı havuzlardır. Bunlar; mekanın özellikleri, kullanım amacı, tasarım konsepti doğrultusunda çeşitli şekillerde ve çeşitli büyüklüklerde tasarlanabilirler. Şekil bakımından formal ya da informal olabileceği gibi tamamen doğadan esinlenerek doğal formlarda da tasarlanabilirler. Süs havuzlarının istenilen etkiyi yaratabilmeleri için ölçü bakımından da, bulunacağı mekanın ölçüsü ile dengeli bir orantıya sahip büyüklükte olması gerekir. Derinlikleri, süs havuzu içinde kullanılacak olan bitki, fiskiye, kaskat, sanatsal obje varlığına göre derin ya da sığ olabilmektedir. Ayrıca, ayak basma kotuna hemyüz olacak şekilde ya da ayak basma kotundan itibaren yükselen yapıda da tasarlanabilirler.

Süs havuzları dış mekan düzenlemelerinde tek başına odak noktası oluşturabilecek değerde bir tasarım elemanıdır. Fıskiyeler, jetler, bitkiler, sanatsal objeler, ışık, müzik ile birlikte tasarlanmış olan süs havuzları, insanlar tarafından daha çok tercih edilmekte, ilgi çekici bulunmakta, beğenilmekte, daha iyi algılanmakta ve böylece odak oluşturma etkilerini de çok daha güçlü bir şekilde ortaya koymaktadırlar.

Biyolojik Gölet/ Bitki Havuzları

Doğadaki göllerden esinlenilmiş olan yapay göletlerdir. En önemli özellikleri, içerisinde su bitkileri bulunması ve bu sayede üretilen kültür bakterileri ile kendi kendilerini temizliyor olmaları ve böylece suyunun sürekli olarak temiz olmasıdır. Biyolojik hayatın devam edebilmesi için

gerekli oksijeni üretmek amacı ile de içerisinde şelale ya da su havalandırıcı ekipmanlar bulunur (URL-2). Diğer canlılar için yaşam alanı da oluşturan ilgi çekici su tasarımlarındandır. Bu özellikleri ile kentsel alanlarda biyoçeşitliliği artırmaya katkı verirler, rekreasyonel faaliyetlere olanak sağlarlar, kentsel peyzajın görsel kalitesini de artırırılar.

Balık Havuzu/Koi Göleti

Süs havuzları içerisinde aynı zamanda balıkların da bulunduğu havuzlar balık havuzu olarak adlandırılmaktadır. Kentleşmiş ortamlarda büyük ilgi çeken balık havuzlarında, balıkları sağlıklı ve canlı tutabilmek için iyi bir bakım gerekmektedir. Bakım olanağı olan yerlerde peyzaj tasarımı içerisinde özellikle çocukların ilgisini çeken süs havuzu türlerindedir.

Peyzaj tasarımında en çok kullanılan balık havuzları, Koi göletleridir. Koi göleti, Koi balıklarına özel tasarlanmış olan ve biyolojik göletlerden daha küçük ölçekli göletlerdir. Bunlar, biyolojik arıtma sistemlerine sahip olup, kendi kendini temizleyen, doğal görünümlü havuzlardır. Suda oksijen seviyesini artırabilmek için içerisinde mutlaka şelale olmalıdır. Ani ısı değişimleri ve donmaya karşı da ısıtma sistemlerine sahip olması gereken Koi göletlerinde en az 80 cm derinlik olmalıdır. Ayrıca kendi kendini temizleyebilmeleri için su bitkileri bulunmalıdır. Gölet içerisinde balıkların barınma, üreme, beslenme, oyun alanlarını oluşturabilecek kayalar, çakıllar, saklanma odacıkları ve gölge alanlar bulunmalıdır (URL-1).

Fıskiye Havuzlar/ Dans Eden Havuzlar

Süs havuzları, fıskiye-müzik-ışık animasyonları ile görsel ve işitsel olarak insanlara büyük haz veren gösteriler ortaya çıkarırlar. Fıskiyeler, suyu basınç kullanarak yukarıya çıkaran ve başlığına göre suyun şekillenmesini sağlayan sistemlerdir. Fıskiyeler ile oluşturulan su kütleleri, aydınlatma ve müzik kullanılarak ilgi çekici, heyecan verici, eğlendirici odak noktaları oluşturulur. Tüm bu gösteriler de çeşitli mekanik aletler, led aydınlatmaları ve istenilen kareografileri uygulamaya geçiren bilgisayar yazılımları kullanılarak elde edilir.

Yansıtma Havuzlar

Çoğunlukla formal şekilli olup, dalgalanmanın hiç olmadığı sığ su yüzeyleri yansıtma havuzları olarak adlandırılır. Bir yapı veya objeyi yansıtarak mekana derinlik ve canlılık kazandırırılar. Yansıtma havuzları balık, bitki, şelale, çeşme gibi suda dalgalanma yaratacak unsurlar içermez. Havuz zemininin koyu renk olması yansıtmanın daha rahat algılanmasını sağlar. İyi bir yansıtma elde etmek için 15-30 cm arasında su derinliği yeterlidir. Yansıtma havuzları iç ve dış mekanlarda kullanılabilir, ancak insanlar dış mekanlardaki yansıtma havuzlarının sakinleştirici ve huzur

verici etkilerini daha fazla hissederler. Anıtlar, kaleler, saraylar, tarihi eserler gibi önemli yapıları yansıtmak için kullanılabilceği gibi, doğal bir peyzajı, bir arazi formunu, mütevazı bir yapıyı yansıtmak için de kullanılabilirler. Böylece çok etkileyici görüntüler elde edilir.

Kuru Havuz

Zemin alt kotunda oluşturulan süs havuzlarıdır. Burada su, bir ızgara içinde yer alan fiskiyeden çıkmakta ve tekrar ızgaradan geri dönmektedir. Havuz suyu görünmediğinden zeminde herhangi bir su birikintisi olmamakta, sistem üzerinde gezilip yürünebilmektedir. Bu nedenle de kuru havuz olarak adlandırılmaktadır. Yükseltilmiş döşeme sisteminin kullanıldığı bu sistemlerde zemin araç yükünü kaldıramayacağı için araç geçişi engellenmelidir. Kuru havuzlar, bir oyun aracı olarak en çok çocukların ilgisini çekmektedir.

Oyun/Eğlence Havuzu

Bu havuzlar, eğlence, heyecan, adrenalin, macera teması ile kurgulanmış su tasarımlarıdır. Daha çok çocuk ve gençlere yöneliktir. Oyun havuzlarında yüzme, dalış, su kayağı, rafting, yamaç kaydıracağı gibi çok çeşitli suya dayalı etkinlikler yapılabilmektedir. Su etkinlik çeşitleri ve su hareketleri bakımından farklı tasarlanmış, farklı büyüklüklerde ve farklı yaş gruplarına yönelik oyun/eğlence havuzları bulunmaktadır. Çok sıcak günlerde serinleme ve aynı zamanda eğlenme olanağı sunarlar. Rekreasyonel turizm için çok çekici alanlardır.

Kuş Havuzu/ Hayvan Sulukları

Kuşların, evcil ve sokak hayvanlarının su içmeleri için yapılan tasarımlardır. Doğadaki kuşların, evcil ve sokak hayvanlarının tüm yıl boyunca su içmesi gerekmektedir. Bu su öğelerinin, kuşlar, evcil ve sokak hayvanları tarafından erişilebilir olması, onları ürkütecek unsurların olmadığı ve güneş alan yerlere konumlandırılmaları çok önemlidir. Küçük donatı elemanları olmalarına rağmen, özellikle çok sıcak ve kurak geçen yaz aylarında hayati önem taşıyan, işlevi çok büyük donatı elemanlarıdır. Tasarımları ve yapımları son derece kolay olan kuş havuzları ve hayvan sulukları, konut bahçeleri, çatı ve teras bahçeleri ve bazı kamusal alanlarda kullanılırlar. Estetik, ekolojik, işlevsel öneme sahiptirler.

Yüzme Havuzları/ Biyolojik Yüzme Havuzu

Serinleme, spor, eğlenme amacı ile kullanılan, aynı zamanda da estetik öneme sahip olan havuzlardır. Havuz şekli, içinde bulunduğu peyzajın karakterine uygun olarak tasarlanır. Derinlikleri de ihtiyaca göre değişir. Açık alanlarda bulunduğu için bahar ve yaz aylarında kullanılabilirler, kullanım süresini uzatmak amacı ile de su ısıtma ya da soğutma sistemleri kurulabilir. Yabancı maddelere doğrudan maruz kaldığından bakım, temizlik

ve hijyenleri çok önemlidir. Profesyonel yüzücüler için tasarlandığında tam ya da yarı olimpik ölçülerde tasarlanmalıdırlar. Serinleme ve fiziksel hareket, eğlenme gibi faaliyetlere olanak sağladıkları için rekreasyon olanağı yaratırlar. Biyolojik yüzme havuzları ise, doğadan esinlenen ve doğal bir gölde yüzüyor hissi veren, yüzmek için tasarlanmış biyolojik göletlerdir. Burada insan sağlığı ön plandadır. Açık yüzme havuzlarından farklı olarak suyun temizlenmesinde kimyasal kullanılmayıp, gölet içerisindeki bitkiler ile su kendi kendini temizlemektedir.

Su Perdeleri

Suyun yapay bir şekilde şelale gibi görünmesini sağlayan teknolojik bir sistemdir. Su perdelerinde su, renkli ya da desenli cam üzerinden akıtılabildiği gibi sicimler üzerinden de akıtılabilmektedir. Ayrıca, camlı veya sicimli su perdesi şeklinde imal edilen sistemlerde otomatik vana ve yazılımlar kullanılarak, suyun istenilen şekilde hareket ettirilmesine olanak sağlayan dijital sistemler de kullanılabilir. Su perdeleri; görsel ve işitsel peyzaj değeri ile ilgi çekici alanlar oluşturmaya olanak sağlar. İç ve dış mekanlarda kullanmaya uygundur. Yaratıcı ve özgün duvarlar oluşturarak, farklı kullanım alanlarını birbirinden ayırırken, mekanın daha geniş algılanmasını sağlarlar.

Buz Pateni Pisti

Suyun doğadaki katı halinden esinlenilerek tasarlanan su ögesidir. Minimum 8 cm kalınlığında, pürüzsüz, düz ve eğimsiz olup buzdu eritmeyecek bir sisteme sahip olan pistlerdir. Müsabakalara yönelik olmadığı sürece boyut standartı yoktur. Üstü açık ya da kapalı olarak tasarlanabilirler. Yıl içerisinde dört mevsim eğlence amaçlı, buz pateni, buz hokeyi, artistik patinaj, sürat pateni gibi sportif etkinlikler, gösteriler ve yarışmalar için kullanılabilirler. Özellikle çocuk ve gençlerin ilgisini çeken alanlardır. Doğal ve suni olmak üzere iki tür buz pateni pisti bulunmaktadır. Doğal buz pistlerinde, pistin tabanında bulunan su, yine bu tabanın altında bulunan soğuk hava üreten cihazlar ile ortam sıcaklığı düşürülerek soğutulur ve dondurulur. Suni buz pateni pistlerinde ise su yerine mekanik olarak donmuş veya sudan daha çabuk donan kimyasallar kullanılır (URL-3).

Şelaleler

Akarsu yatağının dik bir eğim şeklinde devam ettiği ve suyun bu eğimden aniden düştüğü, suların yüksekte dökülerek akmaya devam ettiği kısma şelale denmektedir. Hareketli su gösterilerinden olan yapay şelaleler, doğadan esinlenen en önemli tasarlanmış su şekillerindedir. Yapay şelalelerde çeşitli yapısal formlar kullanılarak su hareketlendirilmektedir. Burada su, hızlı ve coşkulu akabildiği gibi

sakin ve sızıntı şeklinde akan su da olabilir. Hızlı ve coşkulu akan bir şelale, insanlara heyecan veren, hayranlık uyandıran, dinamizm ve hareket dürtüsü yaratan etkilere sahiptir. Sakin akan veya sızıntı şeklinde akan sular ise sakinlik, huzur ve dinginlik duygularını yaşatır. Bir peyzaj içerisinde şelaleler, görsel, işitsel ve serinliği ile ilgi çekici ve algınabilir mekanlar oluştururlar. Yapay şelaleler iç ve dış mekanlarda kullanılabilir. Gürültünün çok yoğun olduğu alanlarda tasarlanan yapay şelaleler gürültü kontrolünde önemli rol oynar. Dış mekanlarda kullanılan yapay şelalelerde su sesi ve hareketi ile ilgi çekici mekanlar tasarlanır. Şelalelerin mutlaka büyük olması gerekmez. Burada suyun miktarı ve şiddeti tamamen tasarım konseptine göre düzenlenmelidir.

Yapay Dereler

Doğadaki dereler; taşıdıkları suları düzensiz ve boyları da kısa olan, yakın çevresinde çok çeşitli bitkileri, içerisinde de balıkların yaşamasına uygun ortamlar oluşturan, en küçük akarsulardır. Yatakları eğimli olduğundan su akıntı yolunu kendiliğinden bulur. Yapay dereler ise, doğal derelerden ilham alınarak tasarlanmış, doğal görünümlü su yataklarıdır. Su farklı kademelerden aşağı doğru inerek hareket kazanmakta, oluşturulan doğal formlu yatak rotası boyunca ilerlemektedir. Uzunlukları, ebatları, rotaları konusunda standart ölçüler bulunmayıp, istenilen şekil, boy ve ölçülerde tasarlanabilirler. Bu özellikleri ile de büyük/küçük her alan için uygulanabilir bir su tasarımıdır. Bu alanlar ve çevresi, insanlara tatmin edici bir şekilde doğa ile içe içe olma hissi yaşatmaktadır. Yapay dereler boyunca tasarımın bir parçası olarak içerisinde ve etrafında köprü, şelale, çağlayan, kaya, çakıl, su ve su kıyısı bitkiler, balıklar gibi doğal peyzaj elemanlarının kullanımı ile çok daha etkileyici alanlar haline getirilebilirler.

Kanallar

Çoğunlukla sulama, ulaşım amacı ile kullanılan, yapay derelerden farklı olarak da formal ve düz çizgilerle tasarlanan su yollarıdır. Başlangıçta, tarımsal veya yaşamsal fonksiyonlar için kullanılan kanallar zamanla bahçe tasarımı, sanat ve mimari alanlarında da kullanılmıştır. Bu amaçla kullanılan kanallarda belirli bir kaynaktan doğan su, suyun akışına ivme kazandıran bazı engelleri (küçük tepe, kaya, taş vb) aşarak hareket etmektedir. Kanallar, insanların suyla temas edebildiği ve böylece serinliğini hissettiği alanlardır. Kanal içerisinde fiskiye ve jetler kullanılarak su istenildiği şekilde hareketlendirilebilir. Kent ekolojisi, kent estetiği, rekreasyon açısından da çok önemli su elemanlarıdır.

Sokak Çeşmeleri/Meydan Çeşmeleri

Kamusal dış mekanlarda herkesin yararlanması için yapılan, insan ve bazen de hayvanlara içme suyu sağlayan, kent estetiğine katkı

sunan yapısal elemanlardır. Açık alan çeşmelerinin; anıtsal çeşmeler, sokak/mezdan/iskele çeşmeleri, köşe başı çeşmeleri, sokak çeşmeleri, duvar/cephe çeşmeleri, çoban çeşmeleri, sütun çeşmeleri gibi çeşitleri bulunmaktadır. Tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin kültürel birikimlerinin izlerini günümüze taşıyan sokak/mezdan çeşmeleri temiz içme suyu sağlamanın yanı sıra, kentsel mekanlara anlam katmakta, kent estetiğini güçlendirmekte, turistik bir ürün olarak da değer taşımaktadır. Açık alanlardaki çeşmeler, toplanma alanları oluşturarak hem sosyal işlevler üstlenmekte hem de yarattıkları kamusal alanlardan (mezdan-toplanma alanı) dolayı kentlerin fiziksel gelişimine katkı sağlamaktadır. Kültür, tarih, sanatsal ve özgün değere sahip olan, hikayesi olan açık alan çeşmeleri kentsel tasarımın önemli parçasını oluşturmaktadır. Çeşmeler günümüzde de; parklar, piknik alanları, çeşitli rekreasyon alanları, mezdanlar, kent merkezleri gibi kamusal alanlarda temiz içme suyu sağlamak ve aynı zamanda da kent estetiğine katkı sağlamak amacı kullanılmaktadırlar.

Su Bahçesi

Küçük ve büyük ölçekteki tasarlanmış su öğelerinin bir arada bulunduğu bahçelerdir. Su bahçelerinin temel amacı; sucul bitkiler ve balık türleri için yaşam ortamları hazırlamak, bunları sergilemek, üretmek, sürdürülebilir peyzaj tasarımları oluşturmak ve tanıtmak, insanlar için etkinlik alanları oluşturmak, peyzajın görsel değerini artırmaktır. Her boyutta tasarlanabilirler.

SONUÇ

Su, tüm canlılar için yaşam kaynağı olmasının yanında ekolojik, ekonomik, psikolojik, duysal (görsel, işitsel, dokunma, tatma), estetik ve sosyal yönden de çok önemli bir tasarım elemanıdır. Pek çok uygarlık inşa ettikleri mimari yapılarda, sanat eserlerinde ve bahçe tasarımlarında suyu tasarım elemanı olarak kullanmışlardır. Günümüzde de iç ve dış mekanlarda, kamusal, yarı kamusal ve özel açık alanlarda önemli bir tasarım elemanı olarak kullanılmaktadır.

Su peyzajlarının çok yönlü faydalarının sürdürülebilir olabilmesi için; bakım, onarım, temizleme, güvenliğin sağlanması konularını kapsayacak şekilde iyi bir peyzaj yönetim planının olması gerekmektedir. Peyzaj yönetim planının olmadığı, bakımın zor olduğu, bakım masraflarının karşılanmadığı ya da bakım için uzman elemanların bulunmadığı durumlarda su elemanları atıl duruma gelebilmektedir. Oysa ki, tasarlanmış su elemanları düzenli bakım istemektedir.

Büyük çaplı su kütleleri başta olmak üzere, tasarlanmış su elemanlarının büyük kısmı disiplinler arası çalışmalar gerektirmektedir.

Bu nedenle su elemanlarının kentsel alanlara entegre edilmesi sürecinde ve uygulama sonrası yönetim sürecinde ilgili meslek disiplinleri mutlaka birlikte çalışmalıdır. Teknik detaylar ile ilgili her konu/sorun, mutlaka uzmanı tarafından ele alınmalıdır.

Su elemanlarının kötü koku oluşturması, renginden dolayı kötü görünmesi, içerisindeki bitki ve balıkların yaşamını olumsuz etkileyecek bakteri ve kimyasal içermesi tasarım elemanı olarak suyun değerini düşüren durumlardır. Bu nedenle su elemanlarının temizliği atlanmaması gereken önemli bir konudur. Bunların yosun tutmaması, yüzeylerinin ve suyunun düzenli olarak temizlenmesi gerekmektedir. Bitki havuzları, balık havuzu, Koi göleti, biyolojik göletler gibi içerisinde canlı barındıran su elemanlarında temizlik çok daha önemli olup, gereği gibi yapılmalıdır.

Kamusal alanlardaki su elemanlarında ve çevresinde çocuk, engelli, yaşlı kullanıcılar yanı sıra evcil ya da sokak hayvanlarının düşme olasılığına karşı her türlü güvenlik önlemi mutlaka alınmalıdır. Gereкли önlemler, tasarım konseptini olabildiğince bozmayacak şekilde uygulanmalıdır.

Sonuçta; bir tasarım elemanı olarak su, peyzajın fonksiyonel, ekolojik, estetik, psikolojik, rekreasyon ve rekreasyonel turizm, ekonomik, sosyal amaçlar yönünden niteliklerini artıran, anlam kazandıran, çekici kılan özelliklere sahiptir. Su kullanıldığı ortama huzur verir. Diğer tasarım elemanlarından farklı olarak beş duyuyu da harekete geçirebilen özellikleri ile en etkili tasarım aracıdır. Doğal su kaynaklarının (nehirler, göller, denizler, sulak alanlar vb) yanısıra tasarlanmış su kent ekosistemlerinin önemli bir parçasını oluşturur. Tüm bu nedenlerle Su çok önemli, çok gerekli, çok değerli, çok işlevli, çok kutsal bir doğal kaynak ve tasarım aracıdır.

KAYNAKLAR

- Altıparmaköglu, S. G., (2018).** Researching of Water Element in terms of Different Intended Uses in Architectural Design: Example of Anatolia. Asia Minor Studies, Volume: 6, Issue: AGP Special Issue , October 2018. P, 107-120.
- Bekiroglu, Z.D., (1992).** Tarihsel süreç içerisinde su ögesinin peyzaj planlamada kullanımı. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Betsky, A., (1995).** Take Me to the Water, Architecture & Water, Architectural Design, 65:12.
- Bitar, H., (2004).** Public aesthetic preferences and efficient water use in urban parks. Phd Thesis, The University of Melbourne Faculty of Architecture, Building and Planning, Melbourne.
- Burmill, S., Daniel, T., C., Hetherington, J., D., (1999).** Human Values and Perceptions of Water in Arid Landscapes, Landscape and Urban Planning, vol. 44, No. 2-3, 99-109
- Faggi A, Breuste J, Madanes N, Gropper C, Perelman P., (2013).** Water as an appreciated feature in the landscape: a comparison of residents' and visitors' preferences in Buenos Aires, Journal of Cleaner Production, 60, 182-187.
- Gedik, T., (2003).** Farklı su öğelerinin psikolojik etkileri ve mekânsal etkinliklerle bütünleşmesi açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Trabzon.
- Karaca, B., (2018).** Başarılı bir su parkı için olması gereken planlama ve tasarım kriterleri. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Kavaklı, K., (1994).** Su elemanlarının kullanımı ve İstanbul çevre düzenlemelerindeki su elemanlarının araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Koskina, A., Hasanagas, N., (2013).** The water element as aesthetic factor in landscape design. 1 Decembrie 1918 University of Alba Iulia, RevCAD, 14: 21-26.
- Kürkçüoğlu, E., Akın, O., (2013).** The effects of water elements in urban space perception:a case study in Uskudar municipality square. Istanbul Technical University Journal of Faculty of Architecture, 1(10): 159-175.
- Muratoğlu, G., (2010).** Peyzaj mimarlığında su kullanımı. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.

- Rees, T., May, P., (2002).** Su Bahçeleri Tasarım Kitabı, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, ss: 144.
- Ruban, L., (2018).** Principles of architectural and landscape design. Architecture and Urban Planning, 6: 29-40.
- Rubenstein, H.M., (1992).** Pedestrian Malls, Streetscapes and Urban Spaces, Wiley, New York.
- Rychkov, P., Lushnikova, N., (2015).** Natural materiality: water as an active element of the gardens by Denis Mcclair at Volhynia. Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr-Ol Pan, 2: 52-62.
- Simonds, J. O., (1983).** Landscape Architecture: A Manual of Site Planning and Design, Chapter 3, Mc Graw-Hill.
- Sorvig, K., (1991).** Water Design: Special Effects, Landscape Architecture, 81(12): 72-75.
- Stancius, A., (2016).** The changing urban culture and the role of water in an urban environment: the case of Vilnius. Kultura i Wartosci, 20: 71-94.
- Yılmaz, T., Zırhloğlu, B., Olgun, R., (2013).** Üniversite yerleşke alanlarında su kullanımlarının incelenmesi: Akdeniz Üniversitesi örneği. İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 7(3): 13-21.

İnternet Kaynakları

URL-1: <https://www.biogolhavuz.com/koi-havuzu/> (E.T:11.12.2020)

URL-2: <https://www.biogolhavuz.com/biyolojik-golet/> (E.T:11.12.2020)

URL-3: https://tr.wikipedia.org/wiki/Buz_pateni_pisti (E.T:12.12.2020)

Bölüm 13

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI VE PLANLI ALANLAR İMAR YÖNETMELİĞİ'NDE YER ALAN YÖNLENDİRİCİ KRİTERLER

Sibel DEMİRARSLAN¹

---

¹ Doç.Dr. KOÜ, KMYO İnşaat Bölümü, Doç.Dr. Mimar & İşletme, sdarslan@kocaeli.edu.tr

1. GİRİŞ

Sürdürülebilirlik kavramı ilk kez 1987 tarihinde Dünya Çevre Kalkınma Komisyonunca hazırlanan, Brundtland Raporu olarak da bilinen “Ortak Geleceğimiz” adlı rapor ile tanınmıştır. Sürdürülebilirlik, Brundtland tarafından gelecek nesillerin gereksinimlerini tehlikeye atmadan bugünkü nesillerin gereksinimlerinin karşılanması temel ilkesine dayandırılmıştır. Bu tanıma göre, sürdürülebilirlikte, doğa, üretim faaliyetlerinin başat sınırlayıcısı sayılmaktadır. Sürdürülebilirlik, çeşitli kaynaklarda, “toplumun, ekosistemin ya da devam eden herhangi bir sistemin ana kaynakları tüketmeden belirsiz bir geleceğe dek işlevini sürdürmesi”, “ekolojinin en geniş sınırları içinde ekonomik büyümenin ve kalkınmanın karşılıklı etkileşim ile sağlanacağı ve zaman içinde korunacağı doktrini” olarak da tanımlanmaktadır (Akgün ve Evcı Kiraz 2019, <http://www.skb.gov.tr/>).

Sürdürülebilirlik, her ne kadar öncelikle çevresel olarak algılsa da aslında sosyal ve ekonomik yönleri de bulunmaktadır. Çevrenin bugünün koşullarından taviz vermeden yarınlara aktarılabilmesi çevresel yönünü oluşturmaktadır. Burada yenilenebilir enerji kaynaklarından enerjinin verimli kullanımına, geri dönüşümden sıfır atığa kadar pek çok konu sürdürülebilirliğin çevresel yönünü oluşturmaktadır. Sosyal sürdürülebilirlikte, refah, eğitim, konfor ile birlikte sağlık başta olmak üzere kültürel unsurların devamı, paylaşımı gibi bireyleri konforlu hissettirecek unsurlar söz konusudur. Ekonomik sürdürülebilirlik gelir, refah, büyüme, inovasyon gibi unsur ve uygulamaları kapsamaktadır.

Bu nedenle farklı alan ve disiplinlerin konusu olan kavram her bakış açısı ile farklı uygulamalara açıktır. Bu geniş perspektifte aslında herkesi ilgilendiren sürdürülebilir olmayan uygulamalar da olabilecektir. Bu nedenle doğru bir çalışma programı belirlemek gerekir. Günümüzde pek çok kurumsal firmanın alanı ile ilgili bir sürdürülebilirlik yaklaşımı ve stratejisi bulunduğu görülür. Dünya kentlerinin vizyon-misyon çalışmaları kapsamında güncel olan uygulamalarda izlenen yol olarak belirlenen bir kent modeline uygunluk süreç ve strateji çalışmalarında kent modeli ne olursa olsun, mutlaka sürdürülebilir olması gerektiği fark edilmiştir. Kent akıllı kent olma yoluna girmişse aslında sürdürülebilir de olmalıdır; kent citta slow olmak için ölçütleri tamamlıyorsa sürdürülebilir de olmalıdır bilinci artık kabul edilmiş bir gerçekliktir. Mimari projeler, kent planları veya herhangi bir nesnenin tasarımında da sürdürülebilirlik ön planda gelmektedir. Bir üretimde minimum enerji sarfiyatı hedeflendiğinde tavır sürdürülebilir bir tavır olmaktadır.

İklim değişikliği, çölleşme, biyolojik çeşitlilik kaybı, ormansızlaşma, ozon tabakasının tahribatı, asit yağmurları, hava, su ve toprak kirliliği, tehlikeli atıklar, deniz ve okyanus kirliliği gibi küresel çevre sorunları, siyasi sınır tanımaksızın çevrenin sürdürülebilirliğini tehlikeye atmakta; insan-

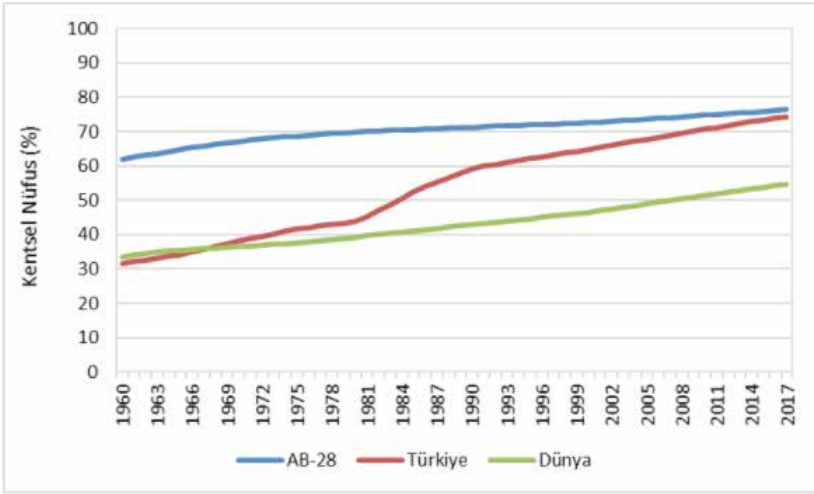
ların güvenliği, sağlığı ve üretkenliği, diğer canlı türlerinin bekası ve gıda güvenliği ile su kaynakları üzerinde tehdit oluşturmaktadır. Söz konusu sorunların çözümü, kamu sektörü ve özel sektör, hükümet dışı kuruluşlar ile sivil toplumun katılımını ve ulusal çabaların yanısıra, ikili, bölgesel ve çok-taraflı düzeyde uluslararası işbirliğini gerekli kılmaktadır. Çevre sorunlarının birbirini tetikleyen niteliği, çözüm çabalarına yönelik süreçlerde eşgüdüm ve sinerji oluşturulmasını da gerektirmektedir (<http://www.mfa.gov.tr/>). Bu kapsamda dünya üzerinde gerek ulusal, gerek uluslar arası, gerekse işbirliği bağlamında konferans, zirve, panel gibi toplantılar ve rapor, sözleşme gibi süreç ve/veya sonuç metinleri çalışmaları yapılmakta, çeşitli kabul ve anlaşmalarla yürürlüğe alınmaktadır.

Bunların dışında, ulusal ölçekte yasa, yönetmelik gibi yasal yaptırımlar ve TSE tarafından yürürlüğe konulan standartlar ile Devletin yasama organı tarafından düzenlenen ve herkesin uyması zorunlu olduğu yazılı kurallar bütünü olan yasalar, her alanda düzen sağlamayı hedeflemektedirler. İmarla ilgili konularda da standart olmayı sağlayabilmek, düzen oluşturabilmek kısaca kalite hedefi ile oluşturulmuş pek çok yasa bulunmaktadır.

Küreselleşme, nüfusun hızlı artışı, tüketim ürünlerinin değişmesi dünyanın sürdürülebilir enerji ile tanışmasını zorunlu kılmıştır. Dünya, artan ve büyük şehirlerde yoğunlaşan nüfusun olumsuz etkisi ile çevre kirliliği, doğanın yitimi, beklenmeyen afetler yaşar hale gelmiştir. Dünyanın gelecek nesillere nasıl bırakılacağı endişesi huzursuzluk oluşturmaya başlamıştır. Hasta bina, hasta kent derken artık hasta bir dünya ile karşı karşıya kalınmıştır.

Herkes üzerine düşeni yapmak zorundadır. Bireylerden devletlere ve dünya üzerinde yer alan diğer yönetimsel aktörlere kadar fikir üretmek, dünyanın ortak ve bir tek olduğunun bilinci ile sorumlulukları üstlenmek gerekmektedir.

Dünya 1950'lerden itibaren endüstrileşmeyi, kentleşmeyi ve şimdi de küreselleşmeyi konuşmaktadır. Bu olgular ile beraber nüfus hareketliliği, nüfus yoğunluğunun kırdan kente yönelmesi, neden olarak göç, göç ile birlikte kültürel farklılaşmalar, kültürün çeşitli biçimlerde değişim ve alışverişi, gidilen yerde mutluluğu bulmak, tutunma çabaları ile birlikte gidilen yeri, yeni ev sahibini bozmama konusu da etki olarak gündemdedir.

Grafik 1. Yıllar İtibariyle Türkiye ve Dünyada Kentsel Nüfus Oranları (%) (Dünya Bankası -Dünya Bankası Göstergeleri, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?contextual=default>. Akt. <https://cevresehgostergeler.csb.gov.tr/>)

Ruşen Keleş Kent Bilim Terimleri sözlüğünde (1998:80) kentleşmeyi “işleyimleşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumda artan oranda örgütlemeye, uzmanlaşmaya ve insanlararası ilişkilerde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikim süreci” olarak tanımlamaktadır.

Grafik1’de dünya üzerinde ve Türkiye’de kırsaldan kente olan yönelişin niceliksel değerleri görülmektedir. Bugün dünya nüfusunun büyük çoğunluğu kentlerdedir. Kentleşme, kentlileşme ve kente dair diğer pek çok kavram konuşulmaktadır.

Kent ise yine Keleş’in ifadeleri ile “Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi” (1998:75) şeklinde tanımlanmaktadır.

Kent, köy, mahalle veya adı ne olursa olsun yerleşik alan ve yerleşme alanı dünyanın içerisinde bir yerdedir. Dünya da bir tanedir. O halde aslında büyük ev olan “Dünya” korunmalıdır. Burada farklı argümanların konuya dâhil olması gerekecektir. Evin temiz tutulması gibi dünyaya her bir bireyin sahip çıkması önemlidir.

Dünya neresidir, neleri kapsar? Sorularına yanıt çok geniştir. Her şey denilmelidir. Çevre, canlılar, atmosfer, deniz, nehir, ağaçlar, bitkiler, to-

humlar ve çok daha fazlası dikkate alınarak hareket etmek önemlidir.

Son yıllarda çevre kirliliği, tükenen enerji kaynakları, bozulan doğa ile birlikte bozulan sağlık daha fazla duyarlı, daha dikkatli, daha bilimsel ve daha ortak davranma gibi farklı çağrışımlar oluşturmaktadır. Dünya gelecek nesillere bırakılamayacak şekilde hızla kirlenmeye ve bozulmaya başlamıştır. Bu durum fark edildiğinde tüm dünya çevre ile dost, ekolojik, sürdürülebilir gibi yeni kavramlar konuşmaya başlamıştır. Faaliyetlerin, yeni çalışmaların merkezine dünyanın geleceği yerleşmiştir. Dünyadaki tüm Ar-ge, Ür-ge birimleri / laboratuvarları, üniversitelerin tüm alanları ve disiplinleri, bilim insanları, hükümetler, yerel yönetimler bu konularda bir şeyler yapma çabasındadırlar.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, geri dönüşüm, yeniden işlevlendirme gibi çözüm yöntemleri de farklı alanlarda kendisine uygulama alanı bulmaktadırlar. Sürdürülebilirlik, yeşil çevre, ekolojik uygulamalar hayatın her alanında olmalıdır.

Sürdürülebilir olmak, yeşil tasarım, ekolojik çevre gibi kavramlar birbiri yerine kullanılabilir gibi görünse de aslında farklı içeriğe sahiptirler. Sürdürülebilirlik, dünyada söz sahibi olan insanın, sağlıklı, huzurlu, konforlu, mutlu ve benzeri olumlu şekilde yaşarken gelecek nesillerin de kendi koşullarına göre aynı olumlu ortamlara, imkanlara sahip olabilmesinin etik açıdan farkındalığıdır.

Kentler kalabalıklaşmaktadır, bu artan nüfusa bağlı olarak etrafta oluşabilecek kaosu engellemek için planlama kriterlerinin sadece bugünün değil yarının ihtiyaçlarına göre de yönlendirilmesi gerekmektedir.

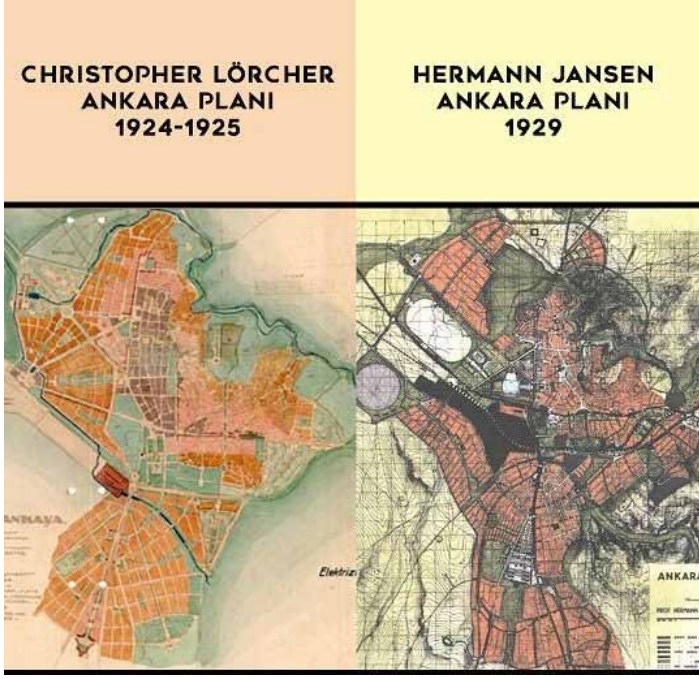
2. KENT PLANLAMASI

Bir şehir farklı tür insanlardan oluşur; benzer insanlar bir şehir meydana getiremezler. ARISTOTELES, Politika (Sennett 2008: 1)

Lewis Mumford “Tarih boyunca kent” (2007) adlı eserinde kente dair pek çok soru sormakta ve kentin dününü ve yarınını irdelemektedir. Kente dair gerçekleştirilecek konularda kentin tarihsel doğasını anlamının gerektiğini ve mevcut işlevlere yeni eklenecek işlevlerin uyumuna dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Endüstrileşme ile birlikte tüm dünyada nüfus yön ve yer değiştirmeye başlamıştır. Kırdan kente göç ve kentin sunduğu yeni yaşam öneri ve biçimleri ile uyum süreci yaşayan insanların kente uyumu ve kentin insana uyumu ciddi çalışmalar gerektirmektedir. Her kent farklı imkanlar sunmakta ve insanlara çekici güç oluşturmaktadır, gidilecek kentler eğitim, sağlık, iş, ekonomi, doğa, spor, turizm, ticaret gibi öne geçen yönleri ile göç almaktadırlar. Günümüzde ulusal ya da uluslararası boyuttaki bu demografik değişimde kentler ve bireyler seçici olabilmek için çaba sarf etmektedirler.

Kente katkı ve fayda sağlayacak insanların da orada yaşamaları konusunda çekici etki oluşturulabilmesi kent için ayrı bir önem taşımaktadır.

Şekil 1. Ankara Kent Planı (<https://www.betonichome.com/>)

Dünya ve küreselleşmenin etkisi ile kent yönetimleri, kendilerine geliştirebileceği, yönelebileceği, evrilebileceği bir kent modeli belirlemekte ve seçmektedir. Bu süreç için halihazırda var olan, öne çıkarılabilecek tüm maddi/somut ya da maddi olmayan/soyut varlıkların, özelliklerin belirlenmesi gerekmektedir. Tema, kavram, konsept gibi ifadelerle açıklanabilecek bu çerçevede oluşturulacak anahtar kelimeler yol gösterici olacaktır. Marka kent, sürdürülebilir kent, turizm kenti, sakin kent, tarihi kent, eğitim kenti, endüstri kenti gibi modeller profesyonel ekiplerce ciddi strateji planları ile gerçekleştirilmektedirler.

“Bu kapsamda, kentlerde çevre düzenlemeleri, cephe ve silüet tasarımları ve konsept kent mobilyaları uygulamaları ile kent bir bütün halinde ele alınmaktadır. Bu sırada, kentin özgün dokusu ve kent belleğini oluşturan unsurların değerlerini korumak önemlidir” (Demirarslan 2020:341-342)

Bugün kentlerin adeta birer “kullanım kılavuz”una sahip olmaları doğru bir kentli profili oluşturma açısından da önemlidir. Kent yöneticileri kentle ilgili strateji belirlerken öncelikle nelerin öne çıkarılabileceği konusunda profesyonel bir desteğin olması gerektiği bilincindedirler. Bu çalışmalar sürecinde küresel sorunlara ortak çözümler bulunmasının

unutulmaması gerekmektedir. Ortak dünya amaçları ile hareket etmek bir zorunluluktur.

Çeşitli çevre problemleri, küresel boyutta farkındalığı gerekli kılmaktadır. Her kentin zorunlu olarak uymak zorunda olduğu iki unsur bulunmaktadır;

- Sürdürülebilirlik
- Engelsiz, erişilebilir ve ulaşılabilir olmak.

Bir kent marka kent olurken sürdürülebilir olmalıdır, sakin kent olurken sürdürülebilir olmalıdır veya endüstri kenti olurken sürdürülebilir olmalıdır. Bu tutum biçimi ortak mekân ve biricik olan dünya için kaçınılmaz bir gereklidir. Son yıllarda fark edilen sürdürülebilir olma gerekliliği artık bir zorunluluk olmuştur.

Dünya üzerinde endüstrileşmenin, sanayileşmenin getirdiği yaşam biçimi her alanda farklılık getirmiştir. Yaşam alanları yer değiştirmiş, ekonomi işlevleri başka alanlara yönelmiştir. Kırsalda tarım ve hayvancılıkla uğraşan insanların masa başı veya fabrika ya da atölyelerde çalışma olanağı cazip ve değişik gelmiştir. Sanayi tüm dünyada hızla büyümüş, beraberinde teknik ve teknolojinin ilerlemesi birbirini tetiklemiştir. Bilgisayar, internet, telefon gibi teknolojik aletlerin küçük ama işlevsel özellikleri yeni iş alanları ortaya çıkarmış, yapay zekâ günlük yaşama girmeye başlamıştır. Binada ve kentte kullanılan akıllı teknolojiler hayatı kolaylaştıran, rahatlatan, konfor, erişilebilirlik sağlayan ve engelleri ortadan kaldırmaya yönelik çözümleri ile sürdürülebilir katkılar sağlamaktadırlar.

Bütün bu gelişmelerin yanında dünyada bugüne kadar kullanılan enerji kaynaklarının tükendiği fark edilmiştir, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmanın gerekliliği her alan, disiplin ve sektör açısından öne çıkmaya başlamıştır. Artık hibrit araçlar, enerji tasarruflu beyaz eşyalar üretilmeye başlanmıştır.

Bütün bu farkındalıklar kent ve kenti oluşturan her ölçekteki yapı çevre, yapı ve bina ile peyzaj düzenlemeleri için de oluşmaya başlamıştır. Yeşil çevre, çevre ile dost yapılaşma, ekolojik çevre, sürdürülebilirlik gibi pek çok farklı kavram birbirini bütünler halde ve iç içe geçmiş biçimde bazen de birbiriyle karışarak kullanılmaya devam etmektedir.

3. EKOLOJİ&SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK&YEŞİL ÇEVRE

Ekoloji ifadesinin dilimizdeki karşılığı doğa bilimidir. Ekoloji, canlıların birbirleri ile ve çevreleri ile olan ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Canlılar dendiği zaman insan, hayvan ve bitkilerden oluşan topluluklar ifade edilmektedir. Çevre, bir canlının yaşaması ve neslini devam ettirebilmesi için gerekli olan uygun ortamdır. Bu ortam hava, su, toprak ve ışık gibi faktörlerden oluşur. Bugünlerde sıkça kulağa çalınan ekosistem

ifadesi ise, canlı ve cansız çevrenin tamamını ifade etmek için kullanılır (ecomark.com.tr/).

Dünyanın sahibinin sadece insanlar olmadığını, tüm canlıların birlikte yaşadığını bilmek doğayı korumak ve yarınlara sağlıklı, yaşanılır şekilde bırakmak konusunda bilinçli olmak gerektiği fark edilmiştir. Dünyanın yarınlarının da olduğu ve yarınlara da en az bugünkü koşullar ile bırakılabilmesi ise sürdürülebilirliğin konuşulmasına neden olmuştur. Küresel boyutta ortak davranmanın bir zorunluluk olduğunun fark edilmesi ile artık her alanda neler yapılabileceği de ortak platformlarda konuşulmaktadır. Standartlar, yasa ve yönetmelik gibi yasal yaptırımlar, etik sözleşmeler, bilimsel çalışmalar ile birlikte makro ölçekten mikro ölçüğe kadar tüm tasarımlarda bilinçli yaklaşımlar önem arz etmektedirler.

Bir kentin tasarımından bir armatürün harcadığı enerjiye kadar tüm enerjilerin bilinçli bir şekilde kullanımı da sürdürülebilirliğin ana argümanları olarak görülmektedir.

Çünkü günümüz kentleri, farklı siyasetlerin somutlaştığı insan, mekân, zaman, kimlik, kültür, imge ve göstergelerin farklılıklarıyla biraradalık sergiledikleri aşırı heterojen uzamlar haline dönüştüler (Karakaş 2019:31).

Bu heterojen yapı içerisinde yerleşik alan olan kent bölümlerinin yeniden yıkılıp sürdürülebilir olarak yeniden inşa edilebilmesi gerçekçi değildir. İmara açılacak yeni alanlar için yeni yapılaşma kriterleri ve önerileri ile daha çevreci uygulamalar oluşturabilmek ise mümkündür. Bu bağlamda dünya ülkeleri de katkı sağlamak için çalışmaktadırlar.

Şekil 2. Tianjin-Çin (<https://www.bbc.com/>)

Şekil 2 ve 3'te görülen yerleşim yeri Çin'in eko-şehridir. Bu uygulamada başta merak konusu olan pek çok ilkin gerçekleştirdiği görülür. BBC Future'ın (www.bbc.com/) haberinde bahsedildiği üzere bu yerleşim öncelikle yer seçiminin farklılığı ile dikkat çekmektedir. Çünkü yer seçimi de bir dönüşüm hikâyesine sahiptir. Burada yapılaşma için seçilen alan toprak

ve su kirliliğinin yaşandığı, çorak bir alandır. Arazinin temizlenmesi için üç yıl harcanmıştır.

“Kendi türünün dünyanın en büyüğü olmasını hedefleyen Tianjin Eco-city, Çin ve Singapur hükümeti arasında 2020 yılına kadar Manhattan’ın yarısı kadar düşük karbonlu, yeşil bir çevrede 350.000 kişiyi barındıracak ortak bir projedir” (www.bbc.com) denmektedir.

Şekil 3. Tianjin-Çin (<https://www.archdaily.com/>)

Ekolojik medeniyete önemli bir katkıda bulunan ve yenilikçi akıllı teknolojilerin ilk uygulayıcılarından biri olan Eco-City, ekolojik ve akıllı kentsel uzmanlığını Çin’deki diğer şehirlere ihraç ederek artık daha fazla insan için yaşanabilir, sürdürülebilir ve sofistike yaşam ortamlarını birlikte geliştirmektedir (<http://www.chinadaily.com.cn/>).

O halde sürdürülebilirlik uygulamalarının bir süreç değerlendirilmesi olduğu da görülmektedir. Ele alış biçiminde erişilebildiği kadar ilk halden yenilemeye başlamak ile daha verimli sonuçlar elde etmek mümkün olacaktır.

Sürdürülebilir kentlerin en büyük kozlarından birisi de akıllı teknolojilerdir. Teknolojinin desteği ile sürdürülebilirliğin de başarı oranı artacaktır. Örneğin, enerji kirliliği oluşturmayan araçlar veya hibrit araçlar, enerjisini yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlayan ve hareket algılayınca aktif hale geçen aydınlatma elemanları, aracı hissedince düzenleme gerçekleştiren sinyalizasyon sistemleri ile çevre kirliliği olmayan, enerji tasarrufu sağlayan, ışık kirliliği oluşturmayan, dünyanın tükenen enerjilerini olduğu gibi bırakan, zamanda sürdürülebilirlik sağlayan kent donanımları ile farklı bir yaklaşım elde etmek mümkündür. Bir diğer enerji insan enerjisidir. İnsan enerjisini doğru yerlere kanalize etmek, gerekli yerlerde kullanmak,

teknolojinin değerlendirilebildiği yerlerde ise insanın enerjisini harcatmamak önemlidir. Doğru ürün tasarımı ile bir iş sırasında az enerji tüketmek dahi önemli bir sürdürülebilir davranıştır. Bu nedenle tasarımcıları doğru detaylandırmaları ile üretilen bir gereç büyük bir katkı sağlayabilecektir. Akıllı teknolojiler ile birlikte yapay zekânın doğru kullanımı ve değerlendirilmesi önemlidir. Bu uygulamaya sürücüsüz toplu taşıma araçları örnek verilebilir.

Akıllı duraklar bir kent donanım ve mobilyası olarak yaygın kullanıma sahiptir. Engelsiz çevre, iklimlendirme, hassas bilgi panoları, şarj aletleri gibi pek çok ihtiyaca güneş enerjisi ile cevap veren sürdürülebilirlerdir.

Kentlerin nüfusunun azalması pek mümkün görülmemektedir, o halde mevcut ve gelecekteki kentlerin etkilerini iyileştirmek önemli olmaktadır.

Sürdürülebilirlik kültür, ekonomi, yaşam, ilişkiler, iletişim, yönetim, turizm, ticaret, eğitim, sağlık, kurallar bütünü, mimarlık gibi tüm alanlar için söz konusudur.

4. PLANLI ALANLAR İMAR YÖNETMELİĞİ

“Ağaç, çiçek ve yeşillik medeniyet demektir. Yeşili görmeyen gözler renk zevkinden mahrumdur.” Mustafa Kemal ATATÜRK (TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 2020:6)

Amacı “fen, sağlık ve sürdürülebilir çevre şartlarına uygun yapı ve yapılaşma ile projelendirmeye ve denetime ilişkin usul ve esasları belirlemek” olan Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği 03.07.2017 tarih ve 30113 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin sürdürülebilirliği önemseydiği amaç bölümünde ve içeriğinde yer almasında hissedilmekte ve görülmektedir.

Tanımlar bölümünde yeşil, ekolojik ve sürdürülebilirliğin yer aldığı kavramlar bulunmaktadır. Yasal yaptırımlarda yer alan kavramlar tasarımı yönlendirebilme, yola çıkış noktası oluşturabilme, fikir geliştirme, ufuk açma, araştırma ve değerlendirme ile birlikte uyma zorunluluğu hissetme gibi pek çok önemli sonuca ulaşılmasına yol açarlar.

Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği’nde sürdürülebilirlikle ilgili üç farklı tanım grubu görülmektedir; bunlar;

- Yeşil çevre
- Çevre donatıları ve
- Bina ölçeğindedir.

Birimden bütüne ya da bütünden birime bakıldığında verilen öneri niteliğindeki tanımlar “bunlar da var” der gibidirler. Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması bireylerde bilinç oluşturmaya, uyumlu ve duyarlı

olmasına neden olabilecek bir ivme oluşturmaya neden olabilir.

Çevresel sürdürülebilirlik, dünyanın destekleyici ekosistemlerinin taşıma kapasitesi dâhilinde yaşarken insan yaşamının kalitesini iyileştirme kapasitesidir (<https://turkau.com/>). Çevrenin iyi olmasının kendi iyiliği olduğunu anlayabilmek sürdürülebilir tavrın temelini oluşturacaktır.

Sürdürülebilirliğin top yekun bir tutum içerisinde olmayı gerektirdiği bilinmektedir. Tüm dünya üzerinde aynı duyarlılıkla hareket edebilmek ancak başarıya ulaşmak mümkündür. Dünyanın yarınlarnı koruyabilmek için doğanın ve insanların duyarlı olması gerekir.

Sürdürülebilirliğe atıfta bulunan yönetmelikte yer alan çevre ile ilgili kavramlardan başlıcaları yeşil alan, çocuk bahçeleri, parklar ve millet bahçeleridir. İmar planlarında ayrılan yerlerde yer alan bu yeşil alanların belli bir oran dâhilinde dağılması ve yer verilmesi plancının gerçekleştirdiği tasarım kriterleri arasındadır. Büyük kentlerde birden fazla yerleşim yeri ve merkez bulunmaktadır. İnsanların ihtiyacı olan çevresel unsurların erişilebilir mesafede bulunabilmesi önemlidir. Doğanın havaya, suya, canlılara yaptığı somut katkıların yanı sıra yenileyici, motive edici, iyileştirici, mutluluk verici etkilerinin de göz ardı edilmemesi gerekir. Yorulan insan dinlenmek istemektedir. Bu nedenle nefes alınabilecek alanlara ihtiyaç bulunmaktadır. Doğanın var olması ise doğal yaşamın varlığına ve sürdürülmesine bağlıdır.

Yeşil alanlar, toplumun yararlanması için ayrılan oyun bahçesi, çocuk bahçesi, dinlenme, gezinti, piknik, eğlence, rekreasyon ve rekreatif alanları toplamını ifade etmektedir, encümen kararı ile belli koşullarda yapılaşmaya izin verilmektedir.

Şekil 4. Çevreye Duyarlı Bir Nesil için Sürdürülebilir Park Alanı (<https://www.archdaily.com/>)

“Çocuk bahçeleri, çocukların oyun ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılayan, bitki örtüsü ile çocukların oyun için gerekli araç gereçleri, toplamda 6 m²'yi geçmeyen büfe ile süs havuzu, pergola ve genel tuvalet dışında başka tesis yapılamayan alanları” (Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği md.4/vvvv-1) ifade etmektedir.

Çocuk bahçelerinin yapılaşma bağlamında genel sınırlarının çizilmesi ile birlikte seçilecek oyun donatı ve ekipmanlarının da imalat şekli, malzeme seçimleri, çevreye verebilecekleri zararlı yönleri, hangi oyuna yönlendireceği konularında da sürdürülebilir olmaları önerilebilir. Geleneksel oyunları karşılayan veya en azından gönderme yapabilenler kültürel sürekliliği de sağlamış olacaktırlar. İşlevsel, antropometrik ölçülere göre tasarlanmış, ergonomik olmaları da bu değerlendirme de önemli bir yer tutmaktadır.

“Çocuklar için, bebeklikten büyüyen, ergenliğe giren erken gençlik ve gençlik sürecinin sürekli değişen, gelişen vücut ve ruhsal yapısının sağlıklı ortamlar sunan mekânlarında işlevsel ihtiyaçlarının giderilmesi hem inşaat paydaş mesleklerinin ve sektörün hem de yetişkinlerin görevleri ve sorumlulukları” (Demirarslan 2019: 137) içerisinde olduğunun bilinmesi gereklidir.

Şekil 5. Çocuk Bahçesi-Yahyakaptan-İzmit/Kocaeli (Yazar Demirarslan, S. Arşivi)

Parklar, kentlilerin yeşil ile buluşabileceği, dinlenme ihtiyaçları için ayrılan, encümen kararı ile belirli sınırlar dâhilinde yapılaşmaya da izin verilebilen yerler olarak açıklanmaktadır. Bu alanda seyir havuzu gibi peyzaj unsurları, pergola, kameriye gibi üst örtülü alanlar ve tuvalet, güvenlik, büfe vb. hizmet birimlerine de yer verilebilmektedir.

Şekil 6. Çay Bahçesi – Yahyakaptan-İzmit/Kocaeli (Yazar Demirarslan, S. Arşivi)

Bireyin önceden planlanmış ya da kendiliğinden oluşan etkinliklerde, kendisini yenilemek, sosyalleşmek, mutlu ve sağlıklı olarak nitelikli bir yaşam sürebilmek için, özgürce tercih ettiği faaliyetlerle boş zamanlarını değerlendirmesi anlamına da (rekreasyonist.com/) gelen rekreasyon özetle eğlenme, dinlenme amaçlı aktivitelere denilmekte ve bu eylemler için düzenlenen ve ayrılan yerler de rekreasyon alanları olarak isimlendirilmektedir.

Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, piknik ve eğlence alanı olarak isimlendirdiği rekreasyonu “Kentın açık ve yeşil alan ihtiyacı başta olmak üzere, eğlence, dinlenme, piknik ihtiyaçlarının karşılanabildiği, kent içinde ve çevresinde günübirlik kullanıma yönelik olarak imar planı ile belirlenmiş yerleri” (md 4/vvvv-3) ifadesi ile açıklamaktadır.

Millet Bahçeleri ise, Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği’nde (md 4/vvv-4, Ek:RG-01/3/2019-30701) “Halkı doğa ile buluşturan, rekreatif gereksinimleri karşılayan, afet anında kentın toplanma alanları olarak da kullanılabilir, yer seçimi, alan büyüklüğü, fonksiyonları ve tasarımı gibi hususların Bakanlıkça hazırlanarak yürürlüğe konulacak Millet Bahçeleri Rehberinde belirlendiği büyük yeşil alanları ifade eder” açıklaması ile aktarmaktadır.

Millet Bahçeleri rehberinde ise “Halkı doğa ile buluşturan, rekreasyon, aktif yaşam ve sosyalleşme gereksinimlerini karşılayan, gerektiğinde afet toplanma alanları olarak da kullanılabilen, içinde yer aldığı kentlerin simgesel yeşil alanları olması”nın (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 2020:6) amaçlandığı belirtilmektedir.

Yeşil alanlar başlığı altında sınırlı ve belirli kat yüksekliği ile temel ihtiyaçların giderilebileceği, basit yapılara izin verileceği, yeşilin korunması ve bütünlüğünün esas olduğu görülmektedir. Yeşil faktörünün havanın temizliğini, tazeliğini sağlaması, insanlar üzerinde moral etki oluşturması gibi sağlayacağı faydalar ile birlikte asıl önemli konunun böylece doğanın bütünlüğünün sağlanması hususunda olduğu açıktır. Fauna ve floranın korunması ile doğanın varlığını sürdürebilmesi, sadece insanların değil tüm canlıların önemsendiğinin göstergesi olacaktır. Böylece doğal oluşumda var olan yaşam döngüsünün devamı sağlanmaya devam edebilecektir.

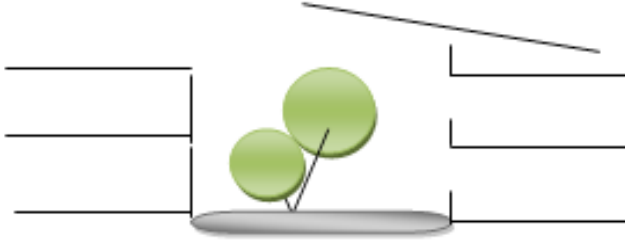

Şekil 7. Canik Belediyesi Millet Bahçesi (canik.bel.tr)

Tüklenen enerji kaynaklarının yerine sürdürülebilir enerji kaynaklarına dönüşle başlayan süreç, küresel ölçekte büyük bir titizlenme ve farkındalık hareketine dönüşmüştür. Tüm enerji ihtiyaçlarında yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelmesi, teknolojinin bu doğrultuda gelişmeye, ilerlemeye başlaması ile gerek bina gerekse çevre enerji ihtiyaçlarını gidermeye yönelik donatı, cihaz, araç-gereç gibi ürünleri piyasada görmek mümkün hale gelmiştir. Örneğin; bina için üretilen elektrikli cihazların varlığı veya kent ve sokak aydınlatmalarında güneşten enerji sağlayan gereçlerin kullanımı, akıllı duraklar, akıllı panolar, şarj birimleri ile birlikte engelsiz, erişilebilir çevre düzenlemelerinin uygulanması, akıllı teknolojiler ile desteklenen sürdürülebilirlik davranışları ümit vaat edici uygulamalar niteliğindedir.

Sürdürülebilirlik büyük ölçekte kent ve çevreden küçük ölçeğe birim yerleşmelere kadar gitmekte ve hatta kullanılacak her tür eşya, nesne ya da objenin üretim ve tüketim enerjileri ile birlikte sağladığı fayda oranı ile belirlenebilmektedir.

Kentleri oluşturan imar planları kentsel işlevlerle birlikte kentsel sosyal ve teknik altyapı, işleve ve yöreye ait yapılaşma kararları ile biçimlenmektedir. Kültür, ekonomi, yaşam pratikleri kente ait aktörler ile birlikte coğrafya, topoğrafya gibi verilerin oluşturduğu bağlam unsurları kent biçimlendirilirken farklı kimliklere bürünebilirler.

Şekil 8. Yönetmeliğe Göre İç Bahçe (Yazar Demirarslan, S.)

Yönetmelikte binaya ait uygulamalarda yer alabilecek sürdürülebilirliğe uyarlanabilir kavramlar da yer almaktadır. İnsanların günlerinin büyük bir bölümü kapalı mekânlarda geçmektedir. Burada geçen zamanı keyifli hale getirmenin yolu sağlıklı yaşanacak mekânlar tasarlayabilmekten geçmektedir.

Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği'nde yer verilen kavramlardan biri dünya mimarlık tarihinde uygulanagelmüş bilindik bir kavram olan “avlu”-dur. “Yapıların bölümleri veya duvarlar tarafından çevrelenen, üstü açık, geleneksel mimaride çeşitli şekillerine rastlanan, kısa kenarı 5.00 metreden az olmayan yapı bölümü” (md 4/g) açıklaması ile yer alan kavram geçmişten günümüze yaygın kullanıma sahip bir mekân oluşturma biçimi olarak kullanılmıştır. Geleneksel konut kullanımında özel alan olarak değerlendirilebilecek avlu, örneğin camide kamusal alana dönüşmektedir. Bir banka binasının içerisinde düzenlenmişse yarı kamusal özellik yüklenilecektir.

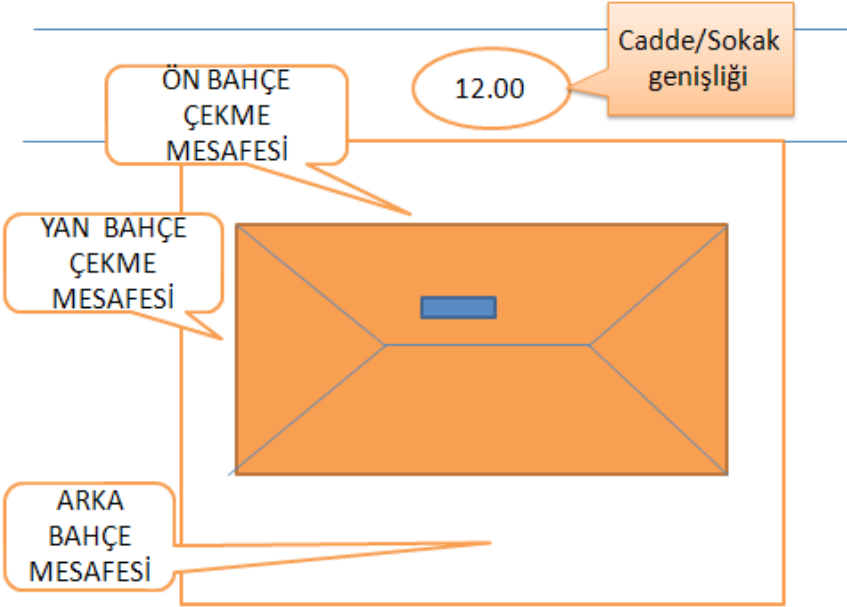

Şekil 9. Tokat Gökmedrese'nin çift katlı revaklı avlusu (<https://islamansiklopedisi.org.tr/>)

Şekil 10. Şanlıurfa Evi (<http://mimaritasarimatolyesiavlu.blogspot.com/>)

Çevreden yani kent ölçeğinden bina ölçeğine ve imar parseline geçişte ön bahçe ile arka bahçe kavramları yer almaktadır.

Arka bahçe “Ön bahçeye komşuluğu bulunmayan bina arka cephesi ile arka komşu parsel sınırı arasında kalan parsel bölümünü” (Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği 4-b), Ön bahçe ise “Bina ön cephe hattı ile parselin ön cephesi arasında kalan parsel bölümlerini” (Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği 4-jjj) ifade etmektedir. Ön bahçenin, ön cepheye bağlı olarak kot verilen yol ve cephesi bulunan sokak / cadde genişlikleri ile ilişkilendirildiği ve belirlendiği de bilinmelidir. İmar planı ve imar durumu bilgileri değerlendirilerek ve uygunluğu sağlanarak yön ve mesafe olarak oluşmaktadır.

Şekil 11. Yönetmeliğe Göre Ön Bahçe-Arka Bahçe-Yan Bahçe (Yazar Demirarslan, S.)

İç bahçe günümüz binalarının tasarımlarında yer verilen bir mimari unsur olarak karşımıza çıkmaktadır; “Zemin kat veya bodrum kattan başlayıp, boşluğu bina boyunca devam eden, dış cepheyle bitişik olmaksızın, yapı kitlesi içerisinde tertiplenen, ortak mahallerle irtibatlandırılan, üzeri açık veya şeffaf yapı malzemeleri ile kapatılan, çıkımlar dâhil dar kenarı 3,00 metreden az olmayan bahçeyi ifade eder “(Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği md 4/hh) açıklaması ile iç bahçedeki yeşil öğelerin gün ışığı alabilecek şekilde büyümelerini sağlayacak canlı, yaşayan bir iç mekândan bahsedilmektedir.

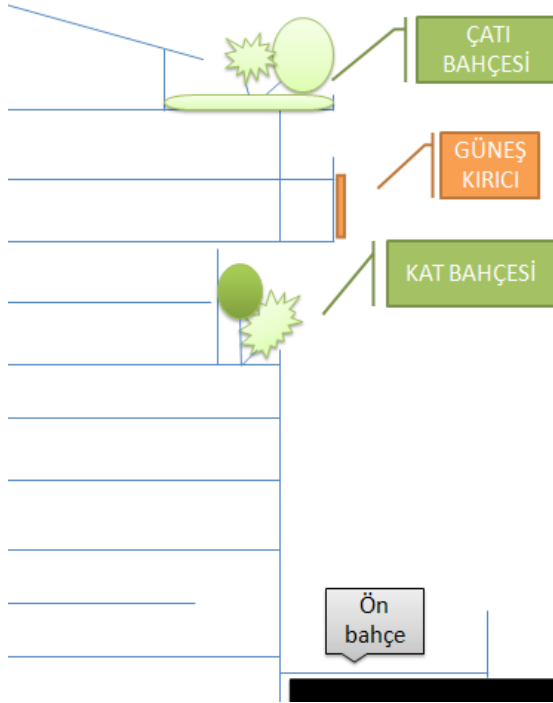
Şekil 12. İç Bahçe (<https://homedesign.clueforlife.com/>)

Kat bahçesi ise binalarda düzenlenebilecek bir başka yeşil çevre düzenlemesi olasılığıdır. Şehirden kopuk, parka, bahçeye gidemeyen, çalışan insanların moral depolayabilmeleri, mutlu bireyler olabilmelerine de destek sağlayacak, kentin silüetini güzelleştiren tasarım unsurları olarak sürdürülebilir yeşil imkânı sağlayan kat bahçeleri dünya üzerinde de yaygın uygulamaya sahiptirler. “Bina içinde yeşil doku ile iç içe yaşanmasını sağlamak amacıyla, ortak alana ait olmak üzere, binanın en az bir dış cephesi ile irtibatlı ve açık olan, en az iki kat yüksekliğinde ve asgari 3.00 metre genişliğinde, binanın katlarında yer alan bahçe düzenlemelerini ifade etmektedir” (Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği md 4/öö).

Dikey yapılaşmada doğadan yukarıda olan insanlara doğayı hissettirebilmek amacıyla başlayan yeşil bina uygulamalarında yeşil çatı, yeşil duvar uygulamaları kat bahçesi uygulaması ile kullanılabilir ve mekâna yayımlı hale dönüşmüştür. Artık bahçede oturulabilir, çiçek sulanabilir ve kuşlar oradaki yeşillere gelebilirler. Dünyada moda olarak yüksek katlı binalarda görülmeye ve işleve bağlı olmaksızın yer vermeye başlanan yeşil mimari uygulamalarının sürdürülebilir bir tasarım unsuru olduğu söylenebilir.

Şekil 13. Çin şehri beton ormanda başka bir 'dikey ormanı' karşılıyor(<https://www.dailysabah.com/>)

Şekil 14. Yönetmeliğe Göre Çatı Bahçesi, Kat bahçesi, Ön Bahçe ve Güneş Kırıcı
(Yazar Demirarslan, S.)

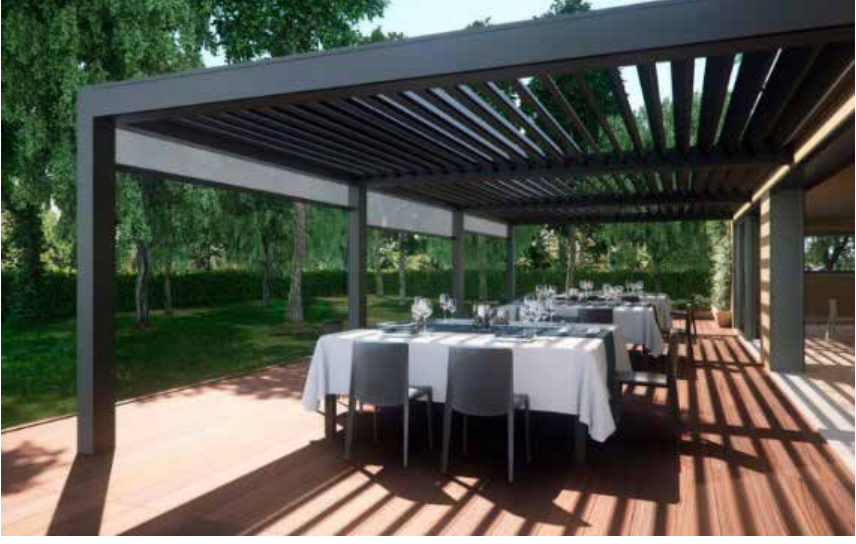
Çatı bahçesi de yönetmelikte yer alan sürdürülebilir yeşil bir uygulama kavramı olarak yer almaktadır. “Teras çatılarda, çakıl, toprak, çim ve benzeri doğal örtüler ile kaplanarak iklime uygun bitkilendirilebilen, yapının görünüşlerini ve bulunduğu çevrenin silüetini bozmayacak ve çatı sınırlarını aşmayacak şekilde oluşturulan bahçeler” (md 4-p) açıklaması ile anlatılmaktadır. İmar planlarına bağlı olarak oluşan kent yüksekliklerinde yeşilin sadece zemin seviyesinde kalması, doğadan kopuk bir yaşam insanları mutsuz etmektedir. Doğal ve hatta yapay yeşillendirmelerin dahi insanları mutlu ettiği görülmektedir.

Sürdürülebilirlik, sadece enerjinin üretilmesi ile ilgili değildir, enerji korunumu da önemlidir. Bu nedenle iç mekâna kontrollü güneş alımı özellikle yaz aylarında içerinin ısınımsı belli bir değerde tutacak ve ısı konfor için ekstra serinletme enerjisi harcanmasını önleyecektir. Bu manada önemli görülen güneş kırıcı kavramı da yönetmeliğin sürdürülebilir kavramları arasında yer almaktadır. (şekil 14)

Güneş kırıcı kavramı “Yapının bölümlerine güneş ışığını kontrollü bir şekilde alabilmek ve mekânlara gölge sağlamak amacı ile kat döşemesinin devamı niteliğinde olmayan ve hafif malzeme kullanılarak yapılan, cephe bütünlüğü içinde konumlandırılmış, cepheden bağımsız olmayan, otomatik veya el ile kontrol edilebilen, sabit veya hareketli cephe elemanlarını ifade etmektedir” (Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği md 4/ee) tanımı bina ile bütünleşen, cephe tasarımının bozmayan ve bu yönüyle de sürdürülebilir olması hedeflenen bir ince yapı gerecini anlatmaktadır.

Bir başka unsur peyzaj ögesi ve kentsel donatı ya da kent mobilyası olarak isimlendirilebilecek pergoladır. “Pergola, bahçede, bina cephelerini değiştirmemek kaydıyla terasta, hafif yapı malzemelerinden dikme ve sık kirişleme ile yapılan ve üzerine yeşil bitki örtüsü sardırılabilen, etrafı açık, yapı ruhsatı olmaksızın inşa edilebilen yapıları ifade eder” (Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği md 4/mmm) açıklaması ile tanımlanmaktadır.

Şekil 15. Pergola (<http://www.tamtasmetal.com/>)

Pergola, üstü örtülü ve yeşil ögenin sarılmasına imkân verebilecek bir konstrüksiyondur. Üst örtü olarak teras kapama, kentsel mekanda kullanım veya geçitlerde gölge oluşturmak, güneş kontrolü sağlamak, konforlu alan oluşturmak ile birlikte doğayla iç içe olmayı da sağlamaktadır. Yönetmelikte yer alan bir kavramdır.

Bahçe mesafelerini ihlal etmeyen, güneşten ve yağmurdan korunmak ve gölge oluşturmak amacıyla yapılan, üstünde yapı bulunmayan, en az iki kenarı açık olan sütunlar üzerine yükselen üstü örtülü geçitlere (md4-c) arkat denmektedir. Bu tanımda yine iklimsel olumsuzluklara karşı koruma görevi gören sürdürülebilir işleve sahip bir üst örtü sisteminden bahsedilmektedir.

TDK Sözlükte “Bahçelerde yazın oturulmak için yapılan, kafes biçiminde, kubbeli, üstü yeşilliklerle sarılan süslü çardak” (sozluk.gov.tr/) şeklinde tanımlanan Kameriye, yönetmelikte çardak ismi ile de kullanılmaktadır. Rekreatif amaca yönelik alanlarda, park, bahçe ve yeşil alanlarda kullanılacak güneşten, yağmurdan koruma amaçlı hafif malzemelerle üretilen üstü örtülü yanları açık olan birim olarak açıklanmaktadır. Dışarıda zaman geçirmeye yönelik işlevlendirilen, doğaya zarar vermeyen özelliklerde inşa edilmesi beklenen küçük oturma alanları olarak özetlenebilir.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Endüstrileşme ile başlayan tekniğin, teknolojinin hissedildiği süreç günümüzde akıllı uygulamalar, yapay zekâ kullanımları ile bambaşka yerde bulunmaktadır. Yaşanan yerler değişmiştir, kırsaldan kente büyük bir nüfus hareketliliği yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir. Kente her

gelenin kentten bir beklentisi vardır; sağlık, eğitim, iş, konut gibi isteklerin en iyi şekilde karşılık bulmasını isterler. Bütün bunlar için sürdürülebilir yaşam koşullarının sağlanması gerekmektedir. Bireyler yaşamlarının her bölümünün farkında olmalıdırlar. Buzulların eridiği, ozon tabakasının zarar gördüğü dünyada daha dikkatli ve özenli bir yaşam biçimi benimsemek gerekir. Enerji tüketiminde duyarlılık, doğayı hissetme, koruma, alternatif enerji kaynaklarına yönelme, geri dönüşüm, atık değerlendirme, yeniden işlevlendirme gibi pek çok konu ile birlikte doğada var olan her canlının da yaşam hakkı olduğunun bilinci içerisinde davranmak önemlidir. Her alan, her disiplin kendi uzmanlığı ile ilgili yapılabilecekleri geliştirme konusunda çalışmaya devam etmelidir.

Sürdürülebilirlik kavramının konuşulmaya başlanmasından bu yana planlama, uygulama, detaylandırma, farkında olma, bilinç düzeyi ve strateji geliştirme gibi konularla birlikte ortak hareket etme konusunda da pek çok ilerleme olmuştur. Sürdürülebilirlik sadece yönetim, idare vb. üst düzey uygulamaları ile çözümlenebilecek bir problem değildir, bireylerin duyarlılığı son derece önemlidir ve bilinçlenmenin çok önemli olduğu bilinmektedir.

Kavramın, sürdürülebilir turizm, sürdürülebilir ekonomi, sürdürülebilir çevre gibi her alana uyarlanması yanında teknolojinin ilerlemesi ile yapılabilişin arttığı pek çok uygulama kentlerde sürdürülebilirliği, rahatlığı, çevreye saygıyı, az enerji ile daha fazla üretimi sağlar hale gelmiştir. Akıllı duraklar, şarj birimleri, duyuru panoları enerjilerini güneşten sağlamaktadırlar. Isıl konforun ve iklimlendirmenin yine güneş enerjisi ile sağlandığı bina ve duraklar fazlalaşmaktadır. Bu örneklerin sadece küçük bir bölümünü oluşturduğu sürdürülebilirlik uygulamaları ile ilgili daha pek çok yapılabilecek çalışma bulunmaktadır. Doğru tasarlanmış bir ulaşım ağı, kent aydınlatmalarının yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanması, güneşi doğru alan cadde ve sokaklar, hâkim rüzgâr yönünü dikkate alarak oluşturulan imar adaları, işlevleri doğru belirlemek, doğru konumlandırmak gibi planlama kararları da sürdürülebilir planlama olarak katkı sağlayacaktır. Kentlerde bırakılan yeşil alanlar, binalarda yalıtım ile enerji korunumu, yeşil uygulamalara yer verilmesi, yeşil çatı, yeşil duvar, iç bahçe uygulamalarının mimari tasarımlarda yer alması da duyarlılığı ve farkındalığı pekiştirecektir.

Küreselleşme ve sürdürülebilirlik kapsamında insan enerjisinin verimli kullanımı yönünde uygulanan bir model ise, değişen çalışma biçimleri ve zaman uygulamalarıdır. Farklı vardiya sistemleri, home-ofis çalışma, esnek çalışma zaman dilimlerinin belirlenmesi, dijital iş ortamı bina tasarımlarına da yansımaktadır. Örneğin, esnek ofisler belli saatlerde kiralanabilme özelliği ile sürdürülebilirlik sergilerler. Bu uygulamaların verimli bina kullanımı, ulaşım, kentsel sosyal ve teknik altyapı oluşumu ile kenti

etkileyeceği, daha verimli hale dönüştürebileceği görülmektedir.

Kentliler yaşadıkları yeri özelleştirmek, aidiyet duygularını yoğun olarak hissetmek arzusundadırlar, bunun için de yaşadıkları kentte ayrıcalıklı olmak istemektedirler. Kendi kentlerinin onları özel hissettirmesi oranında konfor, huzur, mutluluk gibi pozitif duygularla birlikte sağlıklı kentlerde yaşamak arzusundadırlar. Bu nedenle kentin kimliğinin ve kültürünün olması önemlidir.

Şekil 16. Città della Scienza Ana Planı kendi kendini sürdüren şehirlerin geleceğini önceden bildiriyor: (<https://www.archdaily.com/>)

Gözün değdiği yerde yeşil görmekle birlikte, az enerji ile daha fazla üretim, sürdürülebilir ekonomi ile daha rahat bir yaşam, sürdürülebilir çevre ile daha sağlıklı bir beden ve elini uzattığın yerde ihtiyaçlarının sürdürülebilir bir şekilde gideriliyor olması, mutlu ve sağlıklı bir toplumla sosyal sürdürülebilirlik dünyanın bugün aradığı konular ve hedefleridir.

Sürdürülebilirlikle birlikte yeşil çevre, ekolojik çevre gibi uygulamalarla ilgili pek çok bilimsel çalışma ve öneriler yapılmaktadır. Farklı standartlar gerek bina gerek çevreyi kategorilere ayırarak derecelendirmekte ve belirledikleri ölçütlere uygunlukları ile değerlendirerek sınıflandırmaktadırlar. Yasal yaptırımlar, Ulusal ve Uluslararası standartlar ile ortak ve en uygun şekilde davranabilmenin sınırları çizilmektedir.

Türkiye’de kentleşmeyi şekillendiren, yerleşik ve yerleşme alanlarına ait karar almak için hazırlanan farklı ölçeklerde planlama çalışmaları ile birlikte yasa ve yönetmelikler bulunmaktadır. Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, uygulama imar planı bulunan yerlere hitabeden bir yönetmeliktir. Bu yönetmelik, 03.07.2017 tarih ve 30113 sayılı Resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu çalışmada yönetmelikte yer alan yeşil çevre, yeşil çevreyi destekleyen çevre, bina ve kentsel donanımların tanımları ayırt edilmiş ve bu kavramların içerikleri üzerinde durulmuştur.

Kentin sürdürülebilirliği ile birlikte yaşamın da sürdürülebilirliğinin

önemsendiği yapılan pek çok çalışmada kendini göstermektedir. Akıllı kent uygulamaları, engelsiz erişilebilir evre ile birlikte yeşil dokunun algılanabilir, hissedilebilir olması, bireylerin doğa ile i içe olabilecekleri kentsel alanların varlığı önemlidir. Kentler özellikleri ile kendilerine farklı bir yer edinebilmeli, marka değere sahip olmak için abalamaladırlar. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye kentlerinde de bu çalışmalar sürdürülmekte kentler akıllı, turizm, tarih kenti ya da yavaş Şehir olma konusunda çalışmaktadırlar. Konsept olarak hangi kent modeli seçilirse seçilsin mutlaka her kent dünya için, gelecek nesiller için öncelikle “sürdürülebilir” kent olmak zorundadır.

Dünyada bitki, hayvan, insan olmak üzere pek çok canlı ile birlikte cansız oluşumlar bir arada, birlikte yer almaktadırlar. Dünyayı gelecek nesillere yaşanabilir halde bırakabilmek, bunu sağlarken kültürel unsurlar ve değerler gibi soyut unsurları da koruyabilmek ve aktarabilmek öncelikli amaç olmalıdır. Sürdürülebilirliğin geçici bir heves, bir araç değil bir yaşam tarzı, bir bilimsel üslup olması gerektiği unutulmadan, iyi niyetli, paylaşımcı, elbirliği ile dünyanın tek ve biricik olduğu özeline çalışmalar sürdürülmelidir.

KAYNAKÇA

- Akgün, A. ve Evcı Kiraz, E.D. (2019) Sürdürülebilirlik Kavramı, Çevresel Etki Değerlendirme ve Stratejik Yaklaşım, 4 Ekim 2019, <http://www.skb.gov.tr/surdurulebilirlik-kavrami-cevresel-etki-degerlendirme-ve-stratejik-yaklasim-s31772k/>
- Demirarslan,S.(2020) Kent Mobilyalarının Kente Sağladığı Katkıları Ve Tasarımına Etki Eden Faktörler, s.336-351 X. UMTEB INTERNATIONAL CONGRESS ON VOCATIONAL & TECHNICAL SCIENCES Kongre Tam Metin Kitabı, 16-18 Ekim 2020, Nakhchivan University,Azerbaijan
- Demirarslan, S. (2019) Eğitim Binaları tasarımında Yaş Faktörü: Çocuk Ergonomisi, Bölüm 8, s.133-164, *Mimarlık, Tasarım ve Planlama Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*,2019-Haziran, ISBN : 978-605-7852-93-9 Editör Prof. Dr. Latif GÜRKAN KAYA, Gece Kitaplığı, Ankara
- Karakaş,M.(2019) Kent, Mekan ve Toplum:Mekan Sosyolojisine Giriş, s.15-42, *Kent,Mekan ve Toplum Sosyolojisine Giriş*, Editör Karakaş, M., Tezkire Yayıncılık, İstanbul
- Keleş,R. (1998) *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, ISBN: 975-533-181-6, İmge Kitabevi, Ankara
- Mumford, L. (2007) *Tarih Boyunca Kent*, ISBN 975-539-276-9, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Sennett, R. (2008) *Ten ve Taş*, Çeviren: Tuncay Birkan, Orjinal Adı: *Flesh and Stone The Body and the City in Western Civilization*, ISBN-13: 978-975-342-374-8, Metis Yayınları, İstanbul
- Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği(2017) Resmî Gazete Tarihi: 03.07.2017 Resmî Gazete Sayısı: 30113, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=23722&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü(2020) *Millet Bahçeleri Rehberi, Mayıs-2020 Ankara*
- <https://www.archdaily.com/611976/vincent-callebaut-masterplan-predicts-future-of-self-sustaining-cities>
- <https://www.archdaily.com/102887/tianjin-eco-city-surbana-urban-planning-group/tianjin-eco-city-9>
- <https://www.archdaily.com/927238/sustainable-parking-space-for-an-eco-responsible-generation>
- <https://www.bbc.com/future/article/20120503-sustainable-cities-on-the-rise> ; By Gaia Vince3rd May 2012
- <https://www.betonichome.com/blog/icerik/ataturk-vizyonerlik-ve-sehircilik>
- <https://www.canik.bel.tr/proje/68/millet-bahcesi/>

<https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/kentsel---kirsal-nufus-orani-i-85670>

<http://www.chinadaily.com.cn/a/201904/26/WS5cc2b5a2a3104842260b89ab.html>

<https://www.dailysabah.com/life/environment/chinese-city-welcomes-another-vertical-forest-in-concrete-jungle>

<https://www.ecomark.com.tr/eco/ekoloji-nedir>

<https://homedesign.clueforlife.com/2019/12/20/trendy-garden-architecture-plan-interiors-ideas/>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/avlu>

<http://mimaritasarimatolyesiavlu.blogspot.com/2015/03/geleneksel-turk-evlerinde-avlu-avlulu.html>

http://www.mfa.gov.tr/i_-temel-cevre-sorunlari.tr.mfa#:~:text=%C3%87%C3%B6lle%C5%9Fme%2C%20biyolojik%20%C3%A7e%C5%9Fitlili%C4%9Fin%20azalmas%C4%B1%2C%20ormans%C4%B1zla%C5%9Fma,%C3%A7evre%20sorunlar%C4%B1%20aras%C4%B1nda%20%C3%B6ne%20%C3%A7%C4%B1kmaktad%C4%B1r.

<https://sozluk.gov.tr/>

<http://www.tamtasmetal.com/pergola-sistemleri>

<https://turkau.com/cevresel-surdurulebilirlik-nedir/>

Bölüm 14

YOZGAT KENTİNİN TARİHİ KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERİ VE GÖRSEL PEYZAJ ALGISININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Selin TEMİZEL*¹
Kübra YAZICI¹

---

¹ Yozgat Bozok Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Erdoğan Akdağ Kampüsü, Yozgat 66900.Araş Gör. Selin TEMİZEL, selin.temizel@yobu.edu.tr, Doç. Dr. Kübra YAZICI, kubra.yazici@yobu.edu.tr

Tarih boyunca Türkler, geçmişten bugüne getirdikleri tarihsel ve kültürel birikimlerle, kendine özgü değerlere sahip fiziksel çevreyi oluşturmuşlardır. Yaşadığımız çağdaş dönemde kentlerde yoğun yapılaşma ve çarpık kentleşme sonucu tarihin ve geçmiş kültürlerin izlerini taşıyan tarihsel alanlar tahrip edilmekte ve yeterince korunamamaktadır. Çağdaş kentsel ihtiyaçları da göz önünde bulundurarak tarihi yapıları ve tarihsel çevreleri koruyarak günümüze entegre etmek, bu noktada büyük önem taşımaktadır. Kent kimliğini oluşturan kültürel varlıklar, kentlerin kendine has özellikleri olmasını sağlar (Yazıcı ve ark., 2017a; Yazıcı ve ark., 2017b). Kentsel peyzajın tümünün veya bir kısmının içinde konumlanan yerleşim alanlarındaki tarihi dokular, içindeki açık yeşil alanlarla birlikte ele alınmalıdır. Topografik özellikler, iklim koşulları, bitki örtüsü gibi özellikler ve kentin genel konumu, tarihi yerlerdeki peyzaj değerini arttırmaktadır (Birişçi ve ark., 2017a; Birişçi ve ark., 2017b; Birişçi ve ark., 2017c).

Tarihi çevrenin korunması ve yenilenmesinin amacı, tarihi ve kültürel sürekliliği sağlamak, tarihi peyzajı çağdaş yaşam koşullarına uygun olarak canlandırmak, kent kimliğini korumak, kentsel baskının önüne geçmek, kentsel peyzajı ve geleneksel yerleşim düzenini korumaktır. Bu nedenle değişim ve dönüşümün yaşandığı tarihi çevrelerde, koruma odaklı çalışmalar fiziksel ve sosyal yapının sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır (Güçlü, 1993; Ankaya & Gülgün, 2009; Gülgün et al., 2014).

Kültürel varlıkların kendi görsel özellikleri ve kimlikleri vardır. Dolayısıyla kentin oluşumunda rol oynayan kültürel varlıklar, kentin kimliğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Yozgat kentini geçmişten günümüze taşıyan tüm unsurlar, kimlik üzerinde de etkilidir.

Tarihi kentsel peyzaj, koruma ve kentleri yeniden düzenleme anlayışı ile ortaya çıkan bir kavramdır. Tarihi kentsel peyzaja ilişkin UNESCO tarafından 2007 yılında Yeni Zelanda'da düzenlenen genel kurulda, dünyada kentsel sorunların benzer oldukları belirtilmiştir. Bu rapora göre; kentsel büyük alt yapı projeleri, çağdaş mimari ve yükselen binaları içeren kentsel gelişme ve yenileme projelerinin tahrip edici etkisi olduğunu vurgulayan ülke oranı %40'dır. Tarihi kentsel peyzaj kavramının UNESCO tarafından kabul görmesindeki en önemli neden; kırsal alanlardan kentlere göçte artış ve bunun meydana getirdiği kent nüfusundaki artıştır. 1990 yılından sonraki süreçte çevreye yönelik geliştirilen yeni tüzükler, kültür mirasının korunmasında önemli rol oynamıştır. Kentleşme ve endüstrileşme tehditleri karşısında çevrenin korunması amacıyla 1992 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Çevre ve Gelişim hakkında Rio Deklarasyonu, sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin evrensel ölçekte önemli bir belgedir (Url 1). UNESCO 1976 yılında gerçekleşen 'Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolü' deklarasyonu, tarihi kentsel peyzaja önemli katkılar

sağlamıştır. Tarihi kentsel peyzaj kavramının içeriğini ise şu şekilde açıklamaktadır; “bu kavram arkeolojik ve paleontolojik sitler de dahil olmak üzere, doğal ve ekolojik bağlamdaki tüm bina gruplarını, yapıları ve açık alanları ifade eder ki bunlar belli dönemde insan yerleşimlerini oluşturan, arkeolojik, mimari, tarih öncesi, tarihi, bilimsel, estetik, sosyo-kültürel ve ekolojik açıdan uyum ve değer taşırlar. Tarihi kentsel peyzaj hakkında geleceğe yönelik sorunlara dikkat çeken tavsiyelerde; kentlerde yaşanan nüfus yoğunluğunun yaratacağı sorunlar karşısında kentsel politikaların kültürel değerlerin sürdürülebilir kullanımını kolaylaştırmada yetersiz kaldığı vurgulanmaktadır.

Tarihi kentsel peyzaj alanlarının çevre ile uyumu ve bütüncül peyzaj çerçevesinde değerlendirilmesi önemlidir. Çevre tercihlerinde peyzaj öğelerinin etkisi Ungar (1999), Berlyne (1960), Berlyne (1971) ve Berlyne (1972) çalışmalarında insan tercihleri ile ilgili dört etken tanımlanmıştır (Şekil 1).

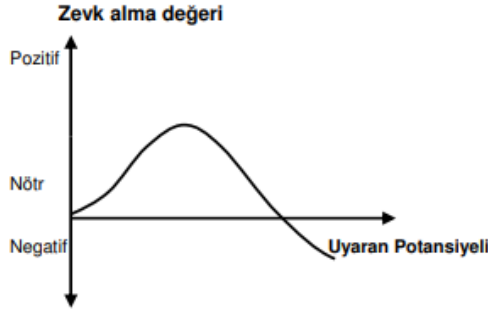
Şekil 1. Çevre tercihlerinde dört etken (Çakçı & Çelem, 2009).

Ungar (1999) çalışmasındaki tercih matrisine göre (Çizelge 1) anlık anlama, tutarlılık; anlık keşfetme ise karmaşıklığa etki ederken tahmini anlama, okunaklılık, tahmini keşfetme ise gizemliliği simgelemektedir.

Çizelge 1. Tercih matrisi (Ungar, 1999)

	Anlama	Keşfetme
Anlık	Tutarlılık	Karmaşıklık
Çıkarılmış, tahmini	Okunaklılık	Gizemlilik

Tarihi kentsel peyzajda çevrenin kültürel varlığa kazandırdığı bir takım olumlu etkiler olabileceği gibi yanlış kullanımlarında, tarihi kentsel peyzaj dokusunu bozabileceği bir gerçektir. Kentsel alanlarda yer alan tarihi kültürel varlıkların turizme kazandırılması ve devamlılığının sağlanması amacıyla yapılan her iyileştirme (restorasyon) çalışmalarının tarihi varlıkların korunması, geleceğe aktarılmasında bütüncül peyzaj yaklaşımı içinde olması gerekmektedir. Tarihi kentsel peyzaj kavramında tarih ve manzara ilişkisi veya tarih ve doğa ilişkisi olmalıdır. Örneğin Tokat Alipaşa Camii'ye ziyarete giden bir turistin Osmanlı Dönemi'nden kalan bir tarihi mekânı incelemesinin yanı sıra camii bahçesinde anıt ağaç olarak tescillenen bir çınar ağacını incelemesi de tarihi mekânların görsel kalitesini arttıracaktır. Bunun yanı sıra İstanbul başta olmak üzere birçok kentte tarihi varlıklar için bu örnek verilebilir. Tarihi varlıkların geçmişten geleceğe aktarılması kadar doğa unsurlarının da geleceğe aktarılması önemlidir. İnsanoğlunun koruma ve kullanma politikaları ile bu yaşayan varlıklar korunabilmekte ve kentsel peyzaja katkılar sağlamaktadır. Görsel kalite analizinde yapılan birçok çalışma, vejetasyon varlığının görsel kaliteyi olumlu etkilediğini bildirmiştir. Bunun yanı sıra tarihi kentsel peyzajda tarihi varlık ve bitki, su ögesi, topoğrafya gibi parametrelerin birlikte incelenmesi, bulunduğu yöreye özgü özelliklerin ortaya çıkmasına yol açmakta ve tarihi mekânların görsel peyzaj analizi algısını ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle tarihi kentsel peyzajda tarihi mekân ve çevre algısının birlikte bütüncül bir yaklaşımla ele alınması önemlidir (Şekil 2).

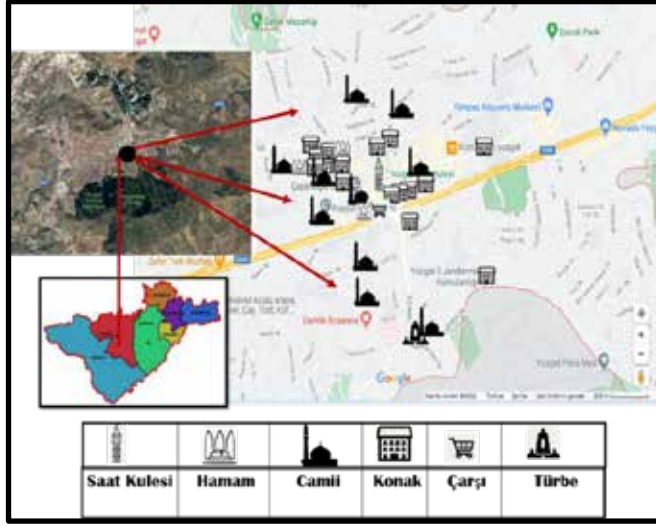
Şekil 2. Artan uyarı potansiyeline göre zevk alma deseni (Porteous, 1996; Çakıcı & Çelem, 2009)

Bu kitap bölümünde; Yozgat kentinin kültürel değerlerini koruyup geliştirmek ve kenti sürdürülebilir çevre ve tarihi özelliği bağlamında nitelik ve nicelik açısından ele alarak bu değerlerle turizme katkı sağlamak amaçlanmıştır. Ayrıca bu çalışma ile Yozgat il merkezindeki tarihi unsurların kentsel doku ve açık yeşil alanlara katkısının ortaya çıkarılması da amaçlanmıştır. Bu bağlamda, kent ölçeğindeki çevresel mekânlar ile birlikte tarihi, kültürel ve doğal değerler, Yozgat kentinin karakteristik yerleşim biçimini ve kimliğini oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında Yozgat kentinde Çapanoğlu Camii, Başçavuşoğlu Camii, Fatih Camii, Şeyh Necdi Mescidi, Şeyh Hacı Ahmet Efendi Türbe ve Camii, Çarşı (Çapanoğlu) Hamamı, Başçavuş (Yanan) Çifte Hamamı, Saat Kulesi gibi önemli tarihi yapılar, Karşlıoğlu Konağı, Hayri İnal Konağı ve diğer geleneksel evler ile onları çevreleyen peyzaj arasındaki ilişki, uzmanlar tarafından tasarlanan anketler yardımıyla incelenmiştir. Bulgular, Q-sort analizi kullanılarak değerlendirilmiştir.

MATERYAL-YÖNTEM

Araştırmanın materyalini, Yozgat kentinde yer alan tarihi yapılar oluşturmaktadır. Yozgat ilinin tarihi geçmişinin yaklaşık 5000 yıllık olduğu düşünülmektedir. Yozgat çevresinde, ilk siyasi birliği kuran devlet Hititlerdir. Hititler döneminde, bugün Çorum sınırı içinde bulunan Hattuşaş antik şehri kurulmuştur. Osmanlı döneminde Yozgat ili, Bozok Sancağı olarak anılmaktadır. Yozgat kenti birçok medeniyetin hakimiyetinde kalmıştır (Coğrafya-I Mufassal-Memalik-I Osmaniye). M.Ö. 7. Yüzyıl'da Kimmer hakimiyetine giren Yozgat, sırasıyla Lidya Krallığı, Persler, Makedonyalılar, Kapadokya Krallığı hakimiyetine girmiş ve M.Ö. 85'te Roma'nın korumasına girmiştir (Şekil 3 & Şekil 4).

Şekil 3. Araştırmada incelenen tarihi varlıklar-Url 2
(Yozgat/Türkiye)

Şekil 4. Yozgat kent merkezi genel görünümü (Url 3)

Yozgat kentinde yer alan; Çapanoğlu Camii, Başçavuşoğlu Camii, Fatih Camii, Şeyh Necdî Mescidi, Şeyh Hacı Ahmet Efendi Türbe ve Camii, Çarşı (Çapanoğlu) Hamamı, Başçavuş (Yanan) Çifte Hamamı, Saat Kulesi gibi önemli tarihi yapılar, Karşlıoğlu Konağı, Hayri İnal Konağı ve diğer geleneksel evler ile onları çevreleyen peyzaj arasındaki ilişkisi (Çizelge 2 & Çizelge 3) fiziksel model ile (uzmanlar tarafından) değerlendirilmiştir. Fiziksel Modele (Daniel & Boster, 1976; Kaptanoğlu, 2006; Düzgüneş & Demirel, 2005) göre alanında uzman kişilerce değerlendirme yapılmaktadır.

Çizelge 2. Yozgat merkezde mevcut tarihi peyzaj değerleri

	İsim	Mahalle	Kullanım durumu	İnşaa edildiği dönem
1	Çapanoğlu Camii	İstanbuluolu Mahallesi	Kullanılıyor	1.kısım, 1779; 2.kısım, 1794
2	Başçavuşoğlu Camii	İstanbuluolu Mahallesi	Kullanılıyor	1800
3	Fatih Camii	İstanbuluolu Mahallesi	Kullanılıyor	Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir.
4	Nakıpzade Camii	Köseoğlu Mahallesi	Kullanılıyor	1844
5	Sağır Mustafa Ağa (Süleyman Sırrı İçöz) Camii	Aşağınohutlu Mahallesi	Kullanılıyor	Yapım tarihi bilinmemektedir.
6	Şeyh Necdi Mescidi	Aşağınohutlu Mahallesi	Kullanılıyor	Yapım tarihi bilinmemektedir.
7	Şeyh Hacı Ahmet Efendi Türbe ve Camii	Taşköprü Mahallesi	Kullanılıyor	1859
8	Tekke Arap Dede Camii	Tekke Mahallesi	Kullanılıyor	1842
9	Kayyumzade Camii	Köseoğlu Mahallesi	Kullanılıyor	1804
10	Musa Ağa Camii	Yukarınohutlu Mahallesi	Kullanılıyor	1800
11	Çarşı (Çapanoğlu) Hamamı	Köseoğlu Mahallesi	Kullanılıyor	Erkekler kısmı, 1780; kadınlar kısmı, 1793
12	Cephanelik (Mühimmat Deposu)	Aşağınohutlu Mahallesi	Kullanılıyor	1886-1887
13	Askerlik Binası	Şubesi Medrese Mahallesi	Kullanılıyor	1895-1896
14	Hükümet Konağı	Aşağınohutlu Mahallesi	Kullanılıyor	1930-1932
15	PTT Binası	Medrese Mahallesi	Kullanılıyor	1931-1933
16	Ziraat Binası	Bankası Medrese Mahallesi	Kullanılıyor	1938
17	Büyük Binası	Sinema Medrese Mahallesi	Kullanılıyor	1950'li yıllarda yapılmıştır.
18	Saat Kulesi	Aşağınohutlu Mahallesi	Kullanılıyor	1908
19	Cumhuriyet İlkokulu (Yozgat Bozok Üniversitesi Rektörlüğü)	Medrese Mahallesi	Kullanılıyor	1927-1930
20	Sakarya İlkokulu (Miralay Şerif Bey Konağı)	Aşağınohutlu Mahallesi	Kullanılıyor	1890
21	Yozgat Lisesi	Aşağınohutlu Mahallesi	Kullanılıyor	1895-1896
22	Tol Çarşısı	Medrese Mahallesi	Kullanılıyor	1780 – 1798
23	Nizamoğlu Konağı (Yozgat Müzesi)	İstanbuluolu Mahallesi	Kullanılıyor	1871'den önce yapıldığı tahmin edilmektedir.
24	Yusuf Karşoğlu Konağı	İstanbuluolu Mahallesi	Kullanılıyor	1883

*Kullanılmayan tarihi varlıklar analize dahil edilmemiştir.

Çizelge 2. Yozgat merkezde mevcut tarihi peyzaj değerleri
(devamı)

İsim	Mahalle	Kullanım durumu	İnşaa edildiği dönem	
25	Muteber Divanlıoğlu Konağı	İstanbuluğu Mahallesi	Kullanılıyor	Daha önceki malikleri bilinmeyen, 140 yıllık bir bina olduğu düşünülen konaktır.
26	Hayri İnal Konağı	İstanbuluğu Mahallesi	Kullanılıyor	Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir.
27	Koldemir Konağı*	İstanbuluğu Mahallesi	Kullanılmıyor	Sahibinden alınan bilgilere göre yapı 150 yıllık bir tarihe sahiptir.
28	Cevzli Konak	Aşağınhotlu Mahallesi	Kullanılıyor	1899-1900
29	Hüzni Baba Konağı	İstanbuluğu Mahallesi	Kullanılıyor	Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir.
30	Mehmet Ağa Konağı	İstanbuluğu Mahallesi	Kullanılıyor	1771
31	Eski Hamam Kalıntısı*	Aşağı Çatak Mahallesi	Kullanılmıyor	Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir.
32	Kazım Dönmez Konağı*	Aşağınhotlu Mahallesi	Kullanılmıyor	Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir.
33	Yakup Alper Konağı	Aşağınhotlu Mahallesi	Kullanılıyor	Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir.
34	Salim Korkmaz Konağı	Aşağınhotlu Mahallesi	Kullanılıyor	Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir.
35	Taşköprü*	Taşköprü Mahallesi	Kullanılmıyor	Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir.
36	Kemer Köprüsü *	Medrese Mahallesi	Kullanılmıyor	Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir.
37	Kargir Dükkan	Medrese Mahallesi	Kullanılıyor	Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir.
38	Kargir Dükkan	Medrese Mahallesi	Kullanılıyor	Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir.
39	Cevheri Ali Efendi Camisi	Aşağı Çatak Mahallesi	Kullanılıyor	1788
40	Namazgah Camisi	Eskipazar Mahallesi	Kullanılıyor	Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir.
41	Alacaloğlu Camii	Yukarı Çatak Mahallesi	Kullanılıyor	Yaklaşık 200 yıllık bir tarihi olduğu tahmin ediliyor.
42	Hamidiye Saatli Çeşmesi	İstanbuluğu Mahallesi	Kullanılıyor	1900
43	Şekerpınar Çeşmesi	Mutafoğlu Mahallesi	Kullanılıyor	Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir.
44	Kayyumzade Konağı	Köseoğlu Mahallesi	Kullanılıyor	Bir asırdan fazla yaşta olduğu bilinmemektedir.
45	Şeyh Hacı Ahmet Efendi Camii Çeşmesi	Taşköprü Mahallesi	Kullanılıyor	1859

Çizelge 3. Yozgat kentinde tarihi varlık olarak belirtilen özel mülkiyetler (Url,4).

Yozgat Kentinde Tarihi Varlık Olarak Belirtilen Özel Mülkiyetler			
İstanbulluoğlu Mahallesi			
Osman Duyar Evi	Şükrü Göncü Evi	Mehmet Ekinci Evi	Yurdagül Dülger Evi
Naile Utku Evi	Osman Candan Evi	Başçavuş (Yanan)	Çifte Hamamı
Aşağıçatak Mahallesi		Köseoğlu Mahallesi	
Yarar Konağı	Karşoğlu	Ali Bakır Evi	Ahmet Erklıç Evi
Tekke Mahallesi			
Fadime Yurdakul Evi	Emrullah Ünsal Evi	Sait Binalı Budak Evi	Sevim Uslu Evi / 1
Sevim Uslu Evi / 2			
Taşköprü Mahallesi			
Nusret Alper Evi	Fazlı İçduygu Evi	Mutahhar Ulusoy Evi	Ergin Evi
Aşağınohutlu Mahallesi			Mutafaoğlu Mahallesi
Av. H. Hüsnü Cengiz Evi	Ecz. Fahri Kaya Konağı ve Ceviz Ağacı	Ecz. Fahri Kaya Konağı ve Ceviz Ağacı	Sevin Gökçen Evi
Yukarıçatak Mahallesi	Yenicamii Mahallesi	Tekke Mahallesi	Eskipazar Mahallesi
Ömer Dündar Evi	Osman Pöge Evi	Fadime Yurdakul Evi	Halil Savaş Evi
Medrese Mahallesi			Tuzkaya Mahallesi
A. Nurten Akyollu Evi	İbrahim Ethem Dinç Evi	Zeynep Alper Evi	Nafiz Maraş Evi
Diğer Özel Mülkiyetler			
Satılmış Hüseyin Yeşilkayalı Evi	Naci Mustafa Başarır Evi	Gazi Mehmet Nurdoğdu Evi	Ali Ahcı (Mehmet Ahcı) Evi
Osman Demirtaş Evi	Salim Erdal Evi	Halit Çetingöle Evi	Behçet Avcı Evi
Yaşar Eryaşar Evi	Mehmet Eraslan Evi	Arap Ömer'in Evi	Hatice Mühür Evi
Rıfat Öztürk Evi	Sami Günaydın Evi	Necip Yenişan Evi	Abdülkadir Yiğitbaş Evi

Görsel tercihlerin belirlenmesi

Görsel kalite değerlendirmesi yöntemi ile yapılan birçok araştırma sonucu , peyzajın görsel kalitesi ile doğallık derecesi arasında pozitif yönde ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur (Kaplan ve ark., 1983; Kaplan ve ark., 1972; Purcell ve Lamb, 1998; Van den Berg ve ark., 1998). Dramstad ve ark., (2006) topoğrafik varyasyon ile bütünleşik vejetasyon örneklerinin genel olarak pozitif tepkiler aldığını belirtmiştir. Doğallık parametresinde; peyzaj mimarı için algılanan doğallık ve tercihler, insanlar için natüralistlik peyzajları tasarlarlarken uygun tasarım stratejilerinin benimsenmesinde gereklidir. Bu çalışmada değerlendirilen parametreler Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Görsel peyzaj karakterlerine ilişkin değerlendirme tablosu (Daniel, 2001; Aşur & Alphan, 2018; Uzun & Müderrisoğlu, 2011; Tveit, 2009; Van den Ber ve ark., 1998; Benliay & Altuntaş, 2019)

	+2 N1	+1 N2	0 N3	-1 N4	-2 N5
Sübjektif					
Topografya	Çok belirgin, belirgin, ne belirgin ne belirgin değil, az belirgin, belirgin değil,				
Bitki örtüsü	Çok çeşitli, çeşitli, sıradan, vejetasyon az, vejetasyon yok				
Suyun varlığı	Çok baskın ve temiz su varlığı, görünür su varlığı, ne iyi ne kötü görünen su varlığı, kötü ve kirli su varlığı, çok kirli kötü görünen su varlığı olarak derecelendirilebilir.				
Objektif					
Doğallık	Görüntüde “mevcut doğal manzara özellikleri” ile “insanlar tarafından manzarada yer verilmiş görünen manzara özellikleri” arasında açık bir uyumsuzluk algısı, doğal bitki örtüsünün varlığı, su varlığı, diğer doğal öğelerin varlığı (toprak, kayaç, arazi tipi vb.) değerlendirilmektedir.				
Çeşitlilik	Görüntünün çok sayıda birbirinden farklı unsura sahip olup olmadığı algısına göre değerlendirilir				
Uyum	Arazi kullanımının doğal unsurlarla uyumu topografya, bitkisel öğeler ve yapısal öğelerin birbirleriyle uyumu Alanın mevcut öğeleriyle kimlik kazanmasına göre değerlendirilir.				
Açıklık	Peyzajın algılanabilirliği, algıya açık yönelme, algıya kapalılık (sınırlılık), ayırt edici öğelerin varlığı, alanda bulunan özgün öğelerin varlığı, bakımlı temiz alan varlığına göre değerlendirilir				
Gizem	Görüntünün gözlemciden gizlenen unsurları barındırdığını algılamaya göre değerlendirilir				
Perspektif	Görüntünün geniş ya da panoramik bir perspektifi olduğunu algılamaya göre değerlendirilir.				
Güven	Görüntünün bileşenlerinin riskleri veya tehlikeleri çağrıştırdığını algıyorsanız düşük puan verilerek değerlendirilir.				
Düzen	Görüntünün düzenli unsurlara veya net düzenlemelere sahip olduğunu algılamaya göre değerlendirilir.				
Arazi şekli	Görüntünün bileşenlerinin riskleri veya tehlikeleri çağrıştırdığını algıyorsanız düşük bir puan, konukseverliği dikkate alınarak değerlendirilir.				
Manzara güzelliği	Görüntünün manzara güzelliğine göre değerlendirilir				

Puanlamalar daha sonra Q Sort analizi ile değerlendirilmiştir.

Her fotoğrafın toplam puanı = N

“Çok güzel” işaretleyen seçicilerin sayısı = n1

“Güzel” işaretleyen seçicilerin sayısı = n2

“Ne güzel” “ne çirkin” işaretleyen seçicilerin sayısı = n3

“Çirkin” işaretleyen seçici sayısı = n4

“Çok çirkin” işaretleyen seçici sayısı = n5 (Golchin & Masnavi, 2012).

Görsel peyzaj kalite analizi; algıya dayalı parametreler (doğallık, çeşitlilik, tutarlılık, açıklık, gizem, perspektif, güven, düzen, manzara güzelliği) ile tarihi peyzaj öğeleri uzmanlar tarafından değerlendirilmiştir (Çizelge 4). 10 uzman tarafından değerlendirilen analizde, Q sort analizine göre (formüle göre) tarihi varlıklar en fazla 20 puan en az -20 puan alabilir. Özetle +20 ile -20 arasında değerler alabilmektedirler. Yozgat kent merkezinde doğal su unsuru yer almadığı için su varlığı, kriter olarak değerlendirilmemiştir.

BULGULAR

Saat Kulesi

Yozgat İl merkezinde Cumhuriyet meydanında yer almaktadır. İl genelindeki tek tarihi saat kulesidir. Yapılış tarihi 1908’dir. Yozgat şehir merkezindeki bu heybetli ve asırlık kule, zemin kat ve çanların bulunduğu kısımlarla birlikte yedi kattır. Sarı küfeki kesme taşlarla inşa edilmiştir (Şekil 5).

Şekil 5. Saat Kulesi (Orijinal)

Saat Kulesi’nde topoğrafya, bitki örtüsü ve suyun varlığı parametreleri değerlendirilmemiştir. Doğallık parametresi -13 puan, çeşitlilik parametresi 1 puan, uyum parametresi -4 puan, açıklık

parametresi 9 puan, gizem -1 puan, perspektif parametresi 5 puan, güven parametresi -9 puan düzen parametresi -9 puan, arazi şekli 7 puan, manzara güzelliği ise -12 puan almıştır. Q-sort analizi sonucuna göre saat kulesi açıklık ve perspektif açısından yüksek puan almasına rağmen doğal unsurların eksikliği, diğer parametreleri olumsuz etkilemiştir. Trafik ve insan sirkülasyonunun yoğun olduğu bir alanda yer alması tehdit olarak görülmektedir.

Konaklar

Yozgat merkezde yer alan konaklar; Nizamoğlu Konağı, Yusuf Karshoğlu Konağı, Hayri İnal Konağı, Hacı Ozan evi, Salim Korkmaz Konağı, Muteber Divanlıoğlu Konağı, Miralay Şerif Bey Konağı'dır. Yozgat kenti, tarihi yapılar bakımından değerlendirildiğinde konakları ile ön plana çıkmaktadır. Bazı konaklar özel mülkiyet olarak kullanılmaktayken bazı konaklar ise resmi kurumlar tarafından kullanılmaktadır. Konakların sahip oldukları bahçelerin varlığı, bakımı, topografik yapı ile ilişkilendirilmiş olup, özgün yapıların varlığı, tarihi kentsel peyzaja katkı sağlamaktadır (Çizelge 5).

Çizelge 5. Yozgat merkezde yer alan konakların görsel kalite etkisi açısından değerlendirilmesi

Konaklar	Sübjektif		Objektif										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Sakarya İlkokulu (Miralay Şerif Bey Konağı)	9	10	-	7	6	4	11	5	13	3	4	9	5
Nizamoğlu Konağı (Yozgat Müzesi)	7	13	-	3	5	9	10	3	10	8	10	11	7
Yusuf Karshoğlu Konağı	12	11	-	5	7	8	11	4	11	5	7	12	9
Muteber Divanlıoğlu Konağı	8	10	-	6	4	9	-	3	-3	-5	-2	-7	6
Hayri İnal Konağı	5	9	-	4	3	5	10	5	8	3	4	9	8
Cevizli Konak	11	9	-	9	8	6	9	3	9	4	5	12	14
Hüznü Baba Konağı	10	10	-	8	8	9	14	5	12	5	4	11	13
Mehmet Ağa Konağı	9	13	-	3	5	5	12	6	11	4	5	10	11
Yakup Alper Konağı	6	4	-	4	7	4	10	4	11	2	4	8	6
Salim Korkmaz Konağı	8	12	-	8	4	6	12	3	9	3	6	9	11
Kayyumzade Konağı	9	-8	-	-	2	-	-8	-	5	5	7	3	5
				1		4		2					

1: Topoğrafya,2: Bitki Örtüsü, 3: Su varlığı 4: Doğallık 5: Çeşitlilik 6: Uyum, 7: Açıklık, 8: Gizem 9: Perspektif 10: Güven, 11: Düzen, 12: Arazi Şekli, 13: Manzara Güzelliği

Nizamoğlu Konağı müze olarak kullanılan bakımlı bahçesi ile kentsel peyzaja önemli katkılar sunan bir konaktır. Yusuf Karşlıoğlu konağı ise, restorasyonu ve bahçesiyle oldukça estetik ve fonksiyonel bir tarihi yapıdır. Konumlandırıldığı eğimli arazi nedeniyle yapı, özgün bir görünüşe sahiptir. Muteber Divanlıoğlu Konağı ise, restorasyonu ve bahçesiyle, eğimsiz (düz) bir alanda konumlandırılmasına karşın, açıklık parametresi bakımından tam olarak görünür değildir. Algılanabilirliği açısından bu zayıf bir unsurdur. Hayri İnal Konağı, restorasyonu ve bahçesiyle oldukça güzel bir görünüme sahip konaktır. Cevizli Konağı ise; yapılan restorasyon ve bakımlı bahçesiyle kentsel peyzaja katkı sağlayan bir konaktır. Hüzni Baba Konağı ise; sahip olduğu gül bahçesi ve çardağıyla güzel bir peyzaj sunmaktadır. Ayrıca görünür ve algılanabilir bir alana sahiptir. Mehmet Ağa Konağı ise, bahçesinin restore edilmesiyle ana cadde üzerinde oldukça görünür ve algılanabilir bir konaktır. Yakup Alper Konağı da restore edilerek çevresi düzenlenmiş, estetik ve fonksiyonel bir tarihi konaktır. Salim Korkmaz Konağı, geniş bir bahçesi olup restore edilmiş bir konaktır ve bahçesinde bitki ögesine yer verilmiştir. Sakarya İlkokulu (Miralay Şerif Bey Konağı), yüksekte meyilli bir topografyada konumlandırılmış, Köşe başında, algılanabilir, bahçesi de düzgün bir konaktır (Şekil 6 & Şekil 7).

Yozgat Merkezde Yer Alan Konaklar

Sakarya İlkokulu (Miralay Şerif Bey Konağı)

Nizamoğlu Konağı (Yozgat Müzesi)

Yusuf Karşlıoğlu Konağı

Muteber Divanlıoğlu Konağı

Şekil 6. Yozgat kentinde yer alan konaklar (Orijinal)

Kayyumzade Konağı restore edilmiş, oldukça görünür ve algılanabilir avlusu olan, bakımlı bir konaktır. Ancak bitki ögesine yer verilmemiştir. Kot farkından dolayı yol güzergahının aşağısında yer almaktadır.

Yozgat Merkezde Yer Alan Konaklar

Hayri İnal Konağı

Koldemir Konağı (Restore edilmemiş, atıl durumda bir konak)

Cevizli Konak

Hüznü Baba Konağı

Mehmet Ağa Konağı

Kazım Dönmez Konağı

Yakup Alper Konağı

Salim Korkmaz Konağı (Url 4)

Şekil 7. Yozgat kentinde yer alan konaklar (Orijinal)

Çizelge 5'te görüldüğü üzere doğal unsurlara yer verilen tarihi yapılar, görsel kalite değerlendirmesinde yüksek puan almıştır. Kullanım

durumu ve özel mülkiyet olmaları nedeniyle konaklarda bahçe bulunmaktadır (Şekil 6; Şekil 7).

Yozgat Merkezde Yer Alan Konaklar

Kayyumzade Konağı

Kayyumzade Konağı (Url 5)

Şekil 7. Yozgat kentinde yer alan konaklar (Orijinal)-devamı

İdari Binalar

Yozgat merkezde yer alan tarihi idari binalar ise; Hükümet Konağı, PTT Binası, Ziraat Binası, Yozgat Lisesi, Cumhuriyet Mektebi, Sakarya İlkokulu, Askerlik Şubesi, Mühimmat deposu'dur. Hükümet Binasında dikkat çeken restorasyon ise, Cumhuriyetin ilk yıllarında taş malzeme kullanılarak yapılan binanın dış kısmının daha sonra beton harç ile sıvanması şeklinde gerçekleştirilmesidir. Tablo 5'de Yozgat kentindeki tarihi idari binaların görsel kalite analizi sonuçları verilmiştir. Askerlik Şubesi binası, merkezi bir konumda restorasyonu yapılmış ve algılanabilir durumdadır. Hükümet Konağı, şimdiki belediye başkanlığı binası olup, resmi kurumun ağırlığını vurgulayan gösterişteki çift taraflı görkemli merdivenleri ve iki taraflı merdiven arasındaki kısmın boş bırakılmayarak bitkisel tasarımlarla düzenlenmiş olması, çevresiyle beraber oldukça güzel bir görünüm oluşturmaktadır. PTT binası, merkezde görünür bir alanda, dış cephe restorasyonu yapılmış, algılanabilir bir yapıdır. Ziraat Bankası binası da merkezde algılanabilir bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yozgat Lisesi, lise caddesi üzerinde, merkezde, oldukça görünür, bakımlı ve bahçesiyle tarihi kentsel peyzaja katkı sağlamaktadır (Şekil 8 & Çizelge 6).

Yozgat Merkezde Yer Alan İdari Tarihi Binalar

Askerlik Şubesi Binası

Hükümet Konağı

Cephanelik (Mühimmat Deposu)

Ziraat Bankası Binası

Cumhuriyet İlkokulu (Yozgat Bozok Üniversitesi Rektörlüğü)

PTT Binası

Yozgat Lisesi (Url,5)

Yozgat Lisesi

Şekil 8. Yozgat merkezde yer alan idari tarihi binalar (Orijinal)

Çizelge 6. Yozgat merkezde yer alan idari tarihi binaların görsel kalite etkisi açısından değerlendirilmesi

Konaklar	Sübjektif							Objektif					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Askerlik Şubesi Binası	7	8	-	5	4	8	10	4	8	9	7	9	8
Hükümet Konağı	7	4	-	6	7	8	8	1	9	10	8	12	9
Cephanelik (Mühimmat Deposu)	8	-3	-	3	2	3	6	3	5	-11	-7	9	-7
Ziraat Bankası Binası	9	-6	-	9	7	8	11	4	11	7	7	12	3
Cumhuriyet İlkokulu (Yozgat Bozok Üniversitesi Rektörlüğü)	8	10	-	6	4	9	12	5	8	7	9	11	10
PTT Binası	8	-7	-	7	6	7	9	5	8	6	8	7	-5
Yozgat Lisesi	9	11	-	8	7	10	12	6	10	9	11	13	15

1: Topoğrafya, 2: Bitki Örtüsü, 3: Su varlığı 4: Doğallık 5: Çeşitlilik 6: Uyum, 7: Açıklık, 8: Gizem 9: Perspektif 10: Güven, 11: Düzen, 12: Arazi Şekli, 13: Manzara Güzelliği

Camiiler ve Türbeler;

Yozgat merkezde yer alan tarihi camiiler; Tekke Arap Dede Camii, Cevheri Ali Efendi Camii, Başçavuşoğlu Cami, Kayyumzade Camii, Fatih (Kilise) Camii, Mustafa Efendi Camii, Nakıpzade Camii, Alacalıoğlu Camii, Sağır Mustafa Ağa Camii, Namazgah Camii, Şeyh Hacı Ahmet Efendi Camii, Şeyh Necdi Mescidi'dir. Çapanoğlu Camii; görünür, açık bir alanda, kent merkezinde, kolay ulaşılabilir ve kent kimliğini oluşturan önemli bir tarihi camiidir. Yozgat merkezde yer alan tarihi türbeler ve mezarlıklar; Şeyh Hacı Ahmet Efendi Türbesi, Çapanoğlu Camii Mezarlığı ve Hazinesi, Tekke Arap Dede Camii Mezarlığı, Cevheri Ali Efendi Mezarlığı, Başçavuşoğlu Camii Mezarlığı, Süleyman Sırrı İçöz Mezarlığı, Alacalıoğlu Mezarlığı, Nakıpzade Camii Mezarlığı, Musa Camii Mezarlığı, Kayyumzade Camii Mezarlığı, Hüznî Baba Mezarlığı, Tahta Camii Mezarlığı, Nohutlu Çatak Mezarlığı, Buzağcıoğlu Camii Mezarlığı'dır. Türbeler, camilerin bahçesinde yer aldığı için camiiler kapsamında görsel kalite incelenmiştir (Şekil 9 & Şekil 10).

Başçavuşoğlu Camii; İstanbulluoğlu Mahallesinde yer alan önemli camilerden biridir. Alan, algılanabilir, açıklık unsuruna uyumludur. Kısaca görünür bir alandadır. Fatih Camii, çevre düzenlemesi ve restorasyonuyla oldukça dikkat çekici bir yapı niteliğindedir. Nakıpzade Camii; etrafı açık, yol kenarında konumlandırılmış, mimarisi düzgün, avlusu olan bir camii olarak dikkat çekmektedir. Sağır Mustafa Ağa Camii; yol kenarında ve yol kotundan aşağıda kalmış bir durumdadır. Tam olarak görünür ve algılanabilir değildir.

Çizelge 7. Yozgat merkezde yer alan tarihi camiilerin görsel kalite etkisi açısından değerlendirilmesi

Konaklar	Sübjektif		Objektif										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Çapanoğlu Camii	9	7	-	6	11	9	8	6	10	8	9	7	8
Başçavuşoğlu Camii	7	9	-	5	10	11	12	5	11	9	9	11	9
Fatih Camii	6	10	-	4	9	9	11	3	8	7	8	8	10
Nakıpzade Camii	4	9	-	3	8	7	10	4	6	5	7	6	8
Şeyh Necdi Mescidi	7	11	-	5	9	10	11	5	9	8	8	10	12
Süleyman Sırrı İçöz Camii	9	-4	-	-	-1	-11	-9	4	-5	1	-3	-9	-8
Kayyumzade Camii	4	7	-	2	6	7	9	2	4	4	7	6	7
Musa Ağa Camii	11	9	-	7	5	4	8	4	3	5	6	12	11
Şeyh Hacı Ahmet Efendi Türbe ve Camii	5	8	-	1	5	76	8	2	3	3	6	5	6
Tekke Arap Dede Camii	6	9	-	4	8	9	8	5	7	8	10	9	11
Alacahoğlu Camii-	6	-7	-	-	1	3	4	3	6	4	2	3	5
Cevheri Ali Efendi Camii	6	-9	-	6	10	8	9	4	10	8	7	11	10
Namazgah Camisi-	6	10	-	8	9	10	11	4	7	9	7	12	13

1: Topoğrafya, 2: Bitki Örtüsü, 3: Su varlığı, 4: Doğallık, 5: Çeşitlilik, 6: Uyum, 7: Açıklık, 8: Gizem, 9: Perspektif, 10: Güven, 11: Düzen, 12: Arazi Şekli, 13: Manzara Güzelliği

Cami avlusu da peyzaj öğelerinin varlığı açısından yetersizdir. Şeyh Necdi Mescidi, lise caddesinde konumlandırılmış, açıklık, düzen ve çeşitlilik bakımından zengin bir tarihi yapıdır. Ancak çevresindeki mevcut binalar kötü bir görüntü oluşturmaktadır. Şeyh Hacı Ahmet Efendi Türbe ve Camii, Yozgat Çamlık Milli Parkı'na yakın bir yerde, yokuş bir alanda konumlandırılmış, bakımlı ve algılanabilir bir camiidir. Tekke Arap Dede Camii, yüksek bir yerde ve algılanabilir konumdadır. Avlusu restore edilmiş ve bakımlıdır. Kayyumzade Camii, mahalle camisi konumunda, tarihi bir camidir. Ayrıca bakımlı ve restore edilmiş bir avluya sahiptir. Musa Ağa Camii, köşe başında meyilli bir arazide konumlandırılmış olup kot farkı olan alanlar yeşillendirilerek kullanılmıştır. Bu nedenle kod kod farkı olan alanların yeşil alan olarak düzenlenmesi, görsel kaliteyi de arttırdığı için topografik yönden de değeri yüksek çıkmıştır. Musa Ağa Camii, bakımlı ve restore edilmiş bir avluya sahiptir.

Yozgat Merkezde Yer Alan Tarihi Camiiler

Çapanoğlu Camii

Başçavuşoğlu Camii

Fatih Camii

Nakıpzade Camii

Şeyh Nedi Mescidi

Sağır Mustafa Ağa (Süleyman Sırrı İçöz) Camii

Şekil 9. Yozgat merkezde yer alan tarihi camiiler (Orijinal)

Cevher Ali Efendi Camii; yoldan düşük kotta, avlusu olan, bitki ögesi az, bakımlı bir camiidir. Namazgah Camii, bahçesi olan, meyilli bir arazi üzerinde konumlandırılmış, bakımlı bir camiidir. Alacalıoğlu Camii; bahçesi olmayan, yokuş üzerinde konumlandırılmış, belirgin bir görünümü olan, yol kenarında bakımlı bir camidir (Şekil 9 & Şekil 10).

Yozgat Merkezde Yer Alan Tarihi Camiiler

Kayyumzade Camii

Musa Ağa Camii

Şekil 10. Yozgat merkezde yer alan tarihi camiiler (Orijinal)

Yozgat Merkezde Yer Alan Tarihi Camiiler

Şeyh Hacı Ahmet Efendi Türbe ve Camii

Tekke Arap Dede Camii

Alacaloğlu Camii

Cevheri Ali Efendi Camii

Namazgah Camii

Namazgah Camii

Şekil 10. Yozgat merkezde yer alan tarihi camiiler (Orijinal)-devamı

Hamamlar

Yozgat merkezde yer alan tarihi hamamlar; Çarşı Hamamı, Başçavuş Hamamı'dır. Topoğrafya, bitki örtüsü ve suyun varlığı parametreleri değerlendirilmemiştir. Çarşı Hamamı, analiz sonucuna göre; doğallık parametresi -13 puan, çeşitlilik parametresi 1 puan, uyum parametresi 3 puan, açıklık parametresi 9 puan, gizem 5 puan, perspektif parametresi 6 puan, güven parametresi 6 puan, düzen parametresi -1 puan, arazi şekli 3 puan, manzara güzelliği ise 2 puan almıştır. Q-sort analizi sonucuna göre hamam çevresinde yeşil alan unsurunun olmaması görsel kalite analizine olumsuz yansımıştır. Ancak hamamın açıklık unsuru en yüksek puan almıştır (Şekil 11). Başçavuş (Yanan) Çifte Hamamı (Şekil 11b-11c),

Eski hamam kalıntısı değerlendirilmemiştir. Çarşı (Çapanoğlu) Hamamı, Çapanoğlu Camii'nin hemen yakınında yer alan, restorasyonu yapılmış, aktif kullanılan, çevresi düzgün, bakımlı, algılanabilir bir konumdadır.

Yozgat Merkezde Yer Alan Tarihi Hamam

(a)

(a) (Url 5)

(b)

(c)

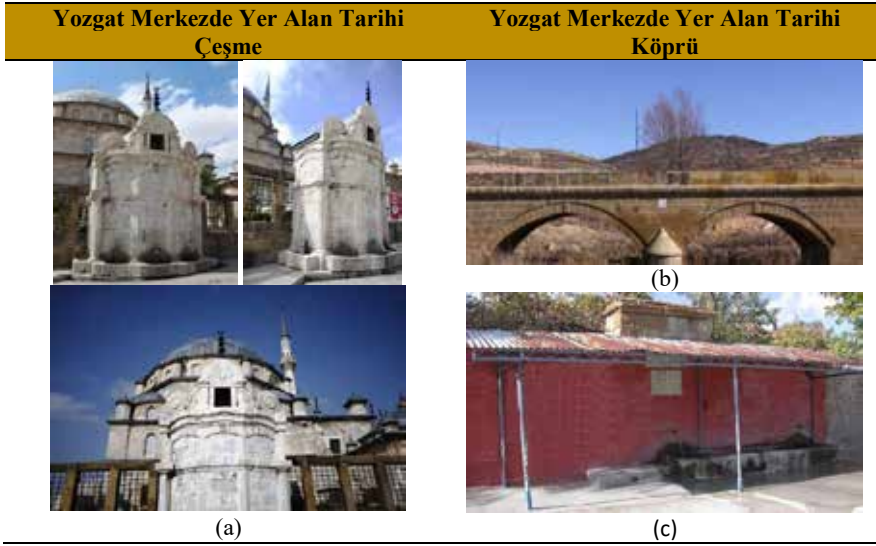
Şekil 11. (a) Çarşı (Çapanoğlu) Hamamı, (b) Başçavuş (Yanan) Çifte Hamamı, (c) Eski Hamam Kalıntısı (Orijinal)

Tarihi Yozgat Evleri

Yozgat merkezde yer alan tarihi Yozgat evleri; Kazım Dönmez Evi, Mehmet Eraslan Evi, Salim Erdal Evi, Sami Günaydın Evi, Arabın Ömerin Evi, Gazi Nurdoğdu Evi, Mustafa Naci Başarır Evi, İkizler Konağı, Yaşar Eryaşar Evi, Avcı Evi, Naci Koldemir Evi, Osman Candan Evi, Necip Yenişan Evi, Yaşar Karşoğlu Evi, Ömer Dünder Evi, İbrahim Ethem Dinçevi, Zeynep Alper Evi, Osman Pöge Evi, Osman Demirtaş Evi, Avukat Hüseyin Hüsnü Cengiz Evi, A. Nurten Akyollu Evi, Nusret Alper Evi, Mutahhar Ulusoy Evi, Emrullah Ünsal evi, Sait-Binali Budak Evi, Sevim Uslu Evi 1,2, Halil savaş Evi, Fadime Yurdakul Evi, Abdulkadir Yiğitbaş Evi, Akyol Evi, Nafiz Maraş evi, Osman Duyar evi, Şükrü Göncü Evi, Yurdağül Dülger Evi, Naile Utku Evi, Mehmet İkinci evi, Ahmet Erkilic Evi, Fazlı İçduygu Evi, Muteber Kılıçaslan - İhsan Altunok Evi, Ergin Evi'dir. Yozgat tarihi evlerin bir kısmı özel mülkiyet olarak kullanılırken bazıları atıl, bazıları ise yok olmuştur. Bu nedenle sadece konaklar değerlendirmeye alınmıştır. Yozgat tarihi evleri değerlendirmeye alınmamıştır.

Çeşmeler ve Köprüler

Yozgat merkezde yer alan tarihi köprüler; Taş Köprü, Kemer Köprü, Tek Kemerli Köprü ve Çeşme'dir. Yozgat merkezde yer alan tarihi çeşmeler; Hamidiye Saatli Çeşme, Şeyh Hacı Ahmet Efendi Camii Çeşmesi, Şekerpınar Çeşmesi'dir. Yozgat kenti için özgün bir tarihi değer olan Hamidiye Saatli Çeşmesi, Çapanoğlu Camii'nin dışında yer almaktadır. Kemer köprüsünde, topoğrafya, bitki örtüsü ve suyun varlığı parametreleri değerlendirilmiştir. Yozgat Bozok Üniversitesi yerleşkesinde yer alan köprünün görsel analizi sonucuna göre; topoğrafya 7 puan, bitki örtüsü 12 puan ve suyun varlığı 2 puan almıştır. Doğallık parametresi 6 puan, çeşitlilik parametresi 10 puan, uyum parametresi -2 puan, açıklık parametresi 2 puan, gizem -9 puan, perspektif parametresi -2 puan, güven parametresi 6 puan, düzen parametresi -5 puan, arazi şekli 2 puan, manzara güzelliği ise 8 puan almıştır. Doğallık unsurunun varlığı, görsel kalite analizinde puanlamaya olumlu yansımıştır (Şekil 12).

Şekil 12. Yozgat merkezde yer alan tarihi çeşme ve köprüler (Url 6)
 (a) Hamidiye Saatli Çeşmesi, (b) Kemer Köprüsü, (c): Şekerpınar Çeşmesi (Orijinal)

Hamidiye Saatli Çeşmesi'nde değerlendirilen parametrelerde doğallık parametresi -8 puan, çeşitlilik parametresi 12 puan, uyum parametresi 9 puan, açıklık parametresi 8 puan, gizem -1 puan, perspektif parametresi 3 puan, güven parametresi -2 puan, düzen parametresi 8 puan, arazi şekli 2 puan, manzara güzelliği ise 8 puan almıştır. Analiz

sonucunda farklı tarihi yapıların bir arada bulunması çeşitlilik açısından önemlidir. Doğal unsurların eksikliği göze çarpmaktadır.

Çarşı ve Dükkânlar

Yozgat merkezde yer alan tarihi çarşı ve dükkânlar; Kargir dükkânlar ve Tol Çarşısı'dır. Tol Çarşısı, görsel kalite analizi ile değerlendirilmiştir. Topoğrafya, bitki örtüsü ve suyun varlığı parametreleri değerlendirilmemiştir. Analiz sonucuna göre; doğallık parametresi -12 puan, çeşitlilik parametresi 3 puan, uyum parametresi -6 puan, açıklık parametresi 5 puan, gizem -4 puan, perspektif parametresi -1 puan, güven parametresi 7 puan, düzen parametresi -2 puan, arazi şekli 8 puan, manzara güzelliği ise -10 puan almıştır. Q-sort analizi sonucuna göre çarşı çevresinde yeşil alan unsurunun olmaması görsel kalite analizine olumsuz yansımıştır. Ancak çarşıya erişimin sağlandığı alanın trafiğe kapalı olması güven parametresine olumlu yansımıştır (Şekil 13).

Şekil 13. Tol Çarşısı(Orijinal)

SONUÇ

İnsanoğlu var olduğu günden bu yana çevresinde izini bıraktığı en önemli unsurlardan biri olan tarihi-kültürel miras; kentsel kimliklerdir. Bu kültürel varlıkların, ormanlar, tarım arazileri, sulak alanlar ve kıyıları gibi doğal kaynaklarla birlikte bütüncül bir yaklaşımla korunması gerekmektedir. Geçmişten aktarılan tarihi-kültürel mirasların, arkeolojik, kültürel, sosyal, ekonomik ve estetik olarak önemli olduğu bir gerçektir.

Tarihi kentsel peyzaj kavramı içinde yer alan sosyo-kültürel yapı ve mekânsal özellik, bu tanımlı sınırlı hale getirmektedir. Tarihi kentsel peyzaj kavramını genişleterek bazı politikaları benimsemenin, peyzaj çerçevesinde sürekliliği olumlu etkileyeceği düşünölmektedir.

Çalışma kapsamında, Yozgat kent merkezinde topoğrafyanın ve arazi kullanım durumunun tarihi kentsel peyzaj üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda, tarihi alanların vurgulanması veya gizemli bir etki bırakmasının, topoğrafyadan kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır. Vejetasyon varlığı, diğer çalışmalarda olduğu gibi tarihi kentsel peyzajda da etkili bir parametre olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada subjektif ve objektif parametreler incelenmiştir. Bu parametrelerin incelenmesi sonucunda; bitkilerin de tarihi varlıkların geçmişten geleceğe oluşturduğu köprünün bir parçası olduğunun, tartışmasız bir gerçek olduğu ortaya çıkmaktadır. Yozgat kenti, tarihi kentsel peyzaj açasından zengin bir geçmişe sahiptir. Konaklar, camiiler, türbeler, tarihi idari binaları ve saat kulesi ile kent kimliğine, turizme ve kent dokusuna katkı sağlamaktadır.

Yapılan bu çalışma ile, tarihi varlıkların doğal öğe unsurları ile kazandıkları özellikler ve algılar ortaya çıkarılmıştır. Eğimli arazide yapının işlevinin artması ve yapılan planlamanın yapıya özgün değer kattığı bir gerçektir. Bazen topoğrafya özelliği yapıda gizemliliği ortaya çıkarırken bazı yapılarda açıklık olarak ortaya çıkmaktadır. Bitkilerin varlığı, tarihi yapılara zaman boyutu kazandıran bir başka öğe olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada da bitki varlığı; tarihi yapılarda manzara özelliği, çeşitlilik, düzen gibi farklı parametrelere katkı sağlamaktadır. Ancak tarihi kentsel peyzajda doğal unsurların tek başına olmasının anlamı yoktur. Bütüncöl peyzaj olarak ele alındığında, vurgulanmak istenilen de tarihi binaların aslına uygun olarak restore edilerek çevre düzenlemesinin yapılması ve alana kentsel peyzaj çerçevesinde özgün anlamlar katması son derece önem taşımaktadır.

Peyzaj tasarımının uygulanması ve mekânın istenilen forma kavuşturulması, bitkilendirmenin zaman boyutu nedeniyle geniş bir süreçtir (Çelik ve Yazgan, 2007). Nitekim peyzaj tasarımı, uygulandıktan sonra biten bir mimari site tasarımı değildir. Aksine, yaşayan, gelişen, büyüyen, mevsimlere göre renk ve şekil değiştiren bir kentsel tasarım dalıdır. Peyzaj tasarımında ulaşılması gereken hedefler aşağıda listelenmiştir.

- Tasarımlar, yeterince esnek alternatifler üretebilmelidir. Değişmez katı kalıp tavsiyelerde bulunmak yerine değişen gereksinimleri karşılamalı, yenilikçi olmalıdır.
- Tarihi kentsel peyzaj planlama, koruma ve geliştirme yerel üst düzey kararlara, yönetmeliklere uygun olmalıdır.
- Kentsel peyzaj içinde önemli yere sahip olan tarihi varlıklar, peyzaj öğeleri ile bütüncül olmalıdır.
- Yaşanabilir ve kaliteli ortamların yaratılmasına ve turizme katkı sağlamalıdır.
- Cıvardaki mevcut ve gelişmekte olan ekosistemlerin korunması, tasarım sürecinden uygulama sürecine kadar sağlanmalıdır.

Sonuç olarak; tarihi yapıların restore edilmesi ve turizme kazandırılması önemlidir. Yozgat kentinin tarihi varlık bakımından zengin olması kent kimliği ve kent peyzajına katkı sağlamaktadır. Tarihi varlıkların bulunduğu ve trafiğin yoğun olduğu alanlarda güvenliğin sağlanması açısından yeniden düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Tarihi yapıların korunması ve milletçe bu tarihi değerlere sahip çıkılması konusunda halkın bilinçlendirilmesi önemlidir. Tarihi varlıkları kurumsal olarak koruma ve geliştirme politikalarının uygulanması halkının da bu tarihi yapılara zarar vermesini engelleyebilir. Restorasyon çalışmalarının yapılma zamanlaması çok önemlidir. Yıkıntı haline geldikten sonra tarihi yapıların restorasyon çalışmaları hem bütçeyi olumsuz etkilemekte hem de uygulamada zaman almaktadır.

KAYNAKLAR

- Ankaya, F. & Gülgün, B. (2009). A Study On The Determination Of The Correlation Between The Natural Vegetative Cover Distribution And Soil Characteristics Of The Sources (Buca/İzmir) Area Using Gis And Remote Sensing Techniques” *Int. Environmental Application & Science*. 4(1): 125-135.
- Asur, F. & Alphan, H. (2018). Görsel Peyzaj Kalite Değerlendirmesi ve Alan Kullanım Planlamasına Olan Etkileri, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 28(1), pp.117-125.
- Benliay, A. & Altuntaş, A. (2019). Visual Landscape Assessment with the Use of Cloud Vision API: Antalya Case, *International Journal of Landscape Architecture Research Uluslararası Peyzaj Mimarlığı Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 07-14.

- Berlyne, D. E. (1960). *Conflict, arousal, and curiosity*. McGrawHill, New York.
- Berlyne, D. E. (1971). *Aesthetics and psychobiology*. AppletonCentury-Crofts, New York.
- Berlyne, D. E. (1972). Ends and means of experimental aesthetics. *Canadian Journal of Psychology* 26: 303- 325.
- Birişçi, T., Mansuroğlu, S., Söğüt, Z. & Kalaycı Önaç, A. (2017a).Ağaç, “Çevre ve Toprak“ Yaşamın Her Karesinde Toprak Kitabı Editör: Yrd. Doç. Dr. Yıldız AKSOY, E-ISBN:978-605-4303-80-9 (233-254).
- Birişçi, T., Mansuroğlu, S., Söğüt, Z., Kalaycı Önaç, A. & Dağ, V. (2017b). Nature Friendly Landscape Applications, International Conference on Agriculture, Forest, Food Sciences and Technologies ICAFOF-2017 (May 15 - 17, 2017), Cappadocia/Turkey, Abstract e-book, p. 1227,2017b
- Birişçi, T., Mansuroğlu, S., Söğüt, Z. & Kalaycı Önaç, A. (2017c). Evaluation of the Effects of Globalization on Change of Urban Landscapes within the Scope of Tourism, II. International Conference on Tourism
- Çakçı, I. & Çelem, H. (2009). “Kent Parklarında Görsel Peyzaj Algısının Değerlendirilmesi” *Arım Bilimleri Dergisi* 2009, 15(1) 88-95 Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi
- Cografya-I Mufassal-Memalik-I Osmanıye, Eski Harfli Türkçe kitaplardan. Hicri 1304 yılı. s. 227 .
- Daniel, T.C. and Boster, R.S. (1976). *Measuring Landscape Esthetics: The Scenic Beauty Estimation Method*. USDA Forest Service Research Paper, RM-167. Rocky Mountain Forest and Range Experiment Station, Fort Collins, CO.
- Daniel, T.C. (2001). Whiter Scenic Beauty? Visual Landscape Quality Assessment in the 21st Century, *Landscape Urban and Planning*, 54 (2001), pp. 267-281.
- Dramstad, W.E., Tveit, M.S., Fjellstad, W.J. & Fry, G.L.A. (2006). Relationships between visual landscape preferences and map-based indicators of landscape structure. *Landscape and Urban Planning* 78 (4), 465–474.
- Düzgüneş, E. &Demirel Ö (2015). Milli Parklarda Doğal ve Kültürel Kaynak Değerlerinin Görsel Peyzaj Kalite Yönünden Değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5 (12): 13-23.
- Golchin, P., Narouie, B. & Masnavi, M. R. (2012). Evaluating visual quality of educational campus based on users preferences. Case study: Sistan and Baloochestan University, Iran. – *Journal of Environmental Studies* 38(62): 43.

- Güçlü, Ö. (1993). İstanbul'un Kentsel Kimliği ve Değişimi“, Y.L Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Ens. İstanbul.
- Gülgün B., Güney M.A., Aktaş E. & Yazıcı K. (2014). “Role of Landscape Architect in Interdisciplinary Planning of Sustainable Cities“ *Journal of Environmental Protection and Ecology* 15 No: 4, 1877– 1880.
- Kaplan, S. & Kaplan, R. (1983). *Cognition and Environment: Functioning in an Uncertain World*. Ann Arbor, Michigan: Ulrich's Bookstore.
- Kaplan, R., Kaplan, S. & Wendt, J.S. (1972). Rated preference and complexity for natural and urban visual material. *Perception Psychophysics*, 12(4): 354–356.
- Kaptanoğlu Ç A Y (2006). Peyzaj değerlendirmesinde görsel canlandırma tekniklerinin kullanıcı tercihine etkileri. İstanbul Üniversitesi. Orman Fakültesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 203 s. İstanbul.
- Özcan, K. (2008).Sürdürülebilir Kentsel Koruma İçin Açık-Yeşil Alan Etkin Bir Planlama Modeli: Konya Kentsel Koruma Alanı“ *Türkiye Örneği, Ekoloji Dergisi*, 68:43-53.
- Porteous, J.D. (1996). *Environmental Aesthetics: ideas, politics and planning*. Routledge, London.
- Purcell, A.T. & Lamb, R.J., (1998). Preference and naturalness: an ecological approach. *Landscape and Urban Planning* 42, 57–66.
- Tveit M. S. (2009). Indicators of visual scale as predictors of landscape preference; a comparison between groups, *Journal of Environmental Management* 90 (2009) 2882–2888.
- Ungar, S. (1999). *Environmental perception, cognition and appraisal*. Glasgow Caledonian University, Environmental Psychology 4 lecture notes. Scotland.
- Uzun O. & Müderrisoğlu H. (2011). Visual landscape quality in landscape planning: examples of Kars and Ardahan cities in Turkey. *African Journal of Agricultural Research* Vol. 6(6), pp. 1627-1638.
- Van den Berg, A.E., Vlek, C.A.J. & Coeterier, J.F. (1998). Group differences in the aesthetic evaluation of nature development plans: a multilevel approach. *Journal of Environmental Psychology* 18 (2), 113–217
- Wohlwill, J. F. (1983). The concept of nature: a psychologist's view. s: 5-37. Ed.: I. Altman, J. F. Wohlwill. *Human Behavior and Environment: Advances in Theory and Research* Vol 6. Plenum Press, New York.
- Yazıcı, K., Gülgün Aslan, B. & Ankaya, F. (2017a). Ecotourism in Turkey from Past to Present and the Scientific Awareness“ *Karabük Sosyal Bilimler Dergisi Özel sayı 3, Syf. 1-10, 2017a*.

Yazici, K., Gülgün Aslan, B. & Ankaya, F. (2017b). Manzara Seyir Alanlarının ve Faaliyetlerinin Van İli Örneğinde İncelenmesi“ Karabük Sosyal Bilimler Dergisi Özel sayı 3, Syf. 168-176.

İnternet Erişimleri

- Url1: http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activit_y-48-1.pdf (Erişim tarihi: 15.12.2019)
- Url2. Google earth, uydu ve map görüntüsü, Yozgat, Turkey. (Erişim tarihi: 15.12.2019)
- Url3: Yozgat Belediyesi Resmi Web Sitesi www.yozgat.bel.tr (Erişim tarihi: 15.12.2019)
- Url4: http://www.yozgat.org.tr/hbr_bizden_oku.php?ID=674#.X9ycaNgzbIU (Erişim tarihi: 12.12.2020)
- Url5: <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/fotodetay/31629> (Erişim tarihi: 09.12.2020)
- Url6: <https://yozgat.ktb.gov.tr/TR-92282/tek-yapilar-ve-anitlar> (Erişim tarihi: 16.12.2020)

Bölüm 15

ENDÜSTRİ MİRASI YAPIDA DÖNÜŞÜM: CİBALİ TÜTÜN VE SİGARA FABRİKASI'NDA GÖZLEMSEL ÇALIŞMA¹

Elif KILIÇ²
Pınar DİNÇ KALAYCI³

---

¹ Bu makale, Elif Kılıç'ın 'Yeniden işlevlendirilen endüstri mirası yapılarında heyecan ve memnuniyet faktörleri: Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası örneği' adlı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır. Ayrıca bu çalışmanın erken bulguları 3. Uluslararası Sanat ve Estetik Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş ve bildiri tam metin olarak sempozyum kitabında yayınlanmıştır.

² Yüksek Mimar, elif.kibar@hotmail.com.

³ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara, pdinc@gazi.edu.tr.

Giriş

İlerleyen teknoloji, değişen fiziksel çevre koşulları ya da ekonomik sebeplerden dolayı özgün işlevini kaybeden endüstri mirası yapıları, güncel şartlar üzerinden tekrar değerlendirilmekte ve yeniden işlevlendirilmektedir. Yeniden işlevlendirmeye; yapı ve çevresinin özgün kullanımı ve mevcut durumu üzerinden elde edilen yapısal ve mekânsal değerlendirmeler, verilen işlev doğrultusunda bir değişim ve dönüşüm geçirerek yapının yeniden kullanımı ve kent yaşamına katılması sağlanmaktadır.

Çalışmada; 1900’lü yıllara kadar tütün ve sigara fabrikası olarak kullanılan ve 1990’lı yılların sonunda yeniden işlevlendirilerek 2002 yılında Kadir Has Üniversitesi olarak kullanıma açılan ‘Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası’ örneği seçilmiştir. Bu yapı ve çevresi; konumu itibariyle önemli bir endüstri mirası yapısı olması, sahip olduğu tarihsel ve kültürel değerlerle toplumsal bellek ve kent belleğinde önemli bir yer etmesinin yanında; geçmişte fabrika çalışanlarının yaşadığı farklı kültürlerden toplulukları barındırmasından dolayı kültürel çeşitliliğe sahip bir bölge iken, yeni işleviyle kullanıcı profilini öğrencilerin oluşturduğu bir bölge haline gelmiştir. Bu kapsamda günümüzde eğitim kurumu olarak kullanılan bu tarihi yapının bir endüstri mirası olarak değerini anlamak adına, ‘işlev, strüktür, malzeme, makineler ve cephe’ detayları üzerinden yapı içinde belirlenen özellikteki mekânlar değerlendirilmiş, mekânların tarihsellik (tarihi, tarihi sınırlı ve tarihe öykünen) sınıflandırması yapılmıştır. Bu doğrultuda mekânların geçmiş kullanımı ve geçirdiği restorasyon ile mevcut mekânsal organizasyon üzerinden incelemeler yapılmış ve kullanıcı görüşlerine başvurulmuştur. “Yapıya en az müdahale” hedefiyle yola çıkılan bu restorasyon çalışmasında, dönüşüm geçiren yapının mekânlarında tarihsel ve kültürel sürdürülebilirliği sağlamak adına yapılan müdahaleler incelenmiş, bu incelemeler doğrultusunda çıkarılan sonuçların yeniden işlevlendirilmesi düşünülen endüstri mirası yapılarda yapılacak olan çalışmalara yol göstermesi hedeflenmiştir.

Tarihi Çevre ve Yeniden İşlevlendirme

Tarihi çevreler, içlerinde bulunan yapılar aracılığıyla hem yerel mimari kimlik hakkında bilgi vermekte hem de dönemin yaşam tarzını anlamaya yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla da geçmişe ait sosyal, kültürel ve ekonomik yapıyı yansıtan önemli bir belge niteliği taşımaktadırlar. Bu noktada da koruma yaklaşımı, tarihi binaların sürdürülebilmesi fikri ile önem kazanmaktadır (Çoban ve Kalaycı, 2019).

Tarihi çevre koruma düşüncesinin ortaya çıkışı ilk kez 1931 yılında Uluslar arası Müzeler Örgütü tarafından düzenlenen Atina Konferansı’nda ‘Tarihi anıtların estetik değerinin artırılması’ maddesi kapsamında dile getirilmiştir. Buna göre; “Yapılar yapılırken yerleşmelerin kişiliğine ve dış

görüntülerine, özellikle çevreleri özel itina isteyen tarihi anıtların etrafına saygı gösterilmesi önerilir. Hatta bazı yapı kümeleri ve özellikleri olan güzel görünümlü manzaraların oluşumu korunmalıdır (Erder, 2018:277-278).”

Sonraki gelişme sürecini ise 1964 yılında Venedik’te yapılan Venedik Tüzüğü’nün kararları izlemiştir. Buna göre 1. Maddede: *“Anıtın korunması, ölçeği dışına çıkmamak koşuluyla, çevresinin de bakımını içine almalıdır. Eğer geleneksel ortam varsa, olduğu gibi bırakılmalıdır. Kütle ve renk ilişkilerini değiştirecek hiçbir eklentiye, yok etmeye ya da değiştirmeye izin verilmemelidir”* şeklinde belirtilmiştir.

1973’te çıkarılan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu ile de Türkiye’deki tarihi çevrelerin bir bütün olarak tescil edilip koruma altına alınmaları gündeme gelmiştir (Ahunbay, 2019:120). Buna göre; tarihi çevredeki bir yapı veya yapı grubunda alınacak olan koruma kararında koruma ölçütleri, aşağıdaki ölçütlere göre değerlendirilmelidir:

- Tarihi belge niteliği; tarihi bir olayla veya kişiyle ilişkili olması ya da tarihi bir süreci yansıtmaya göre,

- Eskilik özelliği; zamanın yıpratıcı etkisinden ve insanların neden oldukları hasarlardan zarar görmeden çok eski tarihlerden günümüze ulaşan ve ‘ender’liklerinden dolayı korunmak istenen eserler,

- Estetik değer; güzel yargısına göre değerlendirilerek yapı ve çevrelerin korunmasıdır, ancak güzel yargısının nesnel olmaması farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Ahunbay, 2019:60).

Buna göre, tarihi çevrede korumada restorasyon uygulamalarına geçilmeden önce yapılan anıtın koruma ölçütlerine göre değerlendirilmesi, rölövesinin¹ hazırlanması, bozulmaların saptanması, restitüsyon² çalışmalarının yapılması, yapının doğru tanınmasını, doğru müdahale ve onarım süreci geçirmesini sağlamaktadır. Anıtların onarımları ise sağlamlaştırma, bütünleme, yenileme, yeniden yapma (rekonstrüksiyon), temizleme ve taşıma olarak gruplandırılmaktadır (Ahunbay, 2019:90)

Tarihi çevredeki yapı veya yapı gruplarındaki onarım çeşitlerinden biri olan “yeniden işlevlendirme”den beklenen, mekânlarda tarihin izinin sürülebilmesi ve verilen yeni işlevin yapının dış görünümünü bozmayan bir müdahaleyle hayata geçirilmesidir (Ahunbay: 2019:97-99).

1 Rölöve: Bir binanın mevcut durumunun ölçekli çizimlerle (plan, kesit ve görünüşler) anlatımıdır.

2 Restitüsyon: Sonradan değişikliğe uğramış, kısmen yıkılmış ya da yok olmuş öğelerin, yapıların veya yerleşmelerin ilk tasarımlarındaki ya da belirli bir tarihteki durumlarının, arşiv kayıtlarından, yapı üzerindeki izlerden, yapıya, yerleşmeye ait çizim fotoğraf gibi belgelerden yararlanılarak plan, kesit, görünüş ya da aksonometrik çizimlerle ya da maketle anlatılmasıdır.

Tarihsel ve kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması, eski ve yeninin devamlılığı yoluyla mimari bütünlüğün sağlanması ile verilen yeni işlevin uygunluğu ve doğruluğu, tarihi yapılarda yeniden işlevlendirmenin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle de “yeniden işlevlendirme, yenileme, yeniden kullanım” kavramları tarihi yapı ve çevresine çok yönlü bir bakış açısıyla bakmayı gerektirmektedir.

Gustavo Giovannoni'nin tarihi yapıların kimliklerine uygun işlev verilerek kullanılmasının yolunu açtığı ve bu doğrultuda “Çağdaş Restorasyon İlkeleri” kuramını geliştirdiği ve 1931 Atina Konferansı'nda kabul gören ilkelere göre; yapıdaki tarihi dönemlerin izlerinin silinmemesi, düzenli bakım ve iyileştirmelerin yapılması, yapının olduğu gibi korunup tamamlamalardan kaçınılması, eklemelerin en az düzeyde, yalın ve algılanabilir olması, müdahalelerin titizlikle belgelenmesi, geleneksel yöntemler yetersiz kaldığında modern tekniklerden de yararlanabilmesi gerekmektedir (ÇEKÜL, 2010). Buna göre (Selçuk, 2006)'ya göre; mekânsal kurguya yapılan müdahaleler, yeni işlevin ihtiyaçlarına göre yapıdaki mekânsal kurguda yapılan değişikliklerde özgün plan şemasının korunması ve mekânsal özelliklerde büyük değişikliklerin yapılmaması gerekmektedir.

Tesisat sistemlerine yapılan müdahalelerde; hasarlı yerler incelenmeli, bakımları yapılmalı; kullanılamaz durumda olan tesisat sistemlerinde güncel şartlar doğrultusunda havalandırma, iklimlendirme gibi sistemlerden yararlanılarak yenileme yapılmalıdır (Selçuk, 2006). Strüktürel sisteme yapılan müdahaleler ICOMOS Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler (2003)'de belirtildiği üzere; “Öncelikle yapılacak müdahaleler öncesinde strüktür ve malzemeye dair tüm özelliklerin tam olarak bilinmesi gerekmekte, hasar ve bozulma nedenleri belirlenmelidir. Müdahale esnasında ise hasar nedenlerine yönelik çözüm önerileri geliştirilmeli ve zorunlu olmayan hiçbir müdahale yapılmamalıdır. Belirgin bir özelliği olan mimari bir öge ya da tarihi malzeme ise mümkün olduğunca değiştirilmemeli ve korunmalıdır.” Cepheye yapılan müdahalelerde; yapıldığı dönemin mimarisi hakkında kullanıcıya bilgi vermeli ve tarihi katmanları algılatarak şekilde en az müdahale ile yapılmalıdır (Güney ve Büyükarıslan, 2013). Yakın çevreye yapılacak olan müdahalelerde çevrenin ve yapının sahip olduğu ortak değerleri günümüze aktaracak şekilde ve yapının bulunduğu çevreyle birlikte değerlendirilmesi beklenmektedir (Uçar, 2013).

Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası olarak inşa edilen ve günümüzde İstanbul Kadir Has Üniversitesi olarak kullanılan yapının geçirdiği onarım çeşidi ise ‘yenileme, yeniden kullanım, yeni işleve uyarlama (renovasyon, rehabilitasyon)’ olarak adlandırılmaktadır.

Koruma Kavramı

“Endüstriyel Miras” sanayi kültürünün tarihsel, teknolojik, sosyal, mimari ve bilimsel değere sahip kalıntılarından oluşmaktadır. Bu kalıntılar, binalar ve makineler, atölyeler, imalathaneler, fabrikalar, madenler ile işleme ve arıtma sahaları, ambarlar ve depolar, enerji üretilen, iletilen ve kullanılan yerler, ulaştırma ve tüm alt yapısı, ayrıca sanayi ile ilgili barınma, ibadet etme veya öğretim gibi sosyal faaliyetler için kullanılan yerlerdir (Cengizkan, 2006).”

İngiltere’de 19.yüzyılda Endüstri Devrimi’yle başlayan ve insanların yaşadıkları çevrede köklü değişimlerin gerçekleştiği bir dönemi kapsayan süreç, yirminci yüzyıla kadar tüm dünyaya yayılmıştır. Fabrika düzenine geçiş olarak adlandırılan bu dönemde el ile üretim yerini makine ile üretime bırakmıştır ve bu sayede çokça sanayi tesisi kurulmuştur. Ancak ilerleyen dönemde teknolojinin gelişmesiyle birlikte çağa ayak uyduramayan sanayi yapıları kullanılamaz hale gelmiştir. Bu doğrultuda da sanayi kültürünün tarihsel, teknolojik, sosyal ve mimari değerlerini temsil eden endüstri mirası yapılarının korunması ve yeniden kullanılması konuları gündeme gelmiştir (Köksal, 2012).

Tarihi yapıda yapılacak olan korumada, müdahalelerin derecesi özgün sistemin ve malzemelerin korunması yönünde olması gerektiği ifade edilmektedir. Bütün dönem eklerine, onarımlarına ve katkılara saygı beklenir. Bu da tarihi yapıya “en az müdahale” ilkesini beraberinde getirmektedir. Bu noktada, yapılan müdahalelerin, mekânsal algılamayı ve yapının özgün niteliğini bozmayacak şekilde olması hedeflenmektedir (Ersen, 2012).

Endüstri Mirasının Korunması

Endüstri mirasını korumaya dair temeller, “1931 Carta Del Restauero (Restorasyon Tüzüğü)” ilkeleriyle atılmıştır (Kuban, 1969). Bu süreci ise 1964 yılında yayımlanan Venedik Tüzüğü kararları izlemiştir. Bu doğrultuda; Endüstri mirasının korunmasına yönelik çalışmalar yapmak için kurulan, öncelikli hedefi ‘tarihi anıtların ve sitlerin korunması ve değerlendirilmesine yönelik ilkeler, teknikler ve siyaset geliştirmek’ ve ilgili her türlü araştırmayı desteklemek, yönlendirmek olan uluslar arası ve hükümetler dışı bir organizasyon olan ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) kurulmuştur. ICOMOS’un arka planını da 2. Uluslar arası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi’nin sonuç bildirgesi olan ve 1964’te Venedik’te yapılan; anıt ve yerleşmelerin korunması konusunda çalışacak uluslar arası bir konsey kurulması önerisi oluşturmaktadır. Venedik Tüzüğü’nde (1964) ise bu mirasın korunması ile ilgili maddeler (Madde 4, 5, 6 ve 7) şu şekildedir: “*Koruma da temel tutum kahlıcılığın ve sürekliliğinin sağlanmasıdır; yapının plan ve bezemeleri*

değiştirilmeden yeni işlev için gerekli değişiklikler yapılarak toplumsal yarar için kullanılması beklenmektedir; ölçeğin dışına çıkmamak koşulu ile yapının çevresi ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir ancak geleneksel ortam varsa olduğu gibi bırakılmalıdır. Tarihin tanıklık ettiği bu mirasın önemli ulusal ve uluslar arası çıkarların bulunduğu durumlar dışında kültür varlığının tümünün ya da bir parçasının başka bir yere taşınmasına izin verilmemelidir.”

Ülkemiz endüstri arkeolojisi ve bu kavramdan doğan endüstri mirası kavramı son yıllarda gündeme gelmiş ve bu bağlamda endüstri mirası yapılarını korumaya yönelik dönüşüm projeleri uygulanmıştır. Bunlardan biri özel bir örgütlenme şekli olmayıp ICOMOS'un Türkiye uzantısı olan Uluslar arası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi ve DOCOMOMO Türkiye Komiteleri endüstri mirası yapıların korunması ile ilgili yaklaşımları değerlendirmektedir (Mutlu, 2018). DOCOMOMO Türkiye (Documentation and Conservation of Modern Movements); kamunun dikkatini 20. yüzyılda öne çıkan Modernizm'e çekmek ve modern mimarlık, tasarım ve şehir plancılığı ürünlerini belgelemek ve korumak amacıyla 1990 yılında oluşturulan uluslararası bir girişimin 2002 yılında kurulan Türkiye uzantısıdır. Bu kapsamda “Türkiye Mimarlığında Modernizm'in Yerel Açılımları” başlığı altında Mersin, Eskişehir, Diyarbakır, Kocaeli, Antalya, Samsun, Bolu, Zonguldak gibi birçok ilde farklı tarihlerde poster sunuşları yapılarak DOCOMOMO girişiminin hedeflediği belgeleme ve tescil çalışmaları ile birlikte mimarlık mirasına dikkat çekilmeye çalışılmıştır (Url-1). Ancak ‘Türkiye Mimarlığında Modernizm'in Yerel Açılımları-Sunulan Yapılar’ başlığı altında Aralık-2020 verilerine göre, 1200 yapı içerisinde İstanbul Kadir Has Üniversitesi ile ilgili bir çalışma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Url-2).

Dolayısıyla endüstri mirasının korunması konusu birçok uluslararası ve ulusal kurumun ilgi ve sorumluluk alanı içinde yer alan güncel ve önemli bir konudur. Bu çalışma, söz konusu kurumsal ve araştırma bazlı yapılanmalara bilgi sağlama amacıyla yapılmıştır.

Alan Çalışması

Alan çalışması kapsamında, fabrika olarak kullanılan ancak geçirdiği mekânsal değişim ve dönüşümlerle günümüzde üniversite olarak kullanılan yapıda tarihsel ve kültürel sürdürülebilirlik kapsamında;

(i) Yapının mekânlarının geçmişte sahip olduğu değerleri koruması (Mekâna yapılan müdahaleler dönemin sahip olduğu kültürel, tarihi değerleri yansıtabilmekte midir?)

(ii) Yapının işlev değişikliği ile beraberinde gelen mimari ve teknik donanımların, yapının özgünlüğünü zedelemeyen, eski kimliği göz önünde

bulundurularak tasarım yapılması (Mekân yeni kullanımıyla özgün değerleri algılabilmekte ve okutabilmekte midir?)

(iii) Yapılan müdahalelerin yeni bir dönem eki niteliği taşıması ilkeleri üzerinden değerlendirilmiştir. (Mekâna ait yapılan ekler, malzemeler ve sistemler günceli yansıtmakta mıdır?)

ilkeleri üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bu ilkeler ve ilgili sorular üzerinden, tarihi mekânlarda korumayla günümüze iletilen mimari öğelerin tarihsel ve kültürel sürdürülebilirliği sağlamaya nasıl yardımcı olduğu tartışılmış ve bu kapsamda bu mimari öğelerin güncel yaşama katkısı, seçilen mekânlar üzerinden yapıda gerçekleşen gözlemler doğrultusunda yorumlanmıştır.

Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası

Günümüzde İstanbul Kadir Has Üniversitesi olarak kullanılmakta olan, endüstriyel mirasa ait önemli yapılar arasında yer alan Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası; İstanbul Fatih Bölgesi Cibali Semtî'nde yer almaktadır (Şekil 1). Yapı; bünyesinde Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ait çeşitli izleri taşıması ve sahip olduğu tarihsel, kültürel değerlerle toplumsal bellekte ve kent belleğinde önemli bir yer etmesi; Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve sosyal tarihinde özel ve önemli bir konumda bulunması; Cibali ve çevresinin farklı kültürlerden toplulukları barındırmasından dolayı kültürel çeşitliliğe sahip olması; fabrikanın çalışma alanları dışında işçilerin sosyalleşebilecekleri alanları barındırması açısından farklı özellikte bir fabrika yapısına sahip olması nedeniyle önemli endüstriyel mirası yapıları arasında yer almaktadır. Yapı, tarihsel ve kültürel sürekliliği sağlamak adına geçirdiği dönüşümle de yapılan restorasyon çalışmalarının önemli bir örneği olarak görülmektedir (Alper, 2004a:34).

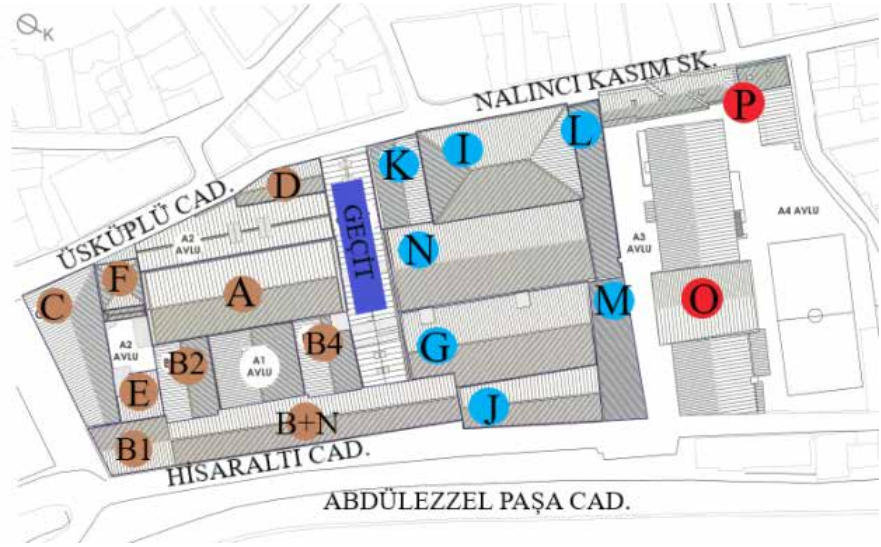

Şekil 1. İstanbul Fatih ilçesi Cibali Semtî (Google Earth, 2020) ve Kadir Has Üniversitesi'nin konumu (Url-3)

Fabrika ve çevresine ait bilgiler, G.Berggren ile P.Evrard'ın 1900'lü yılların başında çekilmiş fotoğrafları ile Goad'ın 1904 ve 1914 tarihli İstanbul Sigorta Haritaları ve J. Pervititch'in 1928 tarihli haritası üzerinden okunabilmektedir. Buna göre fabrika yapısının aşamalı şekilde oluştuğu ve 1928 yılına kadar fabrikaya ait yapıların çoğunluğunun inşa edildiği ve 1928 yılındaki verilerin daha ayrıntılı okunabildiği görülmektedir. 1928 yılı Pervititch haritasından günümüze kadar ki dönüşümü gösterir görseller (1960, 2002 ve 2011 yıllarını gösterir) Çizelge 1 'de verilmiştir:

Restitüsyon⁴ (Geçmiş Kullanım): Fabrikaya ait haritalar (Goad 1904, 1914 ve Pervititch 1928) ve fotoğraflar (G.Berggren ve P.Evrard) incelendiğinde yapının aşamalı olarak birbirine eklenerek son halini aldığı gözlemlenmektedir. Buna göre, Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası avlu ya da geçitlerle birbirine eklenen birkaç yapıdan oluşmuş; A, B, C, D, E, F blokları bir grup, G, H, I, J, K, L, M blokları bir grup, O ve P blokları ise başka bir grup olarak sınıflandırılan bölümlerden oluşmaktadır (Alioğlu ve Alper, 1998):

Şekil 3. Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'ndaki blokların gösterimi⁵

1884 yılında H. Aznavur ve A. Vallauray tarafından tütün, sigara ve puro üretimi amacıyla inşa edilen ve yıllar içinde çeşitli müdahaleler geçirerek orijinal planı değişen fabrika, bilimsel restorasyon ilkeleri doğrultusunda 1998 yılında Mehmet Alper önderliğinde başlayan ve fabrika yapılarının özgün kimliklerinin korunarak ve çeşitli mimari eklerle zenginleştirilerek 2002 yılında Kadir Has Üniversitesi'ne dönüştürülmesiyle yeniden işlevlendirilmiştir (Çulha, 2017). Sonuç olarak kendi tarihine “Reji Binası⁶” olarak başlayan yapı, Genç Cumhuriyet’e “Cibali Tütün ve Sigara

4 Sonradan değişikliğe uğramış, kısmen yıkılmış ya da yok olmuş öğelerin, yapıların veya yerleşmelerin, ilk tasarımlarındaki ya da belirli bir tarihteki durumlarının, arşiv kayıtlarından, yapı üzerindeki izlerden, yapıya, yerleşmeye ait çizim, fotoğraf gibi belgelerden yararlanılarak, plan, kesit, görünüş ve aksonometrik çizimlerle ya da maketle anlatıma denir.

5 1998 yılına ait rölöve planı (Tures Mimarlık) altlık olarak kullanılmıştır.

6 Osmanlı Devleti'nin dış borçları nedeniyle Reji İdaresi'ne bağlı kalarak yönetilen binaya (1884-1925 yılları arası) ait 1914 tarihli Goad Haritası üzerinden bakıldığında; Reji Tütün Fabrikası'nın kıyı şeridi ve sur içindeki kagir ve ahşap tüm bileşenleriyle büyük bir kompleks halinde olduğu görülmektedir.

Fabrikası” olarak hizmet verirken günümüzde ise tarihsel kimliğinin ve mimari özelliklerinin korunduğu bir eğitim kurumu olarak hizmet vermekte (Kadir Has Üniversitesi [KHAS], B.t) ve kent yaşamına katılarak varlığını devam ettirmektedir.

Yapı Adı:	Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası	Kadir Has Üniversitesi
Genel Görünüm:	 Fabrika genel görünümü (Tures Mimarlık)	 Üniversite genel görünümü (Tures Mimarlık)
Konum:	Cibali/Fatih/İstanbul	
İşlev:	Tütün, sigara ve puro üretimi yapan fabrika	Eğitim kurumu
Yıl:	1884	2002
Mimar:	A.Vallaury ve H. Aznavur	Mehmet Alper
Dönüşüm Türü:	Yeniden İşlevlendirme ve Restorasyon	

Tablo 1. Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası ile İstanbul Kadir Has Üniversitesi’ne ait genel bilgiler (Köksal ve Kargın, 2004:432-443)

Restorasyon (Yenileme): Cibali Tütün ve Fabrikası, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 16.09.1997 gün ve 3618 sayılı karar ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir, üç dönem uygulama süreci geçiren ve restorasyon çalışmaları sonucunda 2002 yılında eğitim kurumu olarak hizmete açılan (Alper, 2019) Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası’nın Kadir Has Üniversitesi’ne dönüşümünde özgün mekân örgütlenmesinin ya da orijinal izlerin korunması hedefiyle yapılan restorasyon çalışmasında dönem eklerinin özgün üslup, boyut, strüktür ve malzeme özellikleri korunarak yeniden değerlendirilmesi hedefiyle yola çıkılmıştır. Bu doğrultuda yapılan restorasyon çalışması aşağıdaki gibi özetlenebilir (Alper, 2019):

Şekil 4. Birinci, ikinci ve üçüncü dönem restorasyon aşamalarının hangi yapılarda yapıldığının 1998 yılına ait rölöve planı üzerinden gösterimi
Birinci dönem uygulama aşamaları

- B Blok cephesinin üzerine inşa edilen 6000 m²'lik ilave kat N Bloğun kaldırılması
- G, H, I Bloklarının kuzey cephelerini kapatacak şekilde eklenen M, L Bloklarının kaldırılması

- A2 Avlusu içindeki E, F ve D yapılarının kaldırılması
- Zemin iyileştirme ve güçlendirme çalışmalarının yapılması
- H Blok'a iç avlu eklenmesi
- A ve C blok arasında köprü yapılması

İkinci dönem uygulama aşamaları

- Betonarme taşıyıcı sistem kaldırılarak çelik elemanlarla yeni bir strüktür sistemi inşa edilmesi
- Bizans sarnıcına bağlanan Geçit'in ortaya çıkarılması ve temel ayakları arasındaki alanın yeni işlevinde müze olarak kullanılması

Üçüncü dönem uygulama aşamaları

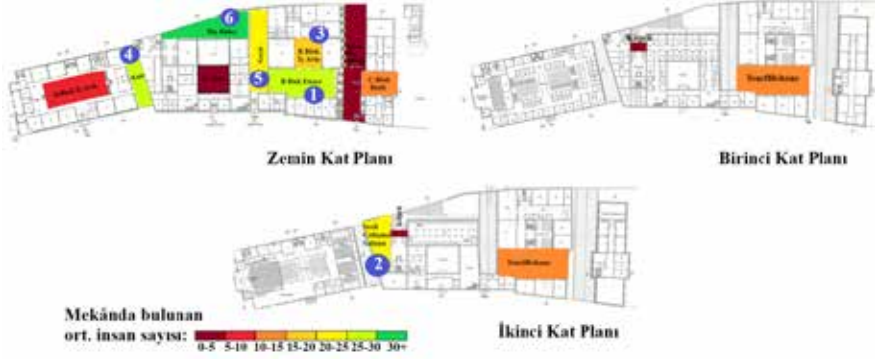
- 'Tarihi Yapıya Yeni Ek' başlığı altında yapılan Kadir Has Üniversitesi Eğitim ve Kültür Merkezi Binası'nın yapılması

Kadir Has Üniversitesi binasının mevcut mekânsal organizasyonu aşağıdaki gibidir:

oluşturduğu farkındalık üzerine gözlemler yapılmıştır.

Şekil 6. Kadir Has Üniversitesi mimari planlarında belirlenen mekânlarda çıkarılan yoğunluk haritası (24.05.2019 tarihinde 11.00-16.00 saat aralığında yapılan gözlemler)

Mekânda bulunan ortalama insan sayısına göre (ortalama insan sayısı ≥ 15 kişi olan mekânlar seçilmiştir) belirlenen mekânlar aşağıdadır:

1. Mekân: Kadir Has Üniversitesi B Blok Fuaye
2. Mekân: Kadir Has Üniversitesi Sesli Çalışma Salonu
3. Mekân: Kadir Has Üniversitesi B Blok İç Avlu
4. Mekân: Kadir Has Üniversitesi Starbucks Kafe
5. Mekân: Kadir Has Üniversitesi Geçit
6. Mekân: Kadir Has Üniversitesi Dış Bahçe

Yoğunluk haritasına göre belirlenen 6 adet özellikli mekânı tarihi, tarihi sınırlı ve tarihe öykünen mekânlar olarak sınıflandırmak için 'işlev, yapı, malzeme, cephe ve makineler' bileşenleri üzerinden 1'den 5'e kadar (1: Çok az 2: Az 3: Orta 4: İyi 5: Çok iyi) olmak üzere mekânlarda yapılan gözlemler doğrultusunda numaralandırılması yapılmış ve sonraki aşamada, toplama göre tarihi izleri en fazla barındıran mekândan en az barındıran mekâna göre (B Blok Fuaye> Sesli Çalışma Salonu>B Blok İç Avlu> Starbucks Kafe> Geçit> Dış Bahçe) sıralaması yapılmıştır:

Mekâna ait değerlendirme:	KHAS B Blok Fuaye	KHAS Sesli Çalışma S.	KHAS B Blok İç Avlu	KHAS Starbucks Kafe	KHAS Geçit	KHAS Dış Bahçe
İşlev	1	1	1	1	1	1
Strüktür	5	3	3	1	1	1
Malzeme	5	5	1	1	1	1
Cephe	5	5	5	5	1	2
Makineler	5	1	1	1	1	1
Toplam	21	15	11	9	7	6
	Tarihi Mekânlar		Tarihi Sınırlı Mekânlar		Tarihe Öykünen Mekânlar	

Tablo 2. Mekânların ‘işlev, strüktür, malzeme, cephe ve makineler’ bileşenleri üzerinden numaralandırma tablosu

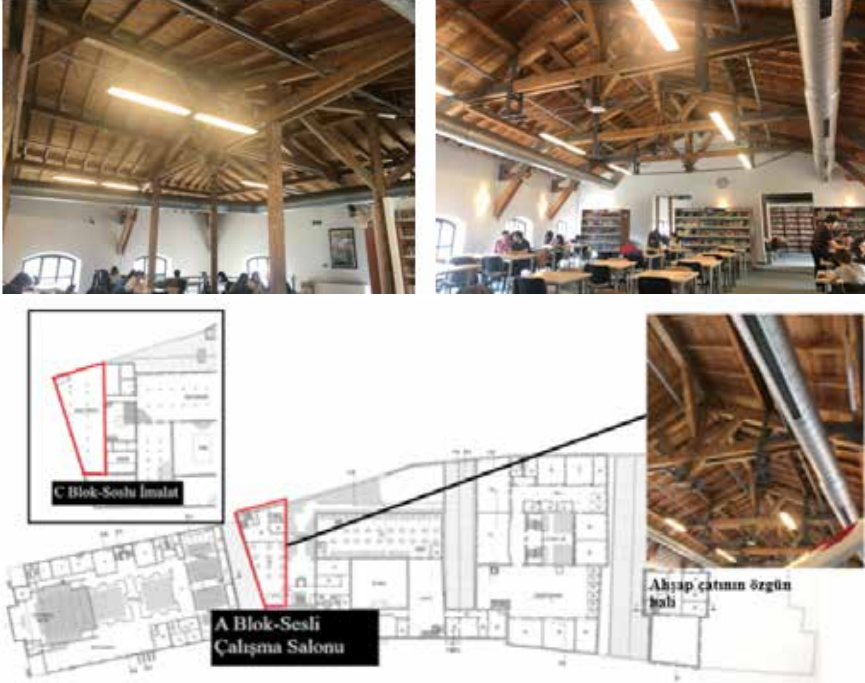
Gözlem çalışmasıyla belirlenen; tarihi mekânlar (KHAS B Blok Fuaye, KHAS Sesli Çalışma Salonu), tarihi sınırlı mekânlar (KHAS B Blok İç Avlu, Starbucks Kafe) ve tarihe öykünen mekânlar (KHAS Geçit, KHAS Dış Bahçe) sırasıyla aşağıda detaylandırılmıştır. Her bir mekânın yapı içindeki konumu belirtilmiş, güncel kullanımdaki belirgin özellikleri vurgulanmıştır. Daha sonra ise bu mekânlar; eski işlev-yeni işlev, strüktür, cephe, makineler ve malzeme bileşenleri üzerinden detaylandırılmış ve her bir mekân görsellerle desteklenmiştir. Son adımda ise yapılan gözlemler ve kullanıcıların yorumları doğrultusunda, mekânların tarihselliği algılatmadaki başarısına dair incelemeler yapılmıştır.

1. Mekân-Kadir Has Üniversitesi B Blok Fuaye: B Blok zemin katta bulunan, A ve C Bloklarını birbirine bağlayan önemli mekânlardan birisidir. B Blok Fuaye, farklı bölümdeki öğrencilerin sıkça kullandığı ve insan yoğunluğu fazla olan, öğrencilerin bir arada zaman geçirmesine imkân veren bir mekândır. Kullanıcılar, bu mekânı yemekhane, geçiş gibi farklı amaçlarla kullanabilmektedir. Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası’nda G Blok Depo olarak kullanılan ve günümüzde ise fuaye işlevi verilen bu mekânda, strüktür sistemi özgün haliyle bırakılmıştır. Aynı zamanda cam zemin altında sarnıç kalıntıları gösterilmekte ve fabrikaya ait orijinal cephe detayları sergilenmektedir. Öğrenciler de genel olarak bu mekânı kalabalık ve gürültülü bulsalar da özellikle cam zeminin kendilerinde bir farkındalık yarattığını ve yapıya dair merak oluşturduğunu ve mekândaki iş makinelerinin dikkat çektiğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda, cam zemin ve makineler detayıyla fuayenin öğrencilerde farkındalık yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 7. 1. Mekân-Kadir Has Üniversitesi B Blok Fuaye; Fuaye'ye ait strüktür, cephe ve cam zemin detayları ve iş makineleri

2. Mekân-Kadir Has Üniversitesi Sesli Çalışma Salonu: B Blok 2. Katta bulunan, köprüyle kütüphane salonuna bağlanan sesli çalışma salonudur. Mekân, sesli ve ortak çalışmaya imkân verdiği için öğrenciler tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır. Eski işleviyle soslu imalat salonu, yeni işlevinde ise sesli çalışma salonu olarak kullanılan bu mekânda strüktür sistemi kısmen korunmuş, ahşap çatı özgün haliyle bırakılmış ve cephedeki pencere düzeni aynı şekilde korunmuştur. Özellikle ahşap çatının orijinal olarak bırakılması, bu mekânı tarihsel kılan önemli bir detaydır. Öğrenciler bu mekâna dair gözlemlerini aktarırken; toplu olarak çalışmaya imkân verdiği için tercih edilebilir, ferah ve samimi bir ortam olarak belirtmişlerdir. Her ne kadar bu mekânın aydınlatma ve havalandırması genel olarak yetersiz bulunsa da öğrenciler ilk izlenimlerinde gördükleri ahşap çatıyla kendilerinde mekâna dair bir merak uyandırdığını belirtmişlerdir. Görülmektedir ki yapının özgün haline göndermeler yapan bu mekân, öğrencilerde tarihselliğin algılanması yönünde farkındalık oluşturan ipuçlarını barındıracak şekilde yeniden işlevlendirilmiştir.

Şekil 8. 2. Mekân Kadir Has Üniversitesi Sesli Çalışma Salonu; Salona ait strüktür ve ahşap çatının özgün hali

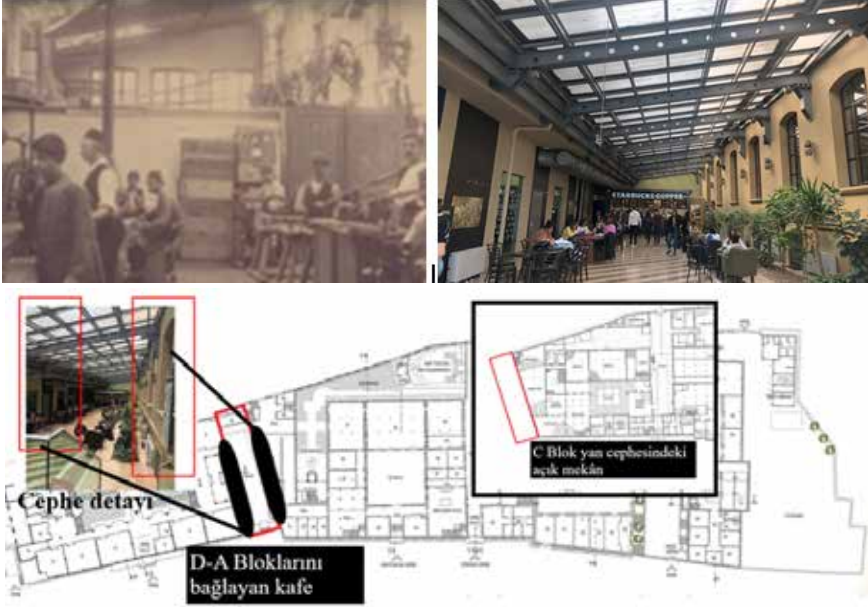
3. Mekân-Kadir Has Üniversitesi B Blok İç Avlu: B Blok zemin katta bulunan, A ve C Bloklarını birbirine bağlayan ve geçiş mekânı olarak kullanılan bir iç avludur. Geçiş mekânı olması sebebiyle sürekli insan sirkülasyonu olan oldukça yoğun bir mekândır. Eski işleviyle H Blok-Filtreli Salon, yeni işlevinde ise B Blok İç Avlusu olarak kullanılan bu mekânda, taşıyıcı sistemin özgün hali kısmen korunmakta ve duvarlarda yer yer açılan yırtıklarla tütün fabrikasına ait orijinal tuğlalarla örülü duvarlar (Alper, 2008) bulunmaktadır. Bu öğeler, bu mekânın tarihsel sürdürülebilirliğini sağlayan eski kullanıma ait önemli izlerdir. Ancak öğrenciler bu mekânı tarihselliğinden ziyade; mekânın konumunun doğruluğu, mekândaki yeşilliklerin ortama ferahlık ve sakinlik vermesi, aydınlatmanın yeterli olması üzerinden olumlu bulmuşlardır. Bu doğrultuda bu mekânın 1. Mekân B Blok Fuaye ve 2. Mekân Sesli Çalışma Salonu'na göre tarihselliği algılatmada daha zayıf olduğu değerlendirilmiştir.

Şekil 9. 3. Mekân Kadir Has Üniversitesi B Blok İç Avlu; Avlu'ya ait strüktür ve cephe detayları

4. Mekân-Kadir Has Üniversitesi Starbucks Kafe: Zemin katta, D Blok ile A Blok'u birbirine bağlayan mekândır. Hem geçiş mekânı olması sebebiyle hem de kafe işlevi nedeniyle insan sirkülasyonu oldukça yoğundur. Sağ taraftaki geleneksel cephe fabrika zamanında C Blok'un dış cephesi olmakla birlikte burası açık mekân olarak kullanılmaktaydı. Günümüzde ise bu cephenin özgün haliyle bırakılarak orijinal haline atıf yapılması ve sol tarafta modern cephenin bulunması geleneksel ile modernin birlikte kullanılmasının bir örneğini oluşturmaktadır. Bu da tarihsel sürdürülebilirliği sağlamıştır. Öğrenciler bu mekânın tarihselliğinden ziyade konumunun doğruluğundan, görsel açıdan kendilerini tatmin etmesinden ve bu mekânın açık alanlarından Haliç'e bakmanın verdiği keyiften dolayı yaşanan olumluluktan aydınlatma ve ısıtmasının yetersizliğinden bahsetmişlerdir. Bu doğrultuda bu mekânın da 1. Mekân B Blok Fuaye ve 2. Mekân Sesli Çalışma Salonu'na göre tarihselliği algılatmada daha zayıf olduğu söylenebilir.

Şekil 10. 4. Restorasyon öncesi C Blok'a ait cephe detayı (Url-4); Mekân Kadir Has Üniversitesi Starbucks Kafe; Kafe'ye ait cephe detayları

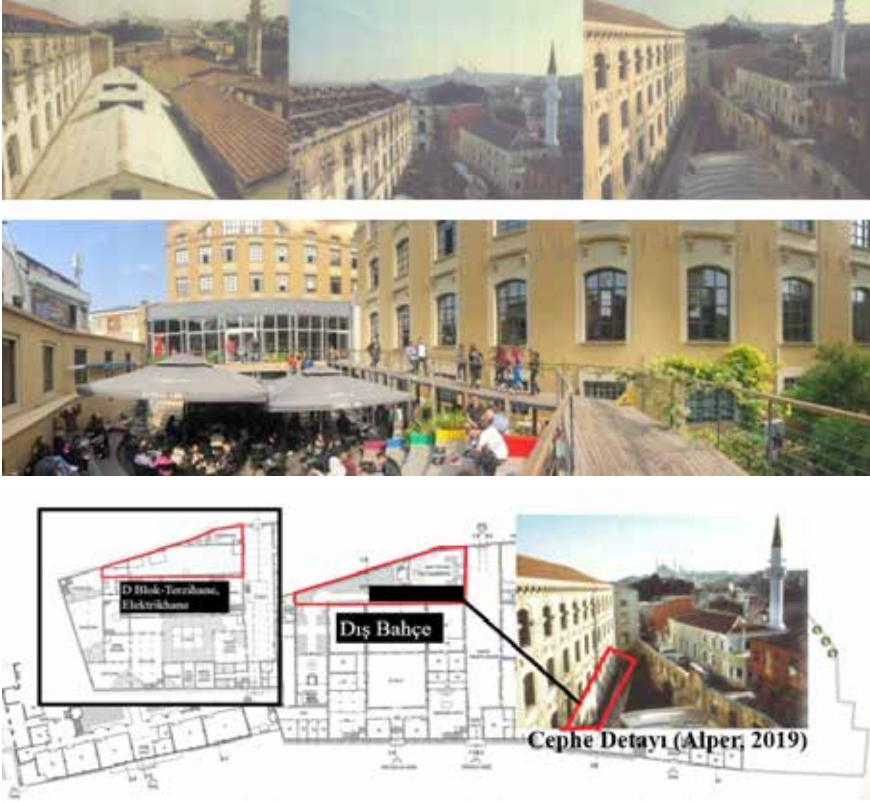
5. Mekân-Kadir Has Üniversitesi Geçit: Zemin katta, A, B Bloklarına ve Dış Bahçe'ye bağlanan, geçiş için kullanılmasının yanında aynı zamanda yapıya ait öğrenci girişlerinin de buradan sağlandığı, kafe işlevine de sahip olan ve bu sebeple de insan sirkülasyonu yoğun olan bir mekândır. Eski işleviyle iç avlu olarak kullanılırken, yeni işlevinde de Geçit adı verilerek bloklar arası bağlantı için kullanılmıştır. Bu mekânda tek açıklık bulunduğu için strüktür sistemi korunmaya çalışılsa da eski kullanımdaki merdiven ve köprüler iptal edilmiş ancak ilk haline benzetilerek çatı örtüsü yeniden ele alınmıştır. Çatı örtüsünün eskiye benzetilerek yeniden ele alınması ya da strüktür sisteminin korunmaya çalışılması her ne kadar eski kullanıma ait örnekler olsa da öğrenciler bu mekânın tarihselliğinden ziyade; camdan yapılan çatı örtüsüyle mekânın ferah ve rahat olmasından, toplu olarak zaman geçirmeye imkân vermesinden, birçok yere bağlantısı olması sebebiyle çok fazla kullanılır olmasından bahsetmişlerdir. Bu mekân, eski kullanıma öykünerek yeniden işlevlendirilmiştir. Dolayısıyla da bu yapının fabrika olarak kullanımına dair bilgisi olmayan bir kullanıcıda, mekânın tarihselliğine dair de bir öngörü oluşmadığı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle, her ne kadar tarihe öykünen bir mekân olsa da, tarihselliği algılatma başarısı, tarihi mekânlar (1. Mekân B Blok Fuaye, 2. Mekân Sesli Çalışma Salonu) ve tarihi sınırlı mekânlara (3. Mekân B Blok İç Avlu, 4. Mekân Starbucks Kafe) göre daha zayıf bulunmuştur.

Şekil 11. 1900'lü yılların başında çekilmiş G. Berggren'e ait fotoğrafta Geçit'te görünen köprü ve merdivenler (Cibali Broşür, 2018); 5. Mekân Kadir Has Üniversitesi Geçit; Geçit'e ait strüktür detayı

6. Mekân-Kadir Has Üniversitesi Dış Bahçe: Bu mekân, Geçit'ten köprüyle bağlanan ve aynı zamanda Üniversite'nin Nalıncı Kasım Sokak'tan girişiyle öğrencileri karşılayan mekândır. Eski işlevinde D Blok Terzihane, Elektrikhane olarak kullanılırken, restorasyon sonrasında kapalı mekândan açık mekân haline getirilmiştir. Dolayısıyla strüktür sistemi kaldırılmış ancak yıkılan D Blok sonrası, A Blok bodrum kat batı cephesi açığa çıkmış ve tarihsel sürekliliği sağlamak adına bu cephede devamlılık sağlanmıştır. Bu mekân, öğrencilerin açık mekân ihtiyacını karşılayabileceği tek yerdir ve öğrenciler genel anlamda oturma alanlarının azlığından, açık mekânın öğrenci kapasitesini karşılamadığından, küçük ve yetersiz olduğundan bahsetmişlerdir. Ancak Nalıncı Kasım Sokak'tan bu mekâna kontrollü olarak girişin sağlanması öğrencileri oldukça memnun etmekte ve ders öncesi ve ders aralarında bu açık mekânda çok fazla zaman geçirdiklerini belirtmişlerdir. Yapılan görüşmelerde, öğrencilerin hiçbiri bu mekândaki devamlılığı sağlayan cepheye dair bir yorumda bulunmamışlardır. 5. Mekân Geçit'le ilgili yorumlarda da belirtildiği gibi, bu mekânda da fabrika yapısıyla ilgili bilgisi olmayan öğrencilerin, bu mekândaki tarihselliği algılamadıkları sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak, tarihselliği algılatma başarısı, tarihi mekânlar (1. Mekân B Blok Fuaye, 2. Mekân Sesli Çalışma Salonu) ve tarihi sınırlı mekânlara (3. Mekân B Blok İç Avlu, 4. Mekân Starbucks Kafe) göre 5. Mekân Geçit'tekiyle benzer şekilde daha zayıf bulunmuştur.

Şekil 12. Restorasyon öncesi D Blok (Cibali Broşür, 2018); 6. Mekân Kadir Has Üniversitesi Dış Bahçe; Dış Bahçe'ye ait cephe detayı⁷

7 Şekil 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 ve 12’de bulunan 1998 yılına ait rölöve planları ile 1999 yılına ait restorasyon planları ve mevcut vaziyet planı, M. Alper’in Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası’ndan Kadir Has Üniversitesi’ne Bir Yeniden İşlevlendirme Örneği’ kitabından alınmıştır. Şekil 7, 8, 9, 10, 11 ve 12’ye ait güncel fotoğraflar Elif Kılıç tarafından çekilmiştir.

Sonuç

Yeniden kullanım; kullanılmayan, eski ya da günümüzde işlevi olmayan bir yapının farklı amaçlar için kullanılabilen bir yapıya dönüştürüldüğü bir süreci kapsamaktadır (Burton, 2014). Bu sürecin sonunda ise yapılan yeniden işlevlendirme çalışmasının, yapının yeni işleviyle birlikte kullanıcı beklentilerini, ihtiyaçlarını ve gereksinimlerini karşılaması ve aynı zamanda da, bu yapının yeni kullanımda eski kullanıma ait izler ve ipuçları taşıması beklenmektedir. Yani yeniden işlevlendirmede “mekânların taşıdığı tarihsel ve kültürel değerlerin yeni kullanıma aktarılması” beklenmektedir.

Alper’e göre (KHAS, b.t) *‘bu yapıda yapılan restorasyon çalışması dönemin yapı ve yapım tekniklerinin yansımalarını taşımakta, özgün mimari kimliğini korumaktadır. Yapı, her ne kadar değişen toplumsal ve ekonomik ilişkiler dikkate alınarak ve güncel koşullarla entegrasyonu sağlanacak şekilde restorasyon çalışması geçirse de korunması gereken kültür varlığını geleceğe aktarmada en uygun yol; en az müdahaleyle özgün biçimi korumaktır.’*

Bu bağlamda yapılan bu çalışmada; seçilen 6 mekânda tarihsel ve kültürel sürdürülebilirlik adına incelemeler yapılmıştır. 1. Mekândaki cam zemin, cephe detayları ile fabrikaya ait iş makinelerinin sergilenmesi, 2. Mekândaki ahşap çatının özgün hali, 3. Ve 4. Mekânlardaki cephe detaylarının fabrikayı anımsatan önemli detaylar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte belirlenen bu 6 mekânda da strüktür sisteminin aynen ya da kısmen korunduğu, mekânın mimari özelliklerinin ise küçük bölmeler ve eklemeler dışında çoğunlukla özgün haliyle bırakıldığı gözlemlenmektedir. Buna göre; mekânların özgün mimarisinin korunduğu, strüktür, malzeme, cephe bileşenleriyle fabrikaya ait izlerin yeni kullanıma aktarıldığı gözlenmiştir. Böylece yapılan müdahalelerle dönemin sahip olduğu kültürel ve tarihi değerler korunmakta, yeni kullanımda ise bu özgün değerler okunabilmekte ve algılanabilmektedir. Yapılan ekler, malzemeler ve sistemler ise günceli yansıtabilecek şekilde tasarlanmış ve kullanılmıştır.

Ancak kullanıcılarla yapılan görüşmeler doğrultusunda, öğrencilerin bu tarihsel ipuçlarını mekânların tümünde aynı düzeyde algılamadığı sonucuna varılmıştır. Buna göre; öğrencilere fabrikayı anımsatan en belirgin tarihi izler ‘cam zemin altındaki sarnıç kalıntıları, fabrikaya ait iş makineleri ve ahşap çatının orijinal halidir. Fabrikaya ait orijinal cephe detayları ile strüktüre ait detaylar öğrencilerde farkındalık yaratmamıştır. Öğrenciler bu detaylardan çok mekânın kendilerinde uyandırdığı hisleri (ferah, samimi, gürültülü, kalabalık v.b.) yorumlamıştır. Bu doğrultuda “mekânların ‘işlev, strüktür, malzeme, cephe ve makineler’ bileşenleri üzerinden numaralandırma tablosu” sonucu tarihi, tarihi sınırlı ve tarihe

öyküner mekânlar olarak yapılan sınıflandırmaya göre bir mekânda eski kullanıma ait izlerin yeni kullanıma yansıtılma oranı ne kadar fazla olursa kullanıcılar tarihselliği o oranda daha iyi algılar” önermesi kullanıcılarla yapılan görüşmelerle desteklenmiştir.

Sonuç olarak yapılan incelemeler ve gözlemler doğrultusunda; fabrikadan üniversiteye dönüşen bu yapının yapılan restorasyon çalışmasında “en az müdahale” ilkesine sadık kalındığı, yapılan müdahalelerin özgün olanın önüne geçmediği, yeninin özgün olandan ayırt edilebilecek şekilde eklendiği, eski kullanımdaki tarihi öğeleri yeni mekânlara aktarmada yüksek hassasiyet gösterdiği gözlenmiştir.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. (2019). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. (11.Baskı). İstanbul: Yem Yayınevi, 90-158.
- Alioğlu, F., Alper, B. (1998). Cibali Tütün Fabrikası: Sanayi yapısından üniversiteye. *İstanbul Dergisi*, 27, 40-48.
- Alper, M. (2004). Dünü ve Bugünü ile Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası, S.F.Göncüoğlu (Editör). *Dünü ve bugünü ile Haliç sempozyumu: 22-23 Mayıs 2003 Cibali İstanbul*. (Birinci Baskı). İstanbul. Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 33-40.
- Alper, M. (2008). Tarihin Küçük Kardeşi, T.Soykan (editör). *Natura Dergisi*, 24, 54-62.
- Alper, M. (2019). *Cibali Tütün Fabrikası'ndan Kadir Has Üniversitesi'ne bir yeniden işlevlendirme örneği*. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 1-217.
- Burton, B. (2014). "Adaptive Reuse of commercial buildings" Building Science Forum, Available at <http://www.monstercommercial.com/adaptive-reuse-of-commercialbuildings/>
- Cengizkan, N.M. (2006). Endüstri mirası yapılarında yeniden işlevlendirme: "İş"i Biten Endüstri Yapıları Ne "İş"e Yarar? *Dosya Dergisi*, (3), 4-5.
- ÇEKÜL. (2010). *Yerelden ulusala, ulusaldan evrensele koruma bilincinin gelişim süreci*. İstanbul: ÇEKÜL Vakfı, 23-25.
- Çoban, G., Kalaycı D., P. (2019). Sustainability Perception Of Users The Vernacular Houses Refunctioned For Public Use: A Study On Three Particular Buildings At The Historic City Centre Of Afyonkarahisar 1, L.G. Kaya (editör). *New Horizons in Architecture, Planning and Design*. Ankara: Gece Akademi Yayınları, 139-168.
- Çulha, Z. (2017). *Emeğin Mekânı: Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası (2017-2018 Sergi Broşürü)*. RHM: İstanbul, 1-28.
- Erder, C. (2018). *Tarihi Çevre Algısı*. (Birinci Baskı). İstanbul: YEM Yayınevi, 277-278.
- Ersen, A. (2012). Sir Bernard Feilden 1919-2008 Koruma mimarları için anıt bir anı. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, (9), 3-11.
- Güney, E.D., Büyükarıslan, B. (2013). Endüstriyel miras yapılarının yeniden işlevlendirilme süreci ve İstanbul Tuz Ambarı örneği. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 6(2), 31-58.
- İnternet: ICOMOS. (1987). Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (1987). URL-1: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0627604001536681570.pdf, Son Erişim Tarihi: 25 Mart 2019.

- İnternet: DOCOMOMO. Hakkında. URL-1: <http://www.docomomo-tr.org/hakkında> Son Erişim tarihi: 21.12.2018.
- İnternet: DOCOMOMO. Hakkında. URL-1: <http://www.docomomo-tr.org/uploads/2020/04/889371fd181314f80bd49823362bd47b.pdf> Son Erişim tarihi: 17.12.2020.
- İnternet: URL-3: <https://gis.fatih.bel.tr/webgis/> Son Erişim Tarihi: 01.10.2020.
- İnternet: URL-4: https://www.youtube.com/watch?time_continue=23&v=bEp0qpo_h8s Erişim Tarihi: 27.03.2019
- Kadir Has Üniversitesi. *Tütün işleyen fabrikadan bilim üreten üniversiteye: Cibali Broşürü*. İstanbul: KHAS, 1-23 (TURES Mimarlık).
- Kalaycı D., P., Utku, T. (2016). Konuttan dönüştürülmüş kafelerde kullanıcı memnuniyeti: Konya Kent Merkezinden Bir Örneklem. *Megaron Dergisi*, 11(3), 344-358.
- Köksal, G., Kargın H. (2004). Haliç'teki Endüstri Mirası'nın Geçmişi ve Geleceği, S.F. Göncüoğlu (Editör). *Dünü ve bugünü ile Haliç sempozyumu: 22-23 Mayıs 2003 Cibali İstanbul*. (Birinci Baskı). İstanbul. Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 432-443.
- Köksal, G. (2012). Endüstri mirasını koruma ve yeniden kullanım yaklaşımı, *Güney Mimarlık Dergisi*, 8, 18-23.
- Mutlu, N.E. (2018). Bir Devrim, İki Zıtlık: Tarihten Günümüze Endüstri Arkeolojisi. *Arredamento Dergisi*, (326
- Saner, M. (2012). Endüstri Mirası: Kavramlar, kurumlar ve Türkiye'deki yaklaşımlar, *Planlama Dergisi*, (52), 52-65.
- Uçar, B. (2013). *Endüstriyel Miras ve Yeniden İşlevlendirme Kavramları Kapsamında Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'nın İrdelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 4-23.

Bölüm 16

DİSİPLİNLERARASI TEMEL TASARIM ÇALIŞMASI: DOLULUK/BOŞLUK KAVRAMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Gözde ZENGİN
Deniz SHEIBANIAGDAM
Pınar ATLI DANAPINAR
Anıl ERTOK ATMACA

---

1 1 Gözde ZENGİN, Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü, Karabük/ TÜRKİYE. gozdecakir@karabuk.edu.tr

2 Deniz SHEIBANIAGDAM, Öğretim Görevlisi, Karabük Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü, Karabük/ TÜRKİYE. danizsheibaniagdama@karabuk.edu.tr

3 Pınar ATLI DANAPINAR, Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü, Karabük/ TÜRKİYE. pinaratli@karabuk.edu.tr

4 Anıl ERTOK ATMACA, Doçent Dr., Karabük Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Resim Bölümü, Karabük/ TÜRKİYE. anilattmaca@karabuk.edu.tr

1. GİRİŞ

Eğitimde disiplinlerarası çalışma, öğrenme verimini artırmak adına içinde barındırdığı disiplinlerin birlikte çalışarak yeni bilgiler üretme çabasını içerir. Bu disiplinlerin birbirlerinden yararlanarak yeni bilgiler hatta yeni disiplinler üretebileceği düşünülmektedir. Jacobs (1989) disiplinlerarası çalışmayı bir kavramın ya da sorunun araştırılması amacıyla farklı disiplinlerin birbirlerinin yöntem ve bilgisinden yararlanması olarak tanımlarken, Erickson (1995) disiplinlerarası çalışmayı birden fazla disiplinin kavramsal entegrasyonu olarak tanımlamaktadır.

Mimarlık, İç mimarlık, Endüstri Ürünleri Tasarımı ve Şehir Bölge Planlama gibi bölümlerin müfredatlarına bakıldığında birinci sınıf eğitiminde temel tasarım eğitimi derslerinin yer aldığı görülmektedir. Resim, Heykel, Grafik Tasarımı, Seramik ve Baskı gibi bölümlerin müfredatlarına bakıldığında ise birinci sınıf eğitiminde temel sanat eğitimi derslerinin yer aldığı görülmektedir. Bu derslerin amaçları incelendiğinde; temel tasarım eğitimi için öğrenciden bağımsız tasarım yapabilme edimini gerçekleştirebilmek adına tasarım felsefesini özümsemesi, temel ilkelerini, prensiplerini görsel uygulamalar ile anlaması ve çok boyutlu düşünebilmesi beklenmektedir. Temel sanat eğitiminde de temel tasarıma benzer olarak temel tasarım ilke ve prensiplerinin görsel uygulamalarla anlaşılması; öğrencilerin algılama, çözümlenme ve yorumlama yeteneklerinin gelişmesi ve bu öğeleri sanat çalışmalarında uygulaması amaçlanmaktadır. Temel tasarım eğitimi için Yurtsever ve Çakır (2012) daha önce bilinçli olarak tasarım yeteneğini hiç kullanmamış öğrencilerin çok boyutlu düşünme konusunda sıkıntı yaşadıklarını ve bu durumun önüne temel tasarım eğitiminde disiplinlerarası çalışma ile geçilebileceğini vurgulamaktadır.

Hem temel tasarım hem de temel sanat eğitiminde birinci sınıf eğitiminin ortak dilini temel tasarım ilkeleri oluşturmaktadır. Bu ilkeler; denge, hiyerarşi, örüntü, ritim, doluluk/boşluk, orantı, vurgu, hareket, uyum ve kontrast gibi kavramlardan oluşmaktadır (Yaşar, 2015). Ortak dil kullanılmasına rağmen bölümlerin amaçları doğrultusunda proje uygulamalarında temel farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin resim bölümünün temel sanat eğitiminde ağırlıklı olarak iki boyutlu uygulamalar yer alırken endüstri ürünleri tasarımı bölümünün temel tasarım eğitiminde ağırlıklı iki ve üç boyut üzerinden devam etmektedir. Bir diğer farklılık da temel sanat eğitiminin çıktıları biricik iken temel tasarım eğitiminin çıktıları tekrar tekrar üretilebilir olmaktadır.

Temel tasarım ilkelerinden biri olan doluluk/boşluk kavramı, adından da anlaşılacağı üzere iki zıt parçadan oluşmaktadır. Aslında söz konusu olan doluluğun ya da boşluğun kendisi değildir. Çünkü ikisi de tek başına anlam taşımaz, ancak yan yana gelince biri diğerini ortaya çıkarır.

Temel tasarım eğitiminde öğrencinin boşluğu öne çıkarabilmesi için bilinçli bir şekilde doluluğu kullanabilmesi ve bunun tersi olarak doluluğu boşluk vasıtası ile vurgulayabilmesi beklenmektedir. Ayrıca doluluklar arasında, boşluklar arasında ve dolu ile boş arasında ilişki kurup doluluk ve boşluk dengesini kurabilmesi gerekmektedir. Temel tasarım eğitiminde doluluk/boşluk kavramı genellikle üçüncü boyutta uygulamalar ile çalışılırken temel sanat eğitiminde bu kavram iki boyutta leke olarak çalışılmaktadır. Bu çalışma kapsamında temel tasarımda bu kavram hacimle ele alınırken temel sanat eğitiminde renkle ele alınacaktır.

Yıldırım (1996) disiplinlerarası çalışmada en yüksek verimin bu çalışmayı gerçekleştiren eğitimcilerin birlikte çalışmasından doğduğunu vurgulamaktadır. Yıldırım (1996)'ın da tavsiye ettiği disiplinlerarası çalışmanın önemi doğrultusunda Karabük Üniversitesi Endüstri Ürünleri Tasarımı ve Resim Bölümünün gerçekleştirdiği çalıştay kapsamında bölümlerin temel tasarım ve temel sanat eğitimcileri bir araya gelerek doluluk/boşluk kavramını irdelemişlerdir.

Bu çalıştay ile öğrencilerin temel tasarım ilkelerinden doluluk/boşluk kavramını farklı disiplinlerin bakış açılarıyla deneyimlemesi amaçlanmıştır. Çalıştay kapsamında, temel tasarım eğitiminde doluluk/boşluk kavramının üç boyutta algılanması, doluluk/boşluk kavramının renkle vurgulanması, doluluk/boşluk kavramının hacimle vurgulanması ve iki farklı disiplinden gelen öğrencilerin ortak kavramı birlikte yorumlayabilmesi ulaşılabilecek temel hedefler olarak belirlenmiştir.

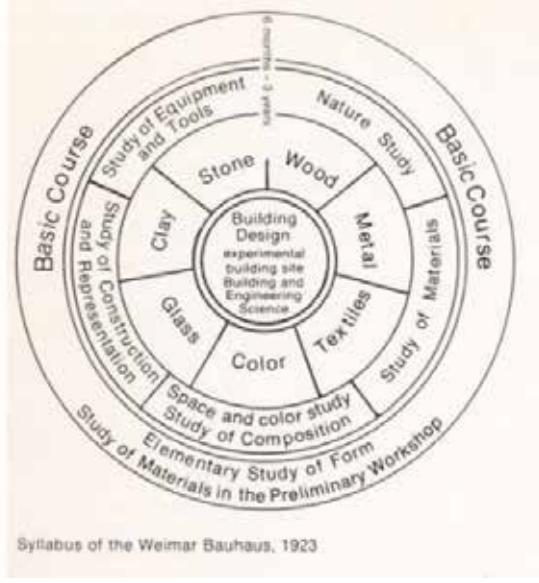
1.1. Temel Tasarım Eğitimi

Adını Yunanca “temelion” kökünden gelen, “temele özgü” anlamında basic kelimesi ve “olarak tasarlamak” anlamına gelen design kelimesinden alan temel tasarım eğitiminin odağı tasarım kavramıdır. Bu odak doğrultusunda tasarım kavramı, 20. yüzyılda giderek daha önemli bir hale gelmiş ve bağımsız bir disiplin olarak gelişmiştir. Bu anlamda dersin ana teması olan tasarım kelimesi nesnelere kurulan en temel iletişim biçimi ve bir süreç anlamına gelmektedir. Tasarım, zihinde tasarlanan bir düşüncenin eyleme geçirilirken eser haline gelmeden önceki ilk şeklidir. Tasarlama sonucunda ortaya çıkan çalışmanın öncelikle anlam ifade etmesi beklenir, bunu yaparken öğrenci görsel tasarım eleman ve ilkelerinden yararlanmak zorundadır.

Temel tasarım eğitimi, mimarlık ve güzel sanatlar fakültelerinde bulunan bölümlerin birinci sınıf ders müfredatında yer almaktadır. Bu bölümlere başlayan öğrenciler genelde uygulamalı derslerin ağırlıklı olmadığı bir eğitim sisteminden geldikleri için temel tasarım dersi tasarım eğitimine giriş için büyük bir öneme sahiptir.

Dersin içeriği ve derste uygulanan yöntem, günümüzde farklı ülkelerde bulunan birçok tasarım okulunda Bauhaus ekolünü takip etmektedir (Boucharenc, 2006). Türkiye’de ODTÜ, İTÜ, Marmara ve Anadolu gibi üniversitelerde de dersin içeriği ve derste uygulanan yöntem, ihtiyaçlar, koşullar ve bazen kısıtlamalardan dolayı zaman içinde evrilmiş olsa da Bauhaus ekolünün etkisi mimarlık ve tasarım fakültelerinde karşımıza çıkmaktadır (Erdoğdu ve Sarıoğlu, 2016; Esen, Elibol ve Koca, 2018).

Gelişen teknoloji ile birlikte toplu üretimin oluşturduğu şartlara ayak uydurabilmek için zanaat ve sanatı birleştirmek amacı ile kurulan Bauhaus okulu, tasarımın modern eğitimde temel taşı oluşturmuştur. Bauhaus akımının kurucusu Gropius’un geliştirdiği dairesel müfredat diyagramı okulda sunulan eğitimin içeriğini göstermektedir (Şekil 1). Bu diyagrama göre okula kayıt yapan öğrenciler ilk altı ayda *Vorkurs* (hazırlık dersi) eğitimini almaktaydı.

Şekil 1. Gropius’un geliştirdiği dairesel müfredat diyagramı (İtten, 1975)

Dersin amacı öğrencilerin sahip oldukları önyargılardan kurtularak öznel algılarını aracılığıyla yeni fikirler üretmelerini sağlayarak yaratıcılıklarını geliştirmektir. Sanatçı ve zanaatkardan oluşan hoca ekibi, öğrencilerin bir yandan yaratıcılık diğer yandan ise malzeme ve teknik bilgi elde etmelerini sağlamaktaydı. Dersin eğitiminde uygulanan yöntemin kökeni Froebel’in “yaparak öğrenme” yöntemine dayanmaktadır (Lerner, 2005). Dersin içeriği, Bauhaus’ta bu dersin ilk yürütücüsü olan İtten’in *Design and Form* kitabında gösterdiği şekil, renk, doku, ışık ve ritim gibi temel öğeleri kapsamaktadır.

1.2. Temel Sanat Eğitimi

Temel sanat dersi çeşitli teknik, yöntem ve malzeme ile farklı kompozisyonlar üretmeyi hedefler. Bu dersin desteği ile öğrenci sanatsal yaratıcılığını kullanarak algıladıklarını ve düşündüklerini, deneyerek ve kurgulayarak sanat objesi ile ifade etmeye çalışır. Bu çabaların temelinde estetik kaygı ve sanatsal ifade yatar. Ders kapsamında; görme biçimleri ile form oluşturma, el becerisinin geliştirilmesi, yaratıcılığın yanında icat etme becerisinin de ortaya çıkması ve bunun alışkanlığa dönüştürülmesi beklenmektedir. Dersin temel amacı; göz ve el becerilerinin sanatsal bilince erişmesi, form oluşturabilme, yaratıcılığı en üst seviyede kullanabilme çabası, malzeme ve fikri anlamlı bütünlere dönüştürebilme durumunu sağlamaktır. Ertok Atmaca (2011: 1847)'ya göre tasarım sürecinde öğrencilerin yaratıcı bir biçimde düşünmelerinin yanında gelişmiş el becerilerine sahip olması da önemlidir. Aslında tasarım sürecinin özünü her ne kadar yaratıcı düşünme becerisi oluştursa da öğrencinin bu süreçte kullanacağı en uygun malzemeyi seçmesi ve tasarımında bu malzemeyi kullanması gerekmektedir. Sanat eğitimcisi ise bu bilgileri vererek, öğrencinin tüm teknikleri kullanarak en iyi şekilde uygulamayı gerçekleştirmesinde kılavuzluk görevi yapar.

Kökene Japon sanat eğitimi sistemine dayanan görsel tasarım öge ve ilkeleri Arthur Wesley Dow'un 1899 tarihli "Kompozisyon: Öğrenci ve Öğretmenlerin Kullanımına Yönelik Sanat Yapısında Bir Dizi Egzersiz" kitabında örnekler verilerek tanımlanmıştır. Yazar bu kitapta sanat eseri yaratımında sistemli bir analiz ve öğretilbilirlik yolu bulmaya çalışmıştır. Yazara göre üretimi gerçekleştiren sanatçı ya da tasarımcı bu süreçte kullandığı öğeleri simetri, tekrar ve bütünlük gibi kavramları ürününde birleştirmeye çalışır. Kitabı birçok Amerikan sanat ve tasarım okulunda okutulan Dow'un geliştirdiği kavramlar birçok sanat ve tasarım eğitimi programlarında kullanılmıştır (Becer, 2005:64).

Temel sanat dersi ülkemizde ilk olarak 1957 yılında kurulmuş olan İstanbul Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulunda uygulamalı ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Temel sanat eğitimi ise 1960'lı yıllarda İstanbul Teknik Üniversitesinde, Yıldız Akademisinde ve ODTÜ Mimarlık Fakültesinde okutulmuştur. 1969 yılında kurulan 19 akademinin mimarlık bölümlerine, 1970'li yıllarda ise İstanbul Güzel Sanatlar Akademisine ders olarak girmiştir. Resim-iş öğretmeni yetiştirme amacıyla kurulan, Türkiye'nin en eski okulu Gazi Eğitim Enstitüsünde okutulan Form ve İnşa dersleri; 1974'te okul dört yıllık eğitim programına geçtiğinde "Temel Sanat Eğitimi" adlı ders ilk kez eğitim programına alınmıştır. Programda temel sanat eğitimi, sekiz farklı alanda, her alan için farklı sanatçı-egitimcilerle uygulanmıştır (Ertok Atmaca, 2011). Uluslararası alanda yaygın adı "Basic Design (Temel Tasarım)" olan bu ders, ülkemizde temel sanat eğiti-

mi olarak adlandırılmış ve uzun bir süre bu isimle okutulmuştur. YÖK'ün 1982'de Güzel Sanatlar Fakültelerini oluşturmasıyla; Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulları, resim alanında öğretmen yetiştiren kurumlar ve güzel sanatlar akademilerinin programlarıyla, temel tasarım dersinin programı da yeniden tasarlanmıştır. Böylece tüm bu kurumların birinci sınıflarında temel tasarım eğitimi dersi verilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte bu ancak ders, temel sanat eğitimi, temel tasarım ve temel plastik sanatlar eğitimi gibi farklı isimlerle ve benzer içeriklerle okutulmaktadır.

1.3. Boşluk/Doluluk Kavramları

Çalışmanın dayandığı ilkeler olan doluluk ve boşluk, sanat ve tasarım içinde plastik eleman/değer olmanın da ötesinde kavramsal olarak da kendine yer bulmuştur. Hatta boşluk ve doluluğu plastik değer ve kavramsal olarak bir bütünü oluşturan iki ana unsur olarak değerlendirmek de mümkündür.

Boşluk ve doluluk iki zıt kavram olarak var ve yok, ses ve sessizlik, söz ve suskunluk, pozitif ve negatif, form ve zemin, yeryüzü ve gökyüzü, bilinen ve bilinmeyen gibi kavramlarla anlam olarak da derinleştirilebilen ya da bu kavramlarla paralellik gösteren bir tasarım ilkesidir.

Plastik değer olarak boşluk ve doluluk sanat için kuşkusuz çok önemlidir. Fakat sanat kavramsal olarak da boşluğu ve doluluğu anlamaya, anlamlandırmaya ve anlatmaya çalışmıştır. Bunlardan belki de en doğrudan kavrama adanmış olan çalışmalar Yves Klein ve Fernandez Arman'ın Boşluk ve Doluluk sergileridir. Kısaca bu sergilerden bahsetmek sanatsal anlamda kavramları gözlemlemek için bize farklı bir bakış açısı sağlayacaktır.

1960 sonrası dünyada pek çok bilimsel, teknolojik ve sosyolojik değişim yaşanmıştır. Bu değişimlere bağlantılı olarak sanat anlayışları da çeşitlenmiş ve yeni akımlar ortaya çıkmıştır. Sanayiinin hızlı gelişimi sanatçının nesneye olan bakışını yeniden şekillendirmiş böylelikle 'hazır nesnelere'in sanat üretimi aracı hatta sanat nesnesi olduğu görülmüştür. Sanatçının sarf ettiği el işçiliğinin yerini hazır nesnelere alırken sanatsal anlatı da 'kavramsal' boyuta taşınmıştır. Dönemin önemli akımlarından olan Yeni Gerçekçilik akımı çerçevesinde birçok çalışma üreten Yves Klein ve Fernandez Arman'ın Boşluk ve Doluluk sergileri çalışmamızın odağındaki kavramları hem bir sanat nesnesi olarak sunmuş hem de kavramlara yeni bir bakış açısı kazandırmışlardır. Yves Klein'in Iris Clert Galeri'de 1958'de gerçekleştirdiği "Boşluk" sergisi ve Fernandez Arman'ın 1960'ta yine aynı galeride gerçekleştirdiği "Doluluk" sergisi birbirine atıfta bulunan iki sergidir. Söz konusu sergiler kendi dönemleri içerisinde izleyicisini boşluk ve doluluk kavramlarının sınırlarını tekrar sorgulamaya zorlamıştır (Boyras ve Cantürk, 2013:125).

Şekil 2. Yves Klein, *Boşluk*, 1958

Şekil 3. Fernandez Arman, *Doluluk*, 1960

Klein'in "The Space/Boşluk" isimli sergisinin bağlı olduğu akıma paralel olarak taşıdığı en önemli öge; "fiziksel bir mekânın var olmasını sağlayan özelliklerin hayali bir mekân/eser yaratmak amacıyla da kullanılıp kullanılmayacağını sorgulanmasıdır." Sanatçının 1958'de Iris Clert Gallery'de gerçekleştirdiği "Boşluk" adlı sergisi kapsamında sergi salonunun duvarları beyaz renge boyanmış ve salon tamamen boşaltılmıştır. Böylelikle sanatçı beyaz ve boş bir salonu sergilemiş; "galeriyi sanatın kendisi olarak ele almış ve sanat adına metafiziksel bir alan yaratmıştır". Arman ise 1960 gerçekleştirdiği Doluluk sergisinde aynı galeriyi tümüyle ıvır zıvır da denebilecek hazır nesnelere tıka basa doldurmuştur. Tümüyle içeri girilemeyecek ölçüde doldurulmuş olan galeri "adeta cam ve metalden oluşturulmuş bir kafes içindeki "yığıntıya" benzemiştir" (Boyras ve Cantürk, 2013:130-132). Böylelikle her iki sanatçı da boşluk ve doluluğun potansiyellerini, sınırların esnekliğini ve katılığını, 'içeriye' ve 'dışarıya' sorgulamışlardır.

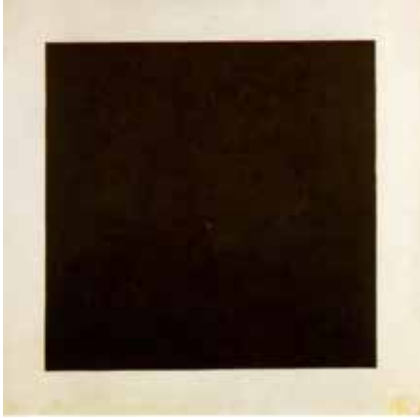
Şekil 4. Petra Blaisse, *"Inside Outside"*, Guggenheim Museum, 2009

Mimar Frank Lloyd Wright'ın tasarladığı 1959 tarihli Guggenheim Müzesi binasının merkezini "sonsuz spiral" da denilen etkileyici merkezi boşluk oluşturmaktadır. Binanın 50. yıldönümü nedeniyle düzenlenen ser-

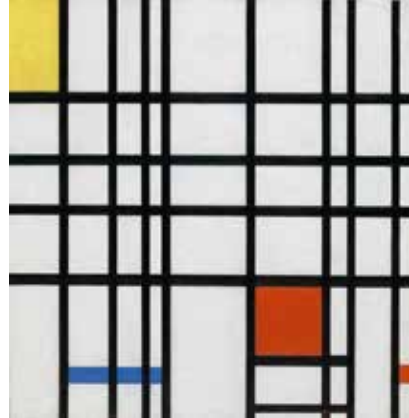
gilerde 200 mimar, sanatçı ve tasarımcı tarafından üretilmiş birçok etkile-yici proje gerçekleştirilmiştir. Bu projelerin kiminde boşluk hayali olarak yer değiştirmiş, kiminde hacmi iki katına çıkarılmış kiminde düzleme açıl-mış, kimilerinde içi çeşitli tasarımlarla doldurulmuştur. Genel olarak bakıldığında projelerin birçoğunda ‘boşluk’ proje sahipleri sanatçı, tasarımcı ve mimarlar tarafından projelerini gerçekleştirmek için bir esin kaynağı ve boş bir ‘alan’ olarak kullanılmıştır. Oysa söz konusu projede yer alan sanatçı/tasarımcılardan Petra Blaisse, mimari açıdan hem bir ihtiyaç hem de bir ifade biçimi olarak yer alan bu boşluğu nesneleştirerek, boşluğun kendisine bakmamızı sağlamıştır. Spirali binanın geri kalanından ayırarak boşluğu bir heykel gibi sergilemiştir. Yukarı doğru uzanan boşluğa sınırı olan tüm yüzeyler olduğu gibi bırakılırken boşluk dışındaki bütün yüzeyler siyah kumaşla kaplanmıştır. Böylelikle boşluğun daha çok ışık alması sağ-lanarak dikkatin tamamen boşluğa yoğunlaşması sağlanmıştır. Duvarlarda yer alan sanat eserlerin de siyah kumaş altında kalmasıyla boşluk tüm du-yularla, hiçbir sapmaya uğramadan algılanabilmiş; heykelleşen boşluk tüm hafifliğiyle sergilenmiştir (Yılmazgil ve Kuster, 2010).

Sanatçı boşluğu dolulukla çevrenmiş bir heykel gibi sunmuş; yani boşluğu bir form gibi değerlendirerek dolu alanı tekdüzeleştirip bu boşluğa zemin yaratmıştır. Burada heykelleşen ‘boşluk’ pozitif alan, zeminleşen mimari ise negatif alan haline gelmiştir.

Buraya değin yer alan sanatsal örnekler kavramsal ve üç boyutlu üre-timler üzerinden verilmiştir. Boşluk ve doluluk ilkeleri iki boyutlu sanat çalışmalarında da aynı değerde sorgulanmıştır.

Şekil 5. Malevich, Siyah Kare, 1915

Şekil 6. Piet Mondrian, Composition with Yellow, Blue and Red, 1937-42

Batı sanat tarihinde modern sanatın başlangıcından itibaren boşlu-ğun doluluk karşısındaki tamamlayıcı ve tanımlayıcı anlamı birçok farklı sanatçı tarafından konu edinilmiştir. Bu bağlamda yokluğun ve varlığın kavram olarak karşılıklı etkileşimini sorgulayan ilk sanatçılardan biri Ma-

leviç olmuştur. Süprematist manifestosunda “Siyah Kare” isimli resmini tanımlarken “*sanatı sıfır noktasına taşıdığını*” belirtmiştir. Beyaz zemin üzerine siyah bir kare yaptığı bu resimde “*varlığın karşısına, yokluğu (sıfır noktasının) sonsuz olasılıklarını koyduğunu*” söylemiştir. Dolu ve boşu iki boyutlu yüzey üzerinde kusursuz bir düzende yaratan diğer bir sanatçı ise Mondrian’dır. Modrian’ın resimlerinde dolu ve boş neredeyse matematiksel olarak hesaplanarak dengelenmiştir (Kara, 2016).

Şekil 7. Hans-Peter Feldmann, *Two Girls with Shadows*, 2004

Günümüzde sanatsal üretimine devam eden ve boşluğu bir merak unsuru olarak değerlendiren Hans- Peter Feldmann da doluluk ve boşluğu kavramsal boyutta değerlendirmiştir. Sanatsal üretimlerinde malzeme konusunda sınırsız bir yelpaze sunan sanatçı fotoğraflara çeşitli müdahaleler yaparak yeniden anlamlandırdığı da görülür. Sanatçının 2016’da Berlin’de 75. sanat yılı şerefine gerçekleştirilen retrospektif sergisinde yer alan birçok fotoğrafta eksiltmeler yaparak görseli yeniden biçimlendirmiştir. Görsellerin belirli bölgelerini örneğin portre fotoğrafında yüzün olduğu bölgeyi kesip çıkararak bu kısmın doldurulması işini izleyiciye bırakmıştır. İzleyiciye yarattığı boşluğu ‘*herkes/herşey olabilir*’ niteliğinde bir potansiyel düşünme alanı olarak sunmaktadır.

Yapıtına her türlü kategorize etme ve anlam yüklemekten kaçınarak izleyiciyi kendi resimsel dünyası ve algısı ile karşı karşıya getirir. Çünkü sanatsal anlamın yalnızca izleyicinin yorumuyla ortaya çıkacağına inanmaktadır. Dolayısıyla, bireysel deneyimlere, geleneklere ve beklentilere bağlı olarak son derece tartışmalı, değişken bir düzlem yaratmış olur (Feldmann, 2016). Sonuç olarak sanat için boşluk ve doluluk kavramları özellikle 1960 sonrasında yalnızca bir tasarım ilkesi olmaktan öteye geçmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışmanın Deseni

Disiplinlerarası Temel Tasarım Çalıştayı: Doluluk/Boşluk Kavramı adlı bu çalıştay, Karabük Üniversitesi Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü temel tasarım dersini ve Resim Bölümü temel sanat dersini alan öğrenciler ile gerçekleştirilmiştir. Çalıştay hazırlıklarında temel tasarım eğitimi veren yürütücüler Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Gözde Zengin ve Öğr. Gör. Deniz Sheibaniagdam; Resim Bölümünden Doç. Dr. Anıl Ertok Atmaca ve Dr. Öğr. Üyesi Pınar Atlı Danapınar birlikte çalışmışlardır.

Çalıştay kapsamında ilk olarak Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümünde temel tasarım eğitimi derslerini almış ve başarı ile tamamlamış 20 öğrenci ve Resim Bölümü temel sanat eğitimi derslerini almış ve başarı ile tamamlamış 20 öğrenci seçilmiştir. Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü öğrencilerinin seçiminde dolu/boş kavramını üç boyutlu çalışmış olma, Resim Bölümü öğrencilerinin seçiminde aynı kavramı iki boyutlu çalışmış olma şartı aranmıştır. Seçim koşulu sağlayan öğrenciler arasından gönüllülük esasına göre yapılmıştır.

Bu çalışma aynı zamanda KBÜBAP-18-DS-160 proje numarası ile Karabük Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir.

2.2. Çalışma Öncesi Hazırlık

Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümünde temel tasarım eğitimi alan öğrencilere 30x30x30 cm gaz betonlar verilmiş ve oyma kalemleri yardımıyla bu bloklarda tanımlı boşluklar elde etmeleri istenmiştir. Boşluk kavramının ifadesinde gaz betonların %60 oranında doluluk içermesi koşul olarak verilmiştir. Çalışmanın bir diğer koşulu, gaz betonların doluluk/boşluk tasarımı ile kazanacağı karmaşık geometri için, küpün geometrik analizinden yararlanılması ve bu geometrik referanslarla çalışılmasıdır. Küp biçiminin, en azından köşeleri görsel olarak tamamlayıcılığı gözetilerek algılanabilir kılınması istenmiştir.

Çalışmada boşluğun ve doluluğun birbirleri ile karşılıklı olarak bir bütün oluşturması beklenmiştir. Boşluk ve doluluğun eşdeğer ve birbirlerini oluşturan öğeler olarak ele alınması istenmiştir. Hem boşluğun hem de doluluğun süreklilik taşıması değerlendirme kriterlerinden biri olarak belirlenmiştir. Üç boyutlu olarak tasarlanan bir nesnenin farklı yönlerden izlenebilme potansiyeli, tasarımın bütünlüğü içerisinde farklı bakış açılara göre değişkenliğin sağlanmasına olanak tanımaktadır. Öğrencilerden çalışmada değişimin getirdiği ilgiyi artırıcı bu olanağı kullanmaları beklenmiştir.

Boşluklar elde edilirken gaz beton bir bütün olarak ele alınmış ve doluluk/boşluk tasarımında tüm temel tasarım ilkelerinin göz önünde bulundurulması beklenmiştir. Her öğrenci proje sonunda iki adet gaz beton teslim etse de süreç içerisinde daha fazla gaz beton ile çalışmalar yaparak hem konuyu anlanmaya hem de malzemenin sınırlarını keşfetmeye çalışmışlardır. Gaz betonların tasarlanması ve üretilmesi toplamda altı hafta sürmüştür. Proje başlangıcında öğrencilerden tanımlı boşluklar istendiğinde bu kavramı “delik” kavramı ile karıştırdıkları gözlenmiştir. Stüdyoda verilen kritikler doğrultusunda yeniden proje yapmaya devam eden öğrenciler boşluk kavramını algıladıklarında bu defa boşluğun sınırlarını tanımlarken malzemenin sınırları algılamaya başlamışlardır.

Çalışılan altı haftanın sonunda her öğrenci çalıştığı gaz betonlardan ikisini teslim etmiş ve başarılı olan gaz betonlar çalıştayda kullanılmak üzere ders yürütücüleri tarafından seçilmiştir.

Şekil 8. Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü öğrencilerinin gaz beton çalışmaları

Gaz beton çalışması tamamlandıktan sonra Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü temel tasarım eğitimi dersi yürütücüleri ile Resim Bölümü Temel Sanat dersi yürütücüleri görüşmeler gerçekleştirerek çalıştay alanı, sergi alanı, gaz betonların boyanmasında ve yapıştırılmasında kullanılacak renk ve malzeme seçimi gibi konularda görüş birliği sağlanmıştır. Malzemelerin temini ile birlikte çalışmanın tarihi ve katılacak öğrenci gruplarına karar verilmiştir.

2.3. Çalıştay

Çalıştay, 19 Şubat 2019 tarihinde Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma sabahında öğrenciler ile birlikte çalışma alanı olan Fakülte öğrenci girişi düzenlenmiştir. Çalışmanın yapılacağı masaların altına naylon örtü serilmiştir. Böylece

hem alanın kirlenmesi engellenmiş hem de çalışma alanı tanımlanmıştır. Masaların zeri gazete kağıtları ile kaplanarak zarar görmesi engellenmiştir. Her iki kişiye 4 adet gaz beton çalışılacak şekilde masalara gaz betonlar yerleştirilmiştir. Bu alışma için 6 renk grubu belirlenmiştir. Öğrencilerin daha sonra kendi masalarını bulmaları için çalışma alanında bulunan masaların sağ kenarına sarı, kırmızı, turuncu, mavi, açık mavi ve lacivert renk imleri konmuştur.

şekil 9. Çalışma alanı

Sonrasında ğrenciler Fakültenin Kk Konferans Salonuna davet edilmiş ve çalıştayın fy dağıtılmıştır. Konu hakkında yapılan kısa konuşmaların ardından öğrencilerin soruları cevaplanmış ve öğrencilerin gruplarını belirten yaka kartları dağıtılmıştır. Yaka kartlarının rengi öğrencilerin çalışacağı renk grubunu ifade etmektedir. Çalışma alanına gelen iki kişilik gruplar yaka kartı ile aynı renk imine sahip masada aynı rengi çalışacak diğer öğrenciler ile tanışmış ve aralarından bir temsilci seçmişlerdir. Bu temsilcilere alıştay yürütücüleri tarafından önceden her grup için hazırlanmış boya ve fırça setleri dağıtılmıştır. Öğrenciler için hazırlanan çalışma alanı şekil 9'da grlmektedir.

Çalışmanın birinci aşamasında iki kişilik gruplar, ellerinde bulunan gaz betonun renklendirilmesine ve hangi cephelerinin vurgulanmasını istediklerine karar vermişlerdir. Daha sonra kendi renk grubu ile bir araya gelen gruplar strüktürün bütününde nasıl bir tasarım elde edileceği üzerine karar vermiştir. Her grup 1. aşamada verdiği kararlar doğrultusunda gaz betonları boyamaya başlamıştır. Gaz betonların boyanma aşaması şekil 10'da gösterilmektedir.

Şekil 10. Gaz betonların boyanması

Gaz betonların boyanmasını bitiren gruplar boyaların kurumasından sonra yapıştırma işlemine geçmişlerdir. Tüm iki kişilik grupların boyama ve yapıştırma işlemlerinin tamamlanmasının ardından renk strüktürleri daha önce aldıkları kararlar doğrultusunda oluşturulmuştur.

Renk grupları strktrlerini tamamladıktan sonra tasarımlarını sergileme alanı olan Fakülte ğrenci girişi önünde bulunan kum havuzuna taşımuşlardır. Burada tüm renk grupları bir araya gelerek nihai strüktüre karar vermiş ve yerleştirmesi yapılmıştır. Şekil 11’de strüktürü oluşturan parçaların bir araya getirilerek sergileme alanına yerleştirilmesi gösterilmektedir.

Şekil 11. Strüktürün sergileme alanına yerleştirilmesi

Çalışma süresince öğrencilerin yaptığı tasarımlar her aşamada yürütücüler tarafından gözlenmiş ve bu gözlemler doğrultusunda süreç hakkında veriler elde edilmiştir.

Çalışma öğrencilerin strüktüre son halini vermesi ile tamamlanmış, sergi için açılış hazırlıklarına başlanmıştır. Strüktürün son hali Şekil 12’de gösterilmektedir. Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Dekanı Prof. Dr. İsmail Rakıp Karay, öğretim elemanları ve öğrencilerinin katılımıyla gerçekteştirilen sergi, çalıştaya katılan öğrenci ve yürütücülere katılım belgelerinin verilmesi ile sonlanmıştır.

Şekil 12. Strüktür

3. SONUÇ

Bu çalışmada doluluk/boşluk kavramının farklı disiplinlerin bakış açılarıyla deneyimlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya katılacak öğrenciler Resim ve Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümlerinde verilen temel tasarım eğitiminde doluluk/boşluk kavramını çalışmış olanlar arasından seçilmiştir.

Farklı bakış açılarını tespit edebilmek için farklı disiplinlerden gelen öğrencilerin birlikte çalışabilecekleri ve deneyimlerini uygulamalı olarak aktarabilecekleri bir çalıştay düzenlenmiştir. Çalıştayın yürütücüleri çalışmanın her aşamasında öğrencilerin tasarım kararlarını gözlemlemişlerdir.

Resim Bölümü öğrencileri daha önce iki boyutlu olarak yorumladığı doluluk/boşluk kavramını ilk defa farklı bir disiplinden gelen öğrenciler ile üç boyutlu ortamda yorumlama şansı bulmuşlardır. Daha önce boşluğu leke olarak ifade eden öğrenciler bu defa boşluğun fiziki bir boşluk ile de ifade edilebildiğini deneyimlemiştir. Gaz beton içerisindeki boşlukları, hacimleri her yönden inceleyerek analiz eden resim bölümü öğrencilerinin renklendirilme kararında boşluk kavramını derinlik kavramı ile birlikte ele aldıkları gözlenmiştir.

Endüstri rnleri Tasarımı Bölümü ğrencileri gaz betonları oyma yöntemi ile çalışma öncesinde boşaltmışlardı. Resim Bölümü ile yapılan ortak çalışmada boşluğın sadece fiziki ortam ile ifade edilmediğini boşluk vurgusunun bir renkle de yapılabildiğini deneyimlemiştir.

Ana strüktürün oluşturulmasında Endüstri rnleri Tasarım Bölümü ğrencileri fiziki boşlukların birbirini takip edecek biçimde yerleştirilmesine odaklanırken Resim Bölümü ğrencilerinin derinlik kavramına odaklandıkları gözlenmiştir. Öğrenciler fikirlerini birbirleri ile paylaşarak ana kütlenin tasarımına birlikte karar vermişlerdir.

Aynı kavrama dair farklı deneyimi olan bu öğrenciler birlikte çalıştıklarında farklı yorumları aynı ürün üzerinde yansıtma şansı elde etmişlerdir.

Disiplinlerarası alışma imknı tanıyan bu deneyim sonucunda öğrenciler, zihinlerinde bulunan kalıp şemalardan uzaklaşmış ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmiştir. Farklı alanlardan gelen kişilerle birlikte bir ürün ortaya çıkarma kaygısı onları ortak bir dil oluşturmaya sevk etmiş ve akademik anlamda sosyalleşmelerine olanak tanımıştır. Bunun yanında öğrencilerin derse yönelik ilgi ve motivasyonlarının arttığı gözlenmiştir. Bu nedenlerle öğrencilere yönelik disiplinlerarası çalışmaların daha fazla yapılmasının öğrencilerin hem birlikte çalışma becerilerinin gelişmesi için hem de yaratıcılıklarının gelişmesine katkı sağlayacağı dşnlmektedir.

KAYNAKÇA

- Becer, E. (1997). İletişim ve grafik tasarım. Dost Kitabevi, Ankara.
- Boyras, B., & Cantürk, A. (2013). Yeni gerçekçilik bağlamında yves klein ve fernandez arman'ın boşluk ve doluluk sergileri. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2(3), 125-135.
- Boucharenc, C. G. (2006). Research on basic design education: An international survey. International Journal of Technology and Design Education, 16(1), 1-30.
- Esen, E., Elibol, G. C., & Koca, D. (2018). Basic design education and bauhaus. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, (8), 1.
- Erdoğan, G. P. S., & Pelin, S. (2016). Temel tasarım eğitimi: Bir ders planı örneği . Doğuş Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İstanbul, 26(1), 7-19.
- Ertok Atmaca, A. (2011). Güzel sanatlar eğitiminde temel tasarım dersinin gerekliliği ve uygulama şekilleri. III. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, 4-7 Mayıs 2011, Girne.
- Erickson, H. L. (1995). Stirring the head, Heart, and Soul (Redefining Curriculum and Instruction), California: Corwin Press, Inc.
- Hans-Peter Feldmann: Photography Exhibition (2016) Erişim Adresi: <https://www.co-berlin.org/en/hans-peter-feldmann>
- Itten, J. (1975). Design and form: The basic course at the Bauhaus and later. John Wiley & Sons.
- Jacobs, H. H. (1989). Design options for an integrated curriculum. Interdisciplinary curriculum: Design and implementation, 13-24.
- Kara, D. (2016). Boşluğun Anlamlılığı. Erişim Adresi: <https://devabilkara.com/boslugun-anlamliligi/>
- Lerner, F. (2005). Foundations for design education: Continuing the Bauhaus Vorkurs vision. Studies in Art Education, 46(3), 211-226.
- Yaşar B. (2015) Tasarım günlükleri: 10 temel tasarım ilkesi. Erişim adresi: [http://www.tasarimgunlukleri.com/2015/09/17/tasarim-prensipleri/...](http://www.tasarimgunlukleri.com/2015/09/17/tasarim-prensipleri/)
- Yıldırım, A. (1996). Disiplinlerarası öğretim kavramı ve programlar açısından doğurduğu sonuçlar. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(12).
- Yılmazgil, E. & Kuster, P. (2010). Boşluk. Erişim Adresi: <https://v3.arkitera.com/k307-bosluk.html>
- Yurtsever, B., & Cakir, G. (2012). An assessment for interdisciplinary education modal implementation of basic design education in architecture. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 51, 157-161.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Yves Klein, *Boşluk*, 1958

<https://docplayer.biz.tr/137964410-Bosluk-ve-devinim-uzerine-icsel-yorumlamalar.html>

Fernandez Arman, *Doluluk*, 1960

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/193420>

Petra Blaisse, “*Inside Outside*”, Guggenheim Museum, 2009

<https://v3.arkitera.com/k307-bosluk.html>

Malevich, *Siyah Kare*, 1915

<https://wannart.com/icerik/8216-avangart-suprematist-sanatci-kazimir-malevich>

Piet Mondrian, *Composition with Yellow, Blue and Red*, 1937-42

<https://www.tate.org.uk/art/artists/piet-mondrian-1651/mondrian-guide-life>

Hans-Peter Feldmann, *Two Girls with Shadows*, 2004

<https://www.mutualart.com/Artwork/Two-Girls-with-Shadows/FCD87FFD21390ABA?login=1>

Bölüm 17

PEYZAJ TASARIMINA YÖNELİK ANALİZ VE DEĞERLENDİRMELER: AYDIN İLİ KOÇARLI İLÇESİ ÖRNEĞİ ¹

Çiğdem KILIÇASLAN
Bülent DENİZ
Derya GÜLÇİN
Özgür KAMER AKSOY

---

¹ Prof. Dr. Çiğdem KILIÇASLAN, T.C. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

Prof. Dr. Bülent DENİZ, T.C. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

Arş. Gör. Dr. Derya GÜLÇİN, T.C. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Özgür KAMER AKSOY, T.C. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

1. GİRİŞ

Kentleşme ve nüfus yoğunluğunun artmasıyla, kent merkezlerinde yerleşim alanlarının daraldığı, kentlerin fiziki sınırlarının geniŐledięi görölmektedir (Akbulut, 2016). Kentsel mekânlarda giderek azalan yeşil alanlar, doğal ve tarihi dokunun bozulması ile kentlerde giderek artan ekolojik sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunlar, kentsel gelişme sürecine dâhil olan yeşil alanların denetimsiz bir gelişim ve değişime terk edilmesiyle sonuçlanmaktadır (Korkut vd., 2017). Yapılaşmış alanlar ile açık alanlar arasındaki ilişki negatif yönde deęiŐmekte ve mekânsal denge bozulmaktadır. Ayrıca kentlerde yaşanan bu değişimler, açık alanların sürekliliğinin kopmasına, süreç içerisinde onların parçalı ve dağınık bir hale dönüşmesine neden olmaktadır (Eren ve Özbilen, 2017). Çevre duyarlı kentsel gelişmeyi sağlayabilmek için kentsel mekânların ekolojik planlama anlayışıyla planlanması ve tasarlanması gerekliliği giderek önem kazanmaya başlamıştır (Korkut vd., 2017). Bu kapsamda, kentsel mekânların planlanmasında ve tasarlanmasında, yeşil altyapının güçlendirilmesi, koruma ve yönetim faaliyetlerinin yürütülebilmesi için yerel yönetim, peyzaj mimarları ve akademik topluluk arasındaki işbirliğine gidilmesinin önemi büyüktür (Gülçin, 2020).

Peyzaj mimarları tarafından kullanıcıların beklentilerini göz önünde bulunduran; yaya öncelikli, sosyal, kültürel, ekolojik, ekonomik çevreyi iyileŐtirmeyi hedefleyen, mekânlar arasındaki ilişkiyi / sürekliliği kurgulayan ve kent belleğinde iz bırakacak mekânların oluşturulması gerekmektedir.

Mekânlar arasında sürekliliğin sağlanmasında, kentsel mekânlar arasında bağlantıyı sağlayan ve kent sisteminin omurgası konumundaki yollarının peyzaj mimarlığı hedefleri çerçevesinde değerlendirilmesi önemlidir. Mekânlar arası ulaşım imkânı sağlayan karayollarının sağlıklı bir Şekilde planlanması ve tasarlanması, planlama ölçeğinden tasarım ölçeğine kadar gerçekteŐen proje aşaması süreçlerinin başarı ile yönetilmesine bağlıdır.

Karayolu peyzaj tasarımında, insan-çevre arasındaki ilişki ve etkileşimlerin doğru kurgulandığı insan odaklı, insana önem veren, güvenli kent anlayışının benimsenmesi önemlidir (Korkut vd., 2017). Kentsel mekânlara erişim aracı olan yolların aÇılması, sadece belirli bir mesafenin geçilmesi olarak algılanmamalı, aynı zamanda çevrenin hem ruhsal, hem de duygusal yönden aŐıldıęı göz önünde bulundurulmalıdır (Bakan ve Konuk, 1987). Kullanıcıların karıŐlıklı etkileşim içerisinde olduğu, çeşitli aktiviteler yürütebildiği, kentsel mekânlarla ilişkisi sağlıklı bir Şekilde kurgulanmış, yeşil dokuyla desteklenmiş karayollarının tasarlanması gerekmektedir.

Bu çalışma, Aydın ili Koçarlı Belediyesi'nin "Koçarlı Belediyesi Peyzaj Analiz ve Değerlendirmelerinin Yapılması ve Peyzaj Uygulama Projesi Hazırlanması" talebi üzerine başlatılmış ve belediyeye sunulan yayınlanmamış proje raporundan üretilmiştir.

Projenin çıkış noktası, Koçarlı - İncirliova Karayolu'nda yeşil alan bağlantılılığını ve sürekliliğini sağlayacak, aynı zamanda rekreasyonel ve sosyal ihtiyaçlara cevap verebilecek bir alanın tasarlanmasına dayanmaktadır.

Bu çalışmada, 3 ana hedef üzerine odaklanılmıştır:

- Koçarlı ilçesi mevcut durum analizinin gerçekleştirilmesi ve kentsel gelişiminin incelenmesi,
- Koçarlı kentsel alanı yeşil alanlarının belirlenmesi ve bağlantılılığının saptanması,
- Koçarlı Belediyesi, Koçarlı-İncirliova Karayolu Peyzaj Konsept Projesi'nin hazırlanması.

"Herkes için tasarım" fikrinin ön planda olduğu bu çalışmada;

- Bisiklet ve yaya yolunun aktif bir peyzaj bütünü içinde yer alacak şekilde tasarlanması,
- Sosyal donatı elemanlarıyla alanın altyapısının desteklenmesi,
- Doğal bitki örtüsü ile uyumlu olacak şekilde bir bitkisel tasarım yapılması,
- Kent halkının güven çerçevesinde yeni sosyal olanaklar aracılığıyla karşılıklı etkileşimini geliştirebilmesi,
- Kent imajına sosyo-ekonomik ve görsel katkı sağlayacak bir alanın oluşturulması amaçlanmıştır.

Bu alanın, Koçarlı kimliğine katkı sağlayacağı ve zamanla kent belleğinde yer edineceği öngörülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kent yollarının tanımı ve sınıflandırılması

Yollar, planlı gelişen kentlerde kentin iskeletidir ve kentlerin gelişim yönünü belirlerler. Topografik yapı ve hâkim rüzgârların iyi değerlendirildiği kentlerde geniş bulvarlar, aynı zamanda kentin havalanmasını sağlayan aktif koridorlardır. Kırsal alana geçişlerde yapılan yol ağaçlandırmaları, kentsel ve kırsal peyzaj arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır. Kent girişleri ise kentlerin saygınlık alanları olup, kentle ilgili ilk izlenimler burada edinilmektedir. Çağdaş kentlerde bu izlenime önem verilmektedir. Yol ağaçlarının ve standartlara uygun şekilde bisiklet yollarıyla beraber

tasarlanan yolların önemi büyüktür (Aslanboğa, 1986).

Yollar, “Kent dışı yollar” ve “Kent içi yollar” olarak iki ana sınıfa ayrılmaktadır (Küçük, 2010). Kent dışı yollar, ülkenin siyasal ve ekonomik yapısı gereği oluşturulmuş bütün yolları kapsamaktadır. 5539 sayılı Karayolları Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’a göre Karayolları Genel Müdürlüğüne ait yollar; otoyollar, Devlet yolları ve il yolları olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır (Karayolları Genel Müdürlüğü, 2020).

Kent içi yollar, kent içi ve çevresinde, motorlu araçlara ve yayaların hareketine ayrılarak ulaşımı düzenleyen, teknik altyapıyı (su, elektrik, kanalizasyon, havagazı, telefon vb. gibi) taşıyan, kentin bölümlerini birbirine bağlayarak yakın ve uzak çevre ile bağlantısını kuran, bitkilere ayrılmış bölümlere sahip olan alanlardır (Küçük, 2010; Koyuncu, 2018).

Günal (1983)’a göre; kent içi yolların en önemli özellikleri aşağıda sıralandığı gibidir (Koyuncu, 2018):

- Yayalara açık olması,
- Bisiklet yolları bulundurması,
- Park yapmaya elverişli olması,
- Toplu taşıma araçlarının hareketlerine olanak veren şeritler bulundurması,
- Diğer teknik altyapı tesislerini bulundurması.

Bisiklet Yolu

Bisiklet yolu, karayolunun, sadece bisikletlilerin kullanmalarına ayrılan kısmı olarak tanımlanmaktadır (Karayolları Trafik Kanunu, 1983). Çeşitli rekreasyonel aktivitelerin gerçekleştirilmesinde ve kentsel mekânlar arasında bağlantılılığın sağlanmasında bisiklet yollarının rolü büyüktür (Ankaya ve Aslan, 2020). Türk Standartları Enstitüsünün (TSE), bisiklet yollarının planlanmasına yönelik belirlediği, bisiklet yolu genişliği, bisiklet park yerlerinin konumu, taşıt yolu, bisiklet yolunun birbirinden ayrılması gibi çeşitli ölçütleri bulunmaktadır (Mert ve Öcalır, 2010).

Bisiklet yolu standartları çerçevesinde bu çalışmada, standartların belirlenmesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 2015 yılında yayınlanan 29521 sayılı yönetmelik referans alınmıştır.

Yönetmeliğin 3. maddesinde aşağıdaki tanımlara yer verilmektedir:

Bisiklet yolu: Ulaşım, gezinti ve spor yapmak amacıyla yaya ve motorlu araç trafiğini aksatmadan bisikletlilerin emniyetli bir şekilde kullandığı, motorlu araç trafiğine kapalı yollardır.

Bisiklet park yeri: Bisikletlerin güvenli olarak bırakılabilecekleri, araç trafiğinden arındırılmış ve toplu olarak park edilmesi için tasarlanmış özel alandır.

Yaya kaldırımına yapılacak bisiklet yolları için tasarım ve yapım kuralları, yönetmeliğin 5. Maddesinde ve taşıt yoluna yapılacak bisiklet yolları için tasarım ve yapım kuralları 6. Maddesinde belirtilmiştir. Bisiklet istasyonları ve bisiklet park yerleri ile ilgili genel hükümler ilgili yönetmeliğin 12. ve 13. Maddelerinde yer almaktadır.

Kent İçi Yollar ve Yol Ağaçlandırması

Aslanboğa (2001)'ya göre kent içi yollar; kent içi ve çevresinde, motorlu araçlara ve yayalara ayrılan ve ulaşımı düzenleyen açık alanlar olup, bitkilerle birlikte tasarlandığında, yeşil alan niteliğine sahip alanlardır. Kent içi yollar, hem araçlar hem de yayalar için farklı amaçlar doğrultusunda tasarlanırlar (Küçük, 2002).

Yol ağaçlandırması ile ilgili proje aşamalarına geçmeden önce ana hedefler ve öncelikler belirlenmelidir. Yapılar arasında kalan kamuya ait boş mekân içinde çok çeşitli kullanım alternatifleri geliştirilebilir. Öncelik, ağacın işlevsel özelliklerinden yararlanarak olumsuz çevre koşullarını iyileştirmek ya da ağacın estetik işlevini kullanarak yapısal kullanımı güçlendirmek olabilir. Tasarımın ilk aşamasında, yol ağaçlandırmasının amacını belirlemekle, ağaçların işlevsel özellikleri gözden geçirilerek, kullanılabilir bitki türleri ve dikim sistemlerine ilişkin alternatifler de belirlenmiş olacaktır (Şahin ve Kurum, 2006).

Blauermel (1983)'e göre kentlerde altyapı hizmetleri genellikle yaya ve bisiklet yolu altından geçirilir ve bunun için ortalama 3-3,5 m genişlik (2 m yaya yolu, 1,6 m bisiklet yolu) gerekmektedir. Yoğun yaya trafiğinin olduğu yerlerde yaya yolu genişliği minimum 3 m olmalıdır. Ağaçlandırma olanağı, en az 3 metrelik kaldırım genişliğinde mümkündür ve bu durumda ağaçlı şeritler yapılardan en az 4,5 m uzaklıkta bulunmalıdır. Bu uzaklık, sadece dar taçlı ya da küçük ağaçlar için uygundur. Çınar, ıhlamur, meşe vb. geniş taçlı ağaçlar için yapılarla ağaçlar arasındaki mesafe 7 m'den az olmamalıdır (Çelem ve ark., 1997).

Yol ağaçları, bordür taşından itibaren 2,5-3,5 metrelik bir yeşil şerit içinde yer alabilir. Bordür taşı ile ağaç gövdeleri arasındaki uzaklık en az 1m olmalıdır. Kök yayılma alanı üzerinde korunması gereken toprak yüzeyi en az 1 m x 1 m olmalıdır. Ağaçlar kök boğazına kadar asfalt, beton, parke taşı vb. malzemelerle kaplanmamalı, sağlıklı kök gelişimi yapmalarını, sulama ve yağış sularını tutmalarını sağlayacak boşluklar bırakılmalı, toprak sıkışmasını önlemek amacıyla ızgaralar kullanılmalıdır (Küçük ve Gül, 2005). Aslanboğa (1986)'ya göre; taşıt trafiğinin güvenliği açısından, ağaçların tretuvardan en az 1 m içerde dikilmesi ve kavşaklarda görüş

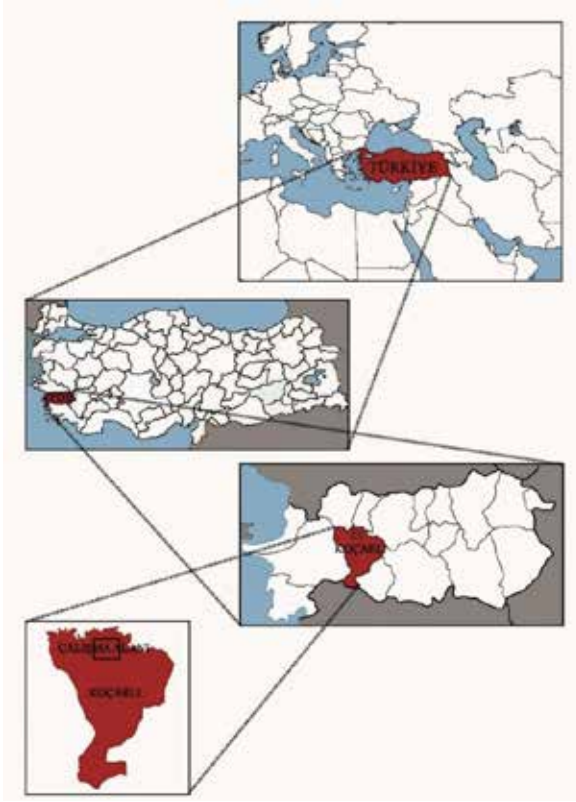
mesafesini engellememesi gerekir. Yaya ve taşıt trafiğinin engellenmemesi için, yol ağaçlarının taçları altında en az 2,5 m yüksekliğinde net boş mekânın bulunması gerekir. Bu yükseklik, yük kamyonlarının sık geçtiği transit yollarda 4,5 m olmalıdır. Net boş mekân kesiti, kenar taşından 0,5 m içerden ölçülür (Şahin ve Kurum, 2006; Gürel, 2016).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

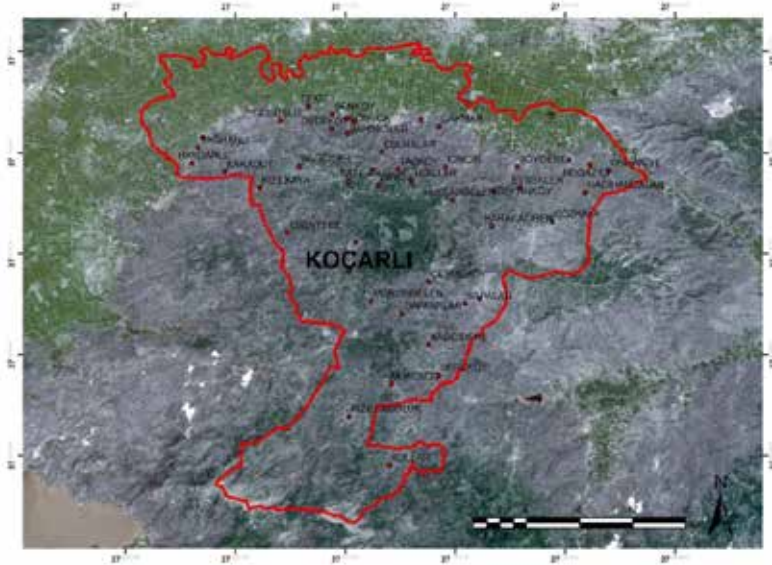
3.1 Materyal

Koçarlı Belediyesinden temin edilen İlçe vaziyet planı ve imar planı, bu çalışmanın ana materyalini oluşturmaktadır. Ayrıca, alan gözlemleri sırasında çekilen fotoğraflar, konuya ilişkin literatür bilgileri ve çeşitli bilgisayar programları çalışmanın yardımcı materyalidir. Tasarım aşamasında AutoCAD 2019 yazılımı ve Adobe Photoshop CS5 yazılımı kullanılmıştır. Ayrıca üç boyutlu görselleştirmelerde SketchUp modelleme yazılımı kullanılmıştır.

Çalışma alanı, Aydın İli Koçarlı ilçesinde yer almakta olup, peyzaj proje alan sınırını; Koçarlı ilçe merkezinden İncirlioiva'ya bağlanan karayolunun Koçarlı ilçesine bağlanan kısmı oluşturmaktadır (Şekil 1 ve Şekil 2). Çalışma alanının güneyinde yerleşim alanları bulunurken alanın kuzeydoğusu ve kuzeybatısında tarım alanları yer almaktadır. Alanda mevcut kentsel yeşil alan miktarı ise düşüktür.

Şekil 1. Koçarlı ilçesi ve çalışma alanının coğrafi konumu

Şekil 2. Koçarlı ilçe sınırı ve kırsal yerleşim merkezleri

Koçarlı İlçesi Doğal ve Kültürel Peyzaj Özellikleri

Koçarlı, Aydın'ın Güneybatısında, il merkezine 24 km. uzaklıkta bulunan, Muğla, Karpuzlu, Söke, Germencik ve İncirliova ile çevrili, 471 km² yüzölçümüne sahip bir ilçedir. İlçe, eski bir yerleşim merkezine sahiptir. İlçenin 30 km güneyinde yer alan antik Amyzon (Mazın) kenti tarihi M.Ö. 5. yüzyıla dayanmaktadır. Koçarlı 1946 yılında belediye statüsü kazanmıştır (Yılmaz, 2010). İlçede 52 mahalle bulunmaktadır. Toplam nüfus 2018 yılı Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 23.716'dır. Koçarlı ilçesinde hayvancılık, zeytin, incir, kestane yetiştiriciliği gelişmiştir. Orman köylerindeki halkın geçim kaynağı çam fıstığıdır. Bunun yanında; pamuk, buğday, arpa, mısır, sebze ve çeşitli meyveler ilçenin ekonomisini oluşturmaktadır (T.C. Koçarlı Kaymakamlığı, 2019).

Koçarlı ilçesinde, tarihi açıdan önemli yapılar bulunmaktadır. İlçe merkezinde 18. yüzyıldan günümüze kadar gelmiş olan Cihanoğlu Kulesi, Cihanoğulları Beyliği tarafından baskılardan korunmak amacıyla yaptırılmıştır (T.C. Koçarlı Kaymakamlığı, 2020). Şekil 3'de Koçarlı kent dokusunu yansıtan ve Cihanoğlu Kulesi'ne ilişkin görseller sunulmuştur.

Şekil 3. Koçarlı kent dokusu ve Cihanoğlu Kulesi

3.2 Yöntem

Çalışma; “Ön Aşama / Hazırlık Çalışmaları” (Konunun Tanımlanması ve Veri Toplama), “Analiz ve Değerlendirme” ve “Sentez” olmak üzere başlıca 3 aşamadan oluşmuştur.

1. Ön Aşama / Hazırlık Çalışmaları

Konunun Tanımlanması Aşaması: Aşağıda maddeler halinde, bu aşamanın içeriği belirtilmiştir:

- Yerel yönetimin beklentilerinin belirlenmesi ve görev tanımlamasının yapılması,
- Çalışma adımlarının ve takviminin belirlenmesi,
- Çalışma alanı sınırlarının belirlenmesi

Veri Toplama Aşaması: Koçarlı İlçesinin gelişim sürecinin incelenmesine yönelik yazınsal ve görsel belgelerin (imar planı, vaziyet planları, uydu görüntüleri ve fotoğraflar) toplanması, ilgili kurumlardan alınan veriler doğrultusunda, Koçarlı ilçesine ilişkin ön gözlemlerin gerçekleştirilmesi, alana yönelik fotoğrafların çekilmesi, Belediye’den yetkililerle birlikte alanın incelenmesi veri toplama aşamasını oluşturmaktadır.

2. Analiz ve Değerlendirme Aşaması: Analiz ve Değerlendirme aşamasının basamakları aşağıda belirtildiği gibidir:

- Koçarlı İlçesi mevcut durum analizinin yapılması, bu doğrultuda; “Koçarlı İlçesi Yol Ağının Analizi”, “Eğim Analizi”, “Bakı Analizi”, “Mevcut Bitki Örtüsü Analizi”, “Yeşil Alan Analizi” çalışmalarının gerçekleştirilmesi,

- Çalışmanın amacı ve proje alanı sınırlarının netleşmesi (Koçarlı – İncirliova Karayolu)

- Koçarlı – İncirliova Karayolu proje alanına yönelik olanak ve kısıtlılık, fırsat ve tehditlerin belirlenmesi,

- “Koçarlı – İncirliova Karayolu Proje Alanı” program elemanlarının belirlenmesi ve işlev şemasının hazırlanması,

- Analizler sonucunda “Koçarlı İlçesi Yol Ağı Haritası”, “Eğim Haritası”, “Bakı Analizi”, “Mevcut Bitki Örtüsü Haritası”, “Koçarlı Kentsel Alan Yeşil Altyapısı Haritasının” hazırlanması,

3. Sentez Aşaması: İlgili aşamanın basamakları aşağıda belirtildiği gibidir:

- Koçarlı – İncirliova Karayolu proje alanına yönelik tasarım ana ilkelerinin belirlenmesi,

- Koçarlı – İncirliova Karayolu Konsept Projesinin hazırlanması

4. ARAŞTIRMA SONUÇLARI

4.1. Ön Aşama / Hazırlık Çalışmaları

Ön Aşama / Hazırlık Çalışmaları kapsamında, öncelikle Koçarlı Belediyesi ve T.C. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi yönetimi arasında, konuya ilişkin döner sermaye proje sözleşmesi imzalanmıştır. Bu aşamada çalışma alanı tanımlanarak konuya ilişkin veri toplanmıştır.

Konunun tanımlanması: Koçarlı Belediyesi ve T.C. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü arasında yapılan Döner Sermaye Sözleşmesi ile Koçarlı ilçe merkezinden İncirliova’ya bağlanan karayolunun Koçarlı İlçesine bağlanan kısmı, proje konusu olarak belirlenmiştir. Proje takvimi olarak bir (1) yıllık zaman süreci esas

alınmıştır. Karşılıklı görüşmeler sonucunda proje alanında yer alacak program elemanları “bisiklet yolu”, “bisiklet park yerleri”, “donatı elemanları”, “bitkisel materyal” ve “yaya yolu” olarak ana hatlarıyla belirlenmiştir.

Veri toplama: Proje kapsamında, Koçarlı Belediyesi’nden mevcut vaziyet planları ve ilçe imar planını dijital ortamda temin edilmiş, arazi ölçümleri ve haritacılık hizmetlerini sağlanmıştır. Ayrıca, mevcut durumu detaylı olarak incelemek amacıyla, proje alanı ve yakın çevresindeki mevcut bitki örtüsü, mevcut yapıların yol ile olan ilişkileri, yol bağlantıları gibi veriler edinilmiş ve alanda, farklı açılardan fotoğraflar çekilmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. Çalışma alanını yakın çevresine ait detayları gösteren dijital görseller

4.2 Analiz ve Değerlendirme

Koçarlı İlçesi mevcut durum analizi: Bu doğrultuda; “Koçarlı İlçesi Yol Ağının Analizi”, “Eğim Analizi”, “Bakı Analizi”, “Mevcut Bitki Örtüsü Analizi”, “Yeşil Alan Analizi” gerçekleştirilmiştir. Buna göre;

- Koçarlı ilçesi yol ağı haritası; patika, yerleşim yeri yolu, suyuolu, ikincil yol, servis yolu, üçüncül yol, tali yol (iz) ve bağlantı yollarını göstermektedir (Şekil 5). Çalışma alanının, tali yol ve üçüncül yollarla

bağlantısı vardır. Koçarlı-İncirliova Karayolu, İncirliova ilçesi sınırından Büyük Menderes nehri geçmektedir.

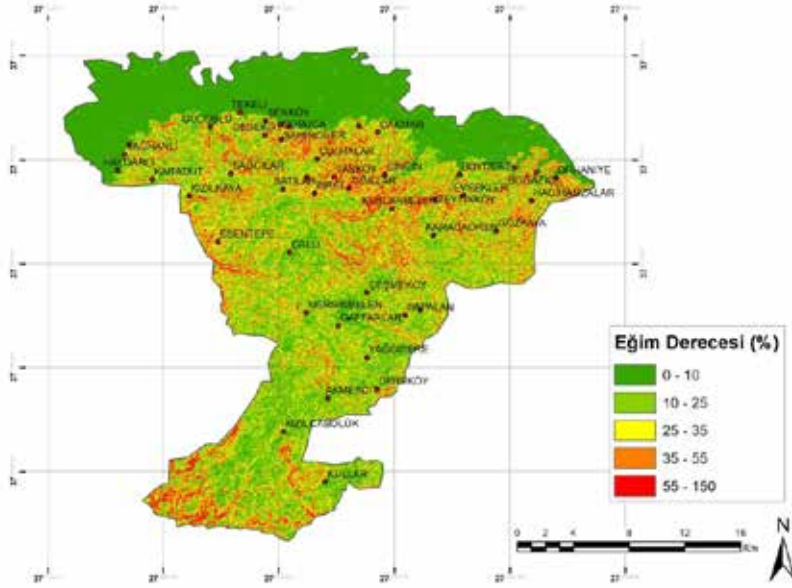
▪ Koçarlı ilçesi eğim haritası incelendiğinde, çalışma alanının eğiminin en düşük olduğu (% 0-10) gözlemlenmiştir (Şekil 6). Bu durum, uygulama aşamasında, kazı-dolgu çalışmalarının ve inşaat maliyetlerinin düşük olma ihtimaline işaret etmektedir.

▪ Koçarlı ilçesi baki haritası, on baki sınıfına göre gruplandırılmıştır. Haritaya göre, alan Koçarlı-İncirliova kuzeyinde konumlanmıştır ve eğimi çok düşük olduğu için düz alan sınıfındadır (Şekil, 7).

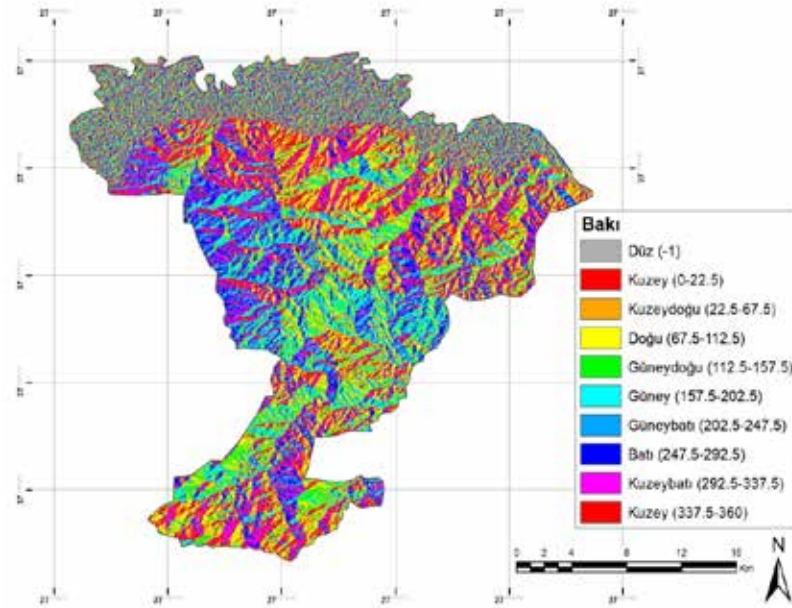
▪ Koçarlı ilçesi mevcut bitki örtüsü, CORINE haritası 3. düzey kodlarına göre sınıflandırılmıştır. Bu haritada; bitki örtüsü az ya da hiç olmayan açık alanlar, kültürel vejetasyon, maki, *Pinus brutia* Ten., *Pinus nigra* Arnold ve *Pinus pinea* L.'nin hâkim olduğu ormanlar olmak üzere altı sınıf yer almaktadır. Çalışma alanı, tarım alanları etrafındaki tarım alanları nedeniyle, kültürel vejetasyon miktarı yüksektir. Kentsel yerleşim merkezinde en çok rastlanan tür, Akdeniz havzasında parçalı bir mekânsal yayılışa sahip *Pinus pinea* L.'dir (Şekil 8).

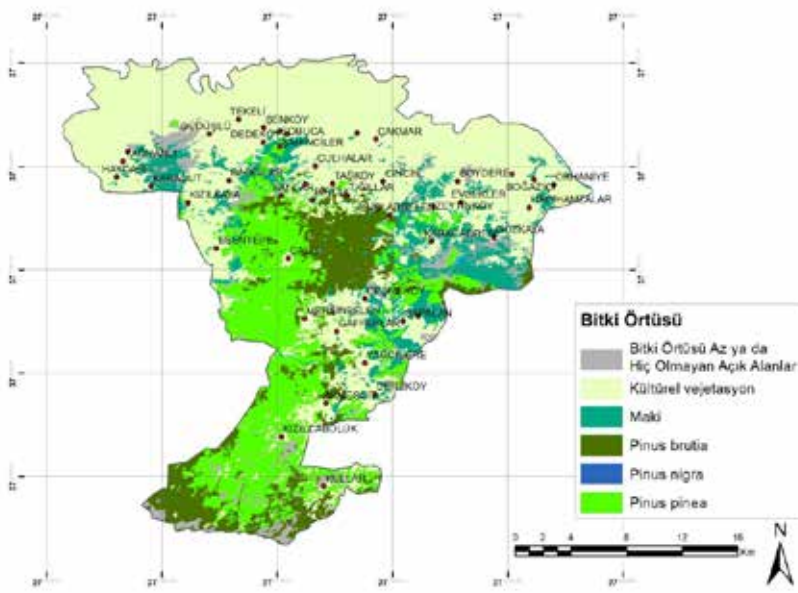
Şekil 5. Koçarlı ilçesi yol ağı haritası

Şekil 6. Koçarlı ilçesi eğim haritası

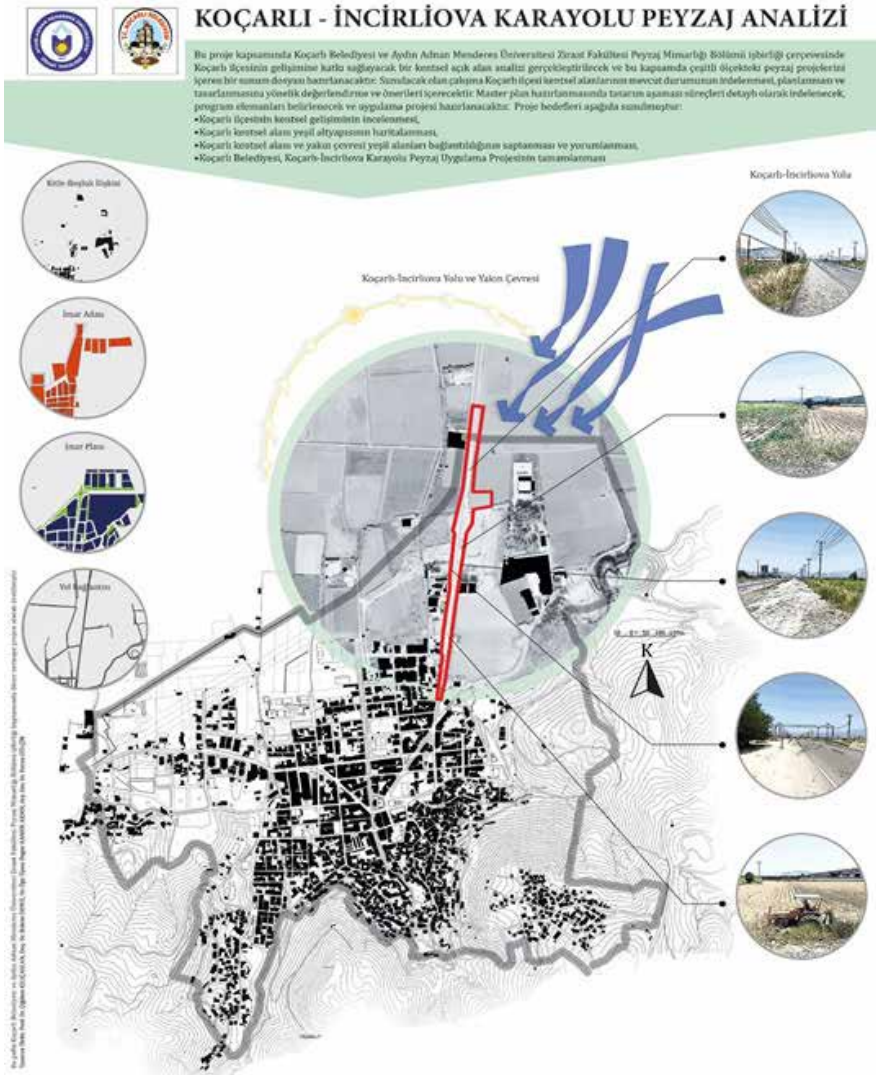
Şekil 7. Koçarlı ilçesi baki haritası

Şekil 8. Koçarlı ilçesi mevcut bitki örtüsü

Çalışmanın amacı ve kesin proje alanı sınırlarının netleşmesi:
Yürütülen bu çalışmayla, Koçarlı İlçesinin ekolojik, sosyal, kültürel, ekonomik gelişimini olumlu yönde etkileyen, açık alanlarının bağlantılılığına fırsat sağlayacak bisiklet ve yaya yolu güzergâhının tasarlanması amaçlanmıştır. Çalışma alanına yönelik sağlıklı çözümlerin üretilebilmesi için ilçe bütününe yönelik analizler yürütülmüş ve yerel yönetim ile ilçe halkının beklentilerini göz önünde bulunduran mekânsal ilişkilerin kurgulandığı bir tasarım konsepti geliştirilmiştir. Koçarlı ilçesi sınırlarındaki, İncirliova'yı Koçarlı'ya bağlayan karayolu proje alanı olarak kesinlik kazanmıştır. Aynı zamanda ilçe girişini oluşturan bu alanda yapılacak olan çalışmaların, Koçarlı kent kimliğinin gelişimine katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Koçarlı-İncirliova Karayolu Peyzaj Uygulama Projesi çalışma alan sınırları ve peyzaj analizi, Şekil 9'da verilmiştir.

Şekil 9. Çalışma alanı sınırı ve peyzaj analizi (Gülçin, 2020'den geliştirilmiştir)

Koçarlı – İncirliova Karayolu proje alanına yönelik olanak, zayıf yön, fırsat ve tehditlerin belirlenmesi: Tasarım alanının, mevcut durumunun belirlenmesi amacıyla yapılan SWOT analizi, Çizelge 1’de verilmiştir. Alanın SWOT analizine yönelik genel değerlendirmeler; saha gözlemleri, otorite ve yerel halk ile yapılan görüşmeler ve mesleki deneyim sonucu oluşturulmuştur.

- Koçarlı kentsel alanı kompakt bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle makul bir çalışma ölçeği sunarken boşluksuz gelişen yapısal yoğunluk ve mevcut imar planının kent açık alan sistemi kurgusundan uzak olması bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Projenin ilçeler arası süre-

liliğinin sağlanması bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır. SWOT analizine göre öneri yürüyüş ve bisiklet rotası, Koçarlı ilçesi sınırında sonlanmak durumundadır. Kentsel alan; tarım alanları, zeytinlikler ve doğal alanlarla çevrelenmiş olmasına karşılık kent içinde kısıtlı açık mekânlar ve çok zayıf bir bitki varlığı bulundurmaktadır. Ranta dayalı yapılaşma bu boşluksuz yapının devamını sağlarken eski kent dokusunu da tehdit etmektedir.

- İlçe, İncirliova-Söke yolu üzerinde bulunmaktadır. Bu yolun oluşturacağı trafik yükü, kentsel alanı ve çevreinde oluşturulacak yaya ve bisiklet yolu için en önemli tehdidi oluşturmaktadır. Yaya ve bisikletlilere dönük tasarım ve uygulama öncelikleri bu tehdidi bertaraf etmekte önemli bir rol oynayacaktır.

- Proje ve uygulamaya yönelik en güçlü yön talep ve desteğidir. Hem üniversite öğrencilerinin hem de yerel halktan genç nüfusun kentsel alanlara yönelik, yürüyüş, bisiklete binme, açık hava rekreasyon olanakları gibi çeşitlenen beklentileri güçlü bir motivasyon oluşturmaktadır. Küçük bir ilçe olmanın verdiği uygulama avantajı, düze yakın topografik yapı, doğal ve tarımsal çevre alanlar diğer bazı güçlü yanlardır.

- Koçarlı ilçesi; mekânsal, sosyal, ekonomik ve demografik yönden Aydın il merkezi ile sıkı bir bağ içerisindedir. Ayrıca, ilin tek kent ormanı Koçarlı ilçe sınırındadır. Bu ve benzeri etkenler ilçeye olan ilgiyi arttırmaktadır. Kentsel açık alanların niteliğinin artırılması ve yeşil altyapı gibi çalışmalar bu ilginin artmasına yardımcı olacaktır.

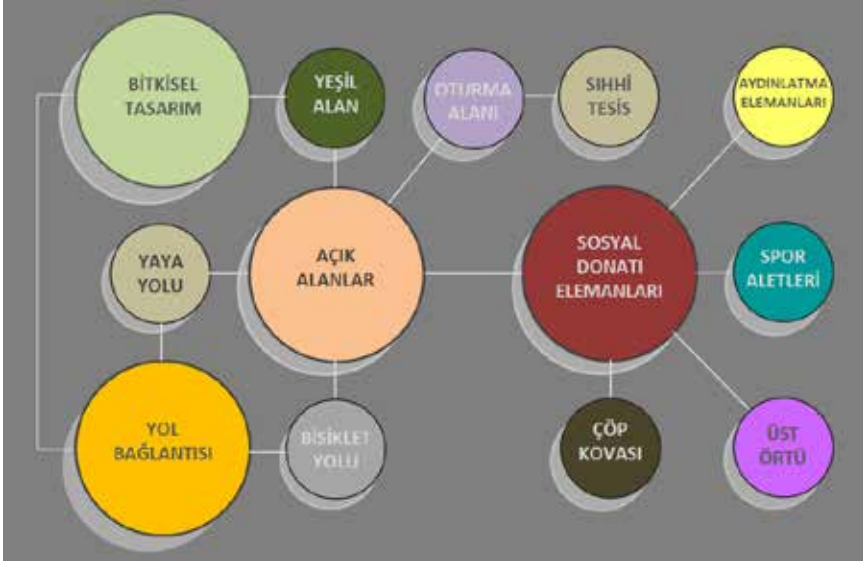
Çizelge 1. SWOT Analizi

SWOT ANALİZİ			
GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER	FIRSATLAR	TEHDİTLER
<ul style="list-style-type: none"> - Belediyenin talep ve desteği - Kentlilerin kentsel alanlara yönelik değişim ve gelişim istekleri - Kentsel alan büyüklüğü ve kent nüfusunun uygun bir çalışma ölçeği sunması - Mekânsal, sosyal, ekonomik ve demografik yönden il merkezi ile sıkı bağların bulunması - Ulusal ve yerel kamu olanaklarının destek ve teşvik imkânları sunması - Üniversite gençleri başta olmak üzere yeni neslin kentsel açık alanlara yönelik yükselen beklentisi 	<ul style="list-style-type: none"> - Mevcut imar planının kentsel açık alan sistemi kurgusu perspektifi ile hazırlanmamış olması - Çalışma alanlarından İncirliova karayolu bağlantısının kent merkeziyle yaya ölçeğinde zayıf bir bağlantıya sahip olması - Kentsel alan bütününde mevcut yapının kesintisiz yürüyüş ve bisiklet rotası için elverişsiz yapısı - Kentsel alan bitki varlığının yetersiz düzeyde bulunması - Kent tarihi dokusunun ranta dayalı yeni yapılaşma baskısının altında bulunması - Yaya ve bisikletli ulaşım sürekliliğinin ilçeler arası sürdürülebilirliğine yönelik yasal ve yönetsel eksiklikler 	<ul style="list-style-type: none"> - Çalışma alanı genelinin düz ve düze yakın bir topografik yapıya sahip olması - Kentsel alanın yaya ve bisikletli ulaşım için uygun kompakt yapısı - Kent ormanı ve Menderes nehrine yakınlığı ile sunduğu rekreasyonel fırsatlar - Kentsel açık alanları bağlama ve rekreasyonel imkânlar sunma bağlamında kentsel alan içinden bir akarsuyun geçiyor olması - Üniversiteye olan yakınlık ve mevcut üniversite kamu işbirliği kültürü 	<ul style="list-style-type: none"> - Kentsel ölçekte hazırlanacak tasarım ve uygulama çalışmaları için kamunun sahip olduğu kısıtlı mali olanaklar - İncirliova Söke transit yolunun yaya ve bisikletliler için oluşturabileceği olası trafik tehdidi

Program elemanlarının belirlenmesi ve işlev şemasının hazırlanması: Bu aşamada alana yönelik program elemanları kesinlik kazanmış ve “Bitkisel tasarım”, “Açık alanlar (Yeşil alan, sıhhi tesisler, oturma alanı)”, “Sosyal donatı elemanları (Aydınlatma elemanları, üst örtü, spor elemanları, çöp kutusu)”, “Yol bağlantısı (Yaya yolu, bisiklet yolu)” olarak sınıflandırılmıştır.

Program elemanları fonksiyonlarına göre sınıflandırılıp işlevler arası ilişkiler göz önüne alınarak İşlev şeması (fonksiyon diyagramı) hazırlanmıştır (Şekil 10).

Şekil 10. İşlev Şeması

4.3. Sentez Aşaması

Bu aşamada, geleneksel peyzaj mimarlığı tasarım kriterleri benimsenmiştir. Tasarım aşamalarının entegrasyonundan oluşan bu aşamada, tasarım kriterleri ve tasarım ana ilkeleri (bisiklet yoluna yönelik tasarım ana ilkeleri, bisiklet park yerlerine yönelik tasarım ana ilkeleri, yürüyüş alanına ilişkin tasarım ana ilkeleri, sosyal donatılara ilişkin tasarım ana ilkeleri, açık alanlara ilişkin tasarım ana ilkeleri) göz önünde bulundurulmuştur. Her bir tasarım aşamasının bir sonraki aşama ile uyumlu olmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca peyzaj planlamaya yönelik analiz çıktıları, peyzaj tasarımı ile bir bütün olarak ele alınmıştır.

Proje alanına yönelik tasarım ana ilkelerinin belirlenmesi ve Koçarlı – İncirliova Karayolu Konsept Projesinin hazırlanması: Koçarlı – İncirliova Karayolu proje alanına yönelik tasarım ana ilkeleri, Koçarlı Belediyesine sunulan yayınlanmamış proje raporu ve Gülçin (2020) esas alınarak aşağıdaki başlıklara göre belirlenmiştir. Projenin genelinde “evrensel tasarım” kriterleri esas alınmıştır:

Bisiklet yoluna yönelik tasarım ana ilkeleri aşağıdaki gibidir:

- Bisiklet yollarına yönelik standartlarda 29521 sayılı yönetmeliğin esas alınması,
- Yaya ve araç trafiği göz önünde bulundurularak güvenli bisiklet kullanımının sağlanması,

- Bisiklet kullanımının toplum geneline yaygınlaştırılmasına olanak sağlanması,

- Bisiklet yolu tasarımının ileride oluşturulacak benzer rotalara örnek teşkil etmesi,

Bisiklet park yerlerine yönelik tasarım ana ilkeleri aşağıdaki gibidir:

- Bisiklet park yerlerinde TS 11782 standartlarının sağlanması,
- Yeterli aydınlatması olan güvenli park olanağı sağlanması,
- Bisiklet park yerlerinin araç ve yaya trafiğine engel olmadan, bisiklet yollarına yakın tasarlanması,
- Göz önünde ve hırsızlığa karşı yeterli önlemler alınmış şekilde tasarlanması, uzaktan görünmesi
- Bilgilendirici işaret ve levhalarla tanımlanması.

Sonuç olarak, bisiklet ağı; güvenlik, süreklilik, doğrusallık, erişilebilirlik, konfor, çekicilik kriterlerini esas alarak, toplu taşıma sistemine bütünleşmiş şekilde tasarlanmalı ve inşa edilmelidir (Say, 2020).

Yaya yoluna ilişkin tasarım ana ilkeleri aşağıdaki gibidir:

- Yaya yolunun diğer kullanım alanlarından farklı malzeme ve renk kullanılarak tasarlanması,
- Yaya yolunda güvenliğin çeşitli donatı elemanları kullanılarak sağlanması,
- Yaya alanının inşasında çevre dostu malzemeler kullanılması,
- Engellilere yönelik düzenlemelerin yapılması

Sosyal Donatılara ilişkin tasarım ana ilkeleri aşağıdaki gibidir:

- Donatı elemanlarının her türlü kullanıcı grubunun kullanımına uygun şekilde tasarlanması,
- Doğa ile uyumlu bir tasarım dili geliştirilmesine dikkat edilmesi,
- Donatı elemanlarının sayısının belirlenmesinde ortalama kullanıcı sayısının esas alınması,

Açık alanlara ilişkin tasarım ana ilkeleri aşağıdaki gibidir:

- Açık alanların, yarı açık ve kapalı alanlarla ilişkisinin mekânsal denge çerçevesinde olması,
- Açık alanlarda güvenliğin sağlanması,
- Açık alanlara erişimin kolay olması ve her türlü kullanıcı grubuna uygun tasarlanması,

- Yeşil alan-sert zemin ilişkisinin uyum içerisinde olması

Bitkisel tasarıma ilişkin tasarım ana ilkeleri aşağıdaki gibidir:

- Kullanılan yol ağaçlarının ilk dikimde en az iki metreden dallanan, dal yapısı yukarıya doğru olan, düzgün gövdeli, meyve dökmeyen, kirli hava koşullarına dayanıklı bitkiler arasından seçilmesi, bitki gövde yüksekliği en az 2,5 metre olacak şekilde yayaların rahat dolaşımına olanak sağlanması,

- Bitkilerin dikim mesafesinin en az 6 metre olması, yola olan mesafenin en 1 – 1,5 m olması,

Tasarım ana ilkeleri çerçevesinde Koçarlı – İncirliova Karayolu Konsept Projesi hazırlanmıştır (Şekil 11).

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kentsel mekânların sağlıklı bir şekilde planlanması ve tasarlanmasında, yerel yönetim, kent halkı, konuya ilişkin uzmanlar ve üniversiteler arasında işbirliğine gidilmesinin önemi büyüktür. Bu çalışmayla, Koçarlı ilçesinin kentsel gelişimine olumlu katkı sağlayacak mekânsal analizlerin gerçekleştirilmesi ve uygulamaya dönük peyzaj projesinin hazırlanması sağlanmıştır. Analizler sonucunda: “Koçarlı İlçesi Yol Ağı Haritası”, “Eğim Haritası”, “Bakı Analizi”, “Mevcut Bitki Örtüsü Haritası”, hazırlanmış, Koçarlı – İncirliova Karayolu proje alanına yönelik tasarım ana ilkeleri belirlenerek, Koçarlı – İncirliova Karayolu Konsept Projesi oluşturulmuş, tasarım fikirleri üretilmiştir (Şekil 12).

Geliştirilen projeye, yerel yönetimin ve kent halkının beklentileri doğrultusunda, sürekli ve güvenli kullanımı destekleyen, evrensel tasarım kriterlerini esas alan “bisiklet ve yaya yolu tasarlanarak aktif peyzajlar yaratılmış ve kent kimliğinin gelişmesine katkı sağlanmıştır. Bu doğrultuda bisiklet yolunun devamlılığı sağlanmalı, Koçarlı’yı İncirliova’ya ve yakın çevresine bağlayan bir anlayışla ele alınmalıdır. Korkut vd. (2017) ifade ettiği üzere, bu anlayış çerçevesinde bisiklet kullanımı teşvik edilmeli, trafikten arındırılmış yaya bölgeleri, yürüyüş yolları, kamusal nitelik taşıyan açık alanlar oluşturulmalıdır.

Koçarlı ilçesine yönelik olarak gerçekleştirilen analizler, Koçarlı ilçesi bütününde mekânsal ilişkilerin kurgulanması ve bağlantılığın sağlanmasına fırsat sağlamaktadır. Bu fırsatların değerlendirilmesi, kentsel açık alanların niteliğinin artırılması ve yeşil altyapıya yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır.

Bu çalışma, gerçekleştirilecek yeni çalışmalara altlık oluşturmakta olup, yerel yönetimin gerçekleştireceği planlama ve tasarıma yönelik faaliyetlerde yol gösterici olacaktır.

Şekil 11. Koçarlı – İncirliova Karayolu konsept projesi

Şekil 12. Koçarlı – İncirliova Karayolu tasarım önerileri

KAYNAKLAR

- Akbulut, F. (2016). Kentsel Ulaşım Hizmetlerinin Planlanması ve Yönetiminde Sürdürülebilir Politika Önerileri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1(1), 336-355.
- Ankaya, F. Ü., Aslan, B. G. (2020). Kent İçi Ulaşımında Bisiklet Yollarının Planlaması; Dünya ve Türkiye Örnekleri. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3(1), 1-10. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ucbad>
- Aslanboğa, İ. (1986). Kentlerde Yol Ağaçlaması. *TÜBİTAK Yapı Araştırma Enstitüsü, YAE Yayın No: U3 Uygulama Kılavuzu*, 67s., Ankara.
- Eren, E. T., & Özbilen, A.(2017). Kentsel Açık Ve Yeşil Alanların Knetsel Tasarım Teorilerine Göre İncelenmesi: Trabzon Kent Merkezi Örneği, *The Journal of Academic Social Science* 5(43), 438-460.
- T.C. Koçarlı Kaymakamlığı (2019). Koçarlı Tarihçesi, <http://www.kocarli.gov.tr/tarihce>, Erişim Tarihi: 03.07.2019.
- T.C. Koçarlı Kaymakamlığı (2020). Cihanoğlu Kulesi, <http://www.kocarli.gov.tr/cihanoglu-kulesi>, Erişim Tarihi: 07.07.2020.
- Bakan, K., Konuk, G. (1987). Designing Urban Outdoor Spaces in Turkey. *TUBITAK*, Press Issue no: U15, p. 106.
- Blauermel, G. (1983). Evaluation of tree species for the use in urban areas. [German]. *Baumschulpraxis*.
- Çelem, H., Şahin, G., Güneş, G. (1997). Kentlerde Yol ağaçlaması. M.E. Barış, R. Erdoğan (Ed.), *Park ve Bahçeler için Bakım ve Onarım El Kitabı* içinde, (s.45-57). Ankara.
- Gülçin, D. (2020). Kentsel Ölçekte Peyzaj Uygulama Projesinin Hazırlanması ve Değerlendirilmesi: Koçarlı-İncirliova Karayolu Örneği. *Bilge International Journal of Science and Technology Research*, 4(2), 129-140. Doi: 10.30516/bilgesci
- Günel, C., (1983). *Kent ve Yol*. Ankara: Özgün Matbaacılık.
- Gürel, K. E. (2016). *Kent içi yol ağaçlandırma çalışmaları üzerine bir araştırma: Edirne Keşan örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Namık Kemal Üniversitesi.
- Karayolları Genel Müdürlüğü (2020). 5539 sayılı Karayolları Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü, Erişim: 06.11.2020, <https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Kurumsal/kanunlar.aspx>
- Korkut, A., Kiper, T., & Topal, T. Ü. (2017). Kentsel peyzaj tasarımı ekolojik yaklaşımlar. *Artium*, 5(1), 14-26.

- Koyuncu, F. (2018). *Kent İçi Yollarda Peyzaj Tasarım İlkelerinin Konya Örneğinde İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Konya.
- Küçük, V. (2002). *Isparta Kenti Yol Ağaçlandırmaları Üzerine Araştırmalar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Mühendisliği Anabilim Dalı, Isparta.
- Küçük, V. (2010). *Isparta Kent içi Yol Ağaçları Yönetim Planı*. (Yayımlanmamış doktora tezi) T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Mühendisliği Anabilim Dalı, Isparta.
- Küçük, V., Gül, A. (2005). Isparta Kent içi Yol Ağaçlandırmaları Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9-3. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sdufenbed>
- Mert, K., Öcalır, E. V. (2010). Konya'da Bisiklet Ulaşımı: Planlama ve Uygulama Süreçlerinin Karşılaştırılması. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 27(1).
- Say, İ. (2020). *Erzincan ili bisiklet yolu güzergâhı araştırması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü Erzurum.
- Şahin, Ş., Kurum, E. (2006). *Kent içi Yol Ağaçlandırmasında Planlama ve Tasarım*. Kent içi Ağaçlandırma Çalışmalarında Teknikler ve Sorunlar (Ankara Örneği) Paneli, 48-63, Ankara.
- Yılmaz, M. (2010). Aydın Koçarlı-Bağarası Güzergâhındaki Çeşmeler. *Sanat Tarihi Dergisi*, 19(1), 101-130. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/std>

Bölüm 18

ÜRETİM ODAKLI BİR KENTSEL YEŞİL ALAN: İMRAHOR BOSTANI ÖRNEĞİ

*Süeda BALLI*¹

*Sedef ÖZÇELİK*²

---

1 YL Öğr. Gebze Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, sueda_ballı@hotmail.com

2 Dr. Öğr. Üyesi, Gebze Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, sozcelik@gtu.edu.tr

Bu çalışma, Gebze Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalında gerçekleştirilen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Modern dünya ile birlikte zaman ve mekânın birbirinden ayrışması, bireylerin zamana ve mekâna olan bağlılıklarını azaltmaktadır (Giddens, 1994). Küreselleşmeyle birlikte kişisel deneyimler ve sosyal ilişkiler daha çok bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla gerçekleşmekte, fiziki mekânsal varlığın önemi azalarak sosyal ilişkiler yerel bağlamından kopmaktadır (Meyrowitz, 1985). Soyut zamansal-mekânsal alanlarda sürdürülen ilişkiler yer düzlemindeki ilişkilerin önüne geçerek bir yabancılaşma doğurmaktadır. Kırılgan ve kalıcı olmayan “sanal topluluklar” a dönüşme eğilimleri, gerçek insanlarla kendiliğinden oluşan ilişkiler geliştirme yeteneğini kaybeden, yakın çevrelerine ilgisiz bireylere neden olabilmektedir (Bauman, 2019). Dolayısıyla fiziki çevreyle/yerle bağlantılı topluluk duygusu ve mekâna bağlılık da azalmakta, uzak sınırlar yaklaşmış dünya bilinci güçlenirken yakın sınırlar görünürlüğü kaybetmektedir.

Kentleşmenin hızlanması ve büyük kentlerde çok sayıda insanın yaşamaya başlaması, topluluk duygusunu ve mekâna bağlılığı yok etmeye, anonimleşme ve yabancılaşmaya sebep olmaktadır (Mazumdar, 2003). Sosyologlar, modern toplumdaki topluluk duygusunun yok olması karşısında tepki göstermekte, daha çok “kentsel” alanlarda topluluk duygusunun yok olduğunu öne sürmektedirler.

Geleneklerin, lokasyona ait kültürlerin, davranış ve düşünce alışkanlıklarının taşıyıcısı olan “yer” kavrayışı, modern dünyada kozmopolit yaşamla birlikte farklılaşmaktadır. Ortak bir kenti paylaşan yabancılardan oluşan kentin sosyal ilişkileri, aynı sokakta, aynı bölgede ikamet etmek ile tanımlanamadığı için “yer” kavramı modern öncesi dönemlere göre simgeselliğini yitirmektedir

Küreselleşmenin yer kavrayışı ile ilişkili sorunlu bir diğer boyutunu ise küresel güç ve dinamikler oluşturmaktadır. Politik ve ekonomik yapıların değişimi, kentlerin biçimini, anlamını değiştirerek gündelik yaşamı derinden etkilemektedir. Yerel yönetimler ve sermaye sahipleri yerlerin statüsünü ve dolayısıyla değişim değerini yükseltmek için küresel rekabet amaçlı bir çaba göstermektedir. Neoliberal yollarla kolektif anlamlar oluşturan, bireylerin yaşam tarzlarını, ifade biçimlerini ve kimliklerini belirlemeye çalışan kent politikaları mekânları tüketim zeminlerine dönüştürmektedir. Boşluğa tahammülü olmayan modern pratikler /politik eğilimler, yoğun nüfus artışının olduğu sıkışık kent dokusuna sahip metropollerde özellikle rekreasyon alanlarını ve kentsel açık/ yeşil alanları yapılaştırılma girişimleri ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Doğal çevreyi yapaylaştıran, yapılı çevreyi aynılaştırıp kimliksizleştiren bu pratikler kentin bireylerini cemiyet olma halinden yoksun bir yabancılaşma ve yalnızlaşma sürecine sokmakta, toplumu, kültürel nitelikle-

rin ve aidiyet duygusunun kaybolduğu mekânlar içinde aynı eksiklikte bir topluma dönüştürmektedir.

Oysaki aidiyet duygusu bireyde; bir gruba ait olma, bir yere ait olma, birbirleri için önemli olma, bir amacı paylaşma ve birliktelik duygusu gereksiniminin karşılanmasının yanı sıra yabancılaşma ve sosyal izolasyonun neden olabileceği olası acı ve yalnızlık durumları için koruyucu bir işleve de sahiptir (Hagerty vd, 1992; Ersanlı ve Koçyiğit, 2013). Bireyin fiziksel çevre ile iletişimde kendileme, egemenlik kurma, mekânın savunulması ve mahremiyet gibi tepki ve davranış biçimleri ise mekânsal aidiyetin göstergelerindedir. Yaşadıkları mekanlarla bir ilişki kuran onlara bağlanan bireyler, kimliklerini onlarda oluşturmaktadır. Kimlik duygusunun sürekliliğine katkıda bulunan “benim”, “bizim” denilen yerler ve mekânlar kişiselleştirilmiş, kendilenmiş, tanıdıklık nedeniyle korunmaya çalışılan yerlere dönüşerek bireyin ya da toplumun kimliğini yansıtır (Göregenli, 2015).

Bu bağlamda bir mekân olarak kent ile aidiyet geliştiren kentli, “alınıp satılan bir yere dönüşen”, “bir bağ kurulamayan”, “aidiyetten yoksun”, kentsel mekânlardaki anlam kaybına karşı bir direnişe geçer. “Kent hakkı” düşüncesi etrafında filizlenen kentsel/mekânsal aidiyet pratikleri geliştirerek müşterek bir şekilde hareket eder. Müşterek pratikler birlikte yaşam prensiplerini paylaşan, dayanışmaya bağlı ilişkiler içeren bir topluluğun, mekânsal hak mücadelesiyle mekânları şekillendiren eylemlerini ifade etmektedir. Yeni yaşam stilleri ve kolektif düşünceler ile eyleme geçen kentsel toplumsal hareketler, alternatif bir kültür oluşturarak yeni kentleşme biçimlerini çıkarmaktadır.

Makro ve mikro ölçekteki ilişkileri, farklı pratik ve söylemleri içeren toplumsal bir sistemin oluşturduğu bu kültür, çevrede yaşayanlar için tedirgin edici bir görünüm sergileyen “müphem” alanları tanımlı alanlara dönüştürürken, bireyin anlam kazanmasına ve toplumun kolektif bilincinin gelişmesine neden olmakta, mekâna bir kimlik kazandırmaktadır. Kimlik, küreselleşen dünyamızda çağdaş hayatın tartışmalı yönlerini aydınlatmaya, kavramaya ve incelemeye yarayan bir prizmadır (Bauman, 2018). Ortak bir dünyayı kolektif olarak şekillendirmeye yönelik kapsayıcı çabalar, kimi durumlarda yarıda kesilmektedir. Kimi durumlarda ise; kentin aşırılı-metalaşmasının önünü keserek demokratik ve sürdürülebilir alternatif kentleşme biçimlerine referans olabilmekte, karar verici mekanizmalara bir yön verip büyük değişimlere yol açmayı başarabilmektedir (Stavrides, 2016).

Kentsel topluluklar tarafından topluluk bahçesi olarak ortaya çıkan İmrahor Bostanı bu açıdan önemli bir inceleme alanıdır. Müşterek bir şekilde faaliyete başlayan bostan, yerel yönetim tarafından projelendirilerek

kente alternatif fonksiyonlara sahip/ rekreatif çeşitlilik sağlayan farklı anlamları ve etkinlikleri içeren bir yeşil alan olarak katılmıştır. İmrahor Bostanı, kentsel bir topluluğun müşterek faaliyetleri ve talepleri sonucu değişime yol açmış önemli bir alandır. Öncelikle kolektif olarak geliştirilmiş paylaşım topluluklarının somut bir ürünü olarak var olmuş, daha sonra topluluk, kentsel düzenlemeyi biçimlendiren ve uygulamaya geçiren mekanizmaları şekillendirmiş ve sonunda projelendirilerek uzlaşa sağlanmış bir mekândır.

Çalışmanın amacı; İmrahor Bostanı'nın fiziki olarak kentsel strüktüre katkısı ve çoğunlukla yakın çevresinde yaşayan kullanıcılarındaki sosyal yapıya etkilerini inceleyerek “konut çevresindeki üretim odaklı yeşil alanların toplumsal rolü” ve “konut çevresi sosyal ihtiyaçlar”ı ortaya çıkarmaktır. Kent içinde, bireyin yaşadığı konut düzeyinde imkân bulamadığı bahçecilik deneyimi, bostanlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Bostanın konut çevresinde yer alması sebebiyle çalışma özellikle İmrahor Bostanı'na odaklanmıştır. Kent planlama ve yenilemede öncelikli alanların belirlenmesi için konut çevrelerinin sosyal, kültürel, çevresel ve güvenlik ile ilgili araştırmaları büyük önem taşımaktadır. Konut çevresinin özellikleri yaşam kalitesinin göstergelerinden biridir ve araştırmaların sonuçları konut çevreleri tasarımlarına yansımaktadır (Dülger Türkoğlu H. vd., 2008).

Özellikle kapitalist sistemin içinde tüketim toplumuna dönüşen kentlinin üretim mekânı ile etkileşimi, yer ve toplum anlamında çevreyle ilişkisi kopmaya başlayan bireylerin o alanlardaki etkileşimi ve komşuluk ya da öteki ile olan ilişkilerinin ne derece etkilendiği araştırılmıştır. Sermaye birikim stratejisi etrafında geliştirilen projeler yerine halkın toplumsal ihtiyaçlarına yönelik geliştirilen projelerin bireysel, toplumsal ve mekânsal sonuçları incelenmiştir. Ortak bir amaç etrafında doğayla temasta bulunurken bir arada bulunan bireylerin toplumsal güven duygusunun gelişiminde bostanların nasıl bir rolü olduğu, farklılıklara rağmen toplumsal bütünleşmenin ve ötekilerle barış ve güven içinde bir arada yaşamanın mümkün olabilmesi için kentsel yeşil alanların ne tür bir etkisinin olduğu araştırılmıştır. Çalışmanın kapsamı doğrultusunda, konut çevresinde yer alan üretime imkân veren yeşil alanların üzerinde durulmuş yerin anlamı, mekânın kazandığı kimlik irdelenmiştir.

İmrahor Bostanı üzerinden modern kentlerde, işlevlerini kaybetmiş fakat kent için kullanım ve dönüşüm değeri taşıyan “yitik”, “muğlak” alanların taşıdığı kentsel yaşamı canlandırıcı potansiyellerinin keşfedilmesi planlanmaktadır. Kent içerisinde “âtıl” kalan, “tekinsiz”, “müphem” kullanılmayan ya da yapılaştırılması düşünülen birçok kentsel alanının mümkün alternatiflerinin üretimi için bir zemin oluşturmaktadır.

Metropolde Kentsel Yaşam ve Gündelik Pratikler

Küreselleşmenin getirmiş olduğu kentleşme kent hayatında çok çeşitlilik, heterojenlik sağlarken; kullanım değerinden ziyade değişim değerinin önem kazandığı tüketimle hem-hal bir yaşam sağlar. Kent hayatı ve kentsel yaşam kavram olarak kişisel sınırların toplumsal zeminle temasına olanak veren, toplumsal olarak meydana gelmiş ve bireyleri kuşatan sistematik dünya ile gündelik hayatın kesişimini ifade eder (Marcuse, 2012). Bu yüzden kentsel yaşamı anlamak için gündelik hayat pratiklerini analiz etmek gerekir.

“Gündelik hayat” ve “gündeliklik” kavramları, yaşamdaki tekrarlı etkinliklerin ötesinde modernlik, modern kapitalist üretim sistemi, postmodernlik ve ona özgü kentleşme biçimleri, mekân, üretim, tüketim, zaman, hız gibi temel kavramlarla birlikte ele alındığında anlaşılır. Bu veriler ve koşulların şekillendirdiği öznel yaşamların çakışmalarını ve kesişmelerini içeren bir kavramdır. Geleneksel ve modern olanın ayırt edilmesinde belirleyici bir rolü vardır Toplumsal yaşamın değişimi, yaşamın gerçekleştiği kentsel mekanları etkileyerek; karşılıklı bir etkileşime girmekte, kullanıcıların yaşam tarzlarını dolayısıyla gündelik pratikleri değiştirmekte ve çeşitlendirmektedir. Ama kişisel deneyimler ekseninde, birey açısından rutin, monoton, statik bir tekrardan ibarettir (Yalçın, 2006).

Metropol Olgusu

Post-modernist yaklaşımla ele alındığında kendi içine kapalı ve kendi kendine yeten kır ya da kasaba hayatına nazaran metropol hayatı, alanının büyüklüğü ve çok sayıda insanın yaşaması gibi nedenlerle bireyin geniş çevreye ulaşabilirliğine katkı sağlarken yalıtılmışlık duygusunu da beraberinde getirir. Bireye çok boyutlu tercih etme fırsatıyla sağlayarak kişisel iç ve dış özgürlük imkânı sunar. Metropolün sakinleri arasındaki ekonomik, kişisel ve entelektüel ilişkiler karmaşık ve çeşitlidir. Şehrin hinterlandı üzerindeki entelektüel hâkimiyet alanı, geometrik olarak geniştir (Simmel, 2009). Ancak metropolün yarattığı psikolojik önkoşullar bireyi çoğunlukla bu önkoşullara uyum sağlamak adına tinsel varlığından feragat etmek zorunda bırakır (Altan, 2008). Simmel’e göre dünyadan bezmişlik (blasé) tavrı metropolle doğrudan doğruya bağlantılı ruhsal bir fenomendir (Simmel, 2009).

Metropol” olgusu; (her olgunun olumlu ve olumsuz etkileri olduğu gibi) özgür bireyin “ben” duygusunun gelişimi ve “bireyselleşmenin” beraberindeki hür ve özerkliğine atıfta bulunurken insanoğlunun korktuğu “yalnızlık” ve “yabancılaşma”yı da beraberinde getirebilmektedir. Yabancılaşma; bir durum karşısında öznenin nesne muamelesi görme durumudur. Metanın mantığı tarafından yönetilen bireysel ve toplumsal yaşamın genelleşmiş yapısıdır (Baudrillard, 2013). Kişinin kendi özünden, ürünün-

den, doğal ve toplumsal çevresinden koparak onların egemenliği altına girmesi, kendini bir topluma veya bir gruba ait hissedememesi, bireyin makineleşmesi şeklinde tanımlanabilen yabancılaşma, güçsüzlük, anlamsızlık, tecrit edilmişlik, kendine yabancılaşma duyguları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Modern metropol insanı, gündelik yaşamın getirmiş olduğu yorgunluğun ya da gerilimin sonunda, endişenin, kaygının ve meşguliyetin sonunda öncelikle boş vakit ve boş vakitler için mekânlar talep eder. Boş vakit ve çalışma ile özel yaşam diyalektik bir bütün, küresel bir yapı oluşturur. Bu küresel yapı dolayısıyla, gelişmelerinin belli bir derecesinde -yabancılaşmanın ve yabancılaşmadan kurtulmanın belli bir evresinde- insanın ve insaniliğin tarihsel bakımdan gerçek bir figürü oluşur (Lefebvre, 2012).

Bunun yanı sıra modern dünyanın oluşturduğu risk ve belirsizlik ortamının en yoğun olduğu metropollerde birey güvenlik arayışındadır. Kendini güvende hissettirecek “güvenlikli” ortamlara doğru bir yönelim söz konusudur. Metropol yaşamında gündelik etkinlikler esnasında üretilen ve yeniden-üretilen toplumsal uzlaşımlar, yaşantıların oldukça farklı ortamları “içinde yer alabilme”nin bir parçası olarak, ilgili aktörler tarafından refleksif olarak gözetilir (Giddens, 2019). Kentin ve bireyin kamusal alanları sürekli gözetimle toplumsal kontrolün sağlandığı alışveriş merkezleri gibi kapalı alanlara evrilirken, çitleme politikaları konut ve konut çevresi tercihlerini kapalı site gibi kentsel gerçeklikten ayrı bir gerçekliğin yaşandığı mekânlara dönüştürmektedir. Ortaya çıkan yeni konut biçimleri ve olumsuz konut çevresi, insanları yalnızlığa, iletişimsizliğe, bireyselleşmeye hatta köksüzlüğe doğru yönlendirmektedir (Gökçe, 2007).

İçinde yaşadığı dev ilişkiler ağının ve kalabalığın işleyişi içinde güvensizlik ve güvencesizlik paydasında daha temkinli olan birey, yoğun bir ‘yalıtlımışlık’, duygusuna maruz kalabilmektedir. Bauman, akışkan modernite olarak tanımladığı bu sürecin bir “Kimlik Çağı” olduğundan, küreselleşme ve bireyselleşmenin yarattığı baskı ve gerilimin çılginca bir kimlik arayışına neden olduğundan söz eder. Bauman’a göre; bireylerin yaşamış oldukları korkularla birlikte belirsizlik ve güvensizlik ortamında, modern toplumun “güvenliğini” sağlamak amacıyla alınan önlemler, bireylerin davranışlarını yönlendirmekte ve sürekli gözetim ile toplumsal kontrol, bireyin özgürlüğünü kısıtlamaktadır (Bauman, 2018). Bu bağlamda özgürlüğünü kaybeden birey standartlaştırılmış rutinler ve ilişkiler karşısında yaşamına bir nitelik kazandırmak için bir kimlik ve kimliğiyle bağlantılı topluluk arayışına girer.

Bireyin kent ortamındaki gündelik hayatının nitelik kazanması ise; kentsel yaşamın canlandırılmasıyla ilişkilidir. Bu nedenle gündelik hayatın canlı bir şekilde sürdürülebilmesinde yerel topluluklarda ve fiziksel ortamlardaki etkinlikleri pratik olarak düzenleme biçimleri önem kazanmak-

tadır. Etkileşimi olanaklı kılan mekânsal girişimler ile yalnızlık duygusunun yerini kolektif dayanışma duyguları alabilmektedir. Beklenmedik, planlanmamış karşılaşma ve etkileşim olanaklarına sahip kentsel mekânlar, gündelik hayatı zenginleştirirken yalıtılmışlık, yalnızlık duygusundan arındırmakta hem bireysel hem toplumsal üretkenliği arttırmaktadır.

Çok duyulu pratiklere sahip yerler ve mekânlar hem bireysel hem toplumsal deneyimi zenginleştirmektedir. Relph, yerin insanların duygusal ve psikolojik olarak bağlı olduğu dünya pratiklerinin karmaşıklığını ve derinliği olduğunu hem kolektif hem de bireysel kimliği içerdiğinden söz etmektedir (1976). Ancak küreselleşme, modernite ve postmodernite tartışmaları ekseninde gündelik yaşam aktivelileriyle birlikte yerlerin ve mekânların anlamı da değişmesi; yersizleşme, metalaşma ve müphem alanlar gibi bazı kavramları da metropol yapısına eklemiştir.

- **Yersizleşme:** Bu kavram yerlerin kendine özgü olma durumunu kaybetmesi, bireyin bulunduğu çevrede nerede olduğunu kestiremediği, hangi kültürel yapıya ve tarihsel sürece göre oluşmuş bir çevre içerisinde olduğunu anlayamadığı bir süreç olarak tanımlanabilir. Birey; aidiyet, kimlik, özgül deneyim ile ilgili sorunlarla karşılaşmaktadır (Koçyiğit ve Gorbon, 2012). Küreselleşmenin getirmiş olduğu teknoloji, iletişim ve ulaşım olanakları ile yaşam stillerinin değişmesine, kentin küçülmesine ve insanların, daha geniş alanlarda (çevrelerde) sosyal bağlar kurmaya başlamalarına neden olmaktadır. Bu durum zamansal ve alansal uzaklıkları aşarak toplumsal ilişkileri yerel mekanlardan kopararak mekân ve zamanın yeniden yorumlanmasına neden olmuştur. Bazı araştırmacılar, bu nedenle mahalle gibi birçok olgunun coğrafi önemini kaybettiğini ve bir zamanlar sahip olduğu önemini yitirdiğini dile getirmektedir (Rivlin, 1987; Akıncı, 2006).

- **Metalaşma:** Kent içerisindeki hızlı dönüşümler ve yeni yerlerin inşa edilmesi sonucunda kentte oluşan yeni kent odak noktaları ve bir aidiyet kurulamayan kısa süreli eylemlerin gerçekleştiği, duygusal bir bağ kurulamayan mekânlar kalıcı olmayan, ezberlenmiş, meta üzerinden gelişen ilişkilere neden olmaktadır. Yerel yönetimler ve sermaye sahiplerinin kendilerine ait yerlerin statüsünü ve (ekonomik) değerini yükseltmek için girdikleri rekabet sonucu kent içerisindeki yerler, politik ve ekonomik çıkarlar üretmeyi amaçladıkları zeminlere dönüşmektedir. Üzerinde kendilerinin söz sahibi oldukları mekânlar üzerinden finansal getirim elde etme endişesiyle yer kavramı kendini bir metalaşma sürecinin içinde bulur. Gücü elinde bulunduran yönetimler ve sermaye sahipleri kâr elde etme ve rant üretme endişeleri doğrultusunda, kentsel mekânları kendi amaçlarına hizmet edecek tüketim zeminlerine dönüştürmeyi hedefler. Bu amaçla kent merkezinde kamusal nitelikleriyle var olan yeşil alanlar ve kent parkları sermayeye dayalı sistemin değer üretme aracı haline gelmektedir.

- **Yok-yerler:** Marc Auge'nin ilk kez 1992 yılında "yok-yer" (non-lieu) olarak tanımladığı havaalanları, süpermarketler, alışveriş merkezleri gibi yerler, yerin konum ya da mekânın fiziksel boyutunu değil, kavramsal boyutunu ve insanın yerle olan ilişkisinin yok olmasını ifade eder (Ötkünç, 2016; Koçyiğit, 2018). Auge'ye göre yok-yerler "anı biriktiremeyen", "tarihsel bağlamdan kopuk" tarihsiz, zamansız ve kimliksiz bir biçimde var olan, bir amaca dayalı orada bulunmayı gerektiren, insanların ve malların hızlandırılmış dolaşımı için zorunlu mekanlardır (Ötkünç, 2005). Kendiliğinden gelişen davranışlarla kodlanan sosyal ilişkileri belirlemeyen mekânlar anlamında kullanılmaktadır.

- **Müphem Alanlar:** Çağdaş kentin sürekli değişim ve dönüşüm geçiren dinamik yapısı gelişme ve bozulmayı da beraberinde getirmektedir. Her an devingen kent mekânı, bir dizi zıtlık içeren "olumlu" ya da "olumsuz", "tuhaf" ya da "ilginç" durumu da beraberinde getirmektedir. Örneğin kentlinin bir yerden diğerine konforlu bir biçimde yer değiştirmesine yardımcı olacak mekânsal bir düzenleme yapılırken gerçekleştirilmesinde kendisi gibi olmayan bir mekânsal durumu da doğurmuştur. Kent bir açıdan bu ikili durumun devinimiyle hareket etmektedir. Modern kentin örgütlenmesinde birçok örnek üzerinden bu durum okunabilir. Köprü altları, eski fabrikalar, terk edilmiş tren istasyonları, otoban kenarları, köprü altları, tüneller, farklı zaman dilimlerinde bazı kamusal alanlar ve parklar gibi müphem alanlar, bir anlamda tekinsiz ve tedirgin edici olarak tanımlanabilir. Ne var ki; kimi kentli için tuhaf bir çekiciliğe sahiptir. Man Ray tarafından 1929'da çekilmiş "Terrain Vague" isimli alternatif ve bir anlamda öteki olanı ortaya çıkaran fotoğraf bu mekânsal durumu adresler. Tercümesi "müphem-belirsiz alanlar" olan "terrain vague", kent ile direkt bir bağ kuran mekânsal anlam taşıyan "terrain" kelimesi ile kentsel olarak müphemlik anlamı taşıyan "vague" kelimelerinin anlamının birleştiği belirsiz kent parçalarını ifade eder (Özkan ve Özdemir, 2017). Müphemlik; belirsizlik, çift anlamlılık, gizem ve muamma duygusu verirken, belirsizlik, kararsızlık duraksama denilen kasvetli bir zihin durumunu da ifade eden anlama sahiptir (Bauman, 2018).

Kent Bahçeleri ve Bostanlar: İmrahor örneği

Kentlinin doğal çevre ve toplulukla yeniden bağlantı kurma arzusundan kaynaklanan "topluluk bahçeleri", uluslararası literatürde toplum bahçeleri (community garden), kent bahçeciliği (urban gardening) ve kentsel tarım (urban agriculture) şeklinde isimlendirilen topluluğun ürettiği kent çeperinin içindeki tarım uygulamalarıdır.

Topluluk bahçeleri, günümüzde kentsel yaşamın değişen yapısının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel yaşamın özelleştirilmesine ve metalaşmaya karşı bir reaksiyon olarak, sosyal ilişkileri ve kamu-

sallığı besleyen mekânlara olan ihtiyaçtan ve kamu yönetimi ve yerel katılım aracılığıyla süregelen dönüşümler ve değişimlere neden olan kamusal alanlara olan ilgiden kaynaklanmaktadır (Francis, 1989). Mülkiyet, erişim ve yönetim açısından kamuya açık olarak faaliyet gösteren ve tipik olarak yerel yönetimlerin desteğiyle kâr amacı gütmeyen kuruluşlara ait gönüllülük esaslı topluluk bahçeleri, taze ürünler ve bitkiler sağlamının yanı sıra, bir topluluk duygusuna, vreye bağlanmaya ve mahallenin iyileştirilmesini sağlamaya katkıda bulunabilmektedir.

Emek ve üretim sağlayan bahçeler, kişisel ve toplumsal edinim sağlarken yapılı ve doğal vrenin arasındaki ilişki kopukluğunu yapılandırıcı bir rol üstlenmektedir. Kentin açıl kalmış alanlarının yeniden kazanımı ile birlikte, rekreasyonel çeşitliliği sağlama açısından ilham verici modellerden biridir (Durmaz, 2013). Bir aidiyet pratiği olan kent bahçeleri, kültürel ya da kişisel kimliği ifade etmenin ve gerçekleştirmenin bir aracı haline gelmiştir. Farklı motivasyonlarla ortaya çıkan bahçecilik faaliyetleri rekreasyon çeşitlilik, kültürel devamlılık ve kent hakkının özünü sağlar (Ginn and Ascenso, 2018) Topluluk bahçeleri ve bostanlar kullanıcıları tarafından tasarlanması, inşa edilmesi ve yönetilmesi sebebiyle park gibi kentsel açık alanlardan önemli lde farklılaşmaktadır (Francis, 1989).

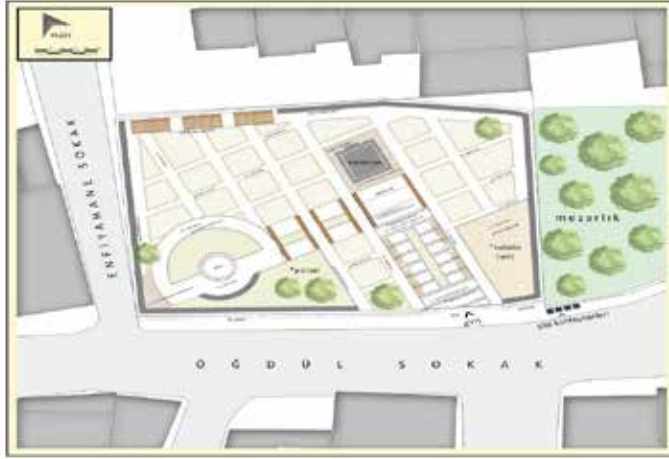
İstanbul, Ankara gibi metropollerde de birçok topluluk bahçesi yeniden üretilen meknlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle “topluluk bahçesi” ifadesi yerine geleneksel anlam taşıyan “bostan” olarak bellekle ilikilendirilecek şekilde isimlendirilmektedir. Örneğin İstanbul’da Roma Bostanı, İmrahor Bostanı, Ankara’da 100. Yıl Mahallesi Berkin Elvan Bostanı yeniden üretilmiş meknlar olmakla birlikte, isimleriyle, hafızalarda yer etmiş geçmiş olaylara karşı bir duruş olarak isimlendirilmekte, kentlinin tarihsel bağlamla ilişki kurma ihtiyacıyla geçmişe atıfta bulunmaktadır.

Çalışmanın odağı İmrahor Bostanı da ismini yakınında bulunan 16. yy.da inşa edilmiş tarihi İmrahor Camii’den almıştır. İlk adımları 2014 yılında atılan, 2017 yılında resmi olarak faaliyete balayan bostanın ismi ilk olarak kentsel topluluk tarafından verilmiş, projelendirildikten sonra da aynı adla isimlendirilmiştir. Tarihsel geçmişine bakıldığında bostan alanının 1949 yılından itibaren belediye tarafından Vakıflardan kiralanmı olduğu grlmektedir. 2014 yılında belediyenin son kiracısı oduncunun ayrılmasından sonra bir süre “tanımsız bir mekna” dnm, aynı yıl mahalleli ve Doğancılar Forumu tarafından temizlenmiş ve alanda ekim dikim yapılmaya balanmıtır. Ardından 2017 yılında skdar Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü tarafından planlı bir proje haline getirilerek 64 parsel ayrılmi, bunlardan 51’i mahallelinin hizmetine sunulmuştur. Geri kalan parsellerin 4’ emsipaa İlkokuluna ve yakın çevredeki kamu personellerine ayrılmitır. 51 parsel senede bir kez belediye ve muhtarlık kontrolünde çekilen kura ile mahalleliye bir yıl boyunca ekim dikim hakkı

kazandırmaktadır. Belediye çalışanları haftanın belirli günleri sulama gibi faaliyetlere destek hizmet vermektedir.

Talep/müşterek hareketler	Finansman	Planlama/İhtiyaçlar	Aktif Kullanım/Sürdürülebilirlik
<ul style="list-style-type: none"> • Kentli • Mahalleli •(kentsel toplumsal hareketler 	<ul style="list-style-type: none"> • Yerel yönetim 	<ul style="list-style-type: none"> • Yerel yönetim • Uzmanlar (mimar,peyzaj mimarı, şehir plancıları vs.) • Mahalleli (kısmen) 	<ul style="list-style-type: none"> • Mahalleli • Ekim/dikim dışında parsel hakkı olmayan mahalleli, kentli • Bostan görevlileri

Şekil 1: İmrahor Bostanının planlama ve kullanım aşamaları.

Şekil 2: İmrahor bostan planı, mevcut mevcut ekim-dikim parselleri (Kaynak: Park ve Bahçeler Müdürlüğü).

Şekil 3-4: Müşterek girişimlerle bostanın ilk adımları (Ur-1, 2020 ve Url-2, 2020).

Şekil 5-6 -7 Bostanın planlandıktan sonra kullanıma açıldığı hali (Kaynak: Park ve Bahçeler Müdürlüğü).

Metodoloji

İnsan-çevre çalışmaları, deneyim ortamının incelenmesi için bir saha araştırmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla araştırmayı desteklemeye ve analiz etmeye yönelik bir örnek-olay çalışması (case-study) yaklaşımı benimsenmiştir. Örnek-olay çalışma stratejisinin özü, gerçek yaşam deneyimi bağlamında olay yeri/ ortamı veya gömülü bir olguyu incelemeye odaklanmasıdır (Groat and Wang, 2002).

Çalışmanın merkezindeki İmrahor bostanı, Üsküdar-Aziz Mahmud Hüdayi mahallesinde yer almaktadır. Mart 2020’da başlayan pandemiden dolayı 2020 yılının Nisan ayında halkın kullanımına kapatılan bostan alanı, o tarihe kadar mahalleli tarafından aktif kullanılan ve benimsenen bir alandır. Bu alan, öncelikle toplumsal birlikteliğin etkisiyle ortaya çıkmış ve daha sonra yerel yönetimce desteklenmiş bir uzlaşi mekânı olması sebebiyle seçilmiştir. Öncelikle kavramsal çerçeveyi oluşturmak için seçilen alanın kendi karakteristiği içinde tarihsel katmanlaşması incelenmiştir. Örneklem, alanın kullanıcıları (ekim-dikim yapmış/geçici parsel sahipleri) arasından seçilmiş, sosyal gerçekliği ortaya çıkarmak için derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Örneklemenin basit rastlantısal örneklem seçimi tekniği ile seçilmesi öngörülmüş ancak; çalışmanın pandemi sürecine denk gelmesi ve bu dönemde Kuzguncuk Bostanı ile birlikte İmrahor Bostanı’nın da mahalleliye kapatılmış olması, parsel hakkı kazanmış mahallelinin haklarının ertelenmiş olması ve bostanla yalnızca belediye görevlilerinin ilgilenmesi sebebiyle örneklem kümesi seçim tekniği değiştirilerek katılımcılara yerel yönetici vasıtasıyla ulaşılmıştır. Çalışma için ön görüşme sağlanan gönüllü katılımcılarla randevulararak yapılan görüşmeler sonrası

kartopu metoduyla katılımcı sayısı artırılmıştır.

Veri toplama aracı derinlemesine görüşmedir. Öncelikle demografik profillere bakılmış; ardından pandemi sürecinden dolayı 14 katılımcıyla yüz yüze, sesli ya da görüntülü olarak görüşme şekli tercihleri sorulmuştur. Yüz yüze görüşme sağlanan 2 kişi haricinde görüşmeler sesli olarak yapılmış, görüşmeler yaklaşık 10-20 dk. arasında sürmüştür.

Bulgular

Katılımcıların yaşları 27-65 arasında; yarıdan fazlası kadındır (9 kadın ve 5 erkek). Bu katılımcıların çoğu evli ve çocukludur. Katılımcılar arasında İstanbul kökenliler çoğunluktadır, eğitim durumunda ise orta okul mezunundan doktora mezununa kadar geniş bir çeşitlilik tespit edilmiştir. Katılımcıların tam ve yarı zamanlı çalışan, emekli ya da ev hanımı gibi çeşitliliği dikkat çekmektedir. Demografik bulgular yaş, cinsiyet, toplumsal statü gözetmeksizin bostanın tüm mahalleli tarafından kullanıldığını kanıtlamaktadır. Veriler, bu çeşitliliğin, çekilen kurada kazanılan hakkın hane halkına tanıdığı imkânla da ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Kura ile bostanda ekip biçmeye hak kazanan hanelerden farklı yaş grupları da kullanıma katılmakta, çeşitlilik artmaktadır.

Bulgular 3 temel parametre ekseninde incelenmiştir: (1) Gündelik Yaşam Kültüründe Bostan Kullanımı, (2) Bostanın Sağladığı Sosyal Etkileşim Biçimleri ve (3) Planlamada Söz Sahibi Olma Durumu.

(1) Gündelik Yaşam Kültüründe Bostan Kullanımı

Bostanda yapılan kısa süreli gözlemde; bostanın oturma, dinlenme gibi ihtiyaçları karşılaması açısından park gibi yeşil alanlarla benzerlik gösterdiği, ancak ekim-dikim, çapalama, sulama, hasat, üretim-paylaşım, tanışma, selamlaşma, sohbet, öğrenme-öğretme (bilgi paylaşımı) gibi çok çeşitli faaliyetler açısından farklılıkları olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların gündelik yaşamlarında bostanın yeri, çalışma durumlarına ilişkin kullanım zamanları, bostanın anlamı, yaşadıkları konutla ilişkilendirme biçimleri farklılaşmakla birlikte, üretmekten ve paylaşmaktan keyif almak konusunda katılımcılar hemfikirdir.

Bostanın Anlamı ve Kullanım Amacı

Bellek: Katılımcılar, doğdukları evi genel olarak apartman ve müstakil bir ev olsa dahi “bahçeli” olarak ifade etmişlerdir. Yeşil alanları güçlü görsel etkisi olan yerler olarak tanımlarken temiz bir çevre sağladığı düşüncesindedirler. Köy kökenli katılımcılar ilk yeşil alan deneyimlerini “tarım”, “çalışma” ve “üretim” ile ilişkilendirirken, kent kökenli katılımcılar ise yeşil alanları “park” ve “oyun” ile ilişkilendirmektedir. Bazı katılımcılar bostanda, geçmişte öğrendiklerini uygulama fırsatı bulduklarını,

bostanın çocukluk döneminde toprakla kurdukları bağı yeniden kurmak için iyi bir fırsat olduğunu, geçmişe duydukları özlemi gidermek için bostanda zaman geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Üsküdar'daki mahalle kültürünü benimsediklerini ve bostanın bu kültürü yaşatmada önemli bir rolü olduğunu savunan görüşler mevcuttur.

Serbest zaman faaliyetleri: Yoğun çalışma temposu içerisinde iş stresinden kurtulmak için dinlendirici bir iş olarak bostanda ekim-dikim yaptıklarını belirten katılımcılar bulunmakla birlikte, hobi olarak çapa yapmaktan, hastalandığı zaman birlikte ne yapılacağını öğrenmekten, sulamaktan, ürünün mahsulünü vermesini beklemeye kadar birçok işten keyif aldıklarını belirten katılımcılar da bulunmaktadır.

Psikolojik rahatlama: Bir katılımcı psikoloğunun tavsiyesiyle ve mahallede böyle bir imkânın olması sebebiyle bostanda ekim-dikim yaptığını, çalışma zamanlarından kalan serbest zamanlarını bostanda geçirdiğini ve psikolojik olarak bir rahatlama sağladığını ve iyi hissettiğini belirtmiştir.

Bireysel tatmin (Heyecan, keyif, Üretim ve Paylaşım): Katılımcılar genel olarak üretmekten, toprakla uğraşmaktan zevk aldıklarını, bireysel olarak tatmin olduklarını, atıkları tohum ürün verdiği zaman heyecan duyduklarını ve bunu başkaları ile paylaşmak istediklerini belirtmişlerdir. 2 katılımcı ürünlerini elde edene kadar adım adım bostanlarını fotoğrafladıklarını ve bundan çok keyif aldıklarını belirtmiştir. Bir katılımcı ürünlerini hem özellikle kurada ekim hakkı kazanmamış komşularıyla hem de bostanda bulunduğu sırada oradan geçen insanlarla paylaştığını belirtmiştir. 2 katılımcı bostandan yaşadıkları evlerine gidene kadar yetiştirdikleri ürünleri mahalle esnafı ile paylaştıklarını ifade etmiştir.

Eğitim ve öğretim: Bostanda bulunan 4 parsel Şemsipaşa ilkokulunun 4 sınıfına aittir. Öğretmenleriyle ekim-dikim yapmaya gelen çocuklar tohumdan besin yetiştirmeyi öğrenmektedir. Bostan, bu açıdan bir eğitim ve öğretim alanına da dönüşmektedir. Aynı zamanda küçük yaşta çocuğu olan aileler de çocuklarıyla bostanda aynı amaçla bulunmaktadır. Emek edilerek yetiştirilen ürünün kıymetinin bilinmesi için deneyimleyerek öğrenme sağlayan bostanın, park ve oyun alanı dışında ayrı bir değeri olduğu belirtilmiştir.

Prestij/vizyon: Bir katılımcı, İstanbul-Üsküdar'ı çok benimsediğini burada kısa süreli olsa dahi bir parselde sahip olmaktan keyif aldığını, semtinde böyle bir proje yapıldığı için gurur duyduğunu ve iş arkadaşlarıyla bunu paylaştığını ve övündüğünü dile getirmiştir. Başka bir katılımcı da benzer şekilde arkadaşlarına bostandan bahsettiğinde onların da böyle girişime girmek istediklerini belirtmiştir.

Konutun Uzantısı olma: Bütün katılımcıların yaşadıkları ev, çok ya da az katlı apartman dairesi şeklindedir. Yalnızca balkon gibi açık alan olanakları bulunmaktadır. İstanbul kenti içinde bahçeli bir evde oturma gibi bir imkâna sahip olamadıklarını belirten katılımcılar, bahçeli bir evde yaşama arzusunu bostandan yararlanarak karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Yaşadıkları konutun uzantısı olarak değerlendirip değerlendiremeyeceği sorulan katılımcılardan bazıları kurada kazandıkları haktan sonra çok sık bostana gittiklerini ve çok çabuk bağlandıklarını, dolayısıyla bostanla kurdukları bağdan dolayı konutun uzantısı olarak hissettiklerini belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise pandemiden dolayı uzun süre bostandan faydalanamadıklarını, daha uzun süre bostanda vakit geçirmiş olmaları durumunda konutun uzantısı gibi değerlendirebileceklerini belirtmiştir. Bostana yakın olup olmama durumu ise konutun uzantısı hissiyatını etkilememektedir. Mahalle içerisindeki yakınlık yeterli görünmektedir. Ancak mahalle dışındaki ya da başka bir semtte olması durumunda bu kadar sık gidemeyeceklerini, böyle bir bağ kuramayacaklarını ifade etmişlerdir.

GÜNDELİK YAŞAM KÜLTÜRÜNDE BOSTAN KULLANIMI			
Bireysel anlamlar (Kullanım amacı)	Bostan kullanıcıları	Kullanım sıklığı /zaman tercihleri	Park, bahçe vb. alanlardan farklılaşan anlam
<ul style="list-style-type: none"> • Bellek • Serbest zaman aktivitesi • Psikolojik rahatlama • Zevk, keyif, heyecan, Bireysel tatmin • Emek • Üretim • Prestij/Vizyon • Eğitim/Öğretim • Konutun uzantısı 	Parsel hakkı olan mahalleli+ hane halkı (genç-yaşlı, kurada hak kazanan hane halkı) Parsel hakkı olmayan mahalleli/kentli	Hafta içi Hafta sonu (mevsimsel etki) (çalışma durumu) (çalışma zamanı) (ailevi koşullar)	Üretim ve paylaşımcılık Uzun süreli tanışıklık (Üretim/Tohum üzerinden gelişen etkileşim)

Şekil 8: Gündelik Yaşam Kültüründe Bostanın Kullanımını Etkileyen Faktörler

(2) Bostanın Sağladığı Sosyal Etkileşim Biçimleri

Konut çevresindeki açık hava etkinliklerine imkân sağlayan yeşil alanlar, yetişkinlerin, yaşlıların ve büyüdüğü çevre açısından çocuklar için akla gelebilecek en iyi destek olarak kabul edilir (Gehl, 2011). Bu açıdan bostan hem aile için ve hem komşular için her yaşta bireye açık olması sebebiyle konut çevresindeki ihtiyaçları hem fiziki donatı olarak hem de park gibi yeşil alanlardan farklılaşan aktivitesiyle (üretim) karşılayan iyi bir destektir.

Uzun süreli orada bulunmayı destekleyici fiziksel donatıların ve çoklu aktivitenin varlığı; arkadaşlarla, komşularla, tanıdıklarla karşılaşma ve orada bulunanlarla tanışma olasılığını artırmaktadır. İmrahor Bostanı'nda bu durumu, "tohum" üzerinden gelişen etkileşim açıklamaktadır. Sosyal etkileşim, tohum ekme, dikim, sulama, ürün elde etme aşamaları boyunca mahallelinin beklenmedik karşılaşmaları ve bilgi paylaşımı üzerine gelişmektedir. Bu durum alanın sürdürülebilir olması açısından oldukça önemlidir.

Ayrıca kentsel açık alanlarda diğer insanlarla konuşma fırsatları, açık alanların kalitesini büyük ölçüde etkilemektedir. Dış mekanlarda yapılan sohbetler, eşlik eden insanlarla, tanıdıklarla sohbet ve son olarak yabancılarla olası sohbetler olmak üzere üç farklı şekilde kategorize edilebilmektedir (Gehl, 2011). Bostan bu üç kategorideki durumu karşılamaktadır.

Hane halkı ile sosyalleşme: Ailenin özel yaşamı haricinde vakit geçirebildikleri, bilgi alışverişinde buldukları alanlardan biri olan bostanda ebeveynler çocuklarını eğitim amacıyla bostana götürmelerinin yanı sıra hoşça vakit geçirme isteğiyle de bostanda bulunmaktadırlar. Küçük çocuğa sahip aileler çocuklarının marketlerde "ucuza" aldıkları bir besinin nasıl bir emekle yetiştiğini öğrenmesi için bostana götürdüklerini belirtmişlerdir.

Komşularla Sosyalleşme: Mahallede daha uzun süre yaşamış, ileri yaştaki bazı katılımcılar ekim dikim faaliyetinin yanı sıra bostana özellikle komşularıyla vakit geçirmek için gittiklerini, yakın çevredeki fırından bir şeyler alıp, evlerinden termosla çay getirip evlerinde ya da yakındaki çocuk parkında değil de bostandaki kameriyede toplandıklarını ifade etmişlerdir.

Güven Duygusu: Bostan kullanımı bir ortaklığa işaret etmektedir. Bu anlamda "tohum ortaklığı", tohumların paylaşılması sosyalleşmeye olanak sağlamaktadır. Yakın çevresinde yaşayan insanlarla "tohum" üzerinden gelişen tanışma ortamı sağlayan bostan, güven duygusunun gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bazı katılımcılar bu durumu bostanda "bir aile gibi" olduklarını söyleyerek belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise bostandaki ilişkinin çok "steril" olduğunu, özel yaşamın konuşulmadığını, yalnızca ekim dikim faaliyeti üzerinden bir etkileşim gerçekleştirdiklerini ama bu durumdan memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Yaşadıkları konutun çevresinde yaşayan insanlarla tanışmak için bostanın uygun bir ortam sağladığını belirten görüşler de bulunmaktadır.

Semtteki Canlılık: Bostanı merak eden, oradan geçerken uğrayan kentli ile mahalleli arasında da bir etkileşim olmaktadır. Ürünlerini onlarla paylaştıklarını, onlara ikram ettiklerini söyleyen bazı katılımcılar ayrıca mahsullerini çevredeki esnafla ve tanıdıklarıyla paylaştıklarını, semtte bir canlılık olduğunu ifade etmişlerdir.

TOPLUMSAL ANLAMLAR/ SOSYAL ETKİLEŞİM BİÇİMLERİ			
Toplumsal Anlam	Aktörler	Faaliyet/Etkinlik	Sosyalleşme Eğilimleri
Toplumsal Güven Duygusu	Hane halkı	– Ekim-dikim-sulama-ürün toplama	– Eğitim öğretim, – Aktif öğrenme – Birlikte üretim – Paylaşım
Ortak Değer Paylaşımı	Mahalleli /komşular	– Ekim-dikim – Çapalama	– Tohum üzerinden gelişen bilgi paylaşımı – Birlikte üretim – Karşılaşma – Tanışma – Sohbet etme
Birliktelik Duygusu		– Sulama	– Karşılaşma – Selamlaşma – Bilgi paylaşımı
Toplum Bilinci		– Hasat	– Ürün Paylaşımı – Birliktelik duygusu
		– Dinlenme/nefes alma (gezinme, oturma)	– Karşılaşma – Selamlaşma – Bilgi paylaşımı – Sohbet etme
		– Buluşma – Toplanma	– Sohbet etme – Yeme içme
		Kentli	– Dinlenme (gezinme, oturma)

Şekil 9: Bostanın Toplumsal Anlamları ve Sosyal Etkileşim Biçimleri.

Mekânsal Verilerin Değerlendirilmesi

Fiziksel Donatılar: Park ve Bahçeler Müdürlüğü'nden alınan bostan planında 64 adet parsellenmiş ahşap ekim-dikim tarhları, su kuyusu, 1 adet kameriye, üstü kapalı bank, bostan alanını çevreleyen gabion oturma duvarı ve çocuk oyun alanı bulunmaktadır. Ancak projenin uygulama aşamasında proje değiştirilmiştir. Lavanta, biberiye gibi tıbbi ve aromatik bitkilerin ekildiği yükseltilmiş tarhlar planda bulunmamasına rağmen mevcutta vardır. Plandaki çocuk oyun alanı yerine ise küçük bir kulübe yapılmıştır. Bostanın çok yakınında bulunan İmrahor Camii'nde WC bulunmamasından yakınan mahalle esnafının talepleri doğrultusunda bostanın girişinin yan tarafında kadın ve erkek WC yapılmıştır. Alandaki yapılaşmanın talep ve ihtiyaç doğrultusunda yapılmış olması, gelir amacı taşımaması dikkate değerdir. Ancak çocuk oyun alanının yapılmamış olması çocuk sahibi ka-

tılımcılar açısından olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Küçük çocuk sahibi genç anneler çocukların toprakla oynayıp kısa sürede sıkılmalarından dolayı alanda buldukları süre kısıtlı olduğunu, çocuk oyun alanının olması durumunda daha uzun süre vakit geçirebileceklerini belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar ise bostanın bir “oyun alanı” olmadığını bu yüzden mevcut durumundan memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Bank gibi oturma elemanları genel olarak yeterli olarak ifade edilirken, yalnızca bir kişi kameriye sayısının fazla olmasının faydalı olabileceğini belirtmiş ancak alanın küçük ve bu konuda yetersiz olduğunu eklemiştir. Genel olarak katılımcılar alanın dar olması sebebiyle iyi değerlendirildiğini düşünmektedir. Yer döşemelerinden genel olarak memnuniyet söz konusudur. Bazı katılımcılar ise çim gibi üzerinde gezilebilir yeşil alanların da olmasının daha iyi olabileceğini düşünmektedir.

Konfor Ögeleri: Katılımcılar, ekim dikim alanlarını, kullanımı açısından yeterli bulmakta, ancak mahalleli için 51 parsel ayrıldığını ve her yıl yaklaşık 300-400 kişinin kuraya katıldığını, katılım ve isteğe göre yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bir katılımcı parsel alanının boyutunu küçük bulduğunu, daha verimli üretim olması açısından iki parselin birleştirilmesinin daha verimli bir üretim sağlayacağı ve daha çok paylaşım olacağı düşüncesindedir. Daha az sayıda ancak gerçekten ilgisi olan kişilerin faydalanması gerektiğini ifade etmiştir. Başka bir katılımcı ise üçgen ya da yamuk şeklindeki tarhların sahiplerinin ekip biçerken zorlanılabileceğini, daha dik açılı tarhların olmasının gerektiğini belirtmiştir. Elektrik, su tesisatı ile ilgili ise herhangi bir olumsuz ifadeye rastlanmamıştır. Parsel sahiplerinin tarım aletleri gobion oturma gruplarının altında bulunan bölmelerde depolanmakta ve yeterli görülmektedir. Bostan, geceleri kapalı olsa bile aydınlatma yeterlidir. Bostanın açık olduğu saatler (7.00-19.00) yeterli görülmektedir. Sulama hizmeti belirli saatlerde (7.00-10.00 ve 16.00-19.00) verilmesine rağmen yeterli bulunmaktadır.

Güvenlik: Bostan kilitli kapı olması, belirli saatlerde kapanması, bostanın çevrelenmiş olması, belediye çalışanları tarafından gözetim altında (kontrol edilmesinden) olması katılımcılar açısından olumlu olarak değerlendirilmektedir. Ancak bostan hakkında bilgisi olmayan yabancıların geç saatlerde bostana girmesi ve ürünlerden izinsiz almaları güvenlik açısından bir problem oluşturmaktadır; kamera gibi güvenlik ekipmanlara ihtiyaç tespit edilmiştir.

Görünüm/ Estetik algı: Bostanın semte kazandırdığı görünümünden bütün katılımcılar memnundur. Estetik bir görünüm sağlandığı düşünülmektedirler. Özellikle bostan olmadan önce “mezbelelik”, “yanından geçerken bile tedirgin edici” olarak belirttikleri alanın şu an kazandığı görünümünden memnun olduklarını ifade eden birçok görüş bulunmaktadır. “Temiz çevre” görünümünü kazandırdığını ifade eden görüşler de mevcuttur.

(3) Planlamada Söz Sahibi Olma Durumu

Katılımcıların neredeyse tümü bostan planlamasında etkin bir şekilde görev almak istemediklerini, buna ayıracak vakitlerinin olmadığını, bu konuda uzman kişilerin tasarlaması gerektiğini, belediyenin ve muhtarlığın çalışmalarının yeterli olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak planlama yapılmadan önce mahalleliye ihtiyaçlar konusunda danışılması gerektiğini, planlama yapılırken mahalleli için özel olduğunu düşündükleri bir şeyin bozulmadan kalması gerektiğini belirtmişler, böyle bir çalışma yapılmadan önce mahalleliye bir anket yapılabileceğini ifade etmişlerdir. İmrahor Bostanı'nda planlama yapılırken mahalleliye danışılmadığını belirtmişlerdir.

Ancak yerel yönetici ile yapılan görüşmede muhtarlığın planlamayı yapan çalışma ofisi ile görüşerek gerekli korunma taleplerinde bulunduğu ifade edilmiştir. Örneğin alandaki ağaçlar, su kuyusu ve müşterek topluluktan kalan asmalar korunmuştur. Mahalle esnafının talep ettiği WC de planlama aşamasında yapılmıştır. Tüm bu ifadeler ışığında planlamada mahalleli, belediye/ muhtarlık ve uzman tasarımcılar olarak üç önemli faktörün ekili olması gerektiğini düşündürmektedir.

Sonuç

Bostanlar, bulunduğu yer düzlemine üretim misyonu katarak kentsel yeşil alanlardan farklılaşmakta, insanların ortak bir paylaşım sonucu kazandığı maddi ve manevi değerler, yeniden üretim ve paylaşım kültürü oluşturmaktadır. İlk tohumu atanın, projeye dönüştürenin, içinde ekim dikim yapanların, ziyaretçilerinin ve içinden geçen farklı kimlikleri ve etkileşimleri sayesinde farklılıklarla yaşama imkânı veren kentsel gerçekliğin yaşandığı bir mekâna dönüşmektedir. Mahalle düzeyinde yer alan bostanlar, bilgi ve paylaşımıyla birlikte mahallede yaşayan insanlara tanışma ortamı sağlayarak yer düzlemine bağlı topluluk olarak mahalle olgusunun barındırdığı anlamların yeniden inşası için ortam oluşturmaktadır. Komşuluk gibi kaybedilen sosyal ilişkiler bostan vasıtasıyla canlandırılmaktadır.

Günümüz toplumunda modern bireye, üretimin getirdiği tatmin duygusunu sağlarken, konutun açık alan olanaklarının yetersiz kaldığı, konut düzeyinde imkân bulamadığı "bahçecilik" faaliyetini mahalle düzeyinde deneyimleme imkânı sağlamaktadır. Stresli kent yaşamı içinde psikolojik rahatlama ve rehabilitasyon sağlamanın yanı sıra, konut çevrelerindeki sosyal izolasyondan bireyi kurtarmakta, toplulukla yeni bir bağ kurmaya teşvik etmektedir.

Tohum ve toprak emeği üzerinden gelişen sosyal etkileşim, toplumu birleştirmektedir. Tohumun ekilme, sulanma, filizlenme, hasat gibi evreleri ilişkilerin kalıcı ve sürdürülebilir olmasında etkilidir. Bir yıl boyunca kazanılan ekim-dikim hakkı, sorumluluk gerektiren sulama faaliyetleri;

zorunlu çalışma saatleri ve tekrarlanan iş ilişkileri ve iş rutininin aksine serbest zamanların akışı içinde karşılaşmalar ve yeni ilişkiler için ortam oluşturarak gündelik yaşamı canlandırmaktadır.

İmrahor Bostanı, bulunduğu alanın geçirdiği dönüşüm ve kazandığı anlam ile toplum ve bireyin kazandığı faydalar üzerinden kentin müphem alanlarının yaşama katılması için kentlinin talepleri, barışçıl eylemleri ve sağduyulu yerel yönetimlerin destekleri ile halk için tasarlanan mekânların kentsel yaşama getireceği faydaların görünürlük kazandığı bir mekân olarak benzer projelerin hayata geçirilmesi için bir örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKLAR

- Akıncı Sevgi T., (2006), “Boğaz Yerleşmelerinde Değişen İnsan-Çevre Etkileşimi ve Mahalle Bağlılığı: Kuruçeşme Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Altan Hayriyem Z., (2018), “Bir Sürgünlük Biçimi: Metropol Yaşamı”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 0 (34), 5-22.
- Bauman Z., (2018), “Bireyselleşmiş Toplum”, Ayrıntı Yayınları, 4. Baskı.
- Çakı F., (2017), “Aidiyet ve Mekân Olarak Sokaklar: Balıkesir Örneği Olayı Çerçevesinde Bir Tipoloji Önerisi”, Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (10-11), 25-54.
- Durmaz Melike S., (2013), “Sürdürülebilir Toplum Gelişiminde Toplum Bahçelerinin Önemi Berlin Prensesler Bahçesi (Prinzessinnengarten)”, Yüksek lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Dülger Türkoğlu H. vd., (2008), “İstanbul’da Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi”, İTÜ Dergisi/A Mimarlık, Planlama, Tasarım 7 (2), 103-113.
- Ersanlı K. ve Koçyiğit M., (2013), “Ait Olma Ölçeği’nin Psikometrik Özellikleri”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, (8) 12 Fall, 751-764.
- Francis M., (1989), “The Urban Garden as Public Space”, Places Journal, 6 (1), 53-59.
- Gehl J., (2011), “Life Between Buildings: Using Public Space”, Island Press, 6th Edition.
- Giddens A., (1994), “Modernliğin Sonuçları”, Ayrıntı Yayınları, 1. Basım.
- Ginn F. and Ascensão E., (2018), “Autonomy, Erasure, and Persistence in the Urban Gardening Commons”, Antipode Journal, 50 (4), 929-952.
- Gökçe Ş., (2007), “Sosyal Etkileşimi Geliştirecek Peyzaj Tasarımı Üzerine Bir Araştırma: Çukurambar Mahallesi Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Göregenli M., (2015), “Çevre Psikolojisi - İnsan Mekan İlişkileri”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Groat L. and Wang D., (2013), “Architectural Research Methods”, Wiley Publishing, 2nd Edition.
- Karaismailoğlu A., (1992), “İslâm Ansiklopedisi”, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, (6), 307-308.
- Koçak Y., (2019), “A Garden and Atelier in Common: Practices of Commoning in the 100. Yil Neighborhood”, Master’s Thesis, Middle East Technical University.

- Koçyiğit Rıfat G., (2018), “Mark Augé’de Yok-Yer (Non-Lieu) Kavramı Üzerine Bir Epistemik Çözümleme”, *Megaron Dergisi*, 13 (4), 536-544.
- Koçyiğit Rıfat G. ve Gorbon F., (2012), “Mimarlıkta Yersizleşme ve Yerin Yeniden Üretimi”, *Tasarım+Kuram Dergisi*, 8 (13), 95-113.
- Lefebvre H., (2012), “Gündelik Hayatın Eleştirisi I”, Sel Yayıncılık.
- Marcuse P., (2012), “Whose Right(s) to What City?”, *The Right to the City, and the New Metropolitan Mainstream*, in “*Cities for People, not for Profit*”, Routledge Publishing, 1st Edition.
- Mazumdar S., (2003), “Sense of Place Considerations for Quality of Urban Life”, in “*Quality of Urban Life: Policy versus Practice*”, ed. N.Z. Gülersoy, N. Esin ve A. Özsoy, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Meyrowitz J., (1985), “No Sense of Place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior”, Oxford University Press USA, New Ed Edition.
- Ofluoğlu G. ve Büyükyılmaz O., (2008), “Yabancılaşmanın Teorik Gelişimi ve Tarihsel Süreç İçinde Farklı Alanlarda Görünümleri”, *Kamu-İş*; 10 (1), 113-144.
- Ozawa T., (2010), “Phenomenological Study of Urban Vegetable Gardening in Halifax: How Does Urban Vegetable Gardening Activity Affects the Daily Lives of the Gardeners and Their Sense of Community?”, Dalhousie University.
- Ötkünç A., (2005), “Transit Olarak Kullanılan Mekânlar: Modern Mimaride ‘Yersizleşen’ Mekanların Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Özalp A., (2013), “Küreselleşme, Postmodern Görelilik ve Kamu Yönetimi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 282 (2), 144-158.
- Özkan T. ve Özdemir E., (2017), “Tekinsiz Bir Müphem Alan: Yedikule Gazhane Kompleksi”, *Mimarlık Dergisi*, 393. Sayı - Ocak-Şubat.
- Schmid C., (2012), “Henri Lefebvre, the Right to The City, and the New Metropolitan Mainstream”, in “*Cities for People, not for Profit*”, Routledge Publishing, 1st Edition.
- Simmel, G. (2009), “Bireysellik ve Kültür”, İstanbul, Metis Yayınları, 1. Baskı.
- Stavrides S., (2018), “Müşterek Mekân”, Sel Yayıncılık, 1. Baskı.
- TDK Sözlük, (1983), Ankara Üniversitesi Basımevi, 7. Baskı.
- Yalçın A., (2006), “Metropolde Gündelik Hayat ve Yeni Kavramlar Üzerinden İstanbul Okuması”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Yavuz N. ve Zavalısız Yusuf S., (2015), “Postmodern Dönemde Kimliğin Belirleyicisi Olarak Tüketim: Tüketilmiş Kimlikler”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 4 (4), 126-152.

- Url-1, (2020), http://www.yapi.com.tr/haberler/uskudarda-yeni-bir-bostan-imrahor-bostani_117045.html (Erişim Tarihi: 10.12.2020).
- Url-2 (2020), <https://www.facebook.com/UskudarDogancilarForumu/photos/a.587655707968656/904742322926658>